

Bilge

AYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ

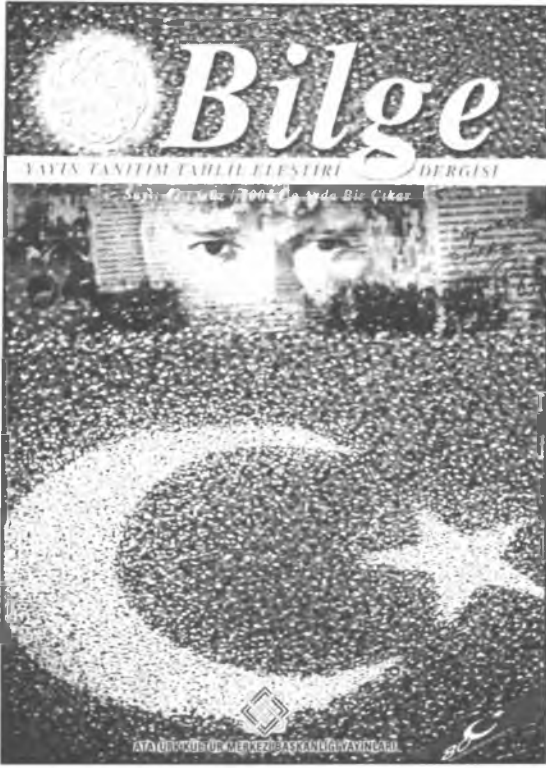
Sayı: 42 / Güz / 2004 Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak Tasarımı / Cover Designer :

Tuval Üzerine Akrilik

Burak TARLAKAZAN

(Arka kapak yazısı (Utkan Kocaturk, Atatürk'ün
Fikir ve Düşünceleri, ATAM Yayını, Ankara
1999, s. 400)

Yönetim Yeri / Managing Office

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar / Telephones

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48

Yazı İşleri/Editoriat : (0.312) 232 43 21

Abone İşleri/ Subscription: **Vedat DEMİRBAŞ**
(0.312) 232 39 13

Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı / Price

4.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı / Payment: 20 \$

(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

BİLGE DERGİSİ

Akademik ve Hakemli Bir Dergidir.

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştirisi

Üç Ayda Bir Çıkar / Published Quarterly

KURUCUSU (Founder)
Prof. Dr. Sadık TURAL

Başbakanlık
(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 11, 2004 / Güz 42
Volume:11, 2004 / Autumn 42

**BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI**
Adına Sahibi

(Owner on behalf of Atatürk Culture Center)

Prof. Dr. Taciser ONUK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

ve

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

(General Coordinator and Editor)
İmran BABA

YAYIN KURULU (Editorial Board)

Prof. Dr. Hakkı ACUN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe AYATA (O.D.T. Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (A.Ü.D.T.C.Fakültesi)

Prof. Dr. Nilüfer TUNCER (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi Üniversitesi)
Nail TAN

EDİTÖRLER (Editors)

Dr. Müjgan CUNBUR

Uzm. Şebnem ERCEBEÇİ

YURTDIŞI TEMSİLCİLİĞİ (Representative Abroad)

A.B.D. : **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**

Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**

Danimarka : **Zeynel KOZANOĞLU**

Kazakistan : **Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV**

Kırgızistan : **Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV**

K.K.T.C. : **Harid FEDAI**

Macaristan : **Prof. Dr. G. HAZAI**

Tataristan : **Prof. Dr. Hatip MİNİGULI**

Türkmenistan : **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**

Afganistan : **Dr. Hammad Muhammed ÂLEM**

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı/Design-Press

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi

Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA

Tel : 212 64 95 / 108 -109

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Leman ŞENALP	: Atatürk'ü Anlamak.....4
Azize AKTAŞ YASA	: Tarih Bilincinin Oluşmasında Müzelerin Rolü 7
Dilek YÜKSEL	: Atatürk'ün Türk Müziği Konusundaki Görüşleri ve Müzik Politikası..... 18
Seda ÇALIŞIR	
HOVARDAOĞLU	: Romanlarda Mekân Kullanımı ve Değerlendirilmesi.....32

KİTAP TANITIMLARI

Hilâl DEMİRBAŞ	: “Gazi Mustafa Kemal Atatürk Gençler İçin Nutuk” 45
Erhan AYDIN	: “İrk Bitig Uygurca Fal Kitabı” 52
Yıldıray ÖZBEK	: “Osmanlıda Hayırseverlik” 55
Nevin BALTA	: “Nice Halleri Var Sevdanın” 59
Ş. Cem TÜYSÜZ	: “Nizami'nin Estetik ve Etik Anlayışı (Ehtik-Estetik İlişkisi)” 61
Reşide GÜRSES	: “Yemek Kitabı”.....67
Hüseyin AĞCA	: “Başucumuza Nağmeler” 69
Mukaddes ARSLAN	: “XVII. Yüzyıl Türk Fransız İlişkileri Çerçevesinde XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı” 72
Songül BOYBEYİ	: “Sosyal Devletin Yapısı ve Sorunları Üzerine Bir Kitap”.....81

DERGİ TANITIMLARI

Reşide GÜRSES	: Balkanlar'dan İki Dergi “Kaynak ve Bay” 83
Nevin BALTA	: Bal-Tam Dergisi.....87

TEZLER

Şebnem ERCEBECİ	: Türkiye'de Yeni Sanayi Odaklarının Ortaya Çıkışı: Denizli ve Gaziantep Örnekleri 90
-----------------	---

HABERLER

Mustafa GÜNDÜZ	: Çağdaş Üniversite Nedir? Nasıl Olmalıdır? 99
Afet BAL	: Uluslararası Mukayeseli Edebiyat Kongresi 103
Neval KONUK	: Üsküp Fatih Köprüsü, Justinyen Köprüsü Yapılmak mı İsteniyor ? 106
Metin ÖZASLAN	: Ankara Kültür ve Sanat Günleri I ve II 111
Afet BAL	: 10 Kasım 2004 Atatürk'ü Anma Töreni.....127
Afet BAL	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yeni Yayınları 130
Fatma AÇIK	: Begali Kasimov İçin 132
	Bilge (Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi) Yayın İlkeleri 134

CONTENTS

ARTICLES

Leman ŞENALP	: Understanding Atatürk	4
Azize AKTAŞ YASA	: The Role of the Museums in Existence of History Conscious	7
Dilek YÜKSEL	: Atatürk's Opinions About Turkish Music and Music Policy	18
Seda ÇALIŞIR- HOVARDAOĞLU	: Using and Evaluating Place in Novels	32

BOOK REVIEWS

Hilal DEMİRBAŞ	: "Speech of Gazi Mustafa Kemal Atatürk for the Young"	45
Erhan AYDIN	: "The Fortune Book" Irk Bitig" in Uygur Language"	52
Yıldıray ÖZBEK	: "Charitableness in Ottoman"	55
Nevin BALTA	: "Love has so many Circumstances"	59
Ş. Cem TÜYSÜZ	: "Aesthetic and Ethic Approach of Nizami (Ethic-Aesthetic Relation)"	61
Reşide GÜRSES	: "Meal Book"	67
Hüseyin AĞCA	: Tunes for us	69
Mukaddes ARSLAN	: "XIV. Louis and His Conquest Plan for İstanbul in the Framework of Turkish-French Relations in the XVIII. Century"	72
Songül BOYBEYİ	: A Book on Structure and Problems of Social State	81

JOURNAL REVIEWS

Reşide GÜRSES	: "Two Journal From Balkanians "Kaynak and Bay"	83
Nevin BALTA	: Journal of Bal-Tam	87

THESIS

Şebnem ERCEBECİ	: Emergence of Industrial Districts in Turkey : Denizli and Gaziantep Cases....	90
-----------------	---	----

NEWS

Mustafa GÜNDÜZ	: What is a Contemporary University? How should it be?	99
Afet BAL	: International Comperative Literature Congress.....	103
Nevâl KONUK	: Uskup Fatih Bridge	106
Metin ÖZASLAN	: Culture and Art Days in Ankara I and II	111
Afet BAL	: 10 November, 2001, Ceremony for Commemorating Atatürk	127
Afet BAL	: New Publications of the Presidency of Atatürk Culture Center	130
Fatma AÇIK	: About Begali Qasimov	132
	: Publication Principles of the Bilge Journal	134

Atatürk'ü Anlamak

Leman SENALP

Em. Uzman Kütüphaneci

Özet

Atatürk'ü anlamak için O'nun kendine özgü, çok yönlü kişiliğinin oluşmasında hangi etkenlerin etkili olduğunu, niteliklerini tanımamız, ilkelerini, yazdıklarını, söylediklerini ve Türk ulusuna gösterdiği "uygar" ülkeler düzeyine erişme ülküsünü iyi değerlendirmemiz ve gelecek kuşaklara çok iyi anlatmamız gerekiyor.

Anahtar Kelimeler : Atatürk, Türk ulusu

Abstract

In order to be able to understand Atatürk: it is a must that we should be able to properly perceive and appreciate the various factors that have been influential in the formation of his unique and multi-faceted (versatile) personality; that we should be well aware of his qualities, his principles, his writings, his speeches and his ideal of leading the Turkish nation "to reach the level of civilized nations"; and we ought to make the future generations to be able to apprehend and to feel all of his values.

Keywords : Atatürk, Turkish nation

Yüce önder Atatürk'ün yaptıklarını, ilkelerini ve ülküsünü anlamak için O'nun kişiliğini, niteliklerini tanımamız, ilkelerini doğru yorumlamamız söylev, demeç, bildiri, genelge ve yönergeler gibi yazdıklarını, söylediklerini iyi değerlendirmemiz gere-

kir. Atatürk biyografisi yazarı A. Mango "Türkiye'yi anlamak için Atatürkü anlamak şarttır" diyor.¹

Günümüze kadar, Atatürk hakkında, gerek ülkemizde gerekse dış ülkelerde pek çok yayın yapılmasına, üniversitelerimizdeki "Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitülerinde ve Atatürk Araştırma Merkezi'nde sürekli araştırmalar yapılmasına karşın, yapılanların yetersiz kalması, ya da gereğince değerlendirilememesi nedeniyle, toplum olarak, hâlâ Atatürk'ün ilkelerini, Türk Ulusuna çizdiği yolu yeterince anladığımızı söyleyemeyiz.

Atatürk, çok yönlü bir kişiliğe sahipti. Kuşkusuz, O'nun da kişiliğinin oluşmasında, her insanın olduğu gibi, ailesinin, içinde yetiştiği toplumsal ve kültürel çevresinin, yaşadığı dönemin olaylarının, eğitim ve öğretiminin, okuduğu kitapların etkisi olmuştur. Ayrıca, O, doğuştan gelen üstün bir zekâyâ ve dehaya sahipti. Atatürk, bu niteliklerini, sürekli okuyarak, çalışarak geliştirmesini bilmiş ve böylece, kendine özgü, üstün bir kişilik kazanmıştır.

Orta halli bir ailenin çocuğu olarak, 1881 yılında, Selanik'te doğan Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım, O'nun küçük bir çocukken bile temiz ve güzel giyinmeyi sevdiğini, herkesle bir büyük adam edasıyla konuştuğunu, çok zeki, nazik ve sıkılgan bir çocuk olduğunu anlatıyordu. Zaten kendisi de, iyi giyinmesini sevdiğini, Askerî Rüştiye'ye girdiğinde okulun resmî üniformasını giydiği zaman, âdeta kendi öz benliğine kavuştuğunu söylüyordu.² Ömrü boyunca da, giyim kuşamında ve davranışlarında daima halkına örnek olmuştur. Yakınlarının anılarından öğrendiğimize göre O, her zaman nazik, hoşgörülü, vefakâr, ince ruhlı bir insandı.

Çanakkale'de "Size ölmeyi emrediyorum" komutunu verebilen, savaş alanlarında binlerce kişiyi gözünü kırpmadan ateşe sürebilen, bu yenilgi tanımayan bu kumandanın, Çanakkale'de ölen düşman

askerleri için söylediği “Burada bir dost vatanın top-
rağındaınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler
artık bizim evlatlarımız oldunuz” sözleri aslında,
O’nun ne denli bağışlayıcı, insan sevgisi ile dopdolu
olan yüreğinin ne kadar ince duygularla yüklü
olduğunu göstermektedir.

Atatürk’ün kişiliğinin oluşmasında, askerî
okullarda aldığı eğitim ve öğretimin büyük rolü ol-
muştur. Bu konuda İsmet İnönü şöyle diyor; “*Ata-
türk’ün askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Ama
siyasî vasıflarının da büyük olduğu görülür. Bu ikisi
birleşince, Atatürk’ün kişiliği müstesna bir seviyeye
çıkılmış olur*”.³

Atatürk’ün çocukluk ve gençlik yılları, Osmanlı
İmparatorluğu’nun dağılma dönemine rastlar. İlk
vatan savunmasını Trablusgarb’ta yapar. Çanak-
kale’de destanlar yaratır. Fakat, Balkan Savaşı ve I.
Dünya Savaşlarındaki yenilgilerden sonra, İmpara-
torluğun parçalanması önlenemez. Elde bir avuç
toprak kalmıştır. Ülke harap, halk fakir ve bezgindir.
Fakat O, bütün bu olumsuz koşullar altında dahi,
umudunu yitirmemiş, vatani düşmanlardan kurtarmak
amacıyla, Samsun’dan yola çıkarken “*Milleti, yine
milletin azim ve kararı kurtaracaktır*” diyerek, halkı
harekete geçirmiştir. O, halkına, halk da O’na
inanmıştır. Bu karşılıklı güvenden, “Kurtuluş Zaferi ve
Türkiye Cumhuriyeti” doğmuştur.

Vatanını savunmak için, katıldığı savaşları ut-
kularla taçlandıran bu eşsiz kumandan, “*Milletin
hayatı tehlikeye düşmedikçe, savaş bir cinayettir*”
diyerek, insancıl ve barışçıl yönünü gözler önüne
sermektedir.

Nitekim, Samsun’dan, “*Ya istiklâl, ya ölüm*”
diye yola çıkan bu büyük liderin, bağımsızlık ve
özgürlüğü sağladıktan sonraki parolası; “*Yurtta sulh,
cihanda sulh*” olmuştur. Atatürk’ün vizyonu iyimser
ve hümanistti. O, öylesine gerçekçi ve ileri görüşlü

idi ki; yapmayı tasarladığı işlerin sonunda kesinlikle
başarılı olacağından hiç kuşkusu yoktu. Örneğin;
Erzurum Kongresinde, Mahzar Müfit Kansu’ya
geleceğe yönelik olarak yazdırdıkları, tek tek
gerçekleşmiştir.

Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, kültür milli-
yetçiliği olarak nitelendirilebilir. Başlıca özellikleri,
“mistik” değil, “realist”, “dogmatik” değil, “rasyo-
nalist” olmasıdır. Din ve ırk faktörü, bu milliyetçilik
anlayışının dışında kalmıştır. O, ırk birliğini değil,
amaç birliğini, bir arada yaşama isteğini temel alan
bir ilkeyi ulusuna aşlamak istiyordu. Ulus olmanın
temel ögesinin, ortak kültür olduğunu savunuyordu.
Ömrü boyunca, eğitim-öğretim, dil tarih, ve güzel
sanatlar konularıyla yakından ilgilenmesi bu
nedenledir. Atatürk, kendisini ulusunun kültür
düzeyinin yükseltilmesine adanmış bir liderdir.

Atatürk’ü başarıya ulaştıran özelliklerinden bir
diğeri de, öğrencilik yıllarından itibaren, yaşamının
her döneminde ve her türlü koşullar altında, çeşitli
konularda kitaplar okuyarak, sürekli olarak bilgisini
arttırmış olmasıdır. O’nun, hangi konularda neler
okuduğunu, yakınlarının anılarından, özel kütüpha-
nesinin basılı kataloğundan öğreniyoruz. Görüyoruz
ki; tarih kitapları başta geliyor.⁴ O, bu engin tarih
bilgisinden, siyasal yaşamının çeşitli dönemlerinde
büyük ölçüde yararlanmıştı. Atatürk’ün yoğun
okuma ve çalışma alanlarından bir diğeri de Türk
Dili üzerinedir. Çünkü dil de millî kültürün başlıca
ögesi, millî birlik ve beraberliğin koruyucusudur.
Devletin yeni hukuk düzeninin kurulması amacıyla,
yapılacak reformlarla ilgili hukuk, sosyoloji, eko-
nomi ve başka alanlarda çeşitli kitaplar okumuştur.

Atatürk, döneminin düşün akımlarını da genel
olarak izlemiştir. Kütüphanesinde Auguste Comte,
Descartes, Durkheim, J.J. Rousseau gibi düşünürlerin
eserlerinin bulunmasından bu konuda da geniş bir

bilgiye sahip olduğu anlaşılıyor. O'nun bu yönünü ilk anlayan, kendileriyle Çankaya'da bir görüşme yapan (30 Kasım 1929) tanınmış biyografi yazarı Emil Ludwig'tir. O gazetecilere şöyle demektedir; "*Gazi Hazretleri, eylem adamı oldukları kadar da, bir düşünürdürler*" (Milliyet 3.12.1929)

Atatürk'ün yüzyılımızın önde gelen kişileri arasında yer almasında, askerî dehası ve devlet adamlığı kişiliği yanı sıra, bir düşün adamı olmasının da büyük payı vardır. Yoksa, Atatürk de, sadece vatanını düşmanlardan kurtaran bir baş komutan ve yeni rejimin devlet başkanı olarak tarihteki yerini alırdı. Dünyada bir başka benzeri bulunmayan devrimlerini, bir bütün olarak tasarlayıp, yeri geldikçe, uygulamaya koyması, O'nun bir düşün adamı olduğunun bir göstergesidir. G. Duhamel, Yeni Türkiye adlı kitabında şöyle diyor; "*O, dünyada devrimler yapan başka hiçbir liderin el atmaya cesaret edemediği, Yazı ve Dil Devrimlerini de gerçekleştirmiş eşsiz bir liderdir*".⁵ İşte O'nu başka liderlerden ayıran, Atatürk'ü Atatürk yapan en özel nitelikleri bunlardır.

Atatürk, çalışma saatlerinin çoğunu kütüphanesinde geçirirdi. Yakınlarının anılarında belirttiklerine göre, bazen kütüphanesine kapanır, geceli gündüzlü saatlerce okurdu. Atatürk, çok ve çabuk okuyan ve okudukları üzerinde düşünen ve okuduklarından yararlanan bir kimseydi. O'nun kitap okumada dikkati çeken bir özelliği de, okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini, kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır altlarını kırmızı ve mavi kalemlerle çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. Fakat, çeşitli tarihlerde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden, okumak üzere aldırıldığı yüz elli cilt kadar kitabı incelediğimizde, hiç birisinde herhangi bir işaret bulamadık.⁶ Bu da, O'nun uygar kişiliğine bir örnektir.

Atatürk, okuduğu kitaplardan edindiği bilgileri ve gözlemlerini kendi sezgi yeteneği ile kaynaştırıp, amacı

doğrultusunda yararlanırdı. Ayrıca çok yüksek bir muhakeme gücüne sahipti. Aldığı kararlarda, hiç yanılmayışında, bu niteliklerinin önemli rolü olmuştur.

Bugün, Atatürk'ün ilkelerine, devrimlerine ve özellikle yanlış yorumlanan "Lâiklik" ilkesine karşı çıkanlar, O'nu yeterince tanımayanlar ve yaptıklarını iyi anlayamayanlardır.

Cumhuriyetimizin sonsuza kadar yaşamasını istiyorsak, onun yaptıklarını, ilkelerini ve ülküsünü, Cumhuriyeti emanet ettiği gençliğe çok iyi öğretmek zorundayız.

Bütün Türk Ulusu, yani bizler, bugünkü yaşam düzeyimizi O'na borçluyuz. Bunu hiç aklımızdan çıkarmamız gerekir.

NOTLAR

- 1 "Şahin Alpay'ın Andrew Mango ile Söyleşi". **Milliyet**, 20.10.1999 s.20.
- 2 Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1998, 144 s. s. 25-27.
- 3 **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**. Haz.: Abdi İpekçi. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, 128 s, s. 39.
- 4 L. Şenalp. Atatürk'ün Kütüphanesi, **Türk Kütüphaneciliği**. 16 (2) 2002, s.171-178.
Atatürk'ün Tarih Bilgisi. **Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu**. 9-11 Eylül 1991, Ankara. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Araştırma Merkezi. 2 cilt. Ankara 1996.1351 s. , s.717-727.
- 5 George Duhamel, **La Turquie nouvelle**. 1954.25 p
- 6 L. Şenalp. Atatürk-Kitap ve Kütüphane **T.K.Derg.**30 (1) 1981. s.3-21.

Tarih Bilincinin Oluşmasında Müzelerin Rolü*

Yard. Doç. Dr. Azize AKTAS-YASA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi.

Özet

Kültürel birikim ürünlerini toplayan, belgeleyen, koruyan, sergileyen ve eğitim amacıyla halka ulaştıran müzeler özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren birer yaygın eğitim kurumuna dönüşmüşlerdir.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde müzelerin işlevlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen müze eğitimi tarih bilincine sahip, kültürel kimliğini kazanmış bireylerin yetişmesine önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Müzeler soyut bilgiyi somutlaştırarak daha kolay algılanmalarını ve anlaşılmalarını sağladığı gibi okuldaki eğitimi zenginleştirerek öğrencilere empatik bağlar kurma, eleştirel düşünme ve bakma becerisi kazandırmaktadır. Yine bu tür uygulamalar öğrencilerin tarihe karşı ilgi ve meraklarını artırmakta, kendi geçmişleri konusunda bilgilenerek, yaşadıkları hayatın bugünden ibaret olmadığını, geçmişe uzandığını ve aşamaya uzun bir süreçte ulaşıldığını kavramalarına yardımcı olmaktadır. Tarihi müzelerde görerek, araştırarak ve inceleyerek öğrenen öğrencilerin daha erken yaşlarda, daha objektif bir tarih bilincine sahip oldukları belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Müzecilik, Tarih, Tarih Bilinci

Abstract

Museums that collect, document, preserve, display the products of cultural accumulation and

convey them to the society for educational purposes, have become non-formal educational foundations as of mid-20th century.

Today museum education which became an indispensable part of functions of museums in many countries of the world, contributes greatly to bringing up individuals that have historical awareness and that gained their cultural identities.

Apart from making the perception and comprehension easier by concretizing the abstract information, museums enrich the education in schools and provide the students with abilities such as empathy, critical thinking and critical point of view. Besides, such practices increase students' curiosity and interest in history, help them understand that the life they experience is not only comprised of today but also it extends as far as the past and this stage has been achieved through a lengthy process. It has been determined that the students who learn the history by seeing, searching and analyzing in museums have a more objective historical awareness at earlier ages.

Keywords: Museum, Museum curatorship, History, Historical Awareness

Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, Kıymetli öğretmen arkadaşlarım, Saygıdeğer Adanalılar, Sevgili öğrenciler ve Basınımızın değerli mensupları.

Müzcilik Haftanızı kutluyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum!

Hoş geldiniz!

Konuşmama başlamadan önce bu toplantının ortak düzenleyicileri olan Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ile Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığına teşekkür etmek ve bu konferansın yapılma sebebine kısaca değinmek istiyorum.

Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 17-21 Aralık 2003 tarihleri arasında, Ankara'da düzenlediği V. Türk Kültürü Kongresinde "Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği" konusunu ele aldı. Kültürümüzün Cumhuriyet döneminde geçirdiği

* "Tarih Bilincinin Oluşmasında Müzelerin Rolü", Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Adana Valiliği işbirliği ile Adana'da sunulan (21 Mayıs 2003) konferans metnidir.

değişim sürecini ve bu süreçte meydana gelen gelişmeleri ortaya koymayı amaçlayan kongrede, bilim adamları, düşünürler, yazarlar, konunun uzmanları ve sanatçılar Cumhuriyet dönemi Türk Kültürü'nü 16 ayrı bölümde çeşitli yönleriyle incelediler, durum tesbiti yaptılar ve geleceğe yönelik öneriler sundular.

Kongrenin sonuçları ise bir bildiri ile kamuoyuna duyuruldu.

Kongrenin ardından sonuçların bütün Anadolu'ya ulaştırılması, halkla paylaşılması ve gerekli görülen konuların konferans ve panellerle desteklenmesi planlandı. Bu bağlamda 81 ilimizin Valilikleri ile temasa geçildi ve Valiliklerle işbirliği içinde konferans programları oluşturuldu. Bugün bizleri buluşturan bu toplantı da söz konusu programın bir parçası olarak gerçekleşti.

"Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği" konulu kongrede bir bölüm de **"Eski Eserler ve Müzecilik, Kütüphanecilik, Arşiv-Dokümantasyon"** konusuna ayrılmıştı. Bu bölümün sonuç bildirisinde eski eserler ve müzecilikle ilgili olarak, Cumhuriyetin 80. yılında, yani bugün gelinen noktada şu hususlara dikkat çekildi:

- Türkiye'de Halk Bilim Müzeleri kurulmalıdır,
- Toplumda eski eserleri koruma ve müzelerden yararlanma bilinci yaratılmalıdır,
- Müzeler eğitimi destekleyecek şekilde yapılandırılmalı, personel sorunları çözülmelidir,
- Müzelerde farklı disiplinlerden uzmanlar ekip halinde görev yapmalıdır.

Benim bu sonuçlardan da yola çıkarak konuşmamda özellikle üzerinde duracağım konu, toplumda eski eserleri koruma ve müzelerden yararlanma bilincini de kapsayacak şekilde müzelerin tarih bilincinin oluşmasındaki rolü olacak. Ama, asıl konuya geçmeden önce izninizle, sözünü ettiğimiz kongrenin sonuç bildirisinde yer alan 3 ve 4. maddeler ile ilgili bir iki konuya kısaca temas etmek istiyorum.

Bir dahaki müzecilik haftasına kadar çözüleceğini umarak, dikkatlerinize sunmak istediğim, buradaki müzeci arkadaşlarımdan da yakından bildiği ve belki de yaşadıkları sorunlardan biri, aynı işi yapan,

hatta aynı üniversitelerin aynı bölümlerden mezun olan müze araştırmacıları arasında, kadro farkından doğan ücret dengesizliği.

Teknik eleman kadrosunu alamayan müze araştırmacısı arkadaşlarımız her ne kadar bu konunun çalışma barışını etkilemesine, performanslarını düşürmesine izin vermeseler de böyle bir durumun yaratacağı huzursuzluğu sanırım hepimiz tahmin edebiliriz.

Bu haksızlığı gidermek üzere çeşitli kademelerde, defalarca girişimlerde bulunulduğu halde ne yazık ki yıllardır bu problem çözülemiyor.

Bir başka sorun da müzelerde istihdam edilen uzman personel sayısının yetersizliği. Murat Bardakçı'nın da *Hürriyet* gazetesindeki sayfasında (20 Nisan 2003) üzerinde durduğu gibi, Kültür Bakanlığına 15 yıldan bu yana arkeolog, sanat tarihçisi, Sümerolog ve Hititolog alınmıyor. Tabii ki bu durum müzelerin yeterince çalışmasını engelliyor. Yine Bardakçı'nın verdiği bilgiye göre Türkiye'de şu anda 25 müze müdürlüğü ve 25 müdür yardımcılığı kadrosu boş ve tam 52 adet müze kapalı. Eleman yetersizliği sebebiyle bazı müzelerimizin bazı bölümleri de halka açılmıyor.

Bu durum aynı zamanda pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, dünyanın en zengin müze objesine sahip ülkemizde çok büyük bir çelişkiye yol açıyor. Her yıl, üniversitelerin arkeoloji veya sanat tarihi bölümlerinden mezun olup iş bulamayan yüzlerce genç, buna karşılık gerekli uzman ekibe sahip olamadığından ellerindeki birikimi yeterince değerlendiremeyen, bazı bölümlerini açamayan, hatta tamamen kapanan müzeler.

Evet, müzecilik haftasında, başlangıç için sanırım bu kadar problem yeter. Gelelim konumuza.

Müze kavramının, koleksiyonculukla başlayıp bugünkü çağdaş tanımına ulaşıncaya kadar geçirdiği serüvene bir göz atarak başlayalım isterseniz. "Müze"nin bugüne kadar pek çok tanımı yapılmış. Bu tanımlar içersinde kültürel birikimin ürünlerinin toplanması, belgelenmesi, korunması ve sergilenmesi ile eğitim amacıyla halka ulaştırılması işlevleri ön plana çıkıyor. Bir başka deyişle müzeler topluma

hizmet verirken çalışmalarını yukarıda belirttiğimiz beş ana amaç doğrultusunda yürütüyorlar. Yani **topluyorlar, belgeliyorlar, koruyorlar, sergiliyorlar ve eğitiyorlar.**

Müze oluşumunun temel işlevi olan toplama ve biriktirme etkinlikleri, antik çağdan bu yana değişik formlarda karşımıza çıkıyor. Batıda Rönesans aydınlanmasına kadar olan dönemde "*toplama*" kavramı daha çok sanat eserleri ile nadir bulunan ya da değerli olan nesnelerin özel koleksiyonlarda bir nevi prestij için bir araya getirilmesi şeklinde geliyor.

Rönesans dönemine gelindiğinde ise, özel koleksiyonlarda toplanan bu eserler, toplumsal gelişme ve politik bilinçlenmenin bir sonucu olarak sarayların, şatoların, tapınakların müzeye dönüştürülmesi ile sergilenmeye başlıyor. Biriktirmenin sergileme yoluyla sistematik bir hale getirilmesi, her türlü kültürel, bilimsel, sanatsal nitelikli eserin yüzyıllar boyunca korunabilmesini sağladığı gibi müzecilikte kurumsallaşmanın başlangıcını da oluşturuyor.

15. yüzyılda özellikle küçük antik objelere yönelen koleksiyon merakı, 16. yüzyıla doğru yerini sanatsal mimari parçalara ve heykellere bırakıyor.

Toplumdaki çeşitlenme ve koleksiyonların zenginleşmesi, kapalı tutulan bu değerlerin zevk objeleri ya da bilimsel malzeme olmaktan çıkıp toplumsal paylaşım ve bilgi aktarımına yönelik olarak değerlendirilmesine yol açıyor.

17. yüzyıla yaklaşılırken Rönesans sanatçılarının eserlerinin de koleksiyonlara girmeğe başlaması, bu eserlerin, prestij koleksiyonları olarak soyuların saraylarında yerlerini almaları, bu yüzyılın koleksiyonculuktan müzeciliğe geçişte önemli bir dönemeç olmasını sağlıyor.

18. yüzyılda koleksiyonların özelliklerine göre değerlendirilmesine, arşivlenmesine ve sunumuna başlanıyor. 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Fransız ihtilalinden sonra ortaya çıkan "ulusal değerler" kavramı müzelerde yapısal anlamda bir çeşitlenmenin ilk örneğini oluşturuyor. Ulusal değerlerin sergilenmesi aşamasında yapılan sanat, tarih, doğa bilimleri ve teknik bilimler şeklindeki gruplamalar, müze organi-

zasyonlarında uzun süre temel bölümler olarak kalıyor.

19. yüzyıl ise, bazı araştırmacılar tarafından müzelerin ve müzeciliğin altın çağı olarak adlandırılıyor. Başta Yunanistan, Mısır, Osmanlı ve Hint ülkelerinden olmak üzere doğudan Avrupa'ya getirilen eserler müzeleri birer kültür ve sanat tapınağına dönüştürüyor. Bu dönemde siyasal akımların da etkisiyle milli değerlerin farkına varılması, önemli ama az tanınan uygarlıklara olan ilgiyi de artırıyor. Ulusal tarihler yazılmaya ve toplanan bilgilerin dağıtılması için yeni müzeler kurulmaya başlanıyor. Bugün Etnografya Müzesi olarak adlandırdığımız bu müzelerin amacı, toplumlara kendi kültürlerinin tarihini ve sürekliliğini göstermek ve örf ve törelerinin kaybolmamasını sağlamak.

1860-1914 yılları arasında sanat konusunda özelleşmiş olan müzelerin sayısında bir artış görülüyor. Bu dönemin en önemli müzeleri, kültür konusunda köklü bir geçmişi bulunmayan ve kendisine bir geçmiş oluşturma çabasında olan Amerika'da kurulan Çağdaş Sanat Müzeleri.

19. Yüzyılda yaşanan endüstri devrimi de müzeciliğe yeni bir tür kazandırıyor. Teknolojik ve endüstriyel değişimin yarattığı ekonomik faktörlerin müzelere yansması, sanat ve endüstri müzelerinin kurulması ile sonuçlanıyor.

20. yüzyıla yaklaşılırken müze türlerine, milli ve yerel değerlerin vurgulanmasını ön plana çıkaran bir yenisi ekleniyor. (Madran 1999: 4-6)

Bu arada 20. yüzyılın başında sözü edilmeğe başlanan, özellikle 1950'li yıllarda gerçekleştirme aşamasına gelen etkinlikler ile müze-toplum ilişkisi farklı bir döneme giriyor. Müzecilik anlayışı iletişim kurma ve eğitime yöneliyor, edilgen bir müzecilik anlayışı, yerini etkin, dinamik, etkileşimci ve katılımcı bir müzecilik anlayışına bırakıyor. Bilgi aktarımının temel alındığı ezberci ve edilgen bir eğitim sisteminden, öğrencinin araştırarak bulduğu, analiz ve sentez yoluyla daha yaratıcı bir sonuca ulaşılan etkin eğitim sistemine geçilmesi, soyut eğitim anlayışının yerini somut yaşantılara, deneyerek öğrenmeye bırakması ve eğitimin yaşam boyu bir nitelik kazan-

ması toplumun müzelere olan ilgisini artırıyor. (Atagök 1999: 143)

Böylece müzelerin ortaya çıkış ve çeşitlenme sürecine göz attığımızda şunları söyleyebiliriz: Müzeler dünyada nadir ve değerli olanı toplamak ve korumak için kuruluyor. Ardından önce sergilemek, sonra sergilerin anlamını açıklamakla başlayan gelişimleri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, birer yaygın eğitim kurumuna dönüşmeleri ile devam ediyor. Günümüzün müzecilik anlayışı ise, bir adım daha öteye giderek, doğal bir eğitim süreci yerine eğitim işlevini örgün ve programlı bir biçimde yerine getirmeyi amaçlıyor.

Müzecilik anlayışındaki bu gelişme ve değişmelerden sonra **ICOM** yani **Uluslararası Müzeler Konseyi** yeni düzenlemelerle **çağdaş müzenin** tanımını şöyle yapıyor: "*Toplumun ve gelişmenin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemelerin üzerinde araştırma yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kar düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurumdur*".

Bu toplantının sonuç bildirgesinin ikinci maddesinde, müze tanımı içine şunlar da dahil ediliyor:

• Toplum ve çevresi ile ilgili malzemeyi sunan, koruyan, toplayan, müze karakterindeki sit alanları, tarihi anıtlar, doğal, arkeolojik ve etnografik anıtlar ve sitler,

• Yaşayan bitki ve hayvan türleri ile ilgili koleksiyonları bünyesinde barındıran, botanik ve zoolojik bahçeler, akvaryumlar ve vivaryumlar gibi kurumlar,

• Bilim merkezleri ve planeteryumlar,

• Arşiv merkezleri ve kütüphaneler tarafından sürekli olarak tutulan sergilemeler ve konservasyon enstitüleri,

• Doğal rezerv alanları,

• Bir sonraki maddedeki tanımlara uygun, müzelerden sorumlu, uluslararası, bölgesel ya da yerel müze organizasyonları, bakanlıklar, bölümler, müdürlükler,

• Müzeler ve müzeoloji ile ilişkili araştırma, eğitim, öğretim, belgeleme ve diğer etkinlikleri yürüten, kazanç sağlama endişesinden uzak, kurum ve kuruluşlar. (Madran 1999: 6)

ICOM'un müze tanımında yer alan bu yapılanmalar bir nevi çağdaş müzecilik anlayışının içinde barındırdığı zenginlikleri de gözler önüne seriyor. Yine aynı bildirgenin bir başka maddesine göre müzeler:

- Bağlı olduğu idari birime göre,
- Bölgesel özelliğine göre,
- İşlevsel yapısına göre,
- Koleksiyon çeşidine göre

dört bölümde değerlendirilebiliyor. (Madran 1999: 7)

Bu bölümler baz alınarak oluşturulan daha detaylı gruplamalardan birinde müzeler koleksiyonlarına, bağlı oldukları yönetim birimine, hizmet ettikleri bölgeye, hitap ettikleri kitleye ve koleksiyonlarını sergileme mekanlarına göre şu gruplara ayrılıyorlar:

1.1. Koleksiyonlarına Göre Müzeler:

- Genel Müzeler
- Arkeoloji Müzeleri
- Sanat Müzeleri
- Tarih Müzeleri
- Etnografya Müzeleri
- Doğa Tarihi Müzeleri
- Jeoloji Müzeleri
- Bilim Müzeleri
- Askeri Müzeler
- Endüstri Müzeleri, vb. müzeler olarak sıralanıyor. (Madran 1999: 7)

Müze çeşitlerinin gruplandırılmasında en etkin ayırım kuşkusuz koleksiyon türleri göz önüne alınarak yapılıyor. Öğrenme, yarar sağlama veya zevk amacıyla bir araya getirilmiş ve özelliklerine göre sınıflara ayrılmış nesnelerin bütününe koleksiyon deniliyor. Koleksiyonlarda benzer ya da ilişkili konumdaki malzemeler menşesine, doğasına, nitelik veya niceli-

ğine ve kronolojik bütünlüğüne göre tutarlı gruplar teşkil ediyorlar. (Madran 1999: 7)

1.2. Bağlı Bulunduğu İdari Birime Göre Müzeler:

- Devlet Müzeleri
- Yerel Yönetim Müzeleri
- Üniversite Müzeleri
- Askeri Müzeler
- Bağımsız ya da Özel Müzeler
- Ticari Kuruluş Müzeleri (Madran 1999: 7)

Müzelerin yönetim biçimleri ülkeden ülkeye değişebildiği gibi, müzelerin karakterine göre de farklılık gösterebiliyor.

1.3. Hizmet Ettikleri Bölgeye Göre Müzeler:

- Ulusal Müzeler
- Bölgesel Müzeler
- Yerel Müzeler (Mardan 1999: 8)

Bu gruplama ise, coğrafi alan esas alınarak yapılıyor.

1.4. Hitap Ettikleri Kitleye Göre Müzeler:

- Eğitici Müzeler
- Uzmanlaşmış Müzeler
- Genel Toplum Müzeleri (Mardan 1999: 8)

1.5. Koleksiyonlarını Sergileme Yöntemlerine Göre Müzeler:

- Geleneksel Müzeler
- Açık Hava Müzeleri
- Anıt Müzeleri (Madran 1999: 8)

Müzeciliğin Türkiye'deki serüveni hakkında da ana hatları ile şunları söyleyebiliyoruz: Türkiye'de toplama kavramını bir adım aşan ve sergilemeye

geçişini sağlayan ilk müzecilik hareketi 1846'da Aya İrini kilisesindeki silah deposunun ziyarete açılmasıyla başlıyor.

Ülkemizde, müzecilik hareketinin dönüm noktası ise, İstanbul Arkeoloji Müzeleri adıyla var olan Müze-i Hümayun'un açılışı oluyor. Bu Müze'nin başına getirilen Osman Hamdi Bey'in çabaları ile müzecilik bilimsel ve kamusal bir kimlik kazanıyor.

O yıllarda, yeni başlayan arkeoloji ve tarihi eserlere ilgi, müzelerin erken dönemlere ait arkeolojik ve sanatsal değeri yüksek malzeme birikimiyle oluşturulması sonucunu doğuruyor.

Cumhuriyet dönemine doğru hızla ilerlerken, Türk insanının kültür mirasını tanıması gerektiğine inanan Atatürk, 1920 yılında Maarif Vekaletine bağlı olarak Türk Âsâr-ı Atıka Müdürlüğü'nün kurulmasını emrediyor.

Kurtuluş Savaşının hemen ardından, illere gönderilen 5 Kasım 1922 tarihli bir genelge ile arkeoloji ve etnoloji ile ilgili eserlerin envanter ve koruma işlemlerinin nasıl yapılacağı konusunda teknik bilgiler veriliyor ve yeni müzelerin kurulması isteniyor.

1923 yılında Cumhuriyet döneminin ilk müzeleri kurulmaya başlıyor. Türkiye'de Müzeciliğin gelişimi Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürülmesi, Ankara'da Etnografya Müze'sinin açılması ve aynı yıllarda pek çok ilde eski eser depolarının müze haline getirilmesi ile devam ediyor.

Bu dönemde müzecilik alanındaki girişimler daha çok milli benliği kuvvetlendirmeye yönelik çalışmalar olarak gerçekleşiyor, yeni müzeler açılması ve müze çeşitliliği bakımından büyük bir yoğunluk göze çarpıyor.

Türk Tarih Kurumu ve Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesinin açılması ile müzelere uzman personel yetiştirilerek Türk müzeciliğine daha bilimsel bir yön veriliyor.

Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye'de müze kuruluşu hızlı bir gelişim gösteriyor ve müze sayı-

sında büyük bir artış oluyor. Ancak, müze türlerinde beklenen çeşitlenme gerçekleşmiyor. Türkiye'deki müze türlerinin bir gruplaması şöyle veriliyor.

2. 1. Türkiye'de Mevcut Müze Türleri:

• **Tarih ve Sanat Müzeleri:** Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı devri eserlerini sergileyen müzelerdir.

• **Arkeoloji ve Etnografya Müzeleri:** Arkeolojik ve etnografik eserlerin birlikte sergilendikleri müzelerdir.

• **Arkeoloji Müzeleri:** Tarih öncesi devirlerden Osmanlı devrine kadar eserlerin bulunduğu müzelerdir.

• **Etnografya Müzeleri:** Genellikle Osmanlı devri giyim-kuşamı, araç-gereçleri gibi etnografik eserlerin sergilendiği müzelerdir.

• **Anıt Müzeler:** Mimarisi ve içindeki süslemeleriyle birlikte önem kazanmış tarihi yapılarıdır.

• **Müze Evler:** Mimarisi ve içinde yaşamış olan şahsiyet nedeniyle korunması gereken yapılarıdır.

• **Devrim Müzeleri:** Türk tarihinde bir devrimi yansıtan müzelerdir.

• **Askeri Müzeler:** Türk ordusunun tarihini gösteren müzelerdir.

• **Özel Müzeler:** Bir kuruluşa ait müzelerdir.

• **Açık Hava Müzeleri:** Eserlerini açık havada sergileyen müzelerdir. (Madran1999: 14)

Yakın tarihli bir araştırma raporunda ise müze türleri koleksiyonlarına göre: arkeoloji, arkeoloji ve etnografya, etnografya, milli tarih, saray, anıt, güzel sanatlar, uzmanlık ve anı müzeleri olmak üzere dokuz maddede toplanıyor. (Madran 1999: 15)

Müzeler Türkiye özelinde bağlı buldukları idari birimlere göre gruplandırılmak istendiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor:

2. 2. Türkiye'de Bağlı Bulunduğu İdari Birimlere Göre Müzeler:

- Kültür Bakanlığına bağlı müzeler
- Milli Parklara bağlı müzeler
- Milli Saraylar idaresine bağlı müzeler
- Üniversiteye bağlı müzeler
- Savunma Bakanlığına bağlı müzeler
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı müzeler
- Yerel Yönetimlere bağlı müzeler
- Çeşitli Devlet Kurumlarına bağlı müzeler
- Vakıf müzeleri ve özel müzeler. (Madran 1999: 17)

Müzeler hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra** konunun en can alıcı noktasına, **müzelerin tarih bilincinin oluşmasındaki rolüne** gelelim. Sanıyorum, konunun ayrıntısına girmeden önce bazı kavramlar üzerinde durmakta yarar var. Tarih ile başlayalım.

“Tarih, geçmişin yorumları, bugünün algılanması ve geleceğe ilişkin beklentiler arasında karmaşık bağlantılar kurar. Bu nedenle zihinsel bir kurgudur. Bu kurgu geçmişte yaşananlardan öyle bir anlam çıkarmaktadır ki bu anlam dünün önceki günden nasıl farklılaştığını inceleyerek, yarının hangi manada düne karşı çıkacağını sezme vasıtasını bulur.” (Tekeli 1998: 9) Bunun için de geçmişe ilişkin olguları ve olayları yazılı, sözlü veya görsel belgelere bağlı olarak yorumlar.

Sözü edilen bu görsel belgelerin bir kısmı da müzelerde saklanan tarihtir. Müzeler sahip oldukları somut yani maddi kültür varlıkları ile aynı zamanda bir tarihi kaynak statüsü kazanırlar. Bazı araştırmacılar, müzeleri, devletin yazılı belge mirası, bunun için de bir güç unsuru olarak kabul edilen, politik amaçlarla korunan ve yönetimde başarımın kaynağı olarak görülen arşivlerle eşdeğer görmüşlerdir.

** Bu bölümde esas olan çalışma Burçak Madran'ın “Müze Türleri”, **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**, Derleyen: Tomur Atagök. İstanbul. s.3-19 isimli makalesidir.

Arşivler bireylerin, dolayısıyla ulusların kimliklerinin belirlenmesinde hayati bir önem taşır. Kimliksiz yaşamak geleceksiz olmak demektir. Kimlik sahibi olmak, bir şahsiyeti bulunmak ise ancak bir geçmişi belgelemekle mümkündür. İşte arşivler bunun için vardır ve önemlidir.

Müzeler de aynı nedenlerle toplumlar için vazgeçilmezdir. Bu kurumların topladıkları, korudukları, sergiledikleri eserler, onları yaratan toplumların duygularını, düşüncelerini, inançlarını ve estetik duyarlılıklarını kısaca dünya görüşlerini somutlaştırmış, kavranabilir tasavvurlar olarak gözler önüne serer. Her bir eser, her bir kültür varlığı ait olduğu devrin genel karakterini, meydana getirildikleri toplumun kültür değerlerini ve bu değerleri belirleyen dini, siyasi, sosyal, hukuki, coğrafi v.b. şartları yansıtır. Dolayısıyla diyebiliriz ki müze objeleri bu özellikleri ile kendilerini yaratan toplumun kültürel kimliğinin bir parçasını teşkil ederler. Hatta, müze ile sınırlandırmayalım, son günlerin moda tabiri ile “illâ ki” bir duvarla çevirmemiz gerekmiyor. Bazı yapıları anıt müze olarak değerlendiriyoruz, bazı şehirlerimizde müze kent diyoruz, bazı bölgelerimizi açık hava müzesi olarak ilan ediyoruz. Nitekim az önce çağdaş müzenin tanımında da müze kavramının ne kadar geniş bir açılıma sahip olduğunu gördük.

Taşınabilir kültür varlığı olarak adlandırılan müzelerdeki her bir obje veya taşınamaz kültür varlıkları dediğimiz anıtlar yahut daha geniş düşünelim, bir tarihi çevreyi de içine alan sit alanlarının her biri, bir kültür belgesi, bir teknik belge, bir yaşantı belgesi olarak değer kazanıyorlar. Böylece çok yönlü birer tarihi belge niteliği taşıyan bu eserlerin korunmaları, muhafaza edilmeleri ve gelecek kuşaklara aktarılmaları kültür tarihinin devamlılığı bağlamında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Öte yandan, kaybolan, tahrip edilen, değerlendirilemeyen veya etrafına gerekli mesajı veremeyen her eser kültür tarihimizde bir kopukluk yaratıyor. Bu tarihi oluşturan zincirin halkalarından birinin daha kopmasına, bir boşluk daha oluşmasına sebep oluyor.

Buraya kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak; kısaca kültürel miras olarak anacağımız, yaşadığımız çevredeki, kentimizdeki, ülkemizdeki bu eser-

ler ile sürekli bir etkileşim halinde bulunuyoruz. - Müzelerde korunan objeler ile böyle bir etkileşimin söz konusu olabilmesi tabii ki bizim müzelerden yararlanma bilincimizle orantılı olarak geliyor.- Bu etkileşim şahsiyetimizi etkiliyor. Yani şahsiyetimiz, içinde yaşadığımız çevrenin maddi ve manevi değerleriyle yoğruluyor, zenginleşiyor ve maziye kök salarak derinleşiyor.

Benzer şekilde kentlerin de bir yaşantısı, kimliği, kişiliği var. Kentler de canlı birer organizma gibiler. Öyle ki tarihi derinliği olmayan, geçirdiği tarihi süreçlerin izlerini taşımayan kentler de kimlik-sizleşiyor, eksiliyor. Örneğin Adana sadece bugünü ile değil, bütün bir geçmişi hatta geleceği ile özgün ve saygı uyandıran bir şahsiyet. Ama Adana'nın bütün tarihi eserlerini, müzelerini yok ederseniz, geriye perspektifini kaybetmiş, derinlikten yoksun, sathileşmiş, sun'ileşmiş bir Adana resmi kalır.

Meseleyi, hepimizin tanıdığı olduğu bir örnekle açalım. Geçtiğimiz günlerde **Amerika-Irak savaşı** sonunda yaşanan yağma olayları bu konunun önem ve hassasiyetini gözler önüne serdi. İçinde binlerce yıllık Mezopotamya uygarlığının eserleri ile Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin en güzel örneklerini barındıran Irak Ulusal Müzesi yağmalandı. Milli Kütüphaneyi sadece yağmalamakla yetinmeyip, el yazması eserleri de ateşe verdiler.

Aslında konunun kültürel kimlik ve tarih bilinci bağlamında bizi ilgilendiren iki, hatta üç boyutu vardı. **Birinci boyutu:** tarih bilincinden yoksun insanların hep birlikte kendi kültürel miraslarını, kendi elleriyle nasıl yok edebileceklerini veya buna nasıl alet olabileceklerini ortaya koyması idi. Tekrar ediyorum, **tarih bilincinden yoksun insanların hep birlikte kendi kültürel miraslarını, kendi elleriyle nasıl yok edebileceklerini veya buna nasıl alet olabileceklerini ortaya koyması idi.** Kendi kültürlerinin ve kimliklerinin bilincinde olmayan Iraklılar ne yazık ki hızla küreselleşen ve aynı hızla ulusal ve yerel kimliklerin önem kazandığı 21. yüzyılın dünyasında kendilerini tarihsiz, yani geçmişsiz ve geleceksiz bırakabildiler.

Günlerce televizyon ekranlarında seyrettiğimiz gibi, Bağdat'taki müze ve kütüphanelerin yağmalanması, paramparça edilip, yerlere saçılmış binlerce eserin arasında iki elini birden kafasına vura vura ağlayarak dolaşan Iraklı hanım müzecinin görüntüsü tarihin unutulmaz ibret belgelerinden biri olarak hafızalarda kalacak.

Gelelim olayın **ikinci boyutuna**: Irak'taki 10 binden fazla arkeolojik alanı nasıl bir tehlikenin beklediği, müzelerin yağma tehdidi altında olduğu aylar öncesinden konuşulmaya, yazılmaya başlamıştı. Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve UNESCO Pentagonu uyarılmış, ICA, ICOMOS, ICOM, IFLA gibi uluslararası kuruluşların ortak örgütü bir bildiri yayınlamıştı. Bütün bunları biliyoruz, çünkü bu tür haberler basında yer aldı. Yani müzelerde ve kütüphanelerde olanlar sürpriz değil, olması muhtemel görünen, bir bakıma beklenen şeylerdi.

Muhakkak ki bütün bu olanlarda uluslararası tarihi eser kaçakçılarının da büyük payı vardı. Ama, kendi birkaç asırlık geçmişlerine şiddetle sahip çıkan, tarihi eserlerini göz bebekleri gibi koruyan, hatta geçmişlerine sahip çıkmanın çok önemli bir aracı olarak tarihi Hollywood filimlerini kullanan Amerikalılar bu duruma nasıl bu kadar kayıtsız kalabildiler? Bu yağmaya nasıl göz yumdu ve hatta nasıl izin verdiler?

Acaba Amerika, bu tavrıyla, Irak'la bütünleşmiş, onun sembolü olmuş, kültürel kimliğinin bir parçası haline gelmiş bir medeniyetin izlerini mi silmeye çalıştı? Bu, ister istemez akla gelen bir soru.

Söz buraya gelmişken *Fatih Altaylı*'nın adı geçen müze ve kütüphanelerin yağmalanması hakkındaki *"Irak'a medeniyeti getirirken medeniyeti yok ettiler"* başlıklı yazısından şu küçük pasajı aktarmadan geçemeyeceğim.

"Başkan Bush Irak'a saldırmadan önce 'o ülkeye medeniyet getireceğiz' dediğinde As-Sahaf 'Bush'un ataları mağaralarda yaşarken bu ülkede medeniyet vardı' diyerek çok güzel bir yanıt vermişti.

Ama savaşı Bush kazandı.

Artık Irak'ta 'o' medeniyet yok." (14 Nisan 2003, Hürriyet Gazetesi)

Görüldüğü gibi, kültürel kimlik kavramı, üzerinde ısrarla durulması ve düşünülmesi gereken bir husus.

Üçüncü boyut ise: bütün bu eserlerin insanlığın ortak malı olduğu, meydana gelen olaylar ile sadece Irak'ın değil bütün insanlığın geçmişinin yağmalandığı ve dünya kültür mirasına zara verildiği vurgusu idi.

Nitekim bu talandan sonra dünyanın **"insanlığın kültür mirası yanıyor"** diye feryad etmesi de bundandı. Çünkü burada yağmalanan aynı zamanda insanlığın ortak mirası idi. **Bu olay bireysel ve ulusal kimliğin üstünde, insanlık bilincinin korunması ve geliştirilmesinde müzelerin belirleyici bir kültürel arşiv olduklarını bir kez daha ortaya koydu.** Bu, çok önemli bir nokta; çünkü bütün dünyada giderek yaygınlaşan ortak kültür mirası bilinci ile evrensel kültür de gerçek anlamına kavuşuyor. Hızla küreselleşen dünyada **evrensel kültür** elbette güçlü olanın kendi kültürünü bütün insanlığa empoze etmesi anlamına gelmiyor. Onun anlamı, ortak insani değerler paydasında bütün dünya kültürlerini birleştiren, onları eritmek, yok etmek şöyle dursun belli ölçüler dahilinde onlara sahip çıkan, hepsini birden bağrında toplayan bir kültür olabilir ancak.

Tarih bilincinin önem ve gerekliliğini böylesine somut bir örnekle ortaya koyduktan sonra yine geriye dönelim ve tarih bilinci kavramını biraz açmaya çalışalım. Tarihin ne olduğuna daha önce değinmiştik. Bilince gelince, bilinç: bir insanın belli bir anda farkında olduğu duygu ve düşünceleri ifade etmek için kullanılıyor. İnsanların kişiliğinin oluşmasında bilincin büyük bir önemi var. Bilinç, dış dünyadan gelen dürtü ve uyarıların hangilerini nasıl yorumlayarak kaydedeceğini ve bunların karşısında psikolojik enerjisini nasıl yönlendireceğini ve dolayısıyla, ne tür eylemlere gireceğini belirleyen bir mekanizma işlevi görüyor. Tarih bilinci dediğimizde, öncelikle, o bireyin ister sosyalleşmesinin, ister kendi yaşam deneyiminin etkisiyle tarihin farkında olması anlaşılıyor.

(Tekeli 1998: 21- 23) Yani insanın bir kişi olarak geçmişe neler borçlu olduğunun, geleceğe karşı sorumluluklarının farkında olması onun tarih bilincine sahip olduğunu gösteriyor. Bir insanın kendi bilincine varması ve şahsiyet kazanması için nasıl geçmişini bilmesi gerekiyorsa, bir toplumun da şahsiyet sahibi yani, millet olabilmesi için başta gelen şartlardan biri, bu günkü değer yargılarına, dünya görüşüne ne gibi tecrübelerle ulaştığını bilmesi bir başka deyişle geçmişinin bilincine sahip olmasıdır.

Dil ve terminoloji ile, bugün çoğu unutulmuş değerlerin ve anlayışların değişmelerine karşılık, başka toplumlardan olan insanların bile, anlayıp kavrayabilecekleri bir tarihi miras türü olan kültür varlıkları, bu bilinçlenmenin oluşmasında çok büyük bir önem taşıyor. Dolayısıyla bu kültürel varlıkları bünyesinde barındıran yapılanmalar da aynı öneme sahip.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde müzelerin işlevlerinin yerleşmiş ve ayrılmaz bir parçası haline gelen müze eğitimi, tarih bilincine sahip, kültürel kimliğini kazanmış bireylerin yetişmesine önemli katkılarda bulunuyor. Ancak, ne yazık ki bu bilincin oluşmasında çok büyük bir rolü olan tarih derslerinin verilmesinde müzelerden yeterince yararlanılmadığı anlaşılıyor. Oysa tarih bilinci aile, arkadaş çevreleri, medya vb. değişik etkilerin bileşkesi olmasına karşılık tarih eğitimi devletlerin bu bilinci yönlendirmekte yararlandıkları temel araç olma özelliğini koruyor. (Tekeli 1998: 64)

Köber Vakfınca (*Gençlik ve Tarih*) adıyla yayınlanan "*Gençlerin Tarih Bilinci Üzerine Karşılaştırmalı Avrupa Projesi*"nin, Türkiye ayağının sonuçları tarih derslerinin hala geleneksel yöntemlerle, yani öğretmenin anlatımı ve ders kitapları ile ilgili malzemenin okunması şeklinde verildiğini gösteriyor. Rol yapma, projeler hazırlama, müzeleri, tarihi yerleri gezme gibi faaliyetler, yani daha yenilikçi öğretim teknikleri sadece Türkiye'de değil, ankete katılan tüm ülkelerde önemli bir farklılaşma olmadan çok düşük değerler gösteriyor. (Tekeli 1998: 71-79)

Öğrencilerin ders içi ve ders dışı tarih sunum yöntemlerini ne kadar güvenilir ve keyif verici bulduklarına dair sorunun cevabında ise, müzeler ve tarihi yerlerin gezilmesi en yüksek güvenilirlik derecesine sahip oluyor. Bu yerler keyif vericilik bakımından da yüksek bir değer alıyor. (Tekeli 1998: 75) İçinde ders kitapları, tarihi belge ve kaynaklar, tarihi romanlar, TV belgeselleri, öğretmenler ve diğer yetişkinlerin anlatmasının da bulunduğu cevap şıkları arasında müzeler ve tarihi yerler tercihi çok anlamlıdır. Demek ki, müze ve tarihi çevre gezileri ile TV belgesellerinin ağırlıklı şekilde ders aracı olarak kullanılması, tarih eğitiminin hem güvenilirliğini, hem de çekiciliğini artıracaktır. Bu da doğal olarak tarih bilincinin oluşumuna büyük bir katkı sağlayacaktır. Çünkü bilinç ancak bilgi ile oluşur. İster akademik düzeyde, ister başka şekillerde elde edilmiş olsun, bilinç oluşabilmesi için bilgi ön koşuldur.

Demek ki, bilinci oluşturacak bilgiyi sağlamak için öncelikle tarih derslerini öğrencilere sevdirmek gerekecektir. Bunu karşılıklı bir alış-veriş gibi düşünelim. Öğrenci, tarihin bizzat kendisini ne kadar ilgilendirdiğini, her an içinde yaşadığı tarihin bugününü ve yarınını ne denli etkilediğini kavradıkça merak edecek, merak ettikçe öğrenme isteği artacak, öğrendikçe sevecektir. Tabii ki bu yetişkinler içinde böyle. Dikkat ediniz, tarihin önemini, tarihin çekiciliğini yaşadıkça, yaşlandıkça ve artık kendimiz tarih olmaya başladıkça daha iyi kavriyoruz.

Tarihin derinliklerini keşfeden bir genç, artık tarihe bir bilmece çözmenin zevkiyle, yap-boz oynamanın hazzıyla yaklaşacaktır. Önemli olan onun tarihi fark etmesini sağlamaktır. Tarih tarafından içine çekilen, tarihin tadına varan genç, eğer isterse onunla daha derin, daha kişisel, daha duygusal ilişkiler zaten kuracaktır.

İşte bu, tarih derslerini, genelde sıkıcı hatta gerekliliğine inanılmayan bir ders olmaktan çıkarıp, keyif verici, belki de büyüleyici bir ders haline getirmek mümkündür.

Bunun yollarından biri de müzelere ve tarihi çevreye yapılan gezilerdir. Bu gezilerin önemli bir yararı da okuldaki öğretimi zenginleştirmesidir.

Günümüzün öğrenci merkezli, problem çözmeye, duygusal özelliklere ve değer gelişimine ağırlık veren eğitim sisteminde sözel ve sembolik ağırlıklı öğretimin yerini görsel ve yaşantılara dayalı bir öğretim almaktadır. Çünkü bireyde kalıcı öğrenmenin olabilmesi için etkin katılım şarttır. Sözel ağırlıklı eğitimde %10 olan hatırlama ve kalıcılık, görselde %30'a, yaşantılara dayalı öğretimde ise %90'lara ulaşmaktadır. Müzeler hem görsel yönü olan, hem de yaşantılara dayalı öğretim için ideal bir ortam sunarlar. Yaşantılara dayalı bir öğretimin kalıcılığını dile getiren bir Çin atasözü şöyle demektedir: "Duyarsam unuturum, görürsem hatırlarım, yaparsam anlar ve öğrenirim". (Paykoç-Baykal 2000: 103)

Şimdi, tarih derslerini daha cazip hale getirmek için yapılacak, tarihi çevre ve müze gezilerinin öğrencilere ne gibi katkılar sağladığına şöyle bir göz atalım.

Müze Ve Tarihi Çevre Gezilerinin Öğrencilere Katkısı:

Müze ve tarihi çevre gezileri tarihe karşı bir ilgi ve merak uyandırıyor, bu geziler sayesinde öğrenciler hemen yanı başlarında bulunan ve yaşayan tarihi keşfediyorlar.

Kendi geçmişleri konusunda bilgilenerken, içinde yaşadıkları hayatın bugünden ibaret olmadığını, geçmişe uzandığını ve bu aşamaya uzun bir süreç sonunda ulaştığını kavriyorlar.

Tarihi görerek, araştırarak ve inceleyerek yani ezberlemek yerine aktif olarak öğrenerek bir tarih bilinci geliştiriyorlar, hatta bu tür etkinlikler öğrencilerin daha erken yaşlarda, daha objektif bir tarih bilincine sahip olmalarını sağlıyor.

Bilgiyi kaynağından alıyorlar ve gözlem yapmayı öğreniyorlar. Müze ve tarihi çevre gezileri soyut bilgiyi somutlaştırdığı, daha kolay algılanma-

sını ve anlaşılmasını sağladığı gibi görerek öğrenmek bilginin kalıcılığını artırıyor.

Yaşadıkları kentin geçmişi hakkında bilgi ediniyorlar, bu bilgileri arttıkça yaşadıkları çevre ile daha sıkı bir ilişki kuruyorlar.

Bu tür etkinlikler tarih sevgisi ve tarihe karşı bir sempati uyandırıyor, tarihi daha dokunulabilir ve canlı hale getiriyor.

Türkiye'nin doğal ve kültürel mirasının korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve dünyaya tanıtılması düşüncesinin oluşmasına katkıda bulunuyor.

Müze eğitimi okuldaki eğitimi zenginleştiriyor, zihinsel kavrayışı kolaylaştırıyor, empatik bağlar kurma ve eleştirel bakma becerisini kazandırıyor.

Öğrencilerin hayal gücü ve yaratıcılığını ortaya çıkarıyor, üretken olmalarını sağlıyor.

Nesneler arasında ilişki kurmayı, soru sormayı, ipuçlarından yeni bilgiler üretmeyi ve sentez yapmayı öğretiyor.

Evet, biraz öncede belirttiğimiz gibi bütün bunlar sadece öğrenciler için değil, biz yetişkinler için de geçerli. Unutmayalım ki, müzeler aynı zamanda bir yaygın eğitim kurumu olarak da işlev görüyor ve ziyaretçiler müzeyi gezerken bilgi de aldıkları bir doğal eğitim sürecinden geçiyorlar.

Aslında Adana bu anlamda çok şanslı. İçinde ve çevresinde tarihin zenginliklerini yansıtan, bu tarihi barındıran müzeler ile tarihi eserlere, arkeolojik alanlara ve ören yerlerine sahip. Cumhuriyet döneminde kurulan ilk müzelerden biri de yine Adana'da.

O halde, siz Adanalılar veya Adana'da yaşayanlar, bu şansınızı kullanarak tarihiniz ile daha sıkı bağlar kurabilirsiniz. Eski eserleri koruma bilincini yaygınlaştırıp, müzelerden daha fazla yararlanabilirsiniz. Tarihi çevre gezileri ile yaşadığımız, belki doğup büyüdüğünüz ama yeterince farkında olmadığımız kentinizi daha yakından tanıyıp sahip olduğunuz kültürel zenginlik ile gurur duyabilirsiniz.

Müze ve çevre gezilerinin bol bol yapıldığı günler diliyor, hepimizi tekrar saygı ile selamlıyorum. Teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

ADIGÜZEL, Ömer, "Müze Pedagojisinin Türkiye'deki Yansımaları ve Müzelerdeki Yaratıcı Drama Uygulamaları", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme*, Yayına Hazırlayan: Zeynel Ağabeydin Kızılyaprak, İstanbul, 2000, s.130-143.

AKTAŞ YASA, Azize, "Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eserleri Korumaya Yönelik Çalışmalar", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan)*, Ankara, 2000, s. 859-878.

AKTAŞ YASA, Azize, "Atatürk'ün Milli Devlet Yaratma Sürecinde Müzeciliğe Verdiği Değer", V. Uluslar arası Atatürk Kongresi, (7- 13 Aralık 2003, Ankara), (baskıda).

ATAGÖK, Tomur, "Türkiye'de Müzecilik", *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul, 1999, s.212-221.

ATAGÖK, Tomur, "Müze- Toplum İlişkisinde Eğitim", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, Derleyen: Tomur Atagök, İstanbul, 19991. s. 143-153.

ATAGÖK, "Tomur, Çağdaş Müzeciliğin Anlamı; Müze ve İlişkileri", *Yenide Müzeciliği Düşünmek*, Derleyen: Tomur Atagök, İstanbul, 19991, s.147- 154.

ATAGÖK, Tomur, "Müzelerin Toplumsallaştırılması: Türkiye Müzelerinde Geciken Olgu", *V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği, 17-21 Aralık 2002, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler*, (baskıda).

ATASOY Yavuzoğlu, Nazan, "Çağdaş Eğitimde Müzenin İşlevi", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, Derleyen: Tomur Atagök, İstanbul, 19991, s.131-142.

BAYCIK, Orhan, "Orta Dereceli Okullarda Yöresel Tarih ile İlgili Neler Yapılabilir?", *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi, Yerel Tarih Konferansı Türkiye'de Yerel Tarihçilik ve Sivil Bir Çaba Örneği Olarak Yerel Tarih Grupları*, 16- 17 Kasım 2001, Editör: Funda Çelebi, İstanbul 2001.

BAYDUR, Gülgün, "Arşiv ve Doküman", *V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği, 17-21 Aralık 2002, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler*, (baskıda).

BİNARK İsmet , *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, Ankara, 1980.

GARTENHAUS, Alan R. *Yaratıcı Düşünme ve Müzeler*, Çev.:Ruhiser Mergenci-Bekir Onur, Ankara, 2000.

KUBAN, Doğan, *Mimarlık Kavramları, Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş*, 2. Baskı, İstanbul 1980.

KUBAN, Doğan, "Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek", *VII: Vakıf Haftası, Ankara 5-7 Aralık 1989*, Ankara, 1990, s. 247- 252.

MADRAN, Burçak, "Müze Türleri", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, Derleyen: Tomur Atagök, İstanbul, 19991, s. 3-19.

MADRAN, Emre, "Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16:1-2 (1996), s.59-87.

MADRAN Burçak - ÖNAL Şebnem, "Yerellikten Küreselliğe Uzanan Çizgide Tarihin Çok Paylaşımlı Vitrinleri: Müzeler ve Sunumları", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme*, Yayına Hazırlayan: Zeynel ağabeydin Kızılyaprak, İstanbul, 2000, s.170-186.

ONUR, Bekir, "İletişim ve Eğitim Ortamı Olarak Müzeler", *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, 2000, s. 47-57.

ÖZTÜRK, Mutlu, "Sihirli Aynayı Kırmak: Yeni başımızdaki Tarih ve Öğretmenler", *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi, Yerel Tarih Konferansı Türkiye'de Yerel Tarihçilik ve Sivil Bir Çaba Örneği Olarak Yerel Tarih Grupları*, 16- 17 Kasım 2001, Editör: Funda Çelebi, İstanbul 2001.

PAYKOÇ, Fersun- BAYKAL, Serçin, "Müze Pedagojisi: Kültür, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı Olarak Müzelerin Etkinliğine İlişkin Bir Çalışma", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme, Üçüncü Uluslar arası Tarih Kongresi*, İstanbul 2000, 102- 113.

SEIDEL Stefan - HUDSON Kenneth, *Müze Eğitimi ve Kültürel Kimlik*, Çev.: Bahri Ata, Yay. Haz.: Bekir Onur, Ankara, 1999.

TAŞ, Ebru Şahbudak, "Yerel Tarih Çalışmaları ve Tarih Eğitimi", *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi, Yerel Tarih Konferansı Türkiye'de Yerel Tarihçilik ve Sivil Bir Çaba Örneği Olarak Yerel Tarih Grupları*, 16- 17 Kasım 2001, Editör: Funda Çelebi, İstanbul 2001.

TEKELİ, İlhan, *Tarih Bilinci ve Gençlik*, İstanbul, 1998.

Atatürk'ün Türk Müziği Konusundaki Görüşleri ve Müzik Politikası

Dilek YÜKSEL

Ekonomist
Uluslararası İlişkiler Uzmanı

Özet

Çöken Osmanlı İmparatorluğundan yepyeni bir devlet kuran Mustafa Kemal Atatürk, yalnız büyük bir asker ve devlet adamı değil, aynı zamanda dünya tarihinin ender gördüğü büyük bir kültür ve sanat reformcusudur. O, kurduğu devletin temelini kültür olduğunu baştan belirtmiştir. Ona göre, "sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir."

Atatürk müziği uygarlığın en yüksek ölçüsü saymış ve Kurtuluş Savaşı bitir bitmez ilk işlerden biri olarak çağdaş tekniği öğrenmek üzere Avrupaya genç sanatçılar göndermiştir. Aynı zamanda Alman besteci Paul Hindemith'i ve diğer bazı müzik adamlarını ülkeye davet ederek Devlet Konservatuarının kurulmasına öncülük etmiştir.

Atatürk'ün öngördüğü müzik atılımı, milli değerleri çağdaş tekniklerle işleme felsefesine dayanmaktaydı. Atatürk'ün müzik politikası iki amaç taşıyordu. Türk müziğinin bütün dünya tarafından dinlenmesi ve Türk halkının daha demokratik olabilmesi. Sonuç olarak, Türkiye, bestecileri, müzik kurumları, şefleri ve yorumcuları ile müzik dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler : Atatürk, Modernleşme, Müzik, Çokseslilik, Cumhuriyet.

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk, who created a new state from the wreckage of the collapsing Ottoman Empire, was not only a great soldier and statesman, but was a reformer of the arts and culture as well – of a kind that the world has rarely witnessed. Atatürk announced that the basis of the state he founded is culture. He said: "A nation without art is deprived of one of its arteries of life."

Atatürk regarded music as one of the most important criteria of civilization, and as soon as the war of liberation was over, he sent young artists to Europe to learn contemporary techniques. Atatürk also invited German composer Paul Hindemith and others to Turkey and pioneered in founding the State Conservatory.

The music reform that Atatürk had in mind was based on the concept of combining national values with contemporary techniques. He had two aims in the music reform. All the world could listen to the Turkish music and citizens of Turkey could be more democratic. Consequently, Turkey's composers, musical institutions, conductors and soloists have given Turkey a distinctive place in the world of music.

Keywords : Atatürk, Music, Republic.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunda, Müzikte Yenileşme Çabaları ve Oluşturulan Müzik Kurumları

Türk müziğinin Batı müziği ile tanışması 1826-1828 tarihlerine kadar gitmektedir. 1826'da Vaka-i Hayriye ile Sultan II.Mahmut Yeniçeriliği lağvedince, Yeniçerilerle ilgili her şeyi de ortadan kaldırma gereği duymuş, bu arada da İmparatorluk Muzikası, yani İmparatorluk Badosu denilebilecek olan Mehterhane'yi ortadan kaldırmıştır. O döneme kadar, müziğin ülkede yayılmasına yardımcı olan kurumların başında Mehterhane geliyordu. Çünkü o zaman İmparatorluğun hangi şehrinde bir kale varsa

orada mutlaka mehter çalıyordu. II.Mahmut Mehterhanenin yerine bir başka askeri mızıkacı koymak ihtiyacını duyunca, Batı tarzı ilk bando teşkilatını kurmak üzere harekete geçmiş, İstanbul'da bulunan Mangel adlı bir Fransız'ı görevlendirmiş, bir süre sonra ondan pek iyi sonuç alamadığını görünce, Avrupa'dan tanınmış ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin kardeşi Donizetti'yi İstanbul'a bando şefi olarak getirmiştir. Donizetti İstanbul'a gelince İmparatorluk Askeri Mızıkası'nı kurmuş ve uzun süre başında bulunarak öğrenciler yetiştirmiş, hatta "Donizetti Paşa" olarak hayatına devam etmiştir.¹

Osmanlı İmparatorluğunda Türk müziğinin öğretildiği en yüksek kurum ise, Enderun-i Hümayun denilen akademinin musiki kısmı idi. Asırlarca bir konservatuar olarak işlemiş olan kurum, yine II. Mahmud'un 1826'da başlayan radikal reform dönemi ile önemini kaybetmiş ve zamanla kapanmıştır. Enderun'dan hem saray hizmetleri için gerekli müzisyenler yetişiyor, hem de buradan yetişenlerin bir kısmı Mehterhane'ye gidiyordu. Mehterhane ortadan kaldırılınca, Enderun'daki yetişme de ikiye bölünmüştür. Bir, geleneksel müziği devam ettiren eğitim sistemi; iki, Batı tarzı eğitim sistemi. İşte Türk müziğinde yenileşme ve yüzünü Batı'ya çevirmenin tarihi yaklaşık 170 yıl geriye gitmektedir. 19. YY sonlarına gelindiğinde Osmanlı devletinde Batı müziği ve Batı tarzı eğitim ağır basmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle İstanbul'da çok hareketli bir müzik hayatı vardır. 20 YY başına gelindiğinde Enderun, Muzikay-ı Hümayun'a yani İmparatorluk Müzik okuluna dönüşmüştür. Saraya bağlı bu teşkilatda Batı ve Türk müziklerinin öğretildiği iki birim kurulmuştur. Daha sonra Muzikay-ı Hümayun'un bir Türk müziği konservatuarı olarak yetersizliğinin farkına varan Osmanlı hükümeti, 1908'den sonra Darülelhan² denen büyük konservatuarı açmıştır. Aynı tarihten sonra, pek çok özel musiki dernekleri kurularak eğitim vermeye başlamıştır. Buralarda eğitim, muzıkada olduğu gibi, nota ile ve Batı müzik eğitimi esasları da gözden uzak tutulmayarak yapılmıştır. Ancak devamlı savaşlar dönemi, işgal ve Milli Mücadele yılları, birçok müessesese gibi bu kurumları da fiilen işlemez duruma getirmiştir.³

Kur'an, mevlid, ezan, salat Türklerde müzik ile okunduğu için, bütün müzik ile ilgili din adamları çok iyi müzik öğrenmişlerdir. Tekkelerde dini müziğin tasavvuf musikisi dalında zengin örnekler verilmiştir. Bu konuda büyük Mevlevi dergahları birer konservatuar derecesinde teşkilatlanmışlardır. Fakat tekke müziği de imparatorluğun son döneminde parlaklığını kaybetmiştir.

Ayrıca Saraylar, konaklar, müzik üstadlarının "Meşk-hane" denilen evleri, klasik dönemde müzisyen yetiştiren eğitim kaynaklarıydı.

Sultan Reşat'ın 1918'de ölümünün ardından VI. Mehmet adıyla tahta geçen Vahdettin'in padişahlığı dönemi Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Muzikay-ı Hümayun Sultan'a bağlı bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması, Hilafet'ten ayrılan Saltanat'ın kaldırılması üzerine Vahdettin ülkeyi terk etmiş, orkestra da Halife Mecid Efendi'ye bağlanmıştır. Bu süre içinde (18 Kasım 1922 - 3 Mart 1924) Makam-ı Hilafet Muzikası adıyla anılmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla orkestranın önünde yeni bir ufuk açılmıştır. Hilafet'in kaldırılmasından tam sekiz gün sonra, 11 Mart 1924'de orkestra yeni başkent Ankara'da ilk konserini o zamanki Meclis'in karşısındaki Milli Sinema'da vermiştir. Kordiplomatığın önünde zor bir sınavdan geçerek büyük başarı kazanan orkestra, 27 Nisan 1924 tarihinde Atatürk'ün emri ile İstanbul'dan Başkent Ankara'ya taşınmıştır. İstanbul'da Union Français'de verilen konserler Ankara'da Türk Ocağı Salonu'nda devam etmiştir. Konserlerde görülen teşvik ve takdirler üzerine Musiki Muallim Mektebi açılmıştır.⁴

1- Atatürk'ün Sanat ve Müzik Konusundaki Fikirleri ve Çok Seslilik

1.1. Çoksesli Müziğin Anlamı ve Dünyadaki Gelişimi

Batı müziğinin gelişmesinde, müzikle din arasında ve yönetim arasında çok sıkı ilişkiler mevcuttur. Eski medeniyetlerde, müzisyenle din adamı ve yöneticinin neredeyse aynı kişi olduğu görülebilmektedir. Eski Mısır'da firavun aynı zamanda baş

müzikçidir. Mezopotamya'da ve Doğuya doğru gidildiğinde Çin'de de benzer görünümler bulunmaktadır. Çok eski tarihlerden beri, insanlar müziğin insan ruhu üzerinde önemli bir etkisi olduğunu farketmişler ve bunu bu amaçla kullanmışlardır. Gerek Doğu felsefesinde gerek Batı felsefesinde bu defalarca dile getirilmiştir. Batı müziği de Hz. İsa'dan 8-9 yüzyıl sonra tek sesli olarak gelişmiştir. 900'lü 1000'li yıllarda çoksesliliğin değeri anlaşılmış ve kilisenin yatırımını bu yöne yapmasıyla çok önemli bir gelişme ortaya çıkmıştır.⁵

Çoksesli müzik, ilkel biçimiyle ilk defa ortaçağda meydana çıkmış ve ana kuralları bu dönemde belirlenmiştir. Bu dönemde, çoksesli müzik ağır adımlarla ilerlemeye çalışmasına rağmen egemen olan müzik yine tek sesli müziktir.

Avrupa'da bütün düşünce ve sanat dünyası, dinin ve kilisenin nüfuzu altındadır. Din dışı halk müziği, kendi yolunda ağır bir şekilde gelişmekle birlikte, Avrupa müziğini hazırlamış olan çoksesli müzik hareketleri daima kilisede ve kilise adamları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Rönesansla birlikte, tek sesli müzik yerini çoksesli müziğe bırakmıştır. Ayrıca ortaçağda müzikle sadece din duyguları ifade edilirken bu dönemde insanlık duygularına yer verilmiştir. XIV. Yüzyıl yeni bir müzik anlayışı doğurmuştur. Bu tarihten sonra müzik kaynaklarını çeşitlendirmek ve genişletmek için araştırmalar yapılmış, yeni makamlar, ritimler ve kontrpuan şekilleri icad edilmiştir. Rönesans devrinin getirdiği bu yeni müzik anlayışına teorisyenler "Ars Nova" (Yeni Sanat) ismini vermişlerdir. XVII. yüzyılın özelliği ise teknik ilerlemelerden çok, doğaya ve doğal olana yönelmesiydi. Bu yüzyılın en büyük buluşu da Opera olmuştur.⁶

"Çoksesliliğin değeri" ifadesinden anlatılmak istenilen, çoksesliliğin etki gücünün daha fazla olması ve sanatçının ifade imkanlarını genişletiyor olmasıdır. Tekseslilik herkesi aynı şeyi söylemeye yöneltmektedir. Ama herkesin aynı olması mümkün değildir. Polifoni yani çokseslilik ise, farklılık içinde uyum demektir, farklılıkların biraraya gelerek uyum içinde bir arada yaşaması demektir. Gerçekte çokse-

slilik, insanların düşünce yapısında da önemli bir gelişmeye yardımcı olmaktadır. Aynı anda birkaç sesi birkaç melodiyi bir arada düşünebilmek, dünyaya daha çoğulcu açıdan bakmaya yardımcı olabilmekte, insanı daha demokratik bir hayata hazırlayabilmektedir. Çünkü çokseslilik, insanlara bir işbölümü getirmektedir.⁷

Görüldüğü üzere çoksesli müzik ile toplumun düşünce sistemleri arasında yakın bağlar bulunmaktadır. Atatürk'ün yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşturulmakta olan kültür politikası için düşündüğü de budur.

1.2. Atatürk'ün Sanat ve Müzik Konusundaki Fikirleri

Atatürk, güzel sanatları kültürün içinde değerlendirmiş ve birçok konuşmalarında da kültürle sanatı yanyana anmıştır. En güzel değerlendirmelerinden biri 16.3.1923 günü, Türk Ocağı'nda Adana esnafı ile olan konuşmasıdır⁸: "Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkardan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kasdettiğim manayı bu söz de ifadeye kafi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur."

Atatürk, Türklerin güzel sanatlara olan sevgisini besleyerek geliştirmeyi bir milli hedef saymıştır; "Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür."

Atatürk'e göre güzel sanatlarda muvaffak olmak, bütün inkılaplarda başarıya ulaşmak demektir: "Güzel sanatlarda muvaffakiyet, bütün inkılapların muvaffak olduğunun kat'i delilidir. Bunda muvaffak olamıyan milletlere ne yazıktır. Onlar bütün

muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır.”

Atatürk müziğe o kadar önem vermektedir ki, hayatın bile anlamını müzikte bulduğunu söylemiştir.⁹ 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda yapmış olduğu bir konuşmada, “Hayatta musiki lazım mıdır?” diye sormuş ve bu soruya şöyle cevap vermiştir¹⁰: “Hayatta musiki lazım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir. Eğer mevzubahis olan hayat insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayanı mütaleadır.”

Türk musikisi üzerindeki düşünceleri ise inkılap mantığı çerçevesinde yapmış olduğu analizleri yansıtan, daha derin ve oldukça düşündürücü yaklaşımlardır. 8 Ağustos 1928 gecesini dinlediği bir konser sonrası özetle şu açıklamayı yapmıştır¹¹: “Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniret-ül-Mehdiye Hanım sanatkarlığında muvaffak oldu. Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kafi gelmez.”

Kazım Özalp'a “Bizler alaturka müziğe alışmışız ama, yeni nesiller alafranga müziğe çalışmalıdırlar”, Falih Rıfkı Atay'a da “Çocuklarımızın ve gelecek nesillerin musikisi, garp medeniyetinin musikisidir” dediği anlatılan hatıralarda okunmaktadır. Enver Ziya Karal'ın aktardığına göre de Atatürk şunları söylemiştir: “Alaturka milli müzik değildir, olamaz. Bizler ölüncüye kadar Alaturka müzikten hoşlanacağız; fakat esas müzik Batı müziğidir. Milletimiz için bu müziği normal görmeliyiz.”¹²

Batı müziği deyince Atatürk, yalnız tekniği değil, müziğin dayandığı ve onunla beraber yürüyen örgütleri de anlıyordu. Konservatuarı, operayı da düşünüyordu.¹³ Daha Birinci Dünya Savaşında 1914'de, Sofya'da ateşemiliter iken, yarbay Mustafa Kemal, vaktiyle Osmanlı İmparatorluğunun bir eya-

leti olan Bulgaristan'da Avrupa'dakilerden aşağı kalmayan bir devlet operası olduğunu görmüş, Türkiye'de böyle bir örgütün bulunmayışına çok üzül-müştü.¹⁴

1.3. Atatürk'ün Yazdığı Görüşleri

a) **Emil Ludwig'e demeç:** Özellikle tarihsel ve yaşama ait öyküler yazmış Yahudi asıllı Alman yazarı Emil Ludwig (1881-1948) Vossische Zeitung muhabiri olarak Atatürk'le 21-24 Mart 1930 günleri görüşmüş, yayınladığı yazının çevirisi 73. sayısında Ayın Tarihi'nde yayınlanmıştır. Bu yazıda Atatürk'ün askerliği, mizacı, dine karşı tutumu, kişiliği, komutanlığı, önderliği ve Avrupa'ya karşı tutumu sözkonusu edildikten sonra müzik inkılabına da şöyle değinilmekte idi¹⁵: “Musiki İnkılabı konusunda Gazi hazretleri şunları söylemiştir: “Montesquieu'nün “bir milletin musikicilikteki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olmaz” sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için musikiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.”

Bunun üzerine yazar: “Şarkın yegane anlayamadığımız bir fenni varsa o da onun musikiciliğidir.” deyince Atatürk derhal itiraz etmiş ve “Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.” demiş ve ardından yazarla şu diyalogo yapmıştır:

Yazar; Bu nağmelerin ıslahıyla terakki ettirilmesi mümkün değil midir?

Atatürk; Garp musikiciliği bugünkü haline gelinceye kadar, ne kadar zaman geçti?

Yazar; Dörtüzyüze kadar geçti.

Atatürk; Bizim bu kadar zamanı beklemeye vaktimiz yoktur. Bunun için, garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.”

b) **Burhan Belge:** Atatürk'ün Ankara'ya geldiği günün 15. Yıldönümünü kutlamak amacıyla 27 Aralık 1934 akşamı Ankara Halkevi'nde Necil Kazım Akses'in Bayönder operasından ilk üç tablo ile Ahmet Adnan Saygun'un Taş Bebek operasının tümü oynanmıştır. Üç gün sonra, 30 Aralık 1934 günü Ulus gazetesinde Burhan Belge'nin “Yarı-Siyasal”

başlıklı sütununda yayınlanan aşağıdaki yazısı ile opera denemeleri birdenbire sona ermiş ve müzik inkılabının ikinci evresi (Paul Hindemith'in örgütlediği evre) başlamıştır;

"Bu eserlerin Ankara Halkevi sahnesinde oynanmaları şu bakımdan iyi olmuştur ki, bizde, orjinal opera temsillerine ne dereceye kadar imkan vardır, bunun tam bir yoklaması yapılmıştır. Ve anlaşılmalıdır ki, bizde, değil opera gibi mükemmel bir temsil şeklinin, şimdilik birkaç şahıslı ve sade parçaların bile, iyi bir hazırlık olmadıkça, oynanmasına imkan yoktur.

Seviye bizdeki gibi olunca, ve dava ulusal bir müzik yaratmak olursa, kendi klasik devremizi yaratmadan moderne kaçmak hatalı olur. Bu hata, her iki piyeste de yapılmıştır. Müzikte de, Anadolu'nun bütün ulusal motifleri ancak çobanların dağarcığında dolaşırken, gene kompozitörlerimiz kalkıp da bize bir takım kişisel "sünuhat"larını dinletemez. Biz de biliyoruz ki, onlar batı konservatuarlarında buna göre hazırlanmadıkları gibi batının müzikal muhitlerinde modern'i tutmaya alışmışlardır.

Bu böyledir ama, Türkiye'de Türk müziği denince, halkın içine dalıp onun ağzı ile onun deyişlerini sezmekten ve herşeyi bu kaynaktan almaktan başka çare yoktur.

Müzik davamızı kökünden kavramak için müzik akademisi, balet akademisi açmak, rejisör yetiştirmek, halk şarkılarını toplayıp harmonize etmek ve arada, şarkı akşamları, yahut balet temsilleri yapmak ve müzik terbiyesini yaymak için radyo ve seyahatler bakımından tedbirler almak doğrudur. Bu bir devlet işidir ve bir zaman meselesidir.

Birbuçuk ayda iki opera yazmak garabetine düşmeğe lüzum yoktu. Fakat her Türk evine yüz şarkılık bir şarkı kitabı sokmak ve çocuklarımızı şarkı söyler bir hale getirmek daha ilk adımda gereken bir iştir. Bir iş ki, hazırlığı bir-iki yılda yapılsa, yüz şarkının yetişen çocuklara mal edilmesi ayrıca iki yıl sürer. Tabii bir yandan da büyük müzik amaçlarına doğru ilerlememiz devam ededursun. Ama gene bilgi ile ve metotla."¹⁶

c) Kemal Ünal : Atatürk'ün 4 Ocak 1938'de yazdığı görüşleri Isparta mebusu basımevci Kemal

Turan Ünal bir gazete yazısı biçimine dökmüş, "Fasıl Musikisi Milli Musiki Olmadı ve Değildir" başlığıyla makale, Ulus gazetesinin 8 sonkanun (Ocak) 1938 cumartesi günü çıkan 18.yıl 5907. sayısında bir başyazı gibi yayınlanmıştır.

Yazının metni özetle şöyledir; "Atatürk, yeni Türk musikisine şu istikameti verdi: "Garb kültürünün teknik kaidelerine uymak." Genç müzisyenlerimiz bu direktife göre yetişmektedir. Garb tekniğine uygun Türk musikisini yaratacak hazırlık, oldukça ilerlemiştir. Falih Rıfkı Atay'ın güzel tabiriyle şimdiki halde "yeni Türk musikisi kendi seslerini buluncaya kadar" "kulakları ve zevkleri garb musikisine alıştırma" ve "ona ısınma" devrini geçiriyoruz. Bu devrede memleket birçok fırsatlarla garb eserlerini dinlemektedir.

Türk müziği parlak istikbalini yeni istikametine ararken ortaya bir mesele çıkmaktadır: Eski musiki ne olacak?

Dünyada Garb musikisinin bugünkü bünyesinde bir çokseslilik (polyphonie) vardır ve bu hal, tek sesli (monodique) musikiden sonra gelen bir terakki merhalesidir.

Tek sestem maksad, bir musiki parçası, birçok sazlar tarafından çalındığı zaman, her aletin birlikte çıkardığı sesin bir notadan olmasıdır. Yahut birçok kişilerin hep birden aynı nağmeyi tekrar etmesidir. Çok sesli musikide ise sesler, ayrı ayrı notalardan çıkarılarak ahenk temin edilir. Asırlar ilerledikçe bu ahenk; insan sesi yerine aletlerle genişletildi ve senfonik musiki doğdu. Ses ve alete hareketlerin de iştiraki ise dramatik musikiyi yarattı.

Musikinin bu ilerleyişi, sanatın felsefi akışına da uygundur. Tabiat hadiselerinde sesler ayrı ayrı notalardandır. Musikinin de bize tabiatı, iyi ifade edebilmesi için aletlerde çok ses toplaması ve buna ahenk vermesi lazımdır. Tabiatıta yaşayan ahenkleri, onun dışında kalan ruh hadiselerinde, bütün sessizliğine rağmen duymak insanlığın yüksek bir vasfıdır. En hafif neşemizden en sert ıstırabımıza kadar hislerimizin seslere tevdi edilebilecek bir iç ahengi vardır. İleri insanlık bu sessiz iç ahengi, tabiat hadiselerinde olduğu gibi çok sesli musiki ile ifade etmektedir. Bu

sebeble, modern düşünceye göre “müzik, doğayı aktarırken olduğu gibi, ruhumuzun neşe ve üzüntülerini de yansıtırken birçok farklı sesleri uyumlaştıran bir sanat şubesidir.”

Gelişmiş bir ifade tarzı olan çok sesli musikiye geçilirken tek sesli musiki bir yana atılmamış, tarihin mirası olan sesler, yeni bünyede asil birer malzeme olarak kullanılmıştır.

Büyük kurtuluşla garb tekniğinden yedi asır mahrum kalmış olan musikimiz de kendine yaraşan istikameti bulmaktadır. Kemalist rejimin temeli, Türk’e en iyiyi ve en ileriye maletmektedir. Buna göre müzikte de tek sestem çok sese, geri bir metoddan ileri ve modern tekniğe geçmek yeni hayatımız için bir zorunluluktur.

Tek sesli eski musikimiz, Fasil veya enderun musikisi ve halk musikisi olarak iki ana zümrede toplanır: Fasil musikisi, tıpkı divan edebiyatı gibi, tamamen yabancı tesirler altında kalmış ve sınırlı bir zümrenin ifade vasıtası olmuştur. Onu yalnız imparatorluğun milli zevkten mahrum entellektüelleri anlayabilmiştir. Halka malolmamıştır. Modern musikimiz ise yalnız mümtaz bir sınıfın değil, bütün milletin malı olacağından, halkın ruhuna girmemiş olan seslerin yeni eserlerde yer alamayacağı şüphesizdir. Bu sebeplerle zevkini ve kulağını yeni musikiye hazırlayan cumhuriyet gençliği fasıl musikisinden süratle uzaklaşmaktadır. Bazı itiyadlar ise uzun müddet mukavemet edemeyecektir.

Halk musikisinde ise vaziyet aynı değildir. Türk milleti kendi ruhundan kopan nağmeleri basit sazlarına söyletmeğe, dünya kültürünü yarattığı uzak devirlerde başlamıştır. Milli ruhu ifade eden sesler mukaddes bir emanet gibi ağızdan ağıza geçerek birçok nesillerin malı olmuştur. Bunlar, sade bir teknik içinde basit sazlarla hala milyonların ruhunu heyecanlandırmaktadır.

Alacağımız garb tekniği, her millet için birdir. Ancak onun kalıplarına girecek sesler milletlere göre ayrılmaktadır. Türkler de garb kalıplarına kendi hüviyetlerini taşıyan sesleri koyarak milli musikilerini yapacaklardır. Milli hüviyetimiz ancak, halkın; yabancı tesirlerden uzak olarak kendi yurduna ve tari-

hine göre yarattığı seslerde görülür. Bu sesler onun sevinciyle güler, acısıyla ağlar. Yeni musikimizin ihya amelîyesine milli unsuru verecek halk türküleri bizde tükenmez bir hazine halindedir. Genç teknisyenlerimiz bu sahada sebatla çalışıyorlar.

İleri Türk cemiyetine hitap edecek, ona milli seslerini zengin bir ahenkle verecek musiki, mutlaka modern tekniğe ve zengin icra vasıtalarına kavuşacaktır. Geçici heyecanlar vererek ancak basit oyunlara yarayan monoton sesler Türk musikisi olmaktan çıkacaktır. İptidai sazların birkaç telinde usandırarak tekrarlanan dar ahenk yeni Türk hayatında çok sönük kalır.

Yeni musikimiz, bütün modern musikilerde olduğu gibi, Türk dimağında hal ve istikbal için geniş ufuklar açacak, onu tahayyül, teheyhüş ve tefekküre sevkedecektir. Yeni musikimiz,* fikirlere hitap etmekle beraber ruhlara da en temiz duyguları verecektir. Yeni sanatkarlarımız; uyuşturucu, bunaltıcı, bedbinleştirici, ölüm ve ızdırab dolu engin nağmelerden artık uzak kalacaklardır. Onların eserleri fikirlerimizi, hislerimizi hareketlendirecek, bize tabiat ve hayatı sevdirecektir.

Büyük kurtarıcının Türk hayatına verdiği yeni istikamet, müzisyenlerimiz için de muvaffakiyete götürücü bir disiplindir. Bestekarlarımız bunlara riayet ederek “yüzümüzü ağartacak” musikiyi yaratacaklardır. Bu şerefli ve fakat güç işde onlara yardım, bütün ediblerimiz, şairlerimiz, sanatkarlarımız ve hatta bütün bilginlerimiz için bir vazifedir.”¹⁷

Kemal Turan Ünal, Ulus gazetesinde yayınlanan bu yazısının arkasındaki öyküyü Ulus gazetesinin 10 Kasım 1939 günlü sayısında “Musikiye Ait Bir Notu” başlığıyla yayınlamıştır. Bu makalede, makaleyi yazdırırken Atatürk’ün ruh halini ve kendi heyecanını anlatmış ve şunları söylemiştir: Ulus, ölümünün birinci yıldönümünde, şimdiye kadar yazılmamış aziz hatıralarına birçok sayfalar ayırdı. Ben de 8 sonkanunun 938 nüshasında, günün müzik olaylarını ve imzam altında çıkmış olan ana fikirleri büyük sahibinin dilinden gençliğe aktarıyorum. Bu benim için yapılması gereken bir görevdi.

Bir not: “Eski müziği batı müziğine üstün çıkarmak için çalışanlar bir ufak gerçeği fark edemez görünürler. Bu gerçek şudur; bütün bu ihya aleliyesinde ele alınan müzik parçaları Türklerin herhangi bir ayında, şenlikte bütün maddi ve hissi yeteneklerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarayan nağmelerdir. Bu müziği günün dans parçaları gibi saymakta hata yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası müziği düşündüğü zaman yalnız basit oyunlara yarayacak, insanlara basit ve geçici heyecan verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hatıralarımızın ifadesini bulan bir musiki murat ediyoruz. İşte bu bakımdan klasik Osmanlı musikisini ihyaya çalışanların çok dikkatli bulunmaları icap eder.”¹⁸

2- Cumhuriyet Döneminde Müzik Konusunda Yaşanan Değişim ve Gelişmeler

Önceki bölümde yansıttığımız Atatürk’ün müzik konusundaki düşüncelerinde, Ziya Gökalp’in düşüncelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Ziya Gökalp’in taklitçi ve kozmopolit “aydın tabaka” kültürüne karşı çıkardığı zengin muhtevalı “halk kültürü” fikri, I. Dünya Savaşı’ndan sonraki Türk sanat ve kültür hayatında, hatta politik, sosyal, ekonomik faaliyet sahalarına geniş ve derin tesirler icra etmiştir.¹⁹ Bu görüşler 19.YY romantizmi ile başlayan halka dönüş, halk edebiyatına dönüşün bir çeşit sosyolojiye yansımalarıdır. Aynı şekilde müzikte de aynı akım gelişmiş, böylece etno-müzikoloji ortaya çıkmıştır.²⁰

Atatürk, müzik konusundaki görüşlerini Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulamaya koymaya başlamıştır. 1 Eylül 1924’de, Musiki Muallim Mektebi’ni kurdurmuş, başına, İstiklal Marşı’nın bestecisi ve Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi violonist Osman Zeki Üngör’ü Müdür olarak getirmiştir.

1924 yılında çıkmış olan bir Devlet Konservatuarı Yasası olmasına rağmen Atatürk bu kanunu yeterli bulmamıştır.²¹ Sayın Cevat Memduh Altar’ın söylediğine göre “Atatürk’ün Batılı anlamda, çağdaş anlamda bir evrime ulaşma yolunda gerekli denemeler yapılmadan hazırlanan bir kanunun uygu-

lanmasında sakınca gördüğü muhakkaktır. Atatürk, kanun yapılmadan bir deney döneminin geçmesi ve kanunun sonradan hazırlanması gerektiği kanısındaydı.” Musiki ve Temsil Akademisi Kanunu bu nedenden hemen yürürlüğe konmamıştır. Nitekim bu deney 5 yıl süreyle Musiki Muallim Mektebi’nde gerçekleştirilmiştir. Burada yetişen öğrencilerin bir bölümü Devlet Konservatuarının ilk öğrencileri olarak seçilmişlerdir.²²

1934 yılının özellikle ikinci yarısı Atatürk’ün musiki konusundaki düşüncelerinin gittikçe yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. 1 Kasım 1934 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin IV. Devre Dördüncü Toplantı Yılına açış konuşmasında şunları söylemiştir: “Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu güzide ulusal Türk müziği yükselebilir. Evrensel müzikte yerini alabilir.

Kültür İşleri Bakanlığının buna değerince özen vermesini, kanunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim”²³

Atatürk’ün 1934, Meclis’i açış söylevinde üzerine basarak vurguladığı bu sözlere dayanarak ve yine Atatürk’ün direktifi üzerine Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen, 1934-35 ders yılında Türk müzikçilerinden ve diğer ilgililerden oluşan bir Kongre toplamıştır.²⁴ Kongreye Cemal Reşit Rey, Cevat Memduh Altar, Cezmi Erinç, Halil Bedil Yönetken, Hasan Ferit Alnar, Necil Kazım Akses, Nurullah Şevket Taşkıran ve Ulvi Cemal Erkin katılmıştır. Bu sekiz müzikçinin imzasıyla “Türkiye Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisi’nin Ana Çizgileri” adını taşıyan bir rapor hazırlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı müzik alanında genel bir inkılap sözkonusu olunca, ileri gelen Türk müzikçilerinin yanısıra yabancı uzmanların düşüncelerine de başvurmuştur. Bu konudaki ilk yabancı rapor Lico Amar'dan gelmiştir (Paris, Kasım 1934).²⁵ Daha sonra Joseph Marx²⁶, Paul Hindemith²⁷ ve Carl Ebert²⁸ hem Türkiye'de bir Konservatuar ve Temsil Akademisi kurulması doğrultusunda, hem de Türk müziğinin çoksesliliğe geçişi konusunda raporlar hazırlamışlardır.

Yine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Devre Birinci Toplantı Yılı (1.11.1935) açış konuşmasında Atatürk şunları söylemiştir: "Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına bu yıl daha çok emek verilecektir.

Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi, ulusal ilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermeniz çok yerinde olur."²⁹

1936 yılında, kendi isteği üzerine yazışmalar sonucu halkevleri tarafından yurdumuza davet edilen Bela Bartok³⁰, Halk Müziğimiz üzerinde, A. Adnan Saygun'un yardımlarıyla epey araştırma yapmıştır. Bartok, "Bir Halk Müziği Arşivi kurulması konusunda öneriler" adıyla verdiği raporda "Böyle bir arşivin kurulmasının, Türk müziği bakımından olduğu kadar, uluslararası görüş açısından da önemle beklenen bir gelişme olacağını" vurgulamış ve arşivin amaçlarını şöyle sıralamıştır; Köylü müziğini yerinde, yani doğrudan köylerde, plak veya ses şeridinde almak ve bunları muhafaza etmek, alınan parçaları olabildiğince tam olarak notaya geçirmek, bu toplanan örnekleri sistemli bir biçimde düzene koymak ve düzene konulmuş örnekleri yayınlamak.

Bartok, yukarıdaki önerilerinin büyük bir bölümünü gerçekleştirmiştir. Kendi araştırma ve incelemeleri, Adnan Saygun'un konu üzerindeki geniş çalışmalarıyla birlikte Macaristan'da yayınlanmıştır. Arşivleme ve tarama çalışmalarından birkaç kuşak Türk bestecisi oldukça yararlanmışır.

2.1. Milli Musiki ve Temsil Akademisi, Yabancı Uzmanlar

25.6.1934 tarihinde 2541 numaralı Milli musiki ve temsil akademisinin teşkilat kanunu kabul edildi. Bu kanunun 24.5.1934'de sunulan teklifinde kanunun gerekçesi şöyleydi;

"Memleketimizde musiki ve temsilin muasır tekniğe ve milli ihtiyaçlarımıza uygun bir şekilde ve daha esaslı bir surette inkişafını temin için bu sahada sarfedilmekte olan emekleri bir teşkilat içinde birleştirmek, sahne tekniğine göre hazırlanmış kültürlü unsurlar yetiştirmek, memlekette milli bir opera vücuda getirmek için bu sahada sarfedilmekte olan emekleri bir teşkilat içinde birleştirmek, sahne tekniğine göre hazırlanmış kültürlü unsurlar yetiştirmek, memlekette milli bir opera vücuda getirmek için lazımgelen esasları hazırlamak maksadıyla Ankara'da Musiki ve temsil akademisi kurulması düşünülmüştür. Bu teşkilat tamamen yeni bir tesis olmayacak, halen mevcut Riyaseticümhur Filarmonik orkestrası ile Musiki muallim mektebi bu müessesenin iki şubelerini teşkil edecek, üçüncü bir şube olarak ta tedricen sahne, opera, balet için unsur hazırlayacak temsil kısmı açılacaktır. Bu suretle kurulacak olan Musiki ve temsil akademisinin gayesi;

- a) Memlekette modern ve ilmi esaslar dahilinde milli musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak,
- b) Sahne temsilinin her şubesinde ehliyetli unsur hazırlamak,
- c) Musiki muallimi yetiştirerek memlekette muasır musiki zevk ve terbiyesinin umumileşmesine çalışmak olacaktır."³¹

Kanunun önemli görülen maddeleri ve tamamı özetle şöyledir;³²

Birinci madde- Maarif Vekaletine bağlı olmak üzere Ankarada bir "Milli musiki ve temsil akademisi" kurulmuştur. Akademinin gayeleri;

- a) Memlekette ilmi esaslar dahilinde milli musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak,
- b) Sahne temsilinin her şubesinde ehliyetli unsurlar yetiştirmek,
- c) Musiki muallimi yetiştirmektir.

İkinci madde- Milli musiki ve temsil akademisi aşağıda sayılan üç müesseseden ibarettir;

- a) Musiki muallim mektebi,
- b) Riyaseti Cümhur fılarmonik orkestrası,
- c) Temsil şubesi.

Kanunun ilk bölümünü oluşturan altı maddedenin geri kalanında Akademi teşkilatının esas hatlarına, gayesine idare tarzına, Akademi müdür ve mensuplarının tayini şekline ve Akademide tesisi faydalı görülen ve aynı zamanda Maarif vekaletinin musiki ve temsil işleri gibi güzel sanatlar sahasında müşavir heyeti vazifesini görecek olan Akademi meclisine ait hükümleri ihtiva etmektedir.

İkinci bölüm olan yedinci madde ile on birinci madde arasında Musiki muallim mektebinin mevcut durumunu kanun hükümleri içerisinde tesbit etmektedir.

Onikinci madde- 2021 numaralı ve 25.6.1932 tarihli kanunla Maarif vekaletine devredilmiş olan (Riyaseti Cümhur Fılarmonik orkestra heyeti) aynı namla Milli musiki ve temsil akademisinin orkestra şubesini teşkil edecektir.

Onikinci maddeden on yedinci maddeye kadar olan bölüm, Riyaseti Cümhur Fılarmonik orkestrasının teknik kadrosunu tesbit etmekte ve orkestraya mensup muallimlerin intihap ve tayininde aranacak vasıfları, terfi şartlarını ve kıdem müddetlerini ve tabi bulunacakları hükümleri tayin etmektedir.

Onsekizinci maddeden yirmi ikinci maddeye kadar oluşan dördüncü kısım, temsil şubesi hakkındadır. Temsil şubesinin ihtisas bölümlerini tayin etmekte ve bu şubenin ne şekilde tedricen teşkilatlandırılacağını göstermektedir.

Yukarıda içeriği özetle belirtilen Kanunun teklifi üzerinde, 23.6.1934 tarihinde yapılan görüşmelerde tartışmalar yaşanmıştır. İlk madde görüşülürken, "akademinin gayeleri" bölümünde yer alan 'modern' kelimesi üzerinde Manisa milletvekili Refik Şevket Bey'in bir itirazı olmuştur. "Bu modern kelimesi yerine başka bir kelime konulamaz mı?" diye sormuş ve "Maarif Vekili Beyden rica ederim, bulsunlar" demiştir. Buna yanıt olarak, yine Manisa

milletvekili, aynı zamanda Maarif Bakanı olan Hikmet Bey şunları söylemiştir; "Dil cemiyeti uzun uzadıya çalışıyor. Hepiniz biliyorsunuz. Tarama derneği çıkıyor. Ondan sonra bir kılavuz çıkacak. Bunların hepsinin karşılığı, salahiyettar zevat tarafından kongrelerde tesbit edilecektir. Bu gibi kelimeler, senelerden beri vardır. Mademki şimdilik manasını anlıyoruz, bu işleri onlara bırakmak ve kanunları, esas işleri, bir kelime itirazı dolayısıyla geciktirmek ricasında bulunacağım. Bu iş üzerinde çalışılıyor, ele alınmış bir meseledir." Bu açıklamanın ardından Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Bey itirazı destekleyici şu sözleri söylemiştir; "Vekil Beyefendi'nin fikrine tabii tamamıyla iştirak ediyoruz. Yalnız diyoruz ki, mevcut Türkçemiz varken, ecnebi kelimeler kullanmayalım. Şu ve şu vekaletten gelirse ne ise, fakat bu işin başına bulunan Maarif vekaleti erkanı bize böyle bir kelime getirmemelidir. Modern kelimesi kalkarsa bu kanunda hiç değişiklik olmaz. Çünkü esasen her yaptığımız iş, moderndir. Bu da yeni bir iş olduğu için şüphesiz modern olacaktır. Binaenaleyh bu kelime kaldırılınsı isterseniz bir takrir vereyim ve kanun bu suretle geçsin. Encümen ve Vekil Beyefendiden kabülünü rica ederim." Bunun üzerine, Maarif Vekili ve Bütçe E.R.Vekili ve Reis'in de onayı ile "Modern ve" kelimeleri çıkarılmak suretiyle madde kabul edilmiştir.³³

Kanun teklifi görüşülürken sekizinci maddede, yedinci maddeyi de ilgilendiren bir dil tartışması yaşanmıştır. Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Bey, şunları söylemiştir; "Gerek bundan evvelki, gerek şimdi okunan maddede "Nehari" ve "Leyli" kelimeleri geçiyor. Ben mektepte okurken böyle kelimeler vardı. Fakat bugünkü mekteplerde yoktur. Şimdi yatı mektebi diyoruz. Benim rica edeceğim şudur: Alakadar dairelerin şefleri, bu lisan meselesi, madem ki bir milli harekettir, esaslı surette alakadar olmalıdırlar. Leyli kelimesinin burada hiç bir manası yoktur. Yatı mektebi denilmelidir." Bu görüş üzerine Maarif Vekili Hikmet Bey özetle, "bu kelimelerin sürekli kullanılan kelimeler olduğunu, Dil cemiyeti bunların mukabilini bulduğu zaman kanunun esasından halledilmiş olacağını, bütün kanunların da

zaten bu şekilde değişmiş olacağını, kanunun aynen çıkmasını, zaten 1,5-2 yıl içinde bütün lisanın değişmiş olacağını" belirtmiştir. Ancak Ziya Gevher Bey, "hiç bir şeyi beklemeye ihtiyaç yoktur, iddiamda musırrım" demiştir. Ancak buna rağmen Reis, maddeyi oya koyarak aynen geçirmiştir. Ziya Gevher Bey'in "teklifim ne oldu?" sorusuna ise "takririniz yoktu, maddeyi reye koydum ve kabul buyuruldu" diye cevap vermiş ve maddelerin oylanmasına devam etmiştir.

Akademi görevlilerinin ve mezunların durumlarına ilişkin Dokuzuncu ve Onuncu maddelerden sonra burslu okuyan öğrencilerin mecburi hizmetlerine ve bu hizmete karşı ödeyebilecekleri tazminatlarla ilgili onbirinci maddede, Ziya Gevher Bey, sekizinci maddede belirttiği konuyu yeniden gündeme getirmiş, "Makabı Riyaset, teklifimi reye koymadı, söz istedim verilmedi. Meclisin müzakeratında bilhassa Riyaset tarafından usule riayet edilmesi lazımdır. Reis Beyin behemehal bana söz vermesi lazımdı. Mademki birinci madde takrirsiz yapılmıştır, öteki maddeyi de yapmak lazımdı. Eğer Reis Bey takrir istiyorlarsa, ihtar etsinler, takrir verelim. Bu, bizim için mühim bir meseledir" demiştir. Reisin onayı ile Ziya Gevher Bey, "Leyli kelimesinin yatı, nehari kelimesinin gündüz, meccani kelimesinin parasız, olarak kabulünü teklif eden" takririni sunmuştur. Yapılan oylama sonucu takrir dikkate alınmış, Refik Şevket Bey'in "diğer maddelerin ne olacağı" konusundaki endişesi ise Reis tarafından "maddeler geçtikçe tashihi yapılacaktır" şeklinde bertaraf edilmiştir. Ancak Reis, "leyli kelimesi yatı kelimesinin mukabili değildir" diye kendi fikrini de belirterek takriri ve maddeyi encümene devretmiştir. Daha sonra 25.6.1934 tarihinde yapılan görüşmede Ziya Gevher Bey'in isteği doğrultusunda maddede değişiklik yapılmıştır.³⁴

Teklifin on altıncı maddesinde yer alan münhal, mafevk, terfi ve benzeri kelimeler için Ziya Gevher Bey'in bir itirazı olmuştur.³⁵ Ancak madde aynen kabul edilmiştir.³⁶ Onsekizinci madde ise Reis tarafından, içinde leyli ve meccani kelimeleri bulunduğu için tartışma olmaksızın encümene gönderilmiş, 25.6.1934 tarihinde yapılan görüşmede yine Ziya

Gevher Bey'in isteği doğrultusunda maddede değişiklik yapılmıştır. Teklifin görüşülmesi sırasında ertelenen yirmi bir ve yirmi ikinci maddeler de aynı tarihte yapılan görüşmede oylanmış ve kabul edilmiştir.³⁷

Görüldüğü üzere, Meclis'te özellikle kanunda kullanılan kelimeler üzerinde yoğunlaşan tartışmalar ve yapılan değişikler sonunda, kanun 25.6.1934 tarihinde kabul edilmiştir.

Konservatuvarın kuruluşunda, dünya çapında önemli Alman bestecisi Paul Hindemith'in rolü çok önemli olmuştur. Hindemith'le ilk sözleşme 27 Mart 1935'de Berlin'de imzalanmıştır. Hindemith 1935 ve 37 yılları arasında Ankara'ya birkaç kez gelmiş, çeşitli raporların yanısıra konservatuvarın ana yönetmeliğini hazırlamıştır.

Temsil Akademisi konusundaki ilk raporu da 1934 Kasım ayında, o zamanlar Maarif Müfettişi olan yazar Reşat Nuri Gültekin vermişti.

Daha sonra Almanya'dan istenilen ve Propaganda Nezareti'nin verdiği üç aday isimden başka, bunlardan daha kuvvetli olan bir ismi, o zamanki Avrupa öğrenci müfettişi Cevat Dursunođlu Vekaletе teklif etmiş ve Hindemith'in beyanatına istinaden, bu zatın hem Türk tiyatrosu, hem de musiki teşkilatı için çok faydalı olduğunu bildirmiştir. Dünya çapında Tiyatro ve Opera adamı Carl Ebert'in Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye'de uzun süre kalması da, Türk Tiyatro ve Operasının doğup gelişmesi açısından büyük bir olay olmuştur.

Atatürk, 1936 yılında konuyu Meclis'e getirmiş, açılan konservatuvarın gelişmesi ve geliştirilmesi temennisinde bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Devre İkinci Toplantı Yılı (1.11.1936) açış konuşmasında şunları söylemiştir: "Güzel Sanatlara da alakanızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara'da bir Konservatuvar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için hazırdır. Güzel Sanatların her şubesi için, Kamultay'ın göstereceği alaka ve emek, milletin insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir."

Görüşlerini ve raporlarını tamamlayarak sunan ve Konservatuar'ın 1937 ilkyazında açılmasının daha uygun olacağını ileri süren Hindemith'in bu görüşünü benimsemeyen Bakanlık Ankara Devlet Konservatuar'ını Ekim 1936'da açarak derslere başlatmıştır.

Ayrıca aynı yıl Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası'nı Devlet Müzik Akademisi'nden ayıran yasa 12 Haziran'da Kamultay'ca onaylanmıştır.³⁸

Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Devre Üçüncü Toplantı Yılı'nı (1.11.1937) açış konuşmasında şunları söylemiştir: "Geçen yıl, Ankara'da kurulan Devlet Konservatuarının müzikte, sahnede, kendisinden beklediğimiz teknik elemanları süratle verebilecek hale getirilmesi için, daha fazla gayret ve fedakarlık yerinde olur."³⁹

2.2. Radyolardan "Alaturka Musikinin" Kaldırılması, Yarattığı Tepkiler ve Yasağın Kaldırılması

3 Kasım 1934 tarihli gazetelerin konuyla ilgili Anadolu Ajansı kaynaklı haberi şöyledir;

"Büyük önderimiz, nutuklarında "Bugün acuna dinletmeye yeltenilen musiki bizim değildir. Onun için o, yüz ağartacak değerde olmaktan çok uzaktır" cümlesini kullanmışlardır. Bu sözlerden mülhem olarak Ankara ve İstanbul radyoları - evvelce programlarında ilan ettikleri halde- dün gece, alaturka denilen şark musikisiyle yapılmış parçaları çalmamış ve söylememişlerdir. Anadolu Ajansı'nın bu husustaki haberini de neşrediyoruz.

Ankara (A.A.)- Dahiliye Vekaleti bugün Büyük Millet Meclisi'nde Gazi Hazretlerinin alaturka musiki hakkındaki irşadlarından ilham alarak bu akşamdan itibaren radyo programlarından alaturka musikinin tamamen kaldırılmasını ve yalnız garb tekniğine vakıf sanatkarlar tarafından çalınmasını alakadarlara bildirmiştir."

Yine 3 Kasım 1934 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde "Gündelik" adlı köşesinde Falih Rıfkı'nın "Türk Dili, Türk Musikisi" adlı makalesinde bu olay okuyucuya şekilde aktarılmıştır;

"İstanbul ve Ankara radyoları alaturka musiki fasıllarını kestiler. Gazi'nin nutkunda Türk musikisinin yolu, tam ve açık çizilmiştir. Bizim bir halk musikimiz vardır. Sesleri bu kaynaktan, metodu garp medeniyeti mektebinden alacağız.

Medrese ve mektep nasıl yanyana yaşayamaz idiye, şark ve garp musikilerinin birlikte yürümelelerine imkan yoktu. Alaturka musiki, gazelleri, şarkıları ve aletleri ile genç ve öz inkılap havası içinde ihtiyar ve herşeyden usanmış, herşeyden şikayetçi bir sesle ağlıyordu. Eğer büyük inkılabın ruhumuzdaki akislerini musiki ile, resimle, heykelle, şiir ve mimari ile dışarı vermezsek, onun içimizde yaşamakta olduğuna nasıl güvenebiliriz?

Biz garp medeniyetinin içindeyiz. Nasıl bu medeniyetin musikileri arasında bir Rus, bir Alman, bir İtalyan, bir Fransız sesi varsa, bir de Türk sesi olacaktır. İlk zamanlar bir öğreniş, bir deneyiş, bir taktik devrinden geçeceğiz. Garp hocalarından istifade edeceğiz. Öz ses, garp medeniyeti musikisinin bilgisini kavramış olan Türk sanatkarının yüreğinden kopacaktır.

Birkaç yıllar için, İstanbul ve Ankara sahnelerine, iki üç ay yabancı operaları getirmek iyi bir başlangıç olur. Bunlar, konservatuarlarımızın yanında, canlı mektepler olacaklar, hem musiki gençlerini, hem de musikiden anlar seyirci yetiştirmeye yarayacaklardır."⁴⁰

Bu olayı Gültekin Oransay şöyle yorumlamaktadır; "Atatürk'ün Kamultay'ın IV. Devre Dördüncü Toplantı Yılı'nı 1 Kasım 1934 günü açan konuşmasında müzik konusunda söylediklerinden esinlenen Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör, bağlı bulunduğu İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya çıkıp onu yanıltarak radyoların 6 Eylül 1936 günü devlet eline geçmesine dek 1 yıl 6 ay 4 gün sürecek bir yasak kararı aldırılmış ve 2 Kasım 1934'den başlayarak uygulamıştır."

Bu konu ile ilgili olarak, Devlet Konservatuarı'nı, opera ve tiyatro temsilini yüzde yüz destekleyenler arasında gazetecilikle politikacılığı birlikte götüren Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise Ata-

türk'ün Müzik Politikaları ile ilgili davranışlarını okuyucuya aktarırken şunları söylemiştir;

"Atatürk'ün başlıca emellerinden biri, bizde bir operanın teessüsü idi. Bunun içindir ki, Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarından itibaren, Ankara'da halkın hislerini bu yüksek sanat zevkine hazırlamak maksadıyla yanlış bir şekilde alafanga müzik namını verdiğimiz asıl müziğe, büyük ve insani müziğe samimi bir alaka gösterilmiş, o vakitlerin eksik ve derme çatma orkestra vasıtalarına rağmen her hafta verilen konserlerde enternasyonal müzik üstadlarının şaheserlerinden birçok parçalar, iyi kötü ammenin kulaklarına aksettirilmiştir.

Atatürk, hatta zaman geldi ki, bu müzik hareketini kendine mahsus tez, kat'i ve radikal usullerle yürütebilmek için bizim saz musikisini bile susturmak teşebbüsünde bulunmuştur. Fakat sonradan bu tedbirde ısrara lüzum görmedi. Hakikati kendiliğinden sezen zekası, ona bu musiki ile o müzik arasında hiç bir münasebet olmadığını ve binaenaleyh, bununla onun iki rakip tesir halinde halkın kulak tehzibini bulandırmayacağını ispat etmekte gecikmedi."⁴¹

Alaturka müziğin yasaklandığı dönemin amacı Türk insanının kulağını Batı müziğine alıştırmaktı ancak olumsuz bazı sonuçları olduğu konusunda besteci Cinuçen Tanrıkorur önemli tartışmalar yaratabilecek olan şu sözleri söylemiştir:⁴² "Müzik yasağı fazla sürmedi. Atatürk'ün Savarona yatında bir akşam yasaktan haberi olmadığını söyleyip Radyodan fasıl dinlemek istemesi üzerine yeniden kondu. Ama bu arada, kendi radyosunda kendi müziğini bulamayan Türk halkı "Sawt-el-Arab min'el-Kahire'nin, Tahrân'ın ve Yeni Delhi'nin hangi dalgada kaç metreden çıktığını öğrenmiş oldu. Ve 40'lı yılların Abdülvahab'lı Mısır filmleri Raj Kapoor'lu hind filmleriyle birleşince, adına 1960'lardan sonra "arabesk" uydurma adı takılacak olan halk tabanlı Türk pop müziği doğmuş oldu."⁴³

Sonuç olarak, 6 Eylül 1936 tarihinde, Posta Telegraf ve Telefon Umum Müdürlüğü ile yaptığı 10 yıllık sözleşmenin sona ermesi ve yenilenmesinin hükümetçe uygun görülmemesi üzerine Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin elindeki İstanbul ve

Ankara vericilerinin devlete geçmesi ile Ankara radyosu müdürlüğüne Veli Kanık atanmış ve iki yıla yakın süredir uygulanan yasak kaldırılarak türkülerin yanısıra şarkı ve oyun havaları da yayınlanmaya başlamıştır.

SONUÇ

Çalışmamızda görüldüğü üzere Türk müziğinde, Tanzimattan itibaren modernleşme çabaları izlenmektedir. 1826 yılında gerçekleştirilen ve "Musiki tanzimatı" olarak adlandırılan uygulama, Osmanlı toplumuna Batı musikisini getirmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra gerçekleştirilen kültür inkılabının bir bölümünü oluşturan müzik politikaları, yenileşme çabalarında atılmış çok önemli bir adım olmuştur.

Atatürk yapacaklarını çok iyi planlayan bir mantık adamı olması nedeniyle, el attığı her konuyu ayrıntılı olarak irdelemiştir. Müzik konusuna da, çok sesli müzik tekniğini çözümleyerek başlamıştır. Nitekim, ilk beste denemelerinden olan Saygun'un Bayönder operasını izlediğinde verdiği tepkide bu açıkça görülmektedir. "Henüz hazır değilsiniz, önce kendi müziğinizi çözümleyin sonra daha yeni arayışlara girin" demiştir. Bu örnek onun sadece dinleyici değil, değerlendirci konumda olduğunu göstermek için yeterlidir.

Atatürk, evrensel müziği yakalamak istemektedir. Geleneksel Türk müziği ya da eski deyimiyile alaturka musikiyi çok sevmekte, her fırsatta zevkle dinlemektedir. Ancak onun inkılapçı mantığında çizdiği çerçeve içinde yer alan müzik çoksesli müziktir yani Batı tekniğinin Türk müziğine adapte edilmesidir. Bunun iki nedeni vardır; Birincisi, Atatürk, Batılıların Türk müziğini dinlemesi ve Batı'da Türk müziğinin ve Türk sanatçılarının bir yeri olmasını istiyordu. Oysa herkesin görebileceği bir gerçek, bir Batılının, bizim için o kadar güzel, hatta ulaşılmaz görülen bazı tek sesli bestelerin seslendirildiği konserleri dinlemeyeceği idi. Bu gerçeği Atatürk yabancı bir gazeteciye vermiş olduğu bir demecinde belirtmiştir. İkincisi ise, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin halkına çokseslilik kültürünü aşılacaktır. Daha açık bir deyimle çoksesli müzik, Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği kültür devriminin önemli bir bölümünü oluşturuyordu.

Atatürk, "Batı Uygarlığında yer alabilmek" hedefi doğrultusunda yüksek bir müzik türü olduğunu düşündüğü çok sesli müziği yerleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Yöntemi, çok sesli müzik tekniklerini öğrenmeleri için başarılı öğrencileri yurt dışına eğitime göndermek, yurt içinde kurduğu okullarla müzik eğitimini başlatmak ve yurt dışında eğitim gören öğrencilerin eğitimlerini bitirip dönerek bu okullarda eğitmen ve yönetici olmalarını sağlamaktır. Ancak bu çabaların yanında Türk insanının batı tekniğini tanıması ve dinlemesi gerekiyordu, tıpkı yeni Türk harflerini öğrenip uygulaması gibi. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla Atatürk, kendisi de çok sevdiği halde, tek sesli müziği yasaklattı. Ya da bu yasağı onayladı diyebiliriz. Amacı Türk halkına bu müziği dinletmek, kulaklarını bu müziğe alıştırmak ve hatta sevdirmektir. Böylece belki de halk tercihini müzikte ve daha küresel bir bakışla, toplumsal hayatta çokseslilikten yana kullanabilirdi.

Sonuçta, Türk halkı, tercihini o yönde yapacak kadar bu müziği benimsemedi ama bu müziği dinledi, çocuklar ve gençler bu müziğe yöneldiler, birçoğu bu yönde eğitim aldı, birçok güzel eser ortaya çıktı. Böylece Atatürk'ün, yasağın bir anlamı kalmadığını görerek vermiş olduğu kararla ve o dönemde radyoların da devlete geçmesi ile birlikte yasak da kaldırıldı.

Kuruluşuna öncülük ettiği konservatuar ilk mezunlarını 1940 yılında verdiğinde, Atatürk artık hayatta değildi.

Günümüzde Türk müziğine baktığımız zaman, sanat değeri olmayan bazı çalışmalar dışında, tek sesli müziğin de çoksesli müziğin de en güzel örnekleri dinlenebilmektedir. Bugün Türk müziği ve Fazıl Say gibi değerli Türk besteci ve yorumcuları Avrupa'da saygın bir dinleyici topluluğu bulabilmekte ve Avrupa basınında kendilerinden övgüyle söz ettirebilmektedirler.

KAYNAKLAR

Makaleler ve Kitaplar

ALİ, Filiz, **Müzik ve Müziğimizin Sorunları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1987.

ATLIĞ, Nevzat, "Türkiye'de Müzik Eğitimi", **İTÜ Vakıf Dergisi**, İlkbahar 2000, sayı 31.

CUNBUR, Müjgan, **Atatürk ve Milli Kültür**, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1973

KAPLAN, Mehmet, "Ziya Gökalp ve Halk Kültürü Kavramı", **Kültür ve Sanat Dergisi**, Haziran, İstanbul 1973.

Karal, Enver Ziya; Atatürk ve Devrim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980

_____, **Atatürk'ten Düşünceler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986

ORANSAY, Gültekin, **Atatürk ile Küğ**, Küğ Yayını, İzmir 1985.

ÖZTÜRK, Kazım, **Cumhurbaşkanları'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Nutukları**, Ak Yayınları, İstanbul 1969.

PERİN, Cevdet, **Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılap, İstanbul 1987.

TANRIKORUR, Cinuçen, **Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler**, Ötüken Neşriyat AŞ., İstanbul 1998.

TURA Yalçın, "Farklı Müziklerin Farkında Olmak", **İTÜ Vakıf Dergisi**, İlkbahar 2000, sayı: 31.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, cilt II, 1989.

Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50. Yılı Semineri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1980.

Muzika-i Humayun'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na, Boyut Müzik, İstanbul 1997,

Müzik Ansiklopedisi, cilt: 3 ve 4, Başkent Yayınevi, Ankara 1985.

Sürelî Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi 1934, Cilt 25, Devre IV, İçtima 4.

TBMM Zabıt Ceridesi 1934, Cilt 23, Devre IV, İçtima 3.

TBMM Kavanin Mecmuası 1934, Cilt 13, Devre IV, İçtima 3.

TBMM Zabıt Ceridesi 1936, Cilt 12, Devre V, İçtima 1

Gazeteler.

Hakimiyeti Milliye, 3 İkcinciteşrin 1934.

Ulus, 29 Eylül 1936.

Ulus, 8 Eylül 1936.

Ulus, 8 Ocak 1938, s:1 ve 8.

Ulus, 10 Kasım 1939.

Dergiler

İTÜ Vakıf Dergisi, İlkbahar 2000, sayı 31.

Kültür ve Sanat Dergisi, Haziran 1973.

- 1 Yalçın Tura, "Farklı Müziklerin Farkında Olmak", **İTÜ Vakıf Dergisi**, İlbahar 2000, sayı: 31, s. 20.
- 2 Melodiler Evi anlamına gelmektedir.
- 3 Nevzad Atlıg, "Türkiye'de Müzik Eğitimi", **İTÜ Vakıf Dergisi**, İlbahar 2000, sayı 31, s:18.
- 4 Muzika-i Hümayun'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na, **Boyut Müzik**, İstanbul 1997, s.25.
- 5 Tura, a.g.m., s.23-24.
- 6 **Müzik Ansiklopedisi**, 3.cilt, Başkent Yayınevi, Ankara 1985, s.874-880.
- 7 Tura, a.g.m., s.23-24.
- 8 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, cilt II, 1989, s.129.
- 9 Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s.211.
- 10 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, cilt II, s.242-243. A.g.e., s.273.
- 12 Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986 s.101.
- 13 Karal, **Atatürk ve Devrim**, s.212.
- 14 Cevdet Perin, **Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılap, İstanbul 1987, s.60.
- 15 Gültekin Oransay, **Atatürk ile Küg**, Küg Yayını, İzmir 1985, 2.Baskı, s.32-34.
- 16 Oransay, a.g.e., s.32-34.
- 17 **Ulus**, 8 Sonkanun (Ocak)1938, s.1 ve 8.
- 18 **Ulus**, 10 Sontesrin (Kasım)1939, s.14.
- 19 Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp ve Halk Kültürü Kavramı", **Kültür ve Sanat Dergisi**, Haziran 1973, İstanbul, s.17.
- 20 Çağdaş bestecelerimizden olan aynı zamanda İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı müdürü olan Yalçın Tura, günümüzün ciddi müzikolojik araştırmalarında bu görüşün terkedildiğini, olaylara daha çoğulcu açıdan bakıldığını, artık dünyanın birçok ileri ülkesinde multi-kültürel, çokkültürlü bir eğitim anlayışının hakim olduğunu yani bir dünya müziği yaratmak için farklı kültürlerden yararlanma anlayışının hakim olduğunu söylemektedir. a.g.m., s.22,25,26.
- 21 Filiz Ali'nin Müzik ve Müziğimizin Sorunları adlı eserinde bahsedilen kanuna, yapılan incelemeler sonucu 1924 yılına ait Zabıt Ceridelerinde rastlanmamıştır.
- 22 Filiz Ali, **Müzik ve Müziğimizin Sorunları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1987, s.119.
- 23 "Reisicümhur Gazi Hazretlerinin Nutukları". **TBMM Zabıt Ceridesi** 1934, Cilt 25, Devre IV, İçtima 4, s:4
- 24 Ali, a.g.e., s.120
- 25 Lico Amar, (1881-1959) Budapeşte doğumlu kemancı. 1915'de 24 yaşında Berlin Flarmoni Orkestrası baş kemancısı. 1923'de Amar Dörtlüsü'nü kurdu. Dörtlünün violacısı Paul Hindemith idi. 1933'de Naziler iktidara gelince önce Paris, sonra Amerika'ya gitti. 1935'den 1957'ye kadar Ankara Devlet Konservatuvarında keman profesörü ve yaylı çalgılar bölümü başkanı olarak görev yaptı.
- 26 Joseph Marx, 1882 doğumlu Avusturyalı besteci. Necil Kazım Akses'in hocası.
- 27 Paul Hindemith, 1895-1963 yılları arasında yaşamış Alman besteci.
- 28 Carl Ebert, (1887-1980) Alman asıllı tiyatro ve opera rejisörü. 1931-33 yıllarında Berlin Şehir Operası Müdürü ve rejisörü. İngiltere'de Blyndbourne Mozart Festivali kurucusu. 1920'de Frankfurt, 1925'te Berlin tiyatro okullarını kurmuştur. Türk Devlet Opera ve Tiyatrosu'nun da kurucusudur.
- 29 M.Meclisi Tutanak Dergisi D:V, C:6, s.2'den aktaran Av. Kazım Öztürk (TBMM Kanunlar Md.Şef), **Cumhurbaşkanları'nın T.B.M.M.'ni Açış Nutukları, Ak Yayınları**, İstanbul 1969, s.245.
- 30 Bela Bartok, 1881-1945 yılları arasında yaşamış Macar besteci, folklor araştırmacısı ve piyanist.
- 31 **TBMM Zabıt Ceridesi**, cilt:23, 1934, D:IV, İçtima:3, s.1.
- 32 **TBMM Kavanin Mecmuası**, cilt:13, 1934, D:IV, İçtima:3, s.900-903.
- 33 **TBMM Zabıt Ceridesi**, cilt:23, 1934, D:IV, İçtima:3, s.280
- 34 **TBMM Zabıt Ceridesi**, cilt:23, 1934, D:IV, İçtima:3, s.316-317.
- 35 A.g.e., s:283.
- 36 **TBMM Kavanin Mecmuası**, cilt:13, 1934, D:IV, İçtima:3, s.902.
- 37 **TBMM Zabıt Ceridesi**, cilt:23, 1934, D:IV, İçtima:3, s.317.
- 38 **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:12, D:5, İçtima:1, s.256-259.
- 39 M.Meclisi Tutanak Dergisi D:V, C:20, S:3'den aktaran Öztürk, a.g.e., s.270.
- 40 Hakimiyeti Milliye, 3 İkinciteşrin (Kasım) 1934 cumartesi s.1.
- 41 Ali, a.g.e., s.130.
- 42 C'nuçen Tanrıkorur, **Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler**, Ötügen Neşriyat A.Ş., İstanbul 1998, s.296.
- 43 C'nuçen Tanrıkorur'un şark musikisinin kaldırılması konusundaki yorumu şöyledir; "Darülelhan'ın başına getirilen, Berlin Müzik Akademisi mezunu Musa Süreyya, 1926'da Maarif Vekaletine verdiği raporda, Darülelhan'm adının "İstanbul Konservatuvar'ına çevrilip "yeni kültürümüz için gereksiz olan Şark musikisinin kaldırılması"ni istemek oldu. Böylece okullardan din dersleriyle birlikte musiki dersleri de zamanın Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati tarafından kaldırıldı. 1934'de yine şayan-ı hayret bir kader birliğiyle hem İlahiyat Fakültesi kapatılıyor, hem de Radyo'dan 1927'den beri yapılmakta olan Türk musikisi yayımları kaldırılıyordu. Bu, Türkiye'nin müstemlekesininin, daha doğrusu Batı maymunu bazı Türkler eliyle Batının kültür müstemlekesi haline getirilmesinin ilk adımıydı. Bütün yüzyılı kaplayacak, belki öbür yüzyıllara da uzayacak büyüklükteki Teksos-Çokses kavgasının (o kısır çekişmenin) temeli böyle atıldı." Büyük bestecilerimizden Arel ve Targan hakkında da, "tanzimat depresinin sebep olduğu beyin tahribatından büyük ölçüde nasiplenmişlerin en ünlü ikisi" şeklinde söz etmektedir.

Romanlarda Mekân Kullanımı ve Değerlendirilmesi “Ankara – Yakup Kadri Karaosmanoğlu”

Seda CALISIR-HOVARDAOĞLU

Kayseri Erciyes Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Şehir Bölge ve Planlama Bölümü
Öğretim Görevlisi

Özet

Uluslar, kentler ve diğer mekanlarla ilgili, sosyal, coğrafik, kültürel ve politik konularda eserler üretmiş birçok yazar vardır. Ancak her yazar, mekan konusunu kendi ilgi alanı dahilinde üreterek yazmıştır. Literatürde yazarlar mekanları, kahramanları aracılığıyla ortaya koyar. Bu kahramanlar aynı zamanda sosyal konu ve değişimlerle de ilgilidir. Bununla birlikte yazarların öncelikli amacı da yerlerin mekansal yapılarını anlatmak değildir. Romancılar, mekanları, romanlarının senaryosuna uygun bir biçimde yeniden üretirler.

Bu makalenin amacı da, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara adlı romanında ortaya koyduğu mekanın ne olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekan, mekan kullanımı, roman, Ankara.

Abstract

We can see a lot of authors who write social, geographical, cultural and political issues according to nations, cities and other spaces. But every author writes these concepts related to their professions. In the literature, authors, by the help of their characters in their novels, draw the spatial uses. They are related to social issues and changes, but the aim of a

novel is generally not to explain spatial structures of places. Novelists draw space related to their scenery of the novel.

The aim of this article is to process information about space that drawn in novels by researching Ankara novel by Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Keywords: Space, spatial use, novel, Ankara.

İçindekiler:

I. Bölüm: Roman hakkında kısa bilgi

II. Bölüm: Yazarın Hayatı, Eserleri ve Yaşamında Ankara

III. Bölüm: Romanlarda Mekan Kullanımı ve Değerlendirilmesi

IV. Bölüm: Ankara Romanında Mekan ve Değerlendirilmesi

V. Bölüm: Sonuç ve Değerlendirme

Kaynakça

I. Bölüm: Roman Hakkında Kısa Bilgi:

Roman, üç bölümde yazarın tasvirleriyle Ankara kentinin değişim ve dönüşümünü incelemektedir. Bu amaçla, Ankara kentinin değişen sosyal, ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısının mekan üzerindeki etkileri, yazarın Selma Hanım adıyla oluşturduğu karakterin yaşantısında anlatılmaktadır.

Romanda sözkonusu olan üç ayrı bölüm, zaman olarak da üç ayrı döneme ayrılmıştır. Zamanlara ait bilgileri, yazarın doğrudan ya da dolaylı olarak belirttiği tarihler yardımıyla öğrenmekteyiz. Şöyle ki:

“Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü bayramında.....”¹

“Selma Hanım bu rüyadan üç yıl sonra.....”²

Bu ve benzeri bilgilere göre;

I. Bölüm: Sakarya Savaşı öncesi (1920ler)

Selma Hanım ve bankada görevli eşi Nazif Bey'in Ankara'ya gelişleri; Tacettin Mahallesi ve yakın çevresindeki yaşantılarına dair konu olan

mekanların tasviri; Ankara merkezi etrafındaki bağ evlerinin yerleşimleri, doğal çevre hakkında bilgi.

II. Bölüm: Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllar (1920lerin sonlarına kadar)

Selma Hanım ve ikinci eşi Binbaşı Hakkı Bey, değişen sosyal, ekonomik ve siyasi yapıyla birlikte değişen Ankara'nın tasviri ve Yenişehir ve yakın çevresi hakkında bilgi.

III. Bölüm: Cumhuriyet sonrası (1937 ve 1943 arası)

Selma Hanım ve üçüncü eşi Neşet Sabit Bey, Kaledibi'nin yakın çevresi – Cebeci ve çevresinin tasviri; değişen Ankara'dan örnekler. Ancak bu bölüm, yazarın romanın girişine eklediği nottan; bu bölümde verilen tarihler (Eylül 1942)³ ve romanın basıldığı ilk yıl (1934) karşılaştırılmasından da anlaşılacağı gibi genellikle hayalidir.

“Ya son bölümde hayalini kurduğum Türkiye'nin gerçekleşmesine doğru bir gelişme olmuş mudur?”⁴

II. Bölüm: Yazarın Hayatı, Eserleri Ve Yaşamında Ankara:

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1889 – 1974 yılları arasında yaşamış Türk yazardır. Romanlarında Türk toplumunun Tanzimat'tan bu yana çeşitli dönemlerdeki toplumsal gerçekliğini sergilemiştir.

27 Mart 1889'da Kahire'de doğan yazar, 13 Aralık 1974'te Ankara'da ölmüştür. İlköğrenimine ailesiyle birlikte gittiği Manisa'da başlamış; 1903'te İzmir İdadisi'ne girmiştir. Babasının ölümünden sonra annesiyle yine Mısır'a dönerek, öğrenimini İskenderiye'deki bir Fransız okulunda tamamlamıştır.

1909'da arkadaşı Şehabettin Süleyman aracılığıyla Fecr-i Âti topluluğuna katılmış; 1916'da tedavi olmak için gittiği İsviçre'de üç yıl kadar

kalmıştır. Mütareke yıllarında İdam gazetesindeki yazılarıyla Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş; 1921'de Ankara'ya çağrılmış ve kendisine bazı görevler verilmiştir. 1923'te Mardin, 1931'de Manisa milletvekili olmuştur. Bir yandan da gazeteciliğini ve roman yazarlığını sürdürmüştür. 1932'de Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin ile birlikte Kadro dergisinin kurucuları arasında yer almıştır. Savunduğu bazı görüşler aşırı bulunduğu için Kadro dergisinin 1934'te yayımına son vermek zorunda kalmasından sonra Tiran elçiliğine atanmıştır. Daha sonra 1935'te Prag, 1939'da La Haye, 1942'de Bern, 1949'da Tahran ve 1951'de yine Bern elçiliklerine getirilmiştir. 27 Mayıs 1960'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiş; siyasal yaşamının son görevi 1961-1965 arasındaki Manisa milletvekilliği olmuştur.

Karaosmanoğlu yazarlığa Ümit, Servet-i Fünun, Resimli Kitap gibi dergilerde başlamıştır. Fecr-i Âticiler'in "sanat şahsî ve muhteremdir" görüşünü paylaştığı ve "sanat için sanat" yaptığı bu ilk döneminde Nirvana adlı bir oyun, makaleler, denemeler, düzyazı şiirler ve öyküler yazmıştır. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı sırasında ülkenin durumu, sanat anlayışını değiştirmesine yol açmıştır. Türk toplumunun çeşitli dönemlerdeki gerçekliğini sergilemek istediği için bir ikisi dışında yapıtlarında belli tarihsel dönemleri ele almıştır. Kiralık Konak I. Dünya Savaşı öncesinin, Hüküm Gecesi II. Meşrutiyet'in, Sodom ve Gomore Mütareke döneminin, Yaban Kurtuluş Savaşı yıllarının, Ankara Cumhuriyet'in ilk on yılının, Bir Sürgün II. Abdülhamid döneminin işlendiği romanlardır. Panorama 1923-1952 yıllarını kapsar. Karaosmanoğlu 1920'lerden sonra iyimser bir devrimci görünümündeyken, sonra umutlarını yitirerek romancılığını devrimci yönde kullanmaktan vazgeçmiştir. 1955'ten sonra da anı kitaplarından başka bir şey yazmamıştır. Romanları arasında en önemli ve ünlüleri Nur Baba, Kiralık Konak ve Yaban'dır.

Bireyci sanattan vazgeçtikten sonra yazdığı ilk roman olan Kiralık Konak'ta Karaosmanoğlu, II.

Meşrutiyet yıllarında Batılılaşma hareketinin yol açtığı değer kargaşasını, geleneklerden ve eski yaşam biçiminden ayrılışı ve kuşaklar arasındaki kopukluğu sergiler.

1942'de CHP Roman Armağanı'nda ikinciliği kazanmış olan Yaban, Karaosmanoğlu'nun en başarılı romanı sayılır. Anadolu köylüsünün gerçeklerini dile getirdiği ve Türk aydını ile köylüsü arasındaki uçurumu gözler önüne serdiği için övülmüştür. Ancak bazı eleştirmenler de Karaosmanoğlu'nu, köylüye tepeden bakmak ve onu hor görmekle suçlamışlardır.

Karaosmanoğlu toplumsal sorunlara belli bir siyasal açıdan eğilmiş bir romancı olmakla birlikte, bu sorunlara yaklaşımını elden geldiğince sanatsal bir düzeyde tutmaya çalışmıştır. Ona karşı yapılan eleştiriler daha çok romanlarının içeriğine ve bazen de diline yönelik olmuştur. Ruhsal çözümlemede, karakter yaratmada ve ele aldığı dönemin toplumsal gerçekliğini yansıtmadaki başarısı övgüyle karşılanmıştır.

Yapıtlar (başlıca): Roman: Kiralık Konak, 1922; Nur Baba, 1922; Hüküm Gecesi, 1927; Sodom ve Gomore, 1928; Yaban, 1932; Ankara, 1934; Bir Sürgün, 1937; Panaroma, 2 cilt, 1953-1954; Hep O Şarkı, 1956. **Öykü:** Bir Serencam, 1913; Rahmet, 1923; Milli Savaş Hikâyeleri, 1947. Anı: Zoraki Diplomat, 1955; Anamın Kitabı, 1957; Vatan Yolunda, 1958; Politikada 45 Yıl, 1968; Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 1969. **Çeşitli:** Bütün Eserleri (bibliyografya içerir), ilk 15 cilt, (ö.s.), A.Öskırmalı (yay.), 1977-1984. (<http://www.kultur.gov.tr>)

Kısa hayat hikayesinden de anlaşılacağı üzere yazar, toplumun savaş yılları ve sonrasındaki değişimin, özellikle siyasi yaşamı nedeniyle, sürekli içerisinde olmuştur. Toplumun siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşantısına dair gerçekçi gözlemleri diğer romanlarında da yer almaktadır. Ayrıca sözkonusu olan "Ankara" adlı romanın geçtiği tarihlerde de Ankara'da yaşadığı yaşam hikayesinden anlaşılmaktadır. Bu romanında özellikle yer adları, iç ve dış mekanlara ait yaptığı birçok tasvir Ankara hakkında yazılmış birçok

mimari ve kentsel anlamdaki yazılı bilgiyle de örtüşmektedir. Ancak kendisinin de belirttiği gibi özellikle son bölümdeki bazı anlatımlar yazarın hayalini kurduğu Ankara'nın geleceği konusunda olduğu için gerçek dışı bilgiler de mevcuttur.

III. Bölüm: Romanlarda Kullanılan Mekân ve Değerlendirilmesi:

Geçmişten günümüze ülkelerin, kentlerin, yerleşimlerin toplumsal, coğrafik, kültürel, siyasal ve mekansal yapılarını anlatan seyyahlar, tarih yazarları vb. birçok kişi karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir sosyolog böyle bir anlatımda genel bir kuram ortaya koymaya çalışıp; bir evrensellik oluşturmayı amaçlarken; tarihçi bir anlatı kurar ve evrenselliğin ötesinde özgüllük arar. Edebiyat alanında eserler veren yazarlar ise bu ve benzeri konuları kendi eserlerinde örnekleyebilirler. Ancak onların çoğu zaman asıl amaçları, böyle konuları çeşitli karakterler yardımıyla tasvir etmektir. Tarihe tanıklık etmek ve sadece gerçek verileri okuyucuya yalın bir dille anlatmak gibi amaçları çoğu kez yoktur. Toplumsal olaylara ve değişimlere duyarsız değildiler, ancak eserlerinin özünde tarih yazmak düşüncesi ya da mekanın çizgisel anlatımı bulunmamaktadır; kendi bakış açılarıyla - düşünceleriyle mekanı tasvir ederler. Bu düşüncelerden yola çıkarak;

Bir romanda yer alabilecek kentsel ve mimari mekanlara ilişkin mekanın niteliklerini ve mekansal bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Mekânın Niteliği:

-Romana konu olan mekânlar:

- a- Varolan mekanlar (gerçek mekanlar)
- b- Varolmayan mekanlar (hayali mekanlar) olabilir.

Ancak her varolan mekanda varolan karakterler; her varolmayan mekânlarda varolmayan karakterler yaşaması gerekli değildir. Bu ise her varolmayan karakterin yaşadığı mekânların hayali mekânlar olduğunu geçerli kılmaz.

-Romanın konusu:

a- Doğrudan bir ya da birkaç mekanla ilgili olabilir – kurgu mekan üzerinedir.

b- Dolaylı olarak mekanlara değinilebilir – romanda tasarlanan konunun bir elemanı ya da dekor olarak.

Mekana İlişkin Bilgiler:

-Romanda romana konu olan mekan hakkında zamana (tarihe) ilişkin veriler bulunabilir.

- Romanda konu olan siyasal, toplumsal, coğrafik vb. anlatımlarla mekandaki değişimler arasında ilişki kurulabilir.

-Roman içerisinde;

a- Kentsel mekanlara ilişkin açıklamalar;

a.1- Kentsel çevre – yerleşim planı, doğal çevre ve yapı çevre

a.2- Sokak – yapı ilişkileri

a.3- Oran – orantı (ölçek)

a.4- Altyapı vb.

a.5. Topografya

b- Mimari mekanlara ilişkin açıklamalar;

b.1- Plan şeması

b.2- Yapı cepheleri

b.3- Mimari elemanlar

b.4- Malzeme gibi bilgiler bulunabilir.

IV. Bölüm: Ankara Romanında Mekân Ve Değerlendirilmesi:

Yakup Kadri'nin "Ankara" adlı romanı üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her biri farklı dönemlerde Ankara'nın değişim ve dönüşümlerini göstermek amacıyla hazırlanmış olması nedeniyle, üç bölümde Ankara'daki bazı mekanların değişimlerini çok net olarak görmekteyiz. Bu nedenle romandaki mekanların değerlendirilmesi yapılırken her bölümün mekanları ayrı ayrı değerlendirilecektir.

I.Bölüm

a- Romana Konu Olan Ankara Kenti Dışındaki Mekanlara İlişkin Bilgiler (Dolaylı Olarak Anlatılanlar):

I. Bölüm kahramanları, Ankara'ya İstanbul'dan görev nedeniyle gelmişlerdir. Yolculukları sırasında uğradıkları bazı yerler hakkında özellikle yer konusunda bilgiler edinmekteyiz.

"..... *İnebolu*'dan buraya o uzun, zahmetli araba yolculuğu, o haşerat yuvası *hanlar*, nihayet *Ankara*'ya varış....." ⁵. Yazar, İnebolu ile Ankara arasında arabayla ulaşım olanak veren bir ulaşım bağlantısı ve bu yol üzerinde hanların varlığından haber veriyor.

"Nitekim *Ankara*'ya varmazdan iki *konak* evvel, *Çankırı*'da böyle olmuştu....."⁶ Romanın devamında kullanılan anlatımdan da anlaşılacağı gibi Çankırı – Ankara yolu üzerinde bir hanın varlığı sözkonusudur.

"İlgaz Dağları, uyuyup uyanılıp tekrar görülmek istenen tatlı rüyalar gibiydi. Bunun eteklerinde ihtiyar *İsmail Çavuş'un hanı*, temiz merdivenleri, geniş refah yatak odaları....."⁷

".....İlk günler *Taşhan* diye bir *otelde* yatıp kalmıştı"⁸ Ankara'da o tarihlerde Taşhan adıyla bilinen bir otelin varlığı sözkonusudur.

b- Romana Konu Olan Ankara Kentine İlişkin Bilgiler:

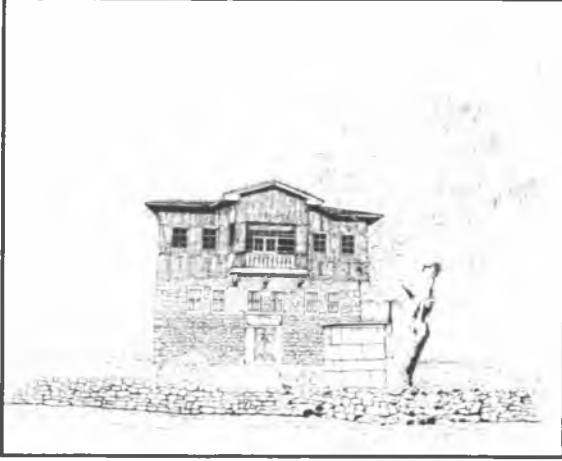
1920lerde Ankara'nın merkezi sayılan Ulus ve yakm çevresi dışındaki yerler henüz yerleşmeye açık değildi. Nezihe Araz'ın da belirttiği gibi: "1920'lerin ilk yılları Ankara unutulmuş bir şehir. Işığı yok, suyu yok. Toz fırtınalarıyla cebelleşiyor. ...su tesisatı olmadığı için evlerde kuyu suyu kullanılıyor. Kuyusuz evler ise mahalle çeşmesinden eve su taşıyarak musluklu küpleri, tenekeleri dolduruyorlar. Şehir dışı bütün yollar toprak, şehir içi yollar da kambeş, kumbeş, Arnavut kaldırımı."⁹ Kentin bu alanları dışındaki kısımlar özellikle bağ – bahçe konumdaydı ve içlerinde bağ evleri bulunmaktaydı.

Romanın bazı kısımlarında da bağlık alanların bulunduğu alanlara ilişkin bilgi bulunmaktadır.

“*Etlük'te, Keçiören'de, Çankaya'da edindikleri bağlara* gidip gelmek için bir tek eşekten istifade ediyorlardı .....”¹⁰

“*Etlük'te bir bağa* ..... Bir mebus evine....”¹¹

Resim 1. Keçiören Bağ evi, Ünsal F., (1998), *Ankara'da Tarih ve Mimari*, Ankaralı'lar Vakfı.

“.....İnsan eli değmemiş derelerden, tepelerden geçerek Etlük'e gittiler. Viran bir bağın ortasında küçük Bektaşî tekkesini, metruk bir ayazmayı andıran acayip bir binada oturuyorlardı.”¹²

Etlük yerleşmesinin su ihtiyacının karşılanması konusunda şöyle bir bilgi bulunmakta ve aynı zamanda yakınlarındaki bir başka yerleşmeye dikkatimizi çekmektedir:

“Asıl su, köyün üst yanındaki kaynaktan çıkar. *Solfasol* denen bir köy vardır ve hakikaten su *oradan gelmiştir*”¹³

Romanın kahramanlarından Selma Hamm'ın, bir alışveriş sonrası izlenimlerinden bahsederken - kente ilişkin yazılı kaynaklarda da sıkça bahsedilen ve günümüzde büyük bir kısmı hala mevcut olan-Ankara'nın çarşılarından bazılarının isimlerini belirtir:

“..Ne *Samanpazarı*, ne *Çıkrıkçılar Yokuşu*, ne *Baltkpazarı*, ne *İstiklal Caddesi*, ne *Karaoğlan Çarşısı*....”¹⁴

Resim 2. Samanpazarı, *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Resim 3. Karaoğlan Çarşısı, *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Resim 4. Tahtakale, *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Anadolu'da birçok yerleşimde karşımıza çıkabileceği gibi mekanın kullanımı ya da bazı yapılara ilişkin çeşitli inanışların etkisiyle bazı özel kararlar verilmektedir. Romanın ilk bölümünde de böyle bir inanışın sonucu olarak kullanıcıların konutlarının bir bölümünü tamamlamalarının gerekçesi açıklanmıştır.

“Baksana, şu katı bile bitirmeye imkan bulamamışlar. ....Nazif, bunun batıl bir itikat yüzünden mahsus yarım bırakıldığını söyledi: Anadolu'nun hemen birçok yerinde yeni yapılan evler, nazar değmesin diye böyle yarım bırakılır. Hiç değilse beş altı yıl.”¹⁵

Bazı yapılar hakkında ise isim ve çok az bilgi bulunmaktadır:

“Kara taştan bir büyük binanın önünden geçtiler. Erkanı Harbiye Risayeti (Genelkurmay Başkanlığı)...”¹⁶

“Çankaya'ya gitmek için, karşiki sokaktan Cebeci'ye çıkacağız. Oradan derhal kır başlar.”¹⁷

Resim 5. Cebeci, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Şapolyo'nun da “Kızılca Gün”¹⁸ adlı romanında belirttiği gibi;

“Aralık 1919 Dikmen ve Çankaya bağlarından gelen soğuk bir rüzgar.....” Yakup Kadri'de romanda bu alanlardaki doğal çevre konusunda izlenimlerini şu şekilde belirtmiştir:

“.....epeyce geniş ve boş bir sahayı geçtiler. Bir küçük tahta köprü, bir kır yolu ve bunun dönemecinde birdenbire bir yeşil sırtın tatlı ve yumuşak çizgileri..... Çankaya”¹⁹

“derken bir küçük kavak korusunun içine girdiler. Bunun ortasından ince ve berrak bir su akıyordu. Kavaklıdere. Kavaklar arasından çıkılınca topografya değişiyor, hatırı sayılır bir dik yokuş başlıyordu. Bir tepeye doğru kıvrıla kıvrıla çıkan bu yokuşun her tarafında bağlar vardır ve bunların ortasında çitaları kırmızıya boyanmış, kırmızı pencereci bağ evleri.....”²⁰

“Çankaya'nın yüksek bir noktasında idiler. Biraz ötede bir küçük yarın ucunda, kocaman ağaçlar arasından kayalara yaslanmış dört köşe bir taş bina gözüküyordu. İşte Paşa'nın evi burası.”²¹

Resim 6. Çankaya Köşkü, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Ayrıca Hamamönü denilen alanda bir mezarlık ve dere bulunduğu dair bilgiler de bulunmaktadır.

“Hamamönü'nde bekleyeceğiz. Nazif'le Selma mezarlığa doğru birkaç adım yürüdüler, derenin kenarında”²²

Cebeci taraflarında bugünde mevcut olan hastane, istasyon ve yakınındaki hapishanenin varlığından bahsediliyor.

“*Cebeci hastanesi*’ne müracaat ediniz.....”²³

Cebeci Hastanesi konusunda bir diğerk Ankara'ya ilişkin olarak hazırlanmış romanda ise şunlar belirtilmektedir:

“..... yüksekçe bir mevkide bol bir güneş ziyasıyla yıkanan, ikişer katlı, kırmızı kiremitli, yeni yapılmış müteaddit daire ve pavyonlarıyla mini mini bir kasaba gibi gülümseyen meşhur Cebeci Hastaneleri.....”²⁴

“Aydınlık namına yalnız *istasyondaki* onaltı..... sol tarafta *hapishane* olarak kullanılan *eski taş binanın* ağır ve korkunç silüeti bir ikinci karanlık gibiydi. Oradan *Samanpazarı*'na hızla.....”²⁵

Resim 7. Gar ve İstasyon Binası, *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

c- Romana Konu Olan Ankara Kentinde Roman Kahramanlarının Yaşadıkları Mekan Ve Yakın Çevresine İlişkin Bilgiler:

Romanın kahramanları, Ankara 'da Tacettin Mahallesi olarak adlandırılan mahalleye yerleşmişlerdir. Romanda geçen bu cümle bize sözkonusu evin nerede olduğuna dair bilgi vermektedir. Ayrıca Tacettin mahallesi'nin sokaklarının dar, organik ve taştan olduğu; saçaklı, kafesli pencereci mahalle yapılarında ise kerpiç malzeme kullanıldığını öğrenmekteyiz.

“*Tacettin Mahallesi*'nin belli başlı hanımları onu ziyaret ettiler.”²⁶

“Orada *Tacettin Mahallesi*'ne giden *dar yokuşlardan* birine sapar, *taştan taşu* sekerek elleriyle *kerpiç duvarlara* tutunarak.....”²⁷

“.....fakat bu ufacık kalabalık *dar sokağın*.....”²⁸

“.....kapısı açık duran bir *ahırdan* bir kara eşek.....”²⁹

Ayrıca her evin yanında bir ahır bulunmaktadır.

“Akşam saatleri manda sürülerinin köşe başlarından sükun etmesiyle başlar. *Kendi sahibinin evinin önüne* gelince durur,..... sonra *kapıyı* iterek ağır ağır içeri dalar.”³⁰

“Nihayet bu gamlı revü yakındaki bir *cami* minaresinden gelen bir ezan sesiyle sona erer.....”³¹

“Karşiki evin ağır *saçaklı çatısında* sabah.....”³² (Evlerin saçaklı olduğu)

“.....Selma Hanım, *pencerenin kafesleri* arkasından karşiki *evin kerpiç duvarlarını, sokağın acayip coğrafyasını* .....”³³

Romanın ilerleyen kısımlarında ise yaşanan evin detaylı bir tasviri yapıyor. Sokak kapısından geçildiğinde karşılaşılan avludan evlere girilir. Evler, 2-3 katlıdır ve her kat bir sofa ve sofaya açılan odalardan ibarettir. Odalar, ahşap dolaplar ve sedirlerle zenginleştirilmiştir.

“Bir muhteşem porte cochere (konak avlusuna açılan arabaların geçeceği kapı)'dan gireceksin, bir büyük *avludan* geçeceksin; bir tarafta ev sahibinin *dairesi*, öbür tarafta bizim *dairemiz, merdivenlerden* çıkacaksın... *birinci kat ve bir sofa*, merdivenlerden çıkacaksın *ikinci kat*, gene bir büyük *sofa* ..... her odada *yerli dolaplar, sedirler*.....”³⁴

“*Odanın kaba saba ahşap dekoru* içinde ....”³⁵

“.....evleri ahşaptan *duvarlar, raflar* süslemişti. ....öteki *döşeme tahtalarını* gıcır gıcır oğmuştu.”³⁶

Resim 8. Bir Ankara Evi, Akok, Mahmut, (1951), Ankara'nın Eski Evleri, TTK, Ankara.

Resim 9. Eski Ankara Evlerinden Görünüş, Araz, Nezihe, (1994), Mustafa Kemal'in Ankara'sı, İstanbul.

Yaşanılan mekan ve yakın çevresine ilişkin olarak; yine bu bölümde geçen anlatımlardan su, kanalizasyon gibi altyapının bulunmadığı; suyun çeşmelerden sağlandığını; evlerde içeride ya da avluda mutfak için ayrılmış bir mekan; yola bakan pencereci bir cephe; ayrıca içinde bir apteshanenin bulunduğu bir avlu olduğunu anlıyoruz.

“.....buldukları bir köylü kadın, ancak *su taşımaya* ve *mutfakta ateş* yakmaya elverişli idi”³⁷

“.....sabahları yüzünü yıkayabilmek için çeşmeden su taşımış”³⁸

“*Pencereye* koştu. Bu defa gürültü sokak tarafından değil, *evin avlusundan* geliyordu”³⁹

“Ev sahipleriyle ortaklaşa kullandıkları bu *avlu* aynı zamanda her iki evin bütün pis işlerinin görüldüğü yerdî..... bulaşık sularıyla yağlanmış bir oluk *sokak kapısının* altından dışarıya uzanıyor. Onun ötesinde *tahtadan* bir nöbetçi kulübesini andıran *apteshane*.....”⁴⁰

Yazarın anlatımları ile Ankara evlerinin genel özelliklerini karşılaştırdığımızda yazarın bu evler üzerinde bilgi sahibi olduğunu görürüz. Bu dönem Ankara evlerine ilişkin yazılmış kaynaklar bunun göstergesidir. Şöyle ki:

“Bu evler iki katlıdır. Üst katları ikamet bölümlerine, alt katları ise küçük odalarla hizmet yerleri, ahır ve depolar için ayrılmış bulunmaktadır. Bu evlerde üst katlara ahşap asma merdivenlerle çıkılır. Asma merdivenler çok defa üstü kapalı geniş bir terasa veya üst kat odaları arasında bulunan bir sofaya çıkarlar. Odalarda ocakların bulunduğu kısım ile diğer iki yan duvarın kenarında inşa olarak kurulmuş sedir sekileri yer almaktadır. Odaların bir çoklarında kalın duvarlar içine yerleştirilmiş dolap ve hücreler göze çarpar. ....malzeme ve işçiliğe gelince; geniş taş ve kerpiç kısımlar yer yer ağaç kuşak ve hatıllarla çatılanmıştır. Üst katların duvarları bazen kalın kerpiçle örülmüştür.”⁴¹

II. Bölüm

a- Romana Konu Olan Ankara Kenti Dışındaki Mekânlara İlişkin Yeralan Bilgiler (Dolaylı Olarak Anlatılanlar):

Bu bölümde Ankara kenti dışındaki alanlara ilişkin doğrudan veya dolaylı olarak herhangi mekansal bir anlatım bulunmamaktadır.

b- Romana Konu Olan Ankara Kentine İlişkin Bilgiler:

Birinci bölümden de anlaşılacağı gibi Ankara'nın su tesisatı anlamında altyapısı henüz yoktu. Çeşitli kaynaklardan da edindiğimiz bilgilere göre Romalılar'dan itibaren Ankara'nın su gereksinimi özellikle Elmadağ'dan karşılanmaktadır.

“Ankara’ya *su tesisatı* yapmak için gelmiş bir Alman grubu’nun ..... Elmadağı’na kadar gittik geldik. Ankara civarındaki bütün kaynakların en iyisi orada. Fakat umumi bakımdan su az.....”⁴²

Ayrıca Cumhuriyet sonrası Ankara’sı başkent olmasının da etkisiyle hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. 1923’te kabul edilen bir yasa ile Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetsel merkezi olan Ankara bu tarihlerde Tuğrul Akçura’nın⁴³ da belirttiği gibi;

“Osmanlılar’dan kalma yanık Ankara şehri, birden hiç beklemediği bir fonksiyonla yükümlenmiş bulunuyor. Yollar yazları toz, kışları çamur içinde. Kullanılabilir resmi binalar, vilayet ve okul binalarından ibaret. Mebus ve memurlar eski Ankara evlerinde barınıyorlar.”

Bu süreçte romandan da anladığımız gibi arsa spekülasyonu Ankara kentinde de karşımıza çıkmaktadır.

“ .....büyük çapta *arsa spekülasyonlarından* ve onu .....”⁴⁴

Cumhuriyet sonrası Ankarası’nın değişimi, birçok bağlık alanın daha yoğun bir kullanım alanı olmasını da beraberinde getirmiştir. Yazarın da belirttiği gibi, bir zamanların ulaşımı zor, ancak doğal çevresi muhteşem yamaçları artık özellikle konut alanı olarak kullanılmaktadır.

“..... Kavaklıdere’de kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde.....”⁴⁵

Değişen sosyal ve ekonomik yapının bir yansıması olarak yeni kullanımlara yönelik yeni mekanlar oluşturulması da bu dönemde karşımıza çıkan dönüşümün birer göstergesidir. Nezihe Araz, bu konuda Ankara Palas⁴⁶ hakkında yazarımızın anlattıklarına benzer olarak öncesinde büyük hazırlıkların yapıldığı Cumhuriyet balolarının, Ankara Palas’ta yapıldığını belirtir. Yakup Kadri ise:

“Ankara’da Noel ve yılbaşı balolarına, ... Henüz açılmış olan *Ankara Palas’ın* büyük *hall ve salonlarında* yapılacak...Ankara Palas’ın *mermer merdivenlerine* doğru ilerliyorlar....”⁴⁷

Resim 10. Ankara Palas, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara BŞB Yayınları.

Yazar, değişen Ankara’nın kentsel ve mimarisinin kendisi üzerinde bıraktığı etkileri çeşitli örneklerle şu şekilde açıklamıştır.

“Taşhan’ın önünden Samanpazarı’na, Samanpazarı’ndan Cebeci’ye, Cebeci’den Yenışehir’e, Yenışehir’den Kavaklıdere’ye doğru uzanan sahalar üzerinde apartmanlar, evler, resmi binalar sanki yerden fişkirircasına yükseliyordu. Bunların herbiri yapanın bilgisine ve yaptırının zevkine göre birtakım şekiller ve renkler almakla beraber hemen hepsine birden hakim olan exotique mimari tarzının sırttığı aşıkardı. Mesela, Yenışehir’den Kavaklıdere’ye doğru sıralanan villalar arasında kulesiz, saçaksız binalara rastgelmek mümkün değildir. Birbirinden örnek alan ve bazıları hep bir mimarın elinden çıkmış bu kuleli ve geniş saçaklı evler, etraflarını çeviren hendeklerin ortasında birer derebeyi şatosunu andırıyordu. Şehir içindeki apartmanların, resmi binaların ise kadim Hint racalarının saraylarından hiç farkı yoktu. Bazıları da ogival pencereleri, yeşil renkli yıldız murabbalı saçaklarıyla Osmanlı devrinin medrese ve imarethane mimarisinin soysuzlaşmış bir devamı gibi idi.”⁴⁸

“İlk yılların acemiliği ve zevksizliği yüzünden meydana gelen bu cereyan, birdenbire yerini modern mimariye bıraktı. Villaların kuleleri yıkılmaya, ogival pencereler mustatil olmaya ve yeşilli yaldızlı saçaklar ortadan kalkmaya başladı. Birçok binanın cepheleri düzelişip sadeleşiyordu. .... bir Macar

sıvacı, duvarları ıstampa nakışlarla boyama modasını getirdi.”⁴⁹

Yazar, dış mekanlarda olduğu kadar değişim ve dönüşümün yapıların iç mekanlarında da görüldüğünü çeşitli örneklerle açıklıyor.

“.....Murat Bey’in banyosu yatak odasının yambaşında bir büyük salon genişliğinde olan banyo yerden tavana mavi çinilerle kaplı; teknesi aynı renge çalar somaki mermerdendi.”⁵⁰

“.....Hakkı Bey’in evi kübiğin ilk örneklerindendi. Köşeleri baştan başa camlı, kaplı lakeden ve tavanları gizli elektrik enstallasyonlarına göre oyuk binaların ilkiydi.”⁵¹

Ankara’nın kentsel ve mimari anlamda değişim yaşamaya başladığı dönemlerde Ankara’nın ilk yerleşimlerinden sayılan alanlar ki bunlardan romanın birinci bölümünde geçen mahalleler, yazara göre hiçbir değişime uğramamışlardı. Gerçekte bu mekanların değişmemesinin çeşitli gerekçeleri bulunmaktaydı. Özellikle Ankara’nın başkent oluşu ile Eski Ankara’yı etkileyecek pek çok uygulama yapılmıştır. Örneğin 24. Mart. 1925 gün ve 583 sayılı yasa ile, Eski Ankara’ya pek dokunulmayacağı, eskinin üstüne değil yanına yeni bir kent kurulması yoluna gidileceği temel karardır.⁵² Sonrasında ise Jansen Planı için hazırlanan Ankara İmar Planı Raporu’na ve alınan bazı kararlarında da “Yeni şehircilikte yeni şehir kısımlarının kurulmasını eski kısmın yayılışından tamamen ayırmak lazımdır”⁵³ açıklamasıyla; eski kent olarak adlandırılan ilk yerleşimlere dokunulmayacağı belirtilmektedir. Yazarın romanında ise bu değişimeme şu şekilde anlatılmaktadır:

“.....Eski Ankara mahallesi.... Herşey bundan elli yıl evveline dönmüştü. .... oturduğu mahallesinde –Tacettin Mahallesi’ndeki Neşet Sabit’in evinden bahsedilmektedir- henüz hiçbir evin ne elektriği ne suyu vardı.”⁵⁴ “Yarı ıslak çeşme ve kuyuların başında”⁵⁵

“ Bir şehir içindeki, hatta bir şehrin iki yakın mahallesi arasındaki bu kesin hayat tarzını.....”⁵⁶

“Çocuk Sarayı caddesini geçipte kestirme olsun diye Şengül Hamamı’nın dirseğinden Samanpazarı’na doğru giden eski, dar sokaklardan birine sapınca.....”⁵⁷

Birinci bölümde bahsedilen eve bu tarihlerde gidildiğinde de geçmişteki aynı görüntülerin varlığı şu şekilde tasvir edilir:

“Avlu, gene eskisi gibi kapalı bir mahzen rutubetiyle ıslaktı ve apteshane, taze gübre.....”⁵⁸

c- Romana Konu Olan Ankara Kentinde Roman Kahramanlarının Yaşadıkları Mekan Ve Yakın Çevresine İlişkin Bilgiler:

Bu bölümün kahramanları, Ankara’nın Yenişehir adlı yerleşmesinde oturmaktadır. Yazar, bu bölümde yaşanan yer ve yakın çevresi hakkında çok az açıklayıcı anlatımlarda bulunmuştur.

“Selma Hanım, *Yenişehir*’de yeni bir evde ..... *Yatak odasının dikdörtgen biçimli pencerelerine, kübik tavanın yuvarlak halkalarına* .....”⁵⁹

“Yenişehir’de bütün evler, sanki bir benlik ve benlikçilik kalesi gibidir. Etrafı bahçe duvarlarıyla çevrilmiş ve birbirinden en az kırk elli uzakta duran bu evler.....”⁶⁰

III. Bölüm

a- Romana Konu Olan Ankara Kenti Dışındaki Mekânlara İlişkin Bilgiler:

Yazar, bu bölümde de Ankara kenti dışındaki yerleşmelere ait açıklayıcı mekansal anlamda bilgi vermemektedir.

b- Romana Konu Olan Ankara Kentine İlişkin Bilgiler:

Bu bölüm, yazarın romanın girişine eklediği nottan ya da bu bölümde verilen tarihler (Eylül 1942)⁶¹ ve romanın basıldığı ilk yıl (1934) karşılaştırmasından da anlaşılacağı gibi genellikle hayalidir.

“Ya son bölümde hayalini kurduğum Türkiye'nin gerçekleşmesine doğru bir gelişme olmuş mudur?”⁶²

Ancak yine de bazı mekanlar için yapmış olduğu açıklamalar doğrudur.

“Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde..... betondan ve Ankara taşından stadium'un sade ve gülbüz endamının yükseldiği yerde o vakit çam tahtalarından derme çatma birtakım tribünler vardı.”⁶³

Yazar, bu bölümde Ankara'nın değişimine konu olan Ankara için hazırlanmış Jansen Planı'ndan da bahsediyor:

“Jansen Planı'na göre açılmış olan ana cadde henüz herhangi bir Avrupa metropolündeki boulevard veya avenue'ler gibi işlek ve canlı görünmekten uzaktı. Fakat bu ana caddeye inen sokaklarda eski tenhalıktan artık eser kalmamıştı. Çünkü eski şehrin bir salyangoz izine benzeyen dolaşık, çapraşık sokaklarında dağılıp kaybolan halk şimdi belli başlı birkaç muntazam mahallede toplanmış bulunuyordu. Sonra Kale içinde ve eski hanların ücra ve karanlık kovuklarında sinmiş yerli esnaf, tüccarlar, zanaat sahipleri, bir taraftan bu kovuklar yıkıldığı, diğer taraftan piyasada artık bu gibi perakende işlere imkan kalmadığı için toplu bir tarzda bu yeni ve merkezi mahallelere gelip birtakım modern binalara, dükkan ve mağazalara yerleşmişlerdi.”⁶⁴

“Tepesi eski kale duvarlarıyla çevrilmiş bu yalçın kaya, böğründen kuleler gibi fişkırın beşer altışar katlı binalarıyla.....”⁶⁵

Resim 11. 1920'lerde Ankara, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Resim 12. 1930'larda Ankara, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

c-Romana Konu Olan Ankara Kentinde Roman Kahramanlarının Yaşadıkları Mekan Ve Yakın Çevresine İlişkin Bilgiler:

Roman kahramanları, bu bölümde Kaledibi'nin Cebeci'ye bakan bölümlerinde yaşamaktadırlar.

“..... Kaledibi'nin Cebeci'ye bakan yamaçlarında geniş taraçalı bir apartmanda oturuyorlardı. .... burada mahalleler birer anfiteatr halinde inşa edildiği için öndeki bina arkadakinin manzarasını kesmiyor, herkes kendi evinin penceresinden ufku seyredabiliyordu.”⁶⁶

Ankara özellikle başkent olduktan sonra mekansal anlamda büyük değişim ve dönüşüme konu olarak , özellikle Etlik, Kavaklıdere gibi romanın diğer bölümlerinde belirtilen bağlık alanları yerleşime açılrsa da; romanın bu bölümünden de anladığımız gibi Gazi Çiftliği, Etimesgut tarafları henüz doğal çevrelerini korumaktadır.

“Ankara'nın bu yanı, Gazi Çiftliği, Etimesgut tarafları gibi sulak ve ormanlık değildi.”⁶⁷

Sonuç – Değerlendirme:

Yazar, üç bölüme ayırdığı “Ankara” adlı bu romanında özellikle değişen Ankara'nın farklı dönemlerine değinmiştir. Ancak sosyal, toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamdaki değişimleri anlatırken; özellikle “Ankara” kentinin mekansal anlamda da değişimlere konu olduğunu belirtmek amacıyla tasvirlerde bulunmuştur.

Romanda, savaşı yaşayan, ardından başkentlik görevini üstlenen ve gelecekte ulaşması umut edilen nokta hakkında ipuçları verilen Ankara konu edilmektedir. Yazarın özellikle Ankara'da yaşamış olması, siyasi görevi mekansal anlatımlardaki gerçekliğe yardımcı olmuştur.

Romanın üç ayrı dönemin üç ayrı bölümde ele alınması, kentsel ve mimari değişimleri çok net görmemizi sağlamaktadır. Kentsel mekan anlatımlarını; doğal çevre, ticari alanlar, ulaşım, dini ve idari tesisler, konut alanları, mezarlık ve topografyaya ilişkin konular olarak sıralayabiliriz. Mimari anlamdaki anlatımlar ise; yapıların planlarına, cephe ve malzemeye ilişkin olarak sınıflandırabiliriz.

Bu sınıflamadan ise şu sonuçlara ulaşmaktayız:

-Ankara Tacettin Mahallesi, camisi, dar – organik taş yollarıyla tipik bir Anadolu organik kent dokusuna sahip yerleşimdir. Ayrıca mahalle konutlarının yapım malzemesi kerpiçtir. Konutlar avlulu, içleri sofalı ve ahşap döşemelidir.

-Samanpazarı, Çıkrıkçılar Yokuşu, Balıkpazarı, İstasyon Caddesi, Karaoğlan Çarşısı Ankara'nın özellikle 1920'lerdeki ticari kullanım alanlarıdır.

-Eğimli bir alanda yer alan Çankaya, Etlik, Kavaklıdere yerleşimleri, 1930'lardan önce bağ-bahçe olarak doğal bir çevreyken; Çankaya ve Kavaklıdere bu tarihten sonra özellikle üst gelir gruplarına hitap eden konut alanlarına dönüşmüştür. Düşük yoğunluklu olarak tasarlanmış olup; yeni mimari akımların etkisi altındaki bahçeli konut alanlarıdır.

-1930'lardaki Cebeci, Yenişehir ise apartmanlaşmanın gözlemlendiği yeni gelişme alanlarıdır.

Romandaki mekansal anlatımları ise şu tabloda görebiliriz:

KAYNAKÇA

-Akçura, T., 1971, Ankara'nın ekonomik çöküş süreci ile ilgili olarak, Ankara: Türkiye

Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, Ankara, ODTÜ

-Akok, M., 1951, Ankara'nın Eski Evleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu

-Araz, N., 1994, Mustafa Kemal'in Ankarası, Ankara

-Jansen, H., 1937, Ankara İmar Planı Raporu

-Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul

-Sevük, İsmail Hakkı, "Ankara'nın Panoraması", Ankara'nın Taştır Yolu adlı kitap, (Haz. Esat Bozyiğit), Ankara

-Şapolyo, E. B., "Kızılca Gün", Ankara'nın Taştır Yolu adlı kitap, (Haz. Esat Bozyiğit), Ankara, 2001

-Tunçer, Mehmet, 1990, Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma Geliştirme Planlama Çalışmaları, İstanbul

-Ünsal, Fikret, 1998, Ankara'da Tarih ve Mimari, Ankaralılar Vakfı, Ankara

NOTLAR

- ¹ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.175
- ² Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.101
- ³ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.232
- ⁴ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.17
- ⁵ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.20
- ⁶ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.21
- ⁷ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.29
- ⁸ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.27
- ⁹ Araz, N., 1994, Mustafa Kemal'in Ankarası, Ankara, s.27
- ¹⁰ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.36
- ¹¹ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.42
- ¹² Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.43
- ¹³ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.45
- ¹⁴ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.40
- ¹⁵ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.37
- ¹⁶ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.64
- ¹⁷ Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.68
- ¹⁸ Şapolyo, E. B., "Kızılca Gün". Ankara'nın Taştır Yolu adlı kitap, (Haz. Esat Bozyiğit), Ank., 2001, S. 101

- 19 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.71
- 20 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.71
- 21 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.72
- 22 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.69
- 23 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.96
- 24 Sevük, İsmail Hakkı, "Ankara'nın Panoraması", Ankara'nın Taştır Yolu adlı kitap, (Haz. Esat Bozyiğit), Ank., 2001, S. 60-61
- 25 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.98
- 26 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.38
- 27 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.98
- 28 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.39
- 29 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.22
- 30 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.39
- 31 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.40
- 32 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.20
- 33 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.38
- 34 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.27
- 35 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.31
- 36 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.31
- 37 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.22
- 38 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.27
- 39 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.22
- 40 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.22
- 41 Akok, M., 1951, Ankara'nın Eski Evleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.4 -5
- 42 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.110
- 43 Akçura, T., Ankara'nın ekonomik çöküş süreci ile ilgili olarak, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, Ankara, ODTÜ, 1971, S. 16 -21
- 44 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.112
- 45 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.113
- 46 Araz, N., 1994, Mustafa Kemal'in Ankarası, Ankara, s.11-12
- 47 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.115
- 48 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.133
- 49 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.134
- 50 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.134
- 51 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.134
- 52 Tunçer, Mehmet, 1990, Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma Geliştirme Planlama Çalışmaları, İstanbul, s.411
- 53 Jansen, H., 1937, Ankara İmar Planı Raporu
- 54 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.142 - 143
- 55 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.143
- 56 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.145
- 57 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.166
- 58 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.170
- 59 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.101
- 60 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.155
- 61 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.232
- 62 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.17
- 63 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.175
- 64 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.180 - 181
- 65 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.217
- 66 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.189
- 67 Karaosmanoğlu, Y. K., 1983, Ankara, İletişim yayınları, İstanbul, s.191

“Gazi Mustafa Kemal Atatürk Gençler İçin Nutuk”

Sinan Bayraktar, **Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK
GENÇLER İÇİN NUTUK**

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayını
Ankara 2004, XIV+190 sayfa.

Hilâl DEMİRBAS

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Tarih Bölümü

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında topraklarımızı işgal eden ve Türk Millî Kurtuluş Savaşı sonunda ülkelerine dönmek zorunda kalan devletler ile bir çok dünya devletiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak siyasal, sosyal, kültürel, askerî, ekonomik,

insanî vs. ilişkilerde bulunduğumuz hepimizce bilinmektedir.

Bu ilişkilerin gerçekleştirilmesi sırasında, devletimiz üzerine oynanan oyun ve aleyhine geliştirilen sinsi plânları hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalı, dost ve düşman ayrımını geçmişimizi unutmadan yapmalı ve millet olarak hiçbir zaman rehavete kapılmamalıyız.

Geçmişte yapılan hatalar ve vurdumduymazlıklar ertesinde ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ne ait vatan topraklarının işgal edilmesine sebep olan olumsuz sonuçların giderilmesi için, Yüce Önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK' ün önderliğinde, hangi imkân ve şartlar içinde, işgalci devletlere karşı

yürütülen Millî Mücadeleyi (1), Türk Millî Kurtuluş Savaşı'nı okumalı, okutmalı ve anlatmalı, dününü bilen, bu gününü değerlendiren, yarını için düşünen ve karar verebilen bilinçli gençlerin yetişmesini sağlamak için çalışmalı, meydana gelmesi muhtemel olay ve oluşumlar için önceden plânlar geliştirmeli ve bu plânları uygulamaya koymalıyız.

Osmanlı Devleti'ni yok etme plânları sonucunda, vatan topraklarının işgal edilmesini takip eden günlerde Türk Milleti'nin kurtuluş ve yeniden doğuş mücadelesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş çalışmalarını belgelere dayanarak anlatan en önemli kaynak, ATATÜRK tarafından kaleme alınan **NUTUK** isimli eserdir.

Bilindiği gibi Nutuk; Atatürk tarafından, Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Başkanı olduğu dönemde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 15-20 Ekim 1927 tarihlerinde yapılan 2. kurultayında 36.5 saatte okunmuştur. Biri asıl metin, diğeri belgeler olmak üzere Arap alfabesiyle iki cilt halinde yayınlanmıştır. Harf inkılabından sonra 1934 yılında Arap harfleriyle basılan metnin yerine, yeni Türk harfleriyle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 3 cilt halinde, Atatürk'ün vefatından sonra da ilk haliyle ve günümüz Türkçe'siyle birçok kuruluş tarafından basılmış, okuyucularına ulaştırılmıştır.

ATATÜRK' ün bu büyük eseri, Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından “Nutuk (1919–1927)”, “Nutuk Vesikâlar”, “Bugünkü Dille Nutuk” (1919 – 1927), “Gençler İçin Nutuk” ve “Çocuklar İçin Nutuk” isimli bir dizi kitap olarak, ayrıca CD olarak yayınlanmıştır.

Burada tanıtmaya çalışacağımız eser, Sinan Bayraktar tarafından hazırlanan **GENÇLER İÇİN NUTUK** isimli eserdir. Nutuk' tan bölümler seçilmiş, özetlenmiş ve sadeleştirilerek yazılmıştır. 12-18 yaş grubundaki gençlerin sıkılmadan okuyabileceği bu kitap 2004 yılında Ankara'da, 17 x 24 cm. ebadında, birinci hamur kağıda basılmış ve

-II-

XIV + 190 sayfadan oluşmaktadır. Bu eserin hazırlanması sırasında en çok Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından hazırlanan Bugünkü Dille Nutuk isimli eserden yararlanıldığı, eserin ön sözünde ifade edilmektedir.

Nutuk; Millî Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu, yapılan inkılâpları birinci elden belgelere dayanarak anlatan temel bir kitaptır.

Asil Türk Milleti'nin yokluklar içinde, iç ve dış düşmanlara , bölücü, gerici, işbirlikçi faaliyetlere ve iç isyanlara karşı şanla, şerefle ve inançla vermiş olduğu askerî ve diplomatik mücadelenin, destansı bir dirilişin kitabıdır.

Millî varlığımızın dününe, bugününe ve yarınına ışık tutan, yok edilmeye çalışılan Türk Milleti'nin uyanışını anlatan ve Millet olma şuurunun kazanılmasını hızlandıran, ibret dolu tecrübeler aktaran, Türk'ün vatani ve egemenliği söz konusu olduğunda neler yapabileceğini dosta düşmana öğreten bir ders kitabıdır.

Bu kitabın orta öğretim döneminde bütün Türk gençlerine okutulmasının vatansever nesiller yetiştirilmesi açısından çok önemli olduğu kanaatindeyim.

Gençler için Nutuk kitabı, Büyük Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktığı günde vatanımızın genel durumu ve görünüşünün anlatımı ile başlamaktadır.

Eserin bundan sonraki bölümleri, genel olarak içindekiler kısmındaki sıraya bağlı kalınarak tanıtılmaya çalışılacaktır. Yazımızın son bölümünde "Notlar" başlığı altında önemine inandığımız bazı konular hakkında kısa açıklamalar yer almaktadır.

Eserin ilk bölümlerinde; o günlerde Osmanlı Devleti'nin beraber hareket ettiği devletlerin 1. Dünya Savaşı'nda yenilmesi , Osmanlı Ordusu'nun büyük kayıplar vermesi ve şartları çok ağır olan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı (2) imzalamak zo-

runda kalması, padişah Vahdettin'in memleketten kaçması, ordunun elinden silâhlarının alınması, vatan topraklarının düşman kuvvetleri tarafından işgâl edilmesi özet olarak anlatıldıktan sonra, bütün bunlara karşı düşünülen kurtuluş çareleri ile millî kuruluş ve derneklerin amaç ve faaliyetleri (3) , ayrıca memleket içinde ve İstanbul'da kurulan millî varlığımıza düşman olan kuruluşlar (4) belirtilmektedir.

Eserin takip eden bölümünde; Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ilân edilmesini müteakip ordumuzun durumu, Mustafa Kemal'in müfettişlik görevi ve yetkileri, bazı kurtuluş çareleri ile Mustafa Kemal'in "**Millî egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak**" kararını vermesi anlatılmaktadır.

Atatürk, bu kararı verdikten sonra "**temel ilke**, Türk Milleti'nin şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke tam bağımsızlık ile gerçekleşebilir. Ne kadar zengin olursa olsun bağımsız olmayan bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında köle durumunda kalır.Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını istemekse, güçsüzlük ve beceriksizlik demektir. Halbuki, Türk'ün şerefi, gururu ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böylesi bir millet, esir olarak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. Öyleyse; **ya istiklâl, ya ölüm!** İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır" diyerek kurtuluşun temel ilkesi ve parolasını işaret etmişti.

Alınan bu karar nasıl gerçekleştirilebilirdi? Yapılacak iş; uygulamayı bölüm bölüm, adım adım, olayların akışından da yararlanarak milleti duygu ve düşünce bakımından hazırlamak ve hedefe ulaştırmaktı. Mustafa Kemal'in bu amaçla; önce ordu ile ilişki kurduğu, Anadolu ve Rumeli'deki millî teşkilâtleri birleştirerek, bir merkezden temsil ve idare etmek üzere Sivas'ta genel bir kongre toplamak amacıyla 21-22 Haziran 1919'da Amasya'dan bir genelge gönderdiği, Amasya'dan Sivas yoluyla Erzurum'a hareket edildiği,

-III-

14 gün süren hazırlıklardan sonra 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan kongrede alınan kararları ve bu kararların ülke içinde her yere ve yabancı devlet temsilciliklerine ulaştırıldığı, eserde yer almaktadır.

Amasya Genelgesi gereğince Sivas'a gitmek üzere yola çıkan temsilcilerin ardından Atatürk'ün de 29 Ağustos 1919 tarihinde Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrıldığı, 4 Eylül 1919 tarihinde açılan kongrenin 11 Eylül 1919 tarihinde sona erdiği, Sivas Kongresi'nin devam ettiği günlerde gerçekleşen "Ali Galip Olayı" ile 12 Eylül 1919'dan itibaren İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümetiyle ilişkilerin kesildiği, Ali Fuat Paşa'ya kongre tarafından "Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanı" (5) unvanı verildiği, Ferit Paşa Hükümetinin devrilmesi ve sonrasında Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması üzerine Ali Rıza Paşa Hükümeti ile ilişkilerin başladığı, memleketteki bütün millî kuruluş ve derneklerin tek çatı altında toplanarak millî teşkilâtların genişletilmesi ve güçlenmesi çalışmaları, millî teşkilâtlara muhalif dernek, kuruluş ve çetelerin faaliyet ve kışkırtmaları, millî teşkilâtın yeniden düzenlenmesi, Yahya Kaptanın hainlerle mücadelesi ile İstanbul Hükümeti tarafından öldürülmesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin merkezinin Ankara olmasına karar verilmesi, yeniden kurulan Meclis-i Mebusan'a seçilen milletvekilleri ile Ankara'da görüşme gerekliliği, Ankara'ya gelen milletvekilleri ile yapılan görüşmeler, İstanbul Meclisinde Misak-ı Millî (6) adı verilen programın hazırlanması, Ali Rıza Paşa Hükümetinin yayınladığı genelge ve bu genelgeye karşılık olarak Mustafa Kemal'in milletin dikkatini çekmek üzere yayınladığı genelgeler, Heyet-i Temsiliye ve Kuva-yı Milliye aleyhine gerçekleştirilen faaliyetler ve baskılar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifası, İstanbul'un İngilizler tarafından 16 Mart 1920 tarihinde işgâl edilmesi, Mustafa Kemal'in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına yabancı devletleri protestosu ve millete yayınladığı bildiri, bu durum karşısında alınan tedbirler, Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin toplanmasına karar verilmesi, Ankara meclisine üyelerin seçilmesi ve nihayet 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması hususları, eserde yüce Atatürk'ün ağzından anlatılmaktadır.

Atatürk Nutku'nun buraya kadar olan bölümü ve daha sonra anlatacakları için "Efendiler, şimdiye kadar bilgilerinize sunmuş olduğum hususlar, şahsım ve Heyet-i Temsiliye adına üzerinde durduğum olayların açıklanması ile ilgiliydi. Bundan sonra söyleyeceklerim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından ve hükümetin kurulmasından bu güne (23 Nisan 1920-15 Ekim 1927) kadar meydana gelmiş olayları ve değişiklikleri içine alacaktır. .... maksadım inkılâbımızın incelenmesinde tarihe yardımcı olmaktır. Bütün bu ve hadiselerin akışında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'nin Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı sıfatlarını taşımış olmaktan çok, teşkilâtımızın genel başkanı olarak kendimi bu görevi yerine getirmeye mecbur sayarım" diyerek Millî Mücadele tarihine ne kadar çok önem verdiğini vurgulamıştı.

Eserde Atatürk'ün; Türkiye'nin, Türk Milleti'nin izlemesi gereken siyasetin "Millî Siyaset" olduğu ve Millî Siyasetin ise "millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup, millet ve vatanın gerçek mutluluk ve refahı için çalışmak, milleti ulaşılamayacak isteklerin peşinden koşturup yorarak zarara sokmamak ve medenî dünyadan; medenî, insanca ve karşılıklı dostluk beklemektir" anlamına geldiğini söylediği ifade edilmektedir.

Eser; Hükümetin kurulması, T.B.M.M. başkanlığına Atatürk'ün seçilmesi, Vatan Hainliği Kanunu ve İstiklâl Mahkemelerinin kurulması, iç isyanlar, savaş cephelerimizin

-IV-

durumu, Yunanlıların Ege Bölgemizden (Batı Anadolu) taarruzu, Yeşilordu Derneği'nin kurulması, Doğu Cephesinde Ermenilerle savaş, millî hükümetin yaptığı ilk anlaşma olan

Gümrü Anlaşması, Trakya'daki durum, Çerkez Ethem ve kardeşlerinin ihaneti, Birinci İnönü Zaferi, 20 Ocak 1921 tarihinde T.B.M.M.'ce kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu,

27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapılan Londra Barış Konferansı, İkinci İnönü Zaferi, Sakarya Meydan Muharebesi, Atatürk'ün Başkomutanlığı kabul etmesi, millî vergiler emirlerinin yayınlanması, Atatürk'ün Polatlı'daki cephe karargâhına hareket etmesi ve düşman saldırıları karşısında Türk Ordusuna "**Hatt-ı Müdafaa yoktur, Sath-ı Müdafaa vardır. O sath bütün vatandır**" talimatını vermesi, Atatürk'e T.B.M.M. tarafından "Mareşal" rütbesi ile "Gazi" unvanının verilmesi, Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması, Yunan Ordusuna karşı Türk Ordusunun taarruz etmesi kararının verilmesi, 26-30 Ağustos 1922 tarihinde gerçekleşen Başkomutan Muharebesi, 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtarılması, düşman kuvvetlerinin yenilmesi üzerine Trakya'nın anavatanına katılması ile sonuçlanan Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın (7) imzalanması gibi önemli başlıklarla devam etmektedir.

Eserin bundan sonraki bölümlerinde; saltanatın kaldırılması, Padişah Vahdettin'in İstanbul'dan kaçması, T.B.M.M.'nin Padişah Vahdettin'in yerine Abdülmecit Efendi'yi seçmesi, 21 Kasım 1922 tarihinde Lozan Barış Konferansı'nın başlaması, konferanstaki görüşmeler ve T.B.M.M.'deki şiddetli tartışmalar, T.B.M.M. için yeniden seçim yapılmasına karar verilmesi, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Anlaşması'nın (8) imzalanması, 13 Ekim 1923 Ankara'nın yeni Türkiye Devleti'nin başkenti olarak kabul edilmesi, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin İlanı, Atatürk'ün

Cumhurbaşkanlığına seçilmesi, halifelğin kaldırılması ve diğer inkılâplar anlatılmaktadır.

Atatürk Nutku'nu;

"Efendiler, sizi günlerce işgâl eden uzun ve teferruatlı nutkum, nihayet geçmişe karışmış bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve gelecekteki evlâtlarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek bazı noktaları belirtebilmişsem kendimi bahtiyar sayacağım.

Efendiler, bu nutkumla millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devletin nasıl kurulduğunu anlatmaya çalıştım. Bugün ulaştığımız sonuç asırlardan beri çekilen millî felaketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu sonucu Türk Gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk Gençliği ! Birinci vazifen, Türk istiklalini , Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur !" sözleriyle bitirmiştir.

Atatürk'ün ve bu büyük mücadeleye Atatürk ile beraber katılan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bizlere miras bırakan atalarımız önünde saygı ve şükranla eğiliyorum.

-V-

Notlar:

(1) Millî Mücadele:

Mustafa Kemal'in liderliğinde, Türk yurdunu işgâl eden Batı Anadolu'da Yunanlılara ve Güney Anadolu'da Fransızlara karşı Kuva-yı Milliye adı verilen sivil savunma hareketi aracılığıyla, Trakya'da Yunan işgâline karşı müfreze birlikleri kanalıyla, Karadeniz'de Rum- Pontus faaliyetlerini önlemek ve İç Anadolu'daki ayaklanmaları bastırmak için

Merkez Ordusuyla ve Doğu Anadolu'daki Ermeni saldırılarına karşı 15. Kolordu aracılığıyla gerçekleştirilen topyekün savaşın adıdır.

(2) Mondros Ateşkes Antlaşması:

Birinci Dünya savaşı sonrasında, 30 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletleri'ni temsilen İngiliz Amiralî Arthur Calthorpe ve Osmanlı Devleti'ni temsilen Ahmet İzzet Paşa Hükümeti Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey arasında imzalanan mütareke (ateşkes) antlaşmasıdır. Çok ağır hükümler içeren antlaşmanın "yok edici" nitelikli maddelerinden bazıları şunlardır:

a) Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve istihkâmlarının (savunma mevzilerinin) İtilâf Devletleri tarafından denetimi sağlanacaktır. (madde 1)

b) Sınır koruması ve iç güvenliğin sağlanması için Osmanlı ordusu, derhal terhis edilecektir. (madde 5)

c) İtilâf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde, herhangi bir stratejik noktayı işgâl hakkına sahip olacaklardır. (madde 7)

d) Toros Tüneli, İtilâf Devletleri tarafından işgâl olunacaktır. (madde 10)

e) Hükümet haberleşmeleri dışındaki telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilâf Devletleri'ne geçecektir. (madde 12)

f) Tüm demiryollarının denetimi İtilâf Devletlerince işgâl edilecektir. (madde 15)

g) Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki güçler en yakın İtilâf Devletleri'nin kumandanlarına teslim olunacaktır. (madde 16)

h) 6 ilde (Vilâyât-ı Sitte: Erzurum, Sivas, Harput, Diyarbakır, Van, Bitlis) karışıklık olursa, bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgâl hakkı İtilâf Devletlerine ait bulunacaktır. (madde 24)

Mütarekenin imzalanmasından sonraki süreçteki gelişmelere baktığımızda, 10 Kasım 1918'de lağvedilen Yıldırım Ordularının Kumandanı olan

Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti emrine alınarak İstanbul'a geldiğini görüyoruz. Yine bu sıralarda, 7 Kasım 1918'de İngiliz albayı Murphy ise, İtilâf Devletleri işgâl ordularının kumandanı olarak İstanbul'a gelmiştir. İzmir Limanı da, 6 Kasım 1918'de yüzyıllardan sonra ilk düşman gemisi ile karşılaşmıştır. Artık İtilâf Devletleri arasında hızlı bir işgâl yarışı başlamıştır.

(3) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri:

a) Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti

b) İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti

c) Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

d) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

e) Kilikyalılar Cemiyeti

f) Milli Kongre Cemiyeti vs....

-VI-

(4) Azınlıkların Kurdukları Cemiyetler:

a) Taşnak ve Hınçak Cemiyeti

b) Rum-Pontus Cemiyeti

c) Mavri Mira Cemiyeti

d) Etniki Eterya Cemiyeti

e) Matbuat Cemiyeti

f) Göçmenler Komisyonu vs....

Padişah Yanlısı ve Dinsel Yönlere ve Şahsî Çıkarlara Hizmet Eden Zararlı Cemiyetler:

a) Kürdistan Tealî Cemiyeti

b) Tealî-i İslâm Cemiyeti

c) İngiliz Muhipleri Cemiyeti

d) Askerî Higahban Cemiyeti

e) Hürriyet ve İtilâf Cemiyeti

(5) Kuva-yı Millîye (Millî Kuvvetler):

Mondros Mütarekesi koşullarına aykırı bir şekilde İtilâf Devletlerince yapılan işgâller, Türk Milleti'nin haklı tepkisine neden olmuştur ve bu tepki Kuva-yı Millîye denilen bir sivil halk hareketini doğurmuştur. Kuva-yı Millîye (Mayıs1919- Aralık 1920) ülkenin somut koşullarından doğan, düzenli ordu gibi emir komuta zincirine bağlı olmayan, kişisel hırs ve şöhret gibi duyguların yer yer ön plâna geçebildiği bir örgütlenmedin. Yalnızca işgâlcî güçlere karşı koymakla kalmamış, T.B.M.M' ye karşı iç ayaklanmaların bastırılmasında etkili olmuştur.

(6) Misak-ı Millî (Millî Ant-Antlaşma)

Millî Mücadele'nin siyasî amacını gösteren bir belgedir. 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından ilân edilmiştir. Özü Erzurum ve Sivas kongrelerine dayanmaktadır. Tam bağımsız bir devleti öngörmekte ve bunun gerekli askerî şartlarını ortaya koymaktadır. Belge Millî Mücadele boyunca devletin siyasî pusulası görevindedir. Bu günkü sınırlarımızın çizilmesinde hareket noktamız olmuştur. Misak-ı Millî ilkelerinin bazıları şunlardır:

a) Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girdiği anda İtilâf Devletleri'nin işgâli altında bulunan Arap çoğunluğunun oturduğu kısımlarının geleceği, bu bölge halkının özgür oyları ile belirlenecektir. Bu mütareke sınırları içinde Türk ve İslâm çoğunluğu bulunan kısımların tamamı, hiçbir nedenle ayrılık kabul etmez bir bütündür.

b) Halkın oyu ile ana vatana katılan Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) için gerekirse tekrar halk oylamasına başvurulmasını kabul ederiz.

c) Batı Trakya'nın hukuki durumunun saptanması da, halkın tam bir özgürlükle belirtecekleri oylara göre gerçekleşmelidir.

d) Hilafet Merkezi ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin

güvenliği her türlü tehlikeden korunmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda bizimle diğer tüm ilgili devletlerin beraber verecekleri karar geçerlidir.

-VII-

e) Millî ve ekonomik gelişmemizi temin ve bağımsız olarak yaşamamız için siyasî, adlî ve malî gelişmemizi engelleyecek her türlü kısıtlamalara karşıyız.

Misak-ı Millî'yi kabul eden Meclis-i Mebusan, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgâli ile dağıtılmış ve mebusları tutuklanmıştır. Meclisin dağılmasından sonra Ankara'da toplanan T.B.M.M. de aynı programı benimsemiştir ve 18 Temmuz 1920 günü oturumda Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmeye ant içmiştir.

(7) Mudanya Ateşkes Antlaşması:

Bu mütareke, askerî zaferimizi tamamlayan siyasî bir zaferdir ve 3-11 Ekim 1922 tarihinde imzalanmıştır. İngilizleri General Harington, Fransızları General Charpy, İtalyanları General Monbelli, Türkiye'yi de İsmet Paşa ve General Asım (Gündüz) Paşa temsil etmişlerdir. Antlaşmada alınan kararlar:

a) 14-15 Ekim 1922 gecesi saat 24'den itibaren Türk-Yunan askerî güçleri arasındaki savaş durumu sona erecektir.

b) Edirne dahil, Doğu Trakya'dan Meriç'e kadar olan yerler, Yunan Ordusu tarafından 15 gün içerisinde boşaltılacaktır.

c) Doğu Trakya'nın boşaltılmasından sonra, 30 gün içerisinde, buradaki Yunan memurlar, görevlerini İtilâf Devletleri memurlarına, onlar da bu görevlerini Türk memurlarına devredeceklerdir.

d) Barış Konferansı sonuçlanıncaya kadar Türkler, Doğu Trakya'da 8000 asker bulundurabileceklerdir.

e) Mütarekenin imzalanmasından sonra İstanbul ve Boğazlar da T.B.M.M. Hükümeti idaresine bırakılacaktır, ancak İtilâf Devletleri'nin askerî güçleri ise antlaşma imzalanıncaya kadar İstanbul'da kalacaklardır.

Bu mütareke ile Misak-ı Millî kısmen de olsa gerçekleşmiş oluyordu.

(8) Lozan Barış Antlaşması:

Millî Mücadelenin sona ermesi üzerine Lozan Barış Konferansı başladı. Lozan Konferansı'nın birinci bölümü 20 Kasım 1922- 4 Şubat 1923'de, ikinci bölümü ise 23 Nisan- 24 Temmuz 1923 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Konferansa çağrı yapan davetçi ülkeler İngiltere, Fransa ve İtalya, katılan ülkeler ise bu üç ülke ve Türkiye'nin dışında Yunanistan, ABD, Romanya, Yugoslavya ve Japonya idi. "Boğazlar Sorunu" görüşülürken Bulgaristan, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan temsilcileri de toplantılara katıldı. Lozan'a Türk Heyeti'nin başkanı Dışişleri Bakanı İsmet (İnönü) Paşa'nın yanı sıra Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve eski Maliye Bakanı Hasan (Saka) delege olarak katıldı. Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı ve kararlarından bazıları şunlardır:

a) Türkiye ile Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasındaki savaş hali, antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren bitmiş olacaktır. (madde 1)

b) Meriç Nehri'nin batısına kadar Doğu Trakya, Türkiye'nin olacaktır. (madde 2)

c) Suriye sınırı, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması gereğince kabul edilecekti.(Fransızlar, güney cephesinden kuvvetlerini, kendi güdümünde bulunan Suriye'ye kadar geri çekecektir) Irak sınırının saptanması, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki 9 aylık süre içerisinde, Türkiye ile İngiltere arasında görüşme yolu ile çözümlenecekti. (madde 3)

-VIII-

d) İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'ye (madde 12); Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları Yunanistan'a bırakılacaktı. (madde 13)

e) Ege Denizi'nde İtalya işgalinde bulunan adalar İtalya'ya bırakılacaktı. (madde 15)

f) Türkiye, İngiltere tarafından Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te ilân olunan ilhakını tanıyacaktı.(madde 20-21)

g) Boğazlarda "Geçiş Serbestisi" ilke olarak kabul edilecekti. (madde 23)

h) Türkiye'de kapitülasyonlar, her bakımdan ve tümüyle kaldırılacaktı.

(madde 28)

i) Azınlık hakları karşılıklı eşitlik ilkesinden hareketle ve bu konudaki uluslar arası antlaşmalar gereğince çözümlenecekti. (madde 37-45)

Bu antlaşma ile tam bağımsız bir Türk Devleti kurulmuş oluyordu. İtilâf Devletleri, Misak-ı Millî ilkelerimizin büyük çoğunluğunu kabul ediyordu. Bu antlaşma, Asya'nın Avrupa'ya karşı kazandığı bir zafer ve bir Türk mucizesi olarak nitelendirilmektedir.

“İrk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı”

Talat TEKİN, *İrk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı*, Türk Dili Tarihinin Temel Sorunları: 1, Editörler: Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Öncü Kitap, Ankara 2004, 128 s.

Yard. Doç. Dr. Erhan AYDIN

Erciyes Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Kök Türk (runik) harfleriyle kâğıda yazılmış tek eser olarak bilinen ve biricik yazması Londra’da British Museum’da 8212 numarada kayıtlı olan İrk Bitig ilk kez V. Thomsen tarafından yayımlanmıştır. Genel olarak Orhon Yazıtları diye de bilinen Bilge Kağan ve Köl Tigin Yazıtlarındaki harf değerlerini de ilk kez çözme başarısı gösteren V. Thomsen İrk Bitig’i *Journal of Royal Asiatic Society* dergisinin 1912 yılında çıkan sayısında yayımlayarak bilim dünyasına duyurmuştur. Bu eser, Thomsen’den sonra sırasıyla, Hüseyin Namık Orkun, Sergey E. Malov, Sir Gerard Clauson, Marcel Erdal ve Talat Tekin tarafından yayımlanmıştır.

İrk Bitig adlı fal kitabı 65 fal (ırk) ile bir hatimeden (kolofon) oluşmaktadır. Bu yazma eser elimizdeki yayının dışında en son olarak 1993 yılında Talat Tekin tarafından *İrk Bitig The Book of Omens* adıyla Otto Harrassowitz yayınları arasında Wiesbaden’de yayımlanmıştı. Bu yayının belki de en önemli özelliği, İrk Bitig’le ilgili kendinden önce yapılan çalışmaların değerlendirilmiş olmasıdır. Özellikle “Explanations” kısmında kelime etimolojisi, çeşitli düzeltmeler ve eklemelerle ilgili Tekin’den önceki yayınlar da değerlendirilmiştir.

Elimizdeki yayın ise Talat Tekin’in 1993 yılında yayımladığı *İrk Bitig The Book of Omens*’in Türkçesidir. Eser Talat Tekin tarafından Türkiye

Türkçesine aktarılmıştır. Yazarın gerek önsözde ve gerekse eserin girişinde söylediğine göre 1993 yılındaki yayında özellikle dizgiden kaynaklanan bazı hatalar düzeltilmiş ve yeni birtakım eklemeler yapılmıştır. Talat Tekin Kök Türk harfli metinler üzerinde gerek ülkemizde gerekse yurt dışında çokça yayın yapmış bir bilim adamıdır. İrk Bitig adlı kâğıda yazılmış Kök Türk harfli tek metnin geç olsa da Türkiye Türkçesine kazandırılması Türkiye Türkolojisi için büyük kazançtır.

Nurettin Demir ile Emine Yılmaz’ın editörlüğünde *Türk Dili Tarihinin Temel Sorunları* dizisinin ilk kitabı olarak Türk okuyucusuna kazandırılan bu eser Öncü Kitap yayınları arasında basılmıştır. Eser, editörlerin “Sunuş”unun (s. 7) ardından yazarın “Önsöz”ü (s. 9) ile devam etmektedir. Yazar burada 1993 yılında yayımlanmış çalışmasına göndermede bulunarak eksikliklerin ve bazı dizgi hatalarının giderilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. “Önsöz”ü “Kısaltmalar” (s. 11) izlemektedir. Bu bölüm “Metin”de ve “Açıklamalar”da geçen kısaltmaları içermektedir. “Giriş” (s. 13-17) bölümü ise şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

- İrk Bitig Üzerinde Çalışmalar (s. 14)
- İrk Bitig’in İçeriği (s. 15)
- Yazı (s. 16)
- Yazım (s. 16)
- Yazım Yanlışları (s. 17)

“Giriş” bölümünün ardından “Metin” (s. 18-26) gelmektedir. Bu bölümde 65 ırk ile hatimenin (kolofon) transkripsiyonu yapılmıştır. Bu bölümün ardından da metnin Türkiye Türkçesine çevirisi (s. 27-34) verilmiştir. Talat Tekin’in 1993 yılındaki yayınında her ırkın karşısına İngilizce çevirisi verilmiş iken bu yayında önce metin, ardından Türkiye Türkçesi ile çevirisi verilmiştir. “Çeviri” bölümünden sonra belki de yayının en can alıcı kısmı olan “Açıklamalar” (s. 35-48) bulunmaktadır. Bu bölümde Talat Tekin uzun yılların birikimiyle kimi zaman önceki

okuyuşları eleştirmiş, yeni okuyuşlar ve anlamları dırmalar önermiş, bazen de kelime etimolojisi yapmıştır.

“Sözlük” (s. 49-64) bölümü dizin şeklinde hazırlanmıştır. Eserin sonunda “Kaynakça” (s. 65) ve “Tıpkıbasımlar” (s. 67-127) bulunmaktadır.

Türkiye’de üzerinde az çalışılmış bir eser olan *Irk Bitig*’in bu yayınıyla ilgili dikkatimizi çeken ve büyük bir kısmının dizgiden kaynaklandığına inandığımız bazı hataları aşağıya çıkarıyoruz. Doğal olarak bu yayındaki dizgi hataları ile bazı eksiklikleri, 1993 yılında yayımlanan ve bu eserin İngilizcesi olan *Irk Bitig The Book of Omens* adlı çalışma ile de karşılaştırma gereğini duyduk. Elbette bu karşılaştırma Türkiye Türkçesine çeviri ile ilgili değildir.

I. Dizgiden kaynaklanan hatalar:

s. 15: Turcica VII (1973), 7-19. → J. Russell Hamilton’un “Le colophon de l’Irk Bitig” adlı çalışmasının tarihi burada 1973 olarak görülürken, “Kaynakça”da (1975) verilmiştir.

s. 15: (1960: 218) → (1961: 218)

s. 36, 3. 4: (KT S 1) → (KT G 1)

s. 37: Aynı sayfada dört kez:

8. 1.: (1960: 219-220) → (1961: 219-220)

8. 2.: (1960: 220; ED: 12) → (1961: 220; ED: 12)

10. 1.: (1960: 220) → (1961: 220)

12.: (1960: 220, ED: 628) → (1961: 220, ED: 628)

s. 39: Aynı sayfada iki kez:

21. 3.: (1960: 221 ve ED:50) → (1961: 221 ve ED:50)

22. 3.: (1960: 221) → (1961: 221)

s. 39, 21. 4.: “ürkütmeyin, korkutmayın → “ürkütmeyin, korkutmayın”

s. 40, 23.: (1960: 221-222) → (1961: 221-222)

s. 49 **añıyig** maddesinde: a. edgü ol 5, 11, 18, 55, 64 → a. edgü ol 5, 18, 55, 64

s. 51 **bay** maddesinde: b. er konyı 27 → b. er konyı 27

s. 51 **boş** maddesinde: b. kony 29 → b. kony 29

s. 52 **çekik** maddesinde: toygar kuşu (metinde *çuk*) → toygar kuşu (metinde *çÜk*)

s. 52 **edgü** maddesinde: e. ol 1, 2, 3, 7, 15..... → e. ol 1, 2, 3, 7, 11, 15.....

s. 52 **edgü** maddesinde: **añıyig** e. ol 5, 11, 18, 55, 64 → **añıyig** e. ol 5, 18, 55, 64

s. 52 **er** maddesinde: bay e. konyı 27 → bay e. konyı 27

s. 53 **esri** maddesinde: e. togan küş 4 → e. togan küş 4

s. 56 **kuş** maddesinde: k.-üñg tırñgakı 44 → k.-üñg tırñgakı 44

s. 57 **ol** maddesinde: anyıg o. 22 → **añıyig** o. 22

s. 57 **ol** maddesinde: anyıg edgü o. 11, 18, 64 → **añıyig** edgü o. 18, 64

s. 57 **ol** maddesinde: edgü o. 1, 2, 5, 17, 18..... → edgü o. 1, 2, 5, 11, 17, 18.....

s. 57 **ol** maddesinde: kızıl kaya kışlağım o. 51 → kızıl kaya kışlağım o. 51

s. 58 **sab** maddesinde: **sab** söz → **sab** söz, haber

s. 60 **tegi** maddesinde: b.-inçe t. 9 → **bükinçe** t. 9

s. 63 **yâş, yaş** maddesinde: **yâş, yaş** yaş, taze; yaş ot → **yâş, yaş** taze; taze ot

II. Verilen dipnotların bazılarının “Kaynakça”ya alınmamasından doğan hatalar:

s. 13: (1974: 296) → Bu dipnotun neyi ifade ettiğini aşağı yukarı her Türkolog anlar. Ancak yine de L. Bazin’in bu eseri “Kaynakça”ya eklenmeliydi: L. Bazin, *Les calendriers turcs anciens et mediveaux*, Lille, 1974.

s. 14: (1976: 23) → M. Erdal'a ait olduğu belirtilen bu dipnotun neyi ifade ettiği anlaşılmamaktadır. Eğer Erdal'ın 1977 yılındaki "İrk Bitig Üzerine Yeni Notlar", *TDAY-Belleten* 1977, 87-119 ise sayfa aralıklarında ve tarihinde bir tutarsızlık vardır. Bu dipnot da düzeltilmelidir.

s. 35, 1. 2.: (bk. T. Tekin 1985: 254) → Burada verilen dipnot "Kaynakça"da bulunmamakla beraber yazarın *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler* adlı çalışmasını kastettiğini zannediyoruz. Ancak bu çalışmanın da yayın tarihi 1975'tir.

s. 35, 1. 3.: (Ramstedt 1915: 30-31) → Bu dipnot da "Kaynakça"da bulunmamaktadır. Ancak Şine-Usu Yazıtı ve Ramstedt ilişkisi düşünüldüğünde akla ilk gelen çalışma şudur: G. John Ramstedt, "Zwei uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei", *JSFOu*, III, 1913, 1-63.

s. 37, 5. 3.: (Dankoff I: 325, 329) ve s. 44, 47.: (Dankoff I: 126) → Bu dipnotlar da "Kaynakça"da bulunmamaktadır. Yazarın her iki dipnotta da şu yayını kastettiğini zannediyoruz: R. Dankoff; J. Kelly, *Compendium of the Turkic Dialects, Dīvān Luğat at-Turk*, Sources of Oriental Languages and Literatures, 7, Harvard University, Cambridge, 1982.

s. 40, 25.: (Jar. 58) → Bu dipnot da "Kaynakça"da bulunmamaktadır. Yazarın bu dipnot ile, G. Jarring'in *An eastern Turki-English dialect Dictionary*, Lund, 1964, yayınına kastettiğini düşünüyoruz.

s. 46, 57. 1.: ("Zum Parallelismus im Alttürkischen", *Studia Orientalia*, 1964). → O. Pritsak'ın bu eseri de "Kaynakça"da bulunmamaktadır.

SONUÇ: Eski Uygur döneminden kalma, kâğıda yazılmış ve Kök Türk harfli biricik eser İrk Bitig'in Türk okuyucusunun hizmetine sunulması Türkiye Türkolojisi için büyük bir kazançtır. Türkiye'deki genç Türkologlar eserin özellikle kelime açıklamalarını içeren "Açıklamalar" bölümü ile Prof. Dr. Talat Tekin'in engin bilgilerinden yararlanmış

olacaktır. Yukarıda sıraladığımız ve çoğunlukla dizgiden kaynaklanan hataların da eserin yeni baskılarında düzeltileceğini umuyoruz.

DR. MEHMET ÖNDER'İ KAYBETTİK
(1926-2004)

Atatürk Kültür Merkezi üyelerimizden Sanat Tarihçisi, 1963 Konya Müzesi Müdürlüğü, 1964'de Eski Eserler Genel Müdürlüğü, 1967-1974'de Kültür Müsteşarlığı, 1977'de Bonn Büyükelçiliği Kültür Müşavirliği, Kültür ve Turizm Bakanlığı Baş Müşavirliği ve Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Müşaviri görevlerinde bulunan araştırmacı yazar Dr. Mehmet ÖNDER 23 Ağustos 2004'de aramızdan ayrılmıştır.

Kültür ve Sanat dünyasına birçok eser kazandıran değerli hocamızı rahmetle anıyor, aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz.

BİLGE DERGİSİ YAYIN KURULU

“Osmanlı’da Hayırseverlik”

Amy Singer, **Osmanlı’da Hayırseverlik. Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti**, (Çeviren: Dilek Şendil). İstanbul 2004, s.1-x +225., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN 975-333-176-2.

Dr.Yıldırım ÖZBEK

Erciyes Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Tel-Aviv Üniversitesinde öğretim üyesi olan ve Osmanlı tarihinin Ortadoğu cephesiyle ilgilenen Amy Singer’in yukarıda adını verdiğimiz kitabı. “Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler” adlı kitabından sonra Türkçeye çevrilmiş ikinci eseridir.

Kitap, teşekkür ve Türkçe baskıya önsöz yazılarının ardından giriş ve altı ana bölüm, kaynakça ile dizinden oluşmaktadır. Eserin giriş bölümü (s.1-17), Kudüs Halidî Kütüphanesinde bulunan Hürrem Sultan İmareti Vakfıyesinden alınmış cümlelerle başlamakta ve bugün ayakta olan imaretin fiziksel çevresiyle tanıtımını yapmakta, ayrıca imaret çevresindeki anıtları bir harita üzerinde göstermektedir. İmaretin bulunduğu alanda 14. yüzyılın sonlarında Memlûklü kadınlarından Tunşuk’un görkemli bir bina inşa ettirdiği, Hürrem’in imaretinin bu alana yaptırıldığı ifade edilerek Tunşuk’un yapısının nasıl bir tadilat geçirdiği belirtilmemektedir. Kudüs’teki imaretin Osmanlı’nın güçlü ve belki de en ünlü hanım sultanı olan Hürrem’in ölümünden bir yıl önce (1557) resmen kurduğu son vakıf olduğu ileri sürülerek İslâm hukukunda vakıf kavramıyla ilgili hükümler hakkında bilgi verilmektedir. Hayır anlayışı içinde sadaka ve hibe gibi kavramları da değerlendiren yazar, Hürrem Sultan tarafından kurulan bu imareten hareketle Osmanlıya özgü bir kurumun ortaya çıkışındaki toplumsal gerçekleri, politik hırsları, hayırseverlik uygulamalarını ve vakıf kurmanın altında bir manevi haz alma duygusunun mu yoksa politik mevkilerin pekiştirilmesinin mi hakim olduğunu ortaya çıkarmayı amaçladığını belirtmektedir. Giriş bölümü, kitabın diğer altı bölümünde hangi konuların ele

alındığının, nelerin hedeflendiğinin kısa paragraflarla açıklanmasıyla bitirilmiştir.

Eserin birinci bölümü (s.17-46), “Mahsulünüzü Dinî Emellere Vakfedin” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, çoğu vakıfla ilgili birden fazla alt başlığı içermektedir. Vakıf kurumunun İslâm toplumunda Hz.Muhammed’in Hz.Ömer’e bir tavsiyesinden hareketle ortaya çıkmış olabileceği belirtilerek, vakıflarla ilgili erken tarihli belgelerin 8. yüzyıla kadar geriye götürülebildiği ileri sürülerek vakıfların, kurallarını kurucusunun belirlediği hayırseverlik kuramları olduklarına dikkat çekilmektedir.

İslâm hukukuna göre kadın erkek herkesin vakıf kurabileceği, vakıf kurmanın tek şartının ise kurucu kişinin vakfedeceği mülkün tek elden sahibi olması gerektiği, vakıfla ilgili dinî ve tarihî kaynaklara dayanılarak ileri sürülmektedir. İslâm hukuku içinde vakıf kurmak için her türden gayrimenkulün (bina, tek oda, geniş bir arazi, meyve bahçesi, hamam, değirmen, dokuma tezgâhı) yanı sıra halkın menfaatine hizmet ettiği sürece geliri değerlendirilecek paranın da vakfedilebileceği belirtilmektedir. Müslümanların hakim olduğu toplum içinde Hıristiyanlar ve Yahudilerin de kilise ve sinagog inşasına hizmet etmemek kaydıyla vakıf kurabilecekleri ifade edilmektedir. Bugün İslâm toplumlarına özgü bir kurum gibi algılanan vakıf kurumunun Hıristiyan, Yahudi ve doğudaki Zerdüşti toplumlarında da var olduğu ve hatta Sasanilerdeki vakfetme geleneğinin Müslüman vakıflarıyla benzerlikler taşıdığı vakfın kökleri alt başlığında ifade edilmektedir. İslâm toplumunda zekât vermekten uzaklaşılarak vakıf kurmaya yönelmede, devlet tarafından toplanan zekâtın gerçek muhtaçlara ulaşmasından ziyade, emirlerin birbirleriyle siyasal mücadelelerinde kullanılmış olmasının etkili olduğu Marshall Hodgson’un görüşü olarak benimsenmiştir.

Vakıfların temelde dinî bir amaçla, sevap kazanma arzusuyla kurulsalar da, kişisel serveti nesiller boyunca korumak, hanedanlar için nüfuzlarını genişletmek ve istediklerini himayelerine almak gibi amaçlarının da olduğu ileri sürülmekte, ayrıca şehirlerdeki han, hamam gibi ticarî ve sosyal; cami, medrese, imaret gibi dinî kurumların kentsel yerleşim merkezlerindeki gelişim ve devamlılıklarını sağladığı belirtilmektedir. Vakıfların, Osmanlıların ilk yıllarında fethedilen toprakları yukarıdaki kurumlarla destekleyerek Türkleştirip Müslümanlaştırdığı ileri

sürülmektedir. Öte yandan Anadolu Türk şehirlerinin fizikî yapılarının oluşumunu inceleyen Uğur Tanyeli ise, vakıfların şehirlerin fizikî yapılarının biçimlenmesine kırsal kaynakları kente aktararak hizmet ettiğini ve bir “kentsel ekonomi” yaratamadığını iddia etmektedir. Amy Singer, Osmanlıların fethettikleri topraklarda bulunan kilise ve manastırlara ait vakıf arazilerine el koyduklarını da çeşitli kaynaklara dayanarak ileri sürer. Kudüs’ün ise Osmanlı yönetimine girdiği 1516 yılından itibaren güvenli bir şehir olmaya başladığı, Kanunî döneminde surlarının ve su yollarının tamir edildiği, şehrin fiziksel yapısı tamamıyla değişmemekle birlikte Osmanlı ekonomik sistemine eklendiği ifade edilmektedir.

Kitabın ikinci bölümü (s.47-82), “Bir Tas Çorba, Bir Somun Ekmek” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm Kudüs’teki Hürrem Sultan İmaretinin aradan geçen bunca zaman içinde eklemelerle genişlediğinin ve orijinal durumunun bilinmezliğini hâlâ koruduğunun belirtilmesiyle başlamaktadır. İmaretin inşasıyla ilgili çok sayıda belge olduğu ve inşaatın on yıl sürdüğü belirtilmektedir. İnşaatla ilgili belge çokluğunun mülkiyet kayıtlarına gösterilen özenden kaynaklandığına dikkat çekilerek, imarete gelir sağlayacak mülklerin 1550-57 yılları arasında Kanunî tarafından birer mülkname ile Hürrem Sultan’a devredildiği Topkapı Sarayı Arşivindeki belgelere dayanılarak belirlenmiştir. İmaretin biri Osmanlıca Mayıs 1552 tarihli, diğeri Arapça Haziran 1557 tarihli iki vakfiyesinin olduğu ve birinci vakfiyenin Hürrem için yazılmış bir müsvedde olabileceği belirtilmektedir. Toplam 54 sayfa olarak düzenlenen vakfiyeden, imarete gelir sağlayan mülkler, inşa edilecek binalar, denetçi de dahil çalışacak personel sayısı, görev ve maaşları, yemeklerin tarif ve miktarları ile muhasebeciye talimatlar bulunduğu öğrenilmektedir. Hürrem Sultan İmaretinin Kudüs için büyük, fakat Edirne, Bursa ve İstanbul imaretleriyle karşılaştırıldığında mütevazı bir yapı olduğu ileri sürülerek, vakfiyeden hareketle imaretin cami, 55 oda, mutfak, fırın, kiler, ambar, odunluk, yemekhane, tuvaletler, han ve ahırdan oluşan yapılardan meydana geldiği belirtilmektedir. Aslında Osmanlıların 14. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olan Memlûk sarayı es-Sitt Tunşuk’ül-Muzafferiye sarayını doğuya ve güneye doğru genişlettikleri iddia edilmektedir. İmaretin tüm inşaatının bitmeden mutfağının kullanılıyor olmasından dolayı aslında eski bir kurumun ihya edildiği belirtir.

İmaretin en önemli yapısının mutfak olduğu, camisinde cuma namazının kılınmadığı, sadece imarete kalanların ibadethane olarak kullandıkları bir yapı olduğu vurgulanmaktadır. İmaretin ilk yöneticilerinin ellerinde tımar ve zeamet gibi gelir kaynaklarına sahip asker kimlikli kişilerden seçildiği, gelir sağlayan yerleşim merkezlerinin ise Kudüs’ün batısında kıyıya yakın bölgelerde yoğunlaştıkları belirtilmektedir. İmaretin en önemli gelir kaynaklarından birinin çifte hamam olduğu, Hürrem’in ölümünden sonra 1560’larda da vakfa gelir kaynaklarının eklendiği yazarın ortaya koyduğu belgelerden öğrenilen gerçeklerdir.

1552 tarihli vakfiyede imarete çalışacak personel sayısı 37 iken 1557 yılında bu sayının 49 olduğu belirtilmektedir. İmarete aşçı, kilerci, kâtip, çanakçı, bulaşıkçı gibi daha çok yemek işiyle ilgilenen personelin yanı sıra yapılarda oluşabilecek bozulma ve yıkımları onarmak için tamircilerin de görevlendirildiği gözlenmektedir.

İmaretin halka dağıttığı çorbanın tereyağı, nohut, soğan, tuz, kimyon, yoğurt, limon, kabak veya karabiberle tatlandırılmış bulgur çorbası olduğu ve benzer çorbanın imparatorluğun hemen hemen tüm imaretlerinde dağıtıldığına dikkat çekilmektedir. İstanbul Fatih ve Süleymaniye külliyesi imaretlerinde yüksek konumdaki misafirlerin yemeklerinin etlendirilmiş ürünler olduğu ifade edilmekte ve o dönemin imaret mutfaklarındaki yemeklerle ilgili olarak sık sık dönemin bürokrat ve aydınlarından Mustafa Âli’nin görüşlerine, izlenimlerine müracaat edilmektedir.

Kudüs Hürrem Sultan İmaretinde yemeğin ilk olarak imaret ve cami personeline, sonra 55 odada konaklayanlara, en sonunda da yoksul halka ve kadınlara dağıtıldığı belirtilmektedir. İmaretin Kudüs’e inşa edilmesinde iki yaklaşım olabileceğine değinen yazar, bunlardan birinin Kudüslülerin isteği, diğerrinin de 1546 depreminde harap olan şehrin yaralarının yönetim tarafından sarılmak istenmesi olarak değerlendirir.

Kitabın üçüncü bölümü (s.83-115) “Cömert Hanımlar” başlığını taşımakta ve çok sayıda alt başlıklarla zenginleştirilmektedir. Bu bölüm, Kudüs’e hayır yapmış üç kadının (Bizanslı Elena, Memlûklu Tunşuk ve Osmanlıdan Hürrem) adının zikredilmesiyle başlar ve Hürrem Sultan İmaretinin Bizans

İmparatoriçesi Elena'nın yaptırdığı ileri sürülen hastanenin üzerine inşa edildiği çeşitli seyyahların gözlemlerine dayanılarak ileri sürülür. Elena ile başlayan, Tunşuk ile devam ettirilen ve Hürrem ile tamamlanan hayırseverlik geleneğinin Kudüs'te keşişliğine dikkat çekilir. Bu bölümün ileri sayfalarında (s.94-108) İslâm tarihinde hayırsever kimlikleriyle öne çıkmış bazı kadınlar ve yaptıkları hayırlar hakkında bilgi verilmektedir. Osmanlı şehzadelerinin kamu binası yapmalarına izin verilmediği ileri sürülüyorsa da, Yıldırım Bayezid'in Mudurnu'da şehzadeliliği zamanında (1382) görkemli bir cami, çifte hamam ve imaret inşa ettirdiği istisnai bir örnek olsa da bilinmektedir. Bu bölüm "Hayırseverliğin Cinsiyeti" alt başlığında, kadınların hayır kurumları oluşturmada karşılaşılabileceği zorluklarla ilgili bilgilerin verildiği paragraflarla bitirilmiştir.

Eserin dördüncü bölümü (s.117-149), "Kudüs'te Çorba Dağıtımı" üst başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, 1555 yılında saray elçisi Abdülkerim'in imaretle ilgili gördüklerini saraya sunduğu Nisan 1555 tarihli bir rapordan yapılmış alıntılarla başlanmaktadır. Bu bölüm esas itibarıyla, imaret vakfının yönetimi, gelirlerin toplanması ve bunların sonucunda çorbanın dağıtımına yönelik bilgilerin ele alındığı paragraflarda yoğunlaşmaktadır. Her vakıf kurumunun müteveli tarafından yönetildiğine işaret edilerek Hürrem Sultan İmaretinin kuruluşundan itibaren 10 yıl içinde 5 farklı müteveli tarafından yönetildiği belirtilmektedir. Yöneticilerin çoğunun zeamet sahibi olmasının temelinde, ihtiyaç duyulduğunda gelirleriyle imareti desteklemelerinin istenmesi yatmaktadır. İmaretin ilk mütevellisi, 1549-52 yılları arasında görev yapan Kethüda Haydar'dır. Bu kişi İbrahim, İshak ve Yakub'un Kudüs'teki mezarlarından, Hebron'daki camiden, Musa'nın mezarından, Kubbetü's-Sahra ve Kutsal Kabir Kilisesinden, Tunşuk Hatun evinin tamir ve tadilatı için işçi ve malzeme sağlamakla sorumlu tutulmuştur. Kethüda Haydar ile ilgili kayıtlardan, imaretin resmi vakfiyesinin tarihi olan 1552 yılından önce hizmete başladığını öğrenmek mümkündür.

Vakıf, Kethüda Haydar'dan sonra 18 ay Kethüda Ali tarafından yönetilmiş, onun zamanında çifte hamam inşaatı devam etmiş, mutfakta yemek dağıtımını sürmüş ve vakfa yeni mülkler eklenmiştir. Kethüda Ali'den sonra vakıf 1554 yazından itibaren 1,5

yıl süreyle Ferhat Çelebi tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde hamamın inşaatı ilerlemiş ancak vakfa yeni gelirler eklenmemiş, Abdülkerim'in raporunda bu durum eleştirilmiştir. Ancak Ferhat Çelebi saraya gönderdiği raporda kendi döneminin hem Kethüda Haydar hem de Kethüda Ali'nin döneminden daha iyi olduğunu rakamlarla belgelemeye çalışmıştır. Neticede Ferhat Çelebi'nin raporundan vakfın kâr edilecek ve İstanbul'a yük olmayacak bir kurum olduğu anlaşılmıştır. Ferhat'ın yöneticiliği zamanında mutfak binalarının genişletildiği, tahıl ambarının yapıldığı, ayrıca günde iki öğün yemek verilmeye başlandığı da bilinmektedir. İmaret gelirlerinin yaklaşık %40'ının yiyecek malzemelerinin alımına harcandığı ifade edilmektedir. Öte yandan imarete gelir sağlayan başka şehirlerdeki mülklerin onarımının da imaret gelirinden sağlandığı öğrenilmektedir.

Hürrem Sultan İmareti mutfağından personel, 55 odada kalan konuklar ve 400 yoksul ve dindar kimseye yemek dağıtılmıştır. Ancak yemek isteyenlerin sayısının daha çok olduğu vurgulanmıştır. İmaretten dışarıya yemek götürülmesinin yasak olduğu, tek istisnai durum olarak Sion dağında Şeyh ed-Deccani ve 16 müridinin dışarıya yemek çıkarabildiğidir.

Ferhat Çelebi'den sonra imaret yöneticiliğine Bayram Çavuş'un getirildiği (1555-56 kışı), onun zamanında yapılan en önemli işin hamam inşaatının tamamlanmış olduğu belirtilmektedir. Bayram Çavuş'tan sonra Turgut Ağa yönetici olmuş, onun döneminde toplanan gelirlerin rakamları incelendiğinde kendinden öncekilerden daha başarılı olduğu gözlenmektedir. Turgut Ağa'dan sonra göreve gelen Abdülkerim'in üç yıl yöneticilik yaptığı ve zimmetine para geçirdiği, köylülere eziyet ettiği gerekçeyle görevinden azledildiği öğrenilmektedir.

Kitabın beşinci bölümü "Beslemenin Gücü, Gücün Beslenmesi" başlığını taşımaktadır (s.151-183). Bu bölüm sultanın tebasını beslemek zorunda olduğunun belirtilmesiyle başlamaktadır ve beslenen tebanın da Osmanlı hanedanını beslediği belirtilmektedir. Beslenmeyi sağlayacak maddelerin toplanıp nakledilmesi açısından Osmanlıların çağdaşı diğer ülkelere nazaran şanslı oldukları vurgulanarak, Osmanlı'nın bu yönüyle kendi kendine yeten bir devlet olduğu ileri sürülmüştür. İstanbul için tahılın Trakya, Karadeniz ve Tuna bölgelerinden toplanıp

deniz yoluyla ikmal edildiğine değinen yazar etin ise Balkanlardan sağlandığını ve her iki ürünün de kıtlık olabileceği düşünülerek hem Topkapı Sarayındaki ambarlarda hem de şehirdeki çeşitli depolarda stoklandırıldıklarına dikkat çeker. 16.yüzyıl içinde Kudüs'ün zeytinyağı ve sabun imalatı dışında temel gelir kaynağının hacılar için üretilen hediyelik eşyalar olduğuna dikkat çekilerek imaretin buraya yapılmasının nedeninin bu şehrin kendi kendisine yetmesinden dolayı değil, kutsal bir merkez olduğundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. İaşe sağlama işinin ordu sefere çıktığında büyük bir titizlikle yapıldığı, sefer yolu üzerindeki köylülerden belli oranda bir çeşit vergi adı altında iaşe veya karşılığı para alındığı ifade edilmektedir. Ancak bu köylülerin mallarının talan edilmesine, sürekli bir gelirin kaybedileceği endişesiyle göz yumulmadığı vurgulanmaktadır. Hac kervanlarına iaşe sağlanması ve kervan güvenliği de Osmanlı sultanının görevlerindendi. Osmanlıların Mekke-Medine gibi kutsal merkezlere iaşe yardımıyla ilgili olarak Memlûklular zamanında kurulmuş "deşişe" adı verilen vakıflara da bu bağlamda çok büyük katkı yaptıkları belirtilmektedir. Osmanlı'nın uzun soluklu var oluşunun altında iaşe sağlamadaki başarı ve beslemenin gücüne vurgu yapılmaktadır. Amy Singer, bu bölüm içinde "imaret" kavramına yüklenen çok çeşitli anlamları, sözlükler, tarihsel belgeler (kitabe, vakfiye vs.) ve çağdaş tarihçilerin eserlerinden hareketle değerlendirmekte ve çalışmasında bu terimi daha çok "aşevi" anlamında kullandığını belirtmektedir. Ayrıca aşevleri veya tebasının karnını doyurmak için tesisler inşa etme ya da şöenler düzenleme geleneğinin Osmanlı öncesindeki örnekleri için Kutadgu Bilig, Siyasetname gibi tarihî metinlerdeki anlatımları ve Moğol-Timurlu ve Memlûk uygulamalarını çeşitli kaynaklardan aktararak, aşevlerinin kurum olarak Osmanlıya özgü olduklarını ileri sürer. Yeniçeriler için orduya bahşedilen nimetlerin daha siyasi içerikli olduklarına dikkat çekilerek, her kesimden halkın girip çıktığı, karnını doyurduğu imaretlerin birer hayırseverlik kurumu olduğu vurgulanmaktadır.

Kitabın sonuç bölümü "Hayırseverlik Yapmak" başlığını taşımaktadır (s.185-197). Amy Singer bu bölüme Osmanlı imaretleri konusunda çok detaylı çalışmalar olmadığını belirterek başlamakta, Kudüs'teki imaretin çeşitli sebeplerle kısa aralıklarla da olsa yemek dağıtamadığına, ancak 450 yıldır varlı-

ğını sürdürdüğüne dikkat çekmektedir. İmaretle ilgili olarak verdiği en geç tarih 1626 yılına aittir. Sonuç bölümü 18-20.yüzyıl Çarlık Rusyası, 18.yüzyıl İtalyası ve 19.yüzyıl Amerikasında kadınların hayırseverlik faaliyetlerinin neler olduğu hakkında bilgileri de içermektedir. Vakıflar eliyle oluşturulmuş aşevlerinin herkes için (kurucusu, yöneticisi, gelir sağlayanı, yemek yiyenleri) iktidar aracı olduğuna değinen yazar, bu kurumların uzun ömürlülüğünü ise buralara atanan yöneticilerin çabalarında, daha doğrusu kendi menfaatlerini bu kurumların devamlılığında görmelerini anlamalarıyla ilişkilendirir. Osmanlı toplumunda vakıf yoluyla hayırseverliğin, dinî bir farz olarak zekâtтан daha ileri düzeyde olduğu belirtilerek, bunun, aşevlerinden yararlanan insanların güce, otoriteye, Osmanlı hanedanına bağlandığına dikkat çekilir. Vakıf ya da aşevi gibi kurumların hayırseverlik yanında toplumsal düzeni korumayı ve belli kesimden insanları da denetlemeyi amaçladığı vurgulanır.

Eser zengin bir kaynakça (s.199-216) ve dizinle (s.217-225) bitirilmiştir.

Amy Singer'ın tanıtmaya çalıştığımız bu eseri, arşiv belgelerine dayanmakla birlikte, bölümler içerisinde bir bütünlük yansıtmamaktadır. Örneğin kitabın ikinci bölümü imareten bahsetmekte, ancak bugünkü durumuna ilişkin tek bir görsel belge (fotoğraf gibi) sunulmamaktadır. Ayrıca dördüncü bölüm imaretteki çorba dağıtımıyla ve imaretin işleyişiyle ilgili bir içerik taşımasıyla ikinci bölüm içinde değerlendirilebilecek iken, araya "Cömert Hanımlar" başlıklı üçüncü bölümün girmesi aşevinin bütünüyle algılanmasında kopukluk yaratmıştır. Yine dördüncü bölümde imaretin işleyişi, yönetimi vb. konuların içine hamam inşaatı konusunun (s.135-138) yerleştirilmesi de, okuyucuda kitabı okurken hangi bölümün okunduğu sorusunu akla getirmektedir.

Beşinci bölüm içinde verilen imaret kavramıyla ilgili görüşler ve Osmanlı öncesi uygulamalarla ilgili bilgilerin (s.165-176) daha çok vakıf kavramının irdelendiği birinci bölümde ele alınması gereken bir konu olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bunlara rağmen Singer'ın çalışması, bir imareten hareketle Osmanlı hayırseverliğinin nasıl yorumlanması gerektiğini anlatan ve belki de Osmanlı merkezlerindeki imaretler üzerine yapılacak daha detaylı çalışmalara ön ayak olacak bir eser niteliğindedir.

“Nice Hâlleri Var Sevdanın”

Celâl Oymak, *Nice Hâlleri Var Sevdanın*, Ankara
2004, Engin Yayın Evi, 112 s.

Nevin BALTA

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Düşlerin, güzelliklerin peşinden koşarak, düşleri yakın takibe aldığı *Düşler Yakın Takipte* adlı ilk şiir kitabının ardından çok geçmeden *Nice Hâlleri Var Sevdanın*'ı yayımlayan hukukçu şair Celâl Oymak, bu kitabında da aşka, özlemlere, özgürlüğe yeni şarkılar söylemektedir.

Nice Hâlleri Var Sevdanın'ın arka kapağına Celâl Oymak'ın şiir diliyle ilgili görüşlerini yazan Prof. Dr. Talât Sait Halman, onun hem hukukçuluğu hem de şairliği sürdüren az sayıda insandan biri olduğunu anımsatarak, “*O, şiir yaşamında romantik duygular, güzel imgeler, ince hayallerle kucak kucağa. Şiir, onun için bir sığınak değil, canlı bir ütopya.*” sözleriyle, şairin incelikli söyleyişlerine dikkat çekmektedir.

Mehmet Aydın ise, şairin bu ikinci kitabı ile şiir dünyasına yeni bir boyut kattığını şu sözleriyle dile getirir: “*Oymak, dizeleriyle aşka, özgürlüğe ve kardeşliğe yeni şarkılar oluşturmak ister. Şiirlerinde zamanın ve mevsimlerin acımasızlığından yakınır, kimi zaman büyük kalabalıklar arasında kendini yalnızlık içinde görür.*”

Aydın, ozanın şiirlerinde yaşamın yakalanmamış yanlarını ve varlıkların çelişkilerini de dikkatle irdelediğini vurgulamaktadır.

Şiirin insan yaşamına romantik duygular, güzel imgeler kattığını ve ince hayallerle kucak kucağa yaşamamızı sağladığını belirten Celâl Oymak'ın, böylece günlük yaşamın yasalar, dosyalar, belgeler gibi sıkıcı yönlerini şiirlerle bertaraf ettiğini görüyoruz. *Nice Hâlleri Var Sevdanın*'da tıpkı birinci kitabında olduğu gibi güzellikleri, aşkı, özgürlüğü

arıyor; yalnızlığını, ayrılık acısını ve mevsimlerin acımasızlığını dilin musikisiyle unutmak istiyor. “Sevda” adlı şiirinde ise, umutsuz sevdasını dile getiriyor:

Ardın sıra

Mendil sallamak

Boşuna

Mendilimdeki

Kuş resmi

Kanatsız

Kokun sinmiş

Bedenime

İsmin karışmış

Şarkılarıma

Alevlendi

Özlemim

Kanatsız bir mendil

şimdi elim

kanar

umarsız yüreğim

al al olur

elimdeki karanfil

bitmez bu sevda (Sevda, s. 35)

Ömür serüvenini “Bekleyişlerle geçti / Ömür serüvenim” dizeleriyle tanımlayan şair, imkânsız aşkın bu bekleyişlerini daha da çekilmez kıldığını şu dizeleriyle seslendirmekte:

Denizlerde

Yol alan

Martının Kanatlarına

Takıldı özgürlüğüm.

Bestesi yarım kalmış

Şarkının

Notalarında

Kaldı aşkım.

Bir türlü yol almadı

Sevinçlerimin gemisi

Bekleyişlerle Geçti

Ömür serüvenim. (İmkânsız Aşk, s. 21)

Ozan kimi zaman yaşanmamışlıkların derin hüznü ve ölüm acısının engelleyici etkisini şiirlerine yansıtıyor...

Özlemler dayanınca kapıya

Yolculuk girdi araya

En yoğun deminde sevdanın

Ayrılık girdi araya

Yaprak düşerken mevsiminden

Acılar, hüzünler girdi araya

Bir çay içimi oh demeden

Anılar girdi araya

Yaşanırken huzurlu bir an

Ölüm girdi araya (Girdi Araya, s. 51)

Peygamberler, efsaneler kenti Urfa'da doğan ve çocukluğu burada geçen şair, Urfa'nın kutsal bir şehir olarak bu gizemin sırrını yaşayanlara da aksettirdiğini ve herkesi tarihin izini sürmeye sürüklediğini şu sözlerle anlatıyor:

“Bu şehirde / Tarihin izini sürmek / Sancılı,
acılı olsa da / Huzurun kapısını açmak elinde”
(Urfa'da s. 69).

Eskiye özlemini, yaratıcı hayalleri ortaya çıkaran çocuk oyunlarını, oyuncakları ve uçurtmaları, şimdiki “sanal” objelere yönelik yaşamları eleştirerek anlatan Oymak, bu duygularını “Uçurtma (s. 63)”, “Eski Masallar (s. 64)” ve “Sanal At (s.99)”, “Köyümün Kızları (s. 70)”, “Baba Evim (s.7)”adlı şiirlerinde seslendirmektedir.

Şiir ufkunun insana farklı renkler, farklı duygular, farklı özlemler sunduğunun farkında olan ozanımız, “Dar Kapı” şiirinde; “Yol vermez rüzgâr / Dile gelmez söyleşi / Ele gelmez nazlı gül / kanarken karanfil / Dar kapıdan girmez şiir” Dar kapıdan girmez şiir” (s. 106) sözlerine yer vermektedir.

Şairin dediği gibi, “Şiir dolu bir dünyada yaşamak, gönül bahçelerini güzel imgeler, romantik duygular ve ince hayallerle doldurmak için”şiirin musikisini hep canlı tutmak ve sözlerin serüvenine yol vermek gerekiyor.

Celâl Oymak'tan dileğimiz bizleri şiir dolu mutlu dünyalara götürmeye devam etmesidir. Şiirin, sanatın dünyasına yelken açan herkesin, bu gittikçe çekilmez hâle gelen ve sanallaşan dünyanın yozlaşmış değerlerine de meydan okuyacağını biliyoruz. Herkese şiirli günlerle yaşamayı diliyoruz.

“Nizami'nin Estetik Anlayışı (Ehtik-Estetik İlişkisi)”

Saim YILMAZ, Nizami'nin Estetik Anlayışı (Ehtik-Estetik İlişkisi), Atatürk Üniversitesi Yay.:921; Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.:122; Araştırma Serisi:100, Erzurum 2002, 180 sayfa.

S. Cem TÜYSÜZ

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nizami Gencevi, 12. asırda yaşamış bir Türk şairidir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında ihtilaf olmasına rağmen 535 (1140) – 602 (1206) yılları arasında yaşadığı genel kabul görmektedir. Asıl ismi İlyas olan şair Gence'de doğmuş ve ömrünü burada geçirmiştir. Bu sebeple Gencevi olarak anılmaktadır. Soylu bir aileye mensup olan şair Nizami takma ismini kullanmıştır. Üstün sanatkarlık yeteneğiyle edebiyatımızda önemli bir yere sahip olan Hamse sahibi Nizami Gencevi pek çok şair tarafından taklit edilmiş, hatta aynı ismi kullanan şairler de olmuştur. Bu sebeple aynı isimle yazılan eserlerden hangisinin gerçekten Nizami Gencevi'ye ait olduğunu anlamak uzmanlık gerektirmektedir. Azerbaycan Türklerinin çok önem verdiği şair hakkında bu ülkede ekoller oluşmuştur. Nizamîşinaslık uzun ve zahmetli bir eğitimi gerektirmektedir.

Divan edebiyatının bu ünlü şahsiyeti maalesef bizde yeterince araştırılmamıştır. Bazı edebiyat tarihi kitaplarında kısaca bahsedilmiş, Hamse olgusuna yön veren şair ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Nizami Gencevi'nin felsefi görüşlerini araştırma konusu yapan Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim elamanlarından Saim Yılmaz da bu konuda sitemkâr ifadeler kullanarak esere başlamaktadır. Yazar önsözde “Nizami Gencevi, Türk dünyasının ilk Hamse sahibi

düşünürüdür. Tarih yazan bir millet olarak kendi estetik değerlerimizi yeterince incelememiş gibi, Türk milletinin adını dünyaya duyuran, ebediyete kadar yaşamasını sağlayacak olan alimlerimiz, şairlerimiz, filozoflarımız hakkında da çok yönlü araştırma yaptığımızı söylemek zordur. Kaldı ki bu şahsiyetlerin çoğunluğunun düşünce tarihindeki yerleri ve önemleri de herkes tarafından bilinmektedir. Bu eserde ele aldığımız Nizami Gencevi de bunlardan birisidir” (s.12) ifadeleriyle bu sitemini dile getirmektedir. Batı ülkelerinin yanında Hindistan, Ermenistan, Japonya gibi ülkelerde dahi Nizami Gencevi hakkında bilimsel çalışmalar yapıp eserler yayınlanırken Türkiye’de konuya kayıtsız kalınması haklı olarak yazarın tepkisini çekmiştir. Bir ülkenin kalkınmasının ancak kendi değerlerini çok iyi araştırıp yaşatmasıyla sağlanabileceği ilkesinden hareketle, yazara hak vermemek mümkün değildir.

Eseri inceleme konusu yapmamızın sebeplerinde birisi de çalışmanın “Türkiye’de, Nizami Gencevi’nin felsefi (ağırlıklı olarak estetik) görüşlerinin detaylı olarak incelendiği ilk eser olma özelliğine sahip” (s.13) olmasıdır. Önsözde belirtilen iki önemli konuya daha temas ettikten sonra çalışmanın ana teması hakkındaki tespitlerimizle geçeceğiz.

Önsözde dikkatimizi çeken önemli konulardan biri, felsefi eserlerin çoğunluğunda karşılaştığımız dil probleimidir. Yazar-araştırmacı eserini okuyucuya sunarken, onların konu hakkında doyurucu bilgiye sahip olmaları temel amacını gütmelidir. Okuyan birey eğer bir şeyler anlayabiliyorsa çalışma amacına ulaşmış demektir. Okuduğu eserde geçen kelimeleri- ifadeleri anlamak için başkalarına –mesela kitabın yazarına- ihtiyaç duyuyor ise, bu eser, sadece “yazılmış olmak için yazılmış” olarak değerlendirilir. Bu tür eserler geniş okuyucu kitlesi tarafından benimsenmez. Bu noktada Saim Yılmaz’ın “bazı çalışmaların ise soyut kavramlarla adeta boğulduğu, insanlara bir şeyler vermek yerine daha çok belirsizliğe ittiğini görmekteyiz” (s.11) tespitine tamamen katıldığımızı belirlemekte yarar vardır. Bir taraftan “kitap okumayan bir toplum” haline geldiğimizi dile getirip diğer taraftan eserin

anlaşılmasında için her yola baş vurmak çelişki doğurmaktadır. İncelediğimiz eser gerek akıcı bir dil kullanılması gerekse zor anlaşılabilir felsefi problemleri sade bir dil kullanarak ele alması bakımından örnek teşkil etmektedir. Toplumun belli bir kesimine yönelik değil, bütününe yönelik olması temel düşünce olarak kabul edilmiş, bilimsellikten taviz vermeden sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

İkinci önemli konu, bir felsefeci tarafından edebiyat dünyasına yönelik yapılan eleştiri-temennidir. Türkiye’de, Nizami Gencevi’den söz eden edebiyat sahasına ait bütün eserlerde onun ünlü bir Fars şairi olduğu yer almaktadır. Araştırmacı aynı görüşte değildir. Şairin hayatını incelediği bölümde de dile getirdiği gibi Türk toprağında doğan ve Türk olan, bununla da övünen birinin Fars edebiyatçıları arasında değerlendirilmesi sağduyuya aykırı düşmektedir. Belli kategorilere ayırmada uyulan ilkeler vardır. Edebiyat araştırmacılarımızın bu ilkeleri tartışmaya açmalarında fayda görmekteyiz.

Saim Yılmaz’ın **Nizami’nin Estetik Anlayışı (Ehtik-Estetik İlişkisi)** eseri **Giriş**, şairin sanat anlayışının ve felsefesinin araştırıldığı **3 Bölüm** ve **Sonuç**’tan meydana gelmiştir. Kitaba, gerek Nizami Gencevi gerekse felsefe alanında uzman bir isim olan Sayın Prof. Dr. Babek Kurbanov’un **Sunuş** (s.7-10) yazması, çalışmanın önemini ve bilimselliğini ortaya koyması açısından kriter oluşturmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** (s.19-24) kısmında Nizami Gencevi’nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. “*Çalışmada öncelikle ve ağırlıklı olarak, Mahzen-i Esrar, Hüsrev-ü Şirin ve Leyla-ü Mecnun eserlerindeki estetik düşüncesini, etik-estetik anlayışını*” (s.13) araştırdığını ifade eden yazar, bu amaçla, hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi vermekle yetinmiştir. Farsça, Rusça ve Azeri Türkçesiyle yazılmış kaynak ve çalışmalar, Hamse’nin Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan el yazmaları ile karşılaştırılmıştır. Bu kısımda, sonraki araştırmalara yol gösterici olması açısından Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan el yazmalarıyla ilgili geniş bilgiler verilmiştir.

İnsan ve Toplum, Adalet Problemi ve Eğitim Anlayışı alt başlıklarından oluşan birinci bölümde **Hümanizm Problemi** (s.25-72) incelenmiştir. **İnsan ve Toplum** kısmında toplumun oluşumu hakkında şairin görüşleri, sosyal ve psikolojik bir varlık olarak insan ve onun yaşadığı meseleler, insanın zihinsel yetenekleri, insan ile toplum arasındaki ilişki, etkileşim, sosyal yapının fert üzerine etkisi, doğal dengenin korunması gibi konularda şairin çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Nizami Gencevi, “*insanın sosyal ve psikolojik problemlerini bir bütün olarak ortaya koyabilmek için sanattan, özellikle şiirin inceliklerinden başarıyla istifade etmiştir. Konuları ele alırken, okuyucunun dikkatini konunun özüne çekebilmek için kuru anlatım yerine sanat unsurları ile onları süslemiş, okuyucuyu sıkmadan ama konu üzerinde düşünmesini sağlayarak katharsis olayını gerçekleştirmeye çalışmıştır*” (s.36). Yazar Saim Yılmaz bu bölümde şairin özellikle “dostluk” anlayışı üzerinde yoğun olarak durmuştur. Sosyal yapı içerisinde insan ilişkileri açısından çok önemli bir konumda olan “dostluk”un pek çok meseleyi çözmeye anahtar rolü oynadı dikkate alınır, yazarın bu tutumunu takdirle karşılamak gerekmektedir. Bilindiği gibi, hoşgörü içerisinde çözülemeyen basit meseleler sosyal ve bireysel alanda ciddi meselelere dönüşmektedir. Gerçek dostlukların kurulmasıyla bu meseleler rahatlıkla aşılabılır. Nizami, Hamse’sinde bu konuda ısrarla durmuş, İdeal Toplum anlayışında önemini vurgulamıştır. Araştırmacının da konuyu geniş bir şekilde incelemesi, onun İdeal İnsan-İdeal Toplum anlayışını hangi temeller üzerine yerleştirdiğini belirlemesi açısından dikkat çekicidir.

Şairin gerek sanatkârlık yeteneğini gerekse insan-toplum olaylarına bakış açısını yansıtmaya yönünden şu örnekleri verebiliriz:

“*Şirin, sülün üzerine bir hüma ve eğer üstünde bitmiş bir selvi gördü. Pınar başında Hüsrev’in gözüne çarpmasından utanarak, mehtabın suda titreyişi gibi titriyordu. O şeker kaynağı, siyah saçlarını, bir gece gibi ay yüzüne dağıtmaktan başka bir çare bulamadı. Hüsrev, ferasetinin verdiği bir sabırla alevlenen ateşini söndürdü. Mertliği icabı*

terbiyesini muhafaza etti ve gözünü başka bir tarafa çevirdi. Akli fikri pınar başında olduğu halde gözünü başka bir tarafla meşgul ediyordu” (s.29-30).

“(Ferhat’ın ölümüyle ilgili olarak) “Zahmet veren o diken ortadan gitti!” diye Hüsrev’e sağdan soldan haber gönderdiler. Hüsrev, yaptığından pişman oldu ve bu hareketinde derin bir vicdan azabı duydu. Düşündü kaldı. Düşünmekte de haklıydı... Çünkü, her yapılan işin muhakkak karşılığı görülecekti. Bir kimse bir kimseye fenalık ederse, döner dolaşır o fenalık o kimsenin başına gelir” (s.30).

Adalet Problemi kısmında sosyal yapı açısından adaletin önemi, birey ve toplum olarak adaletin ele alınış tarzı, sosyal barış açısından yöneticilerde bulunması gereken özellikler, Nizami’nin **İdeal Yönetici** anlayışı araştırılmıştır. Şairin, farklı edebi formlarla ifade ettiği Türk devlet geleneğinde adaletin önemi üzerinde de önemle durulmuştur: “Nizami, Türk devlet geleneğinde adaletin önemini Sultan Sencer ile İhtiyar Kadın hikâyesinde şu sözlerle ifade etmektedir: Türklerin devleti yücelik mertebesine erişince memlekette adalet sevgisi yer tutmuştu. Sen ise, adaletsizliği korudun. Demek ki sen Türk değilsin, çapulcu bir Hindusun. Senin yüzünden saadetin yuvası harap oldu, senin elinden köylünün harmanı ekimsiz kaldı” (s.52).

Nizami’ye göre zulüm ve haksızlık, mülkü yıkan temel faktörlerdir. İnsanlar adaletli davrandıkları sürece toplumda ciddi boyutta meseleler ortaya çıkmaz. Ancak bireysellik ön plana alınıp haksızlık yapılmaya başlanıldığında sosyal-psişik pek çok mesele insanları tehdit etmektedir. Bu konuda öncelikle yöneticilerin örnek teşkil etmesi gerekmektedir: “Her işe insafla yanaşan Behram Gur, adaleti göklere yükseltmiş, adaletli kişilerle yoldaş olmuştur. Ülke onun adaleti sayesinde zenginleşmiştir. Hatta hakkın ve adaletin neticesi olarak kısır inekler doğmaya başlamış, hayatı güzelleştiren, tabiatı değiştiren çaylarda su çoğalmış, ağaçların meyveleri bollamıştır” (s.56).

Toplumlarda, adalet yapıcı bir rol oynamaktadır. Adaletin bozulmasına neden olan

zulüm ise yıkıcılık özelliğine sahiptir. Toplumlar olumlu olanı istediğinden zulümden kaçınmak gerekmektedir. Nizami bunu şöyle dile getirmektedir:

“Adalet heriçe zafer getirir,
Zulüm ise aleme zarar getirir.
Sahavet perdeler çeker ayıb üste,
Himmetse adama hüner getirir” (s.49).

Eğitim Anlayışı kısmında, eğitimin fertler ve toplumlar açısından önemi konusundaki görüşleri üzerinde durulmuş, ailenin toplum içindeki önemi, aile içi görev dağılımı ve bunun aile kurumunun bütünlüğü açısından önemi ile çocuğun eğitilmesinde ailenin önemi gibi konulara ait görüşleri bu bölümde değerlendirilmiştir. Bu kısmın sonunda şairin dünyaya bakışına, hayat anlayışına kısaca değinilmiştir. Araştırmacı, bu konudaki tezlerini Hamse’yi oluşturan eserlerden alıntılar yaparak desteklemiş, alıntıları felsefi bakış açısıyla yorumlayarak çalışmaya orijinallik kazandırmıştır.

İkinci bölümün sonunda, geri kalmışlığımızın sebepleri konusunda bilim adamlarımızı düşünmeye sevk edecek bir değerlendirme yapılmıştır: “Buraya kadar ele aldığımız örneklerden de anlaşılacağı gibi şair Rönesans’tan asırlar önce hümanizm konusuna değinmiş, böylece düşünürlerin bu konuya dikkatlerini çekmeyi başarmıştır. 12.yy. İslam dünyasında Rönesans’ı başlatmış, asırlar sonra ortaya çıkan Batı Rönesans’ının üzerinde durduğu konuları üzerinde, daha o devirlerde önemle durmuştur. İnsan şahsiyeti, kabiliyeti, bilgisi, insanın bilgisinin sınırları konuları üzerinde fikirler ileri sürmüştür. Bu çalışmaları ile Batı Rönesans’ını etkilediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır” (s.71). Nizami Gencevi’nin Hamse’sini okuduğumuzda bu iddianın gerçekte örtüştüğünü gördük. Batı’da Rönesans’ın başlaması ve başarılı olmasıyla Türk-İslam toplumunda, öncü olmasına rağmen kabul görmemesini, yaygınlaşmamasını “Düşünen Beyinler”in özgür iradelerini tam olarak ortaya

koyamamalarına bağlamak, kanaatimizce yanlış olmasa gerek.

Sanat Nedir? Sanatçı Kimdir?, Şair ve Şiire Bakışı, Halk Edebiyatının Etkisi alt başlıklarından oluşan ikinci bölümde Nizami Gencevi'nin **Sanat ve Edebiyat Anlayışı** (s.73-94) incelenmiştir. Estetik anlayışını, onun felsefesinin temel konularından biri olan estetik-etik ilişkisini daha iyi kavrayabilme açısından bu bölümde, sanatın ne olduğu, şair ve şiire ait düşüncelerini ele alınıp incelenmiş, eserlerinden verilen örneklerle, halk edebiyatının Nizami'nin sanat anlayışına etkisi üzerinde durulmuştur.

Sanat Nedir? Sanatçı Kimdir? alt başlığında Nizami'nin felsefi görüşünün yanında, sanat hakkında farklı felsefi görüşlerden söz edilmiş, böylece şairin konu hakkındaki görüşlerinin değeri vurgulanmıştır. Şairin şu sözleri sanatın değeri ve sanatçının görevini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir:

*“Kısa söz: Dünyada ne sen ne de ben
Oyuncak değiliz hilkatimizden.
Ne şöhrət, ne uyku ne de ki yemek,
Hayatın manası olmasa gerek!
Yatmayı yemeyi bu alemde sen,
Eşekte, öküzde görebilirsin.
Tabiat kuranda hilkatimizi,
Başka sahifede yazmıştır bizi.
Anlayıp düşünelim her şeyi gerek,
Her sırrı açmakla hüner gösterek”* (s.78).

Şair ve Şiire Bakışı kısmında, toplumun bu konudaki yaklaşımı, Nizami'nin şiirin değeri, içeriği, gücü ve önemi, şairlerin toplum içindeki yeri, görevleri hakkındaki görüşleri incelenmiştir. “Nizami'nin sanat felsefesinde şair ve şiirin apayrı bir yeri vardır. İdealini daha etkili bir şekilde okuyucuya aktarmak için şiir sanatını kullanmış, şiirlerini çeşitli anlatım tarzlarıyla zenginleştirmiştir” (s.81): “Söz ülkesinde diz çökmüş olanlar, her eşiğe baş koymazlar. Onlar dizlerinin

ucunu gönüllerine ayak yaparlar, iki cihan devletine kavuşurlar” (s.83).

İkinci bölümün son kısmı olan **Halk Edebiyatının Etkisi**'nde ise Hamse'de yer verdiği Halk Edebiyatı unsurları üzerinde durulmuş, masal, atasözleri gibi unsurların sanatkarlık ruhuyla nasıl işlendiğinden söz edilmiştir. Alegorik ifadelerin Nizami'nin eserlerinde önemli bir yere sahip olduğu belirtilip, tezin temellendirilmesi açısından örnekler verilmiştir:

“Baykuş bildirir ki, siz insanların iyiliğine karşı kötülük etmek lazımdır.

.....

.... Tilki ise pek gazaplanıp kişiye diyor ki gözün içine kadar yalan söylüyorsun. Yılan bu haliyle hiçbir zaman o kutuya sığmaz” (s.88).

Estetik Problemler (s.95-166) başlığından oluşan üçüncü bölümde, Hamse'yi oluşturan eserlerinde (**Mahzen-i Esrar, Hüsrev-ü Şirin, Leyla-ü Mecnun, Heft Peyker, İskendername**) önemle üzerinde durduğu temel kavramlardan **Kalokagathia** (iyi-güzel), **Katharsis** (kötülüklerden arınma) ve **Trajik Kahraman** yönünden görüşleri alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Kalokagathia'nın incelendiği kısımda şairin bu konudaki görüşleri eserlerinden alıntılarla ele alınmış, bunların isabetli ve güçlü yorumuyla etik-estetik ilişkisi incelenmiştir. Platon, Aristoteles ve Kant'ın görüşlerinden de söz edilerek konunun felsefi çerçevede değerlendirilmesi yapılmış, Platon'un bu konudaki görüşleriyle paralellik gösterdiği vurgulanmıştır.

İyi-Faydalı-Güzel arasındaki ilişki üzerinde durulmuş, Nizami'nin bu konudaki görüşleri yazar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “Şu evrende var olan her şeyin kendi özelliklerine, yapısına göre bir faydası vardır. Dıştan gözlendiğinde her hangi bir canlı varlık veya nesne için zararlı kabul edilebilir. Ancak bu noktada önemli olan kendisi için faydalı olmasıdır. Bu, varlığın yaratılış amacını kapsamaktadır. Belirli bir amaç –finalite-doğrultusunda yaratılan varlıkların bu yaratılış amaçlarında bir fayda unsuru taşımaktadırlar. Böyle

bir değerlendirme, yapılan davranışın amaca uygun olması yönüyle, “iyilik” olacağı sonucunu vermektedir. Ancak, şairin “amaca uygunluk”tan kastettiği “iyilik”tir. Yoksa “kötülük”, “amaca uygunluk” değildir. Aksine “kötülük”, düzeni bozduğu için amaca ulaşmayı zorlaştıran bir faktördür” (s.104-105).

Katharsis olayının ele alındığı kısımda Nizami Gencevî'nin **Mahzen-i Esrar**, **Hüsrev-ü Şirin**, **Leyla-ü Mecnun** ve **Heft Peyker** eserleri baz alınarak değerlendirme yapılmaktadır: “*İdeal tipini bütün eserlerinde güzel bir üslup ile dile getiren Nizami, güzelliği, daha önceleri de belirttiğimiz gibi, gerçek ve geçici diye iki grupta ele almakta, değerlendirmelerini bu iki temel üzerine yapmaktadır. Ona göre insanın yapması gereken, bu güzelliklerden gerçek olanı, yaratılışına uygun olanı seçmek olmalıdır. Onu arındıracak olan da budur; geçici güzellik değil. Çünkü geçici güzellik insana ıstırap verir. Bu, boş hayaller peşinden koşmaktan farksız değildir*” (s.134-135).

Yazarın, **Adaletli Nuşirevan** ve **Veziri** hikâyesini katharsis açısından inceledikten sonra yaptığı değerlendirme, hem felsefi bir meselenin sade bir ifade ile anlatıldığında rahatlıkla anlaşılabilirliğini, hem de olayın sistematik şekilde nasıl ele alındığını göstermesi açısından önemlidir:

“*Bu hikâyede başlıca şu unsurlar dikkatimizi çekmektedir:*

1. *Nuşirevan, zalim bir padişahdır. Bu yapısını özellikle yöneticiliğinin ilk dönemlerinde çok açık bir şekilde görmekteyiz.*

2. *Eğlenceye aşırı önem verir; egoizm ön plandadır.*

3. *Şah, halkın işi ile ilgilenmediğinden halk arasında zulüm artmıştır.*

4. *Zulmün sonuçlarından biri olarak, yerleşim yerleri harap durumdadır.*

5. *Zulüm o derece ilerlemiştir ki hayvanların sohbeti dahi bu konudadır.*

6. *Şah, hayvanların kendi aralarında yaptıkları sohbetlerinde, zulmünün derecesini idrak eder.*

7. *Şah, yaptığı zulümden pişmanlık duyar: katharsis.*

8. *Bu olaydan sonra adaletli davranmaya başlar, adaleti ile ün salar”* (s.127-129).

Kötülükten arınma konusunda lirik şiirleri ile dikkati çeken Nizami Gencevî, bu formu, insanları ahlâkî yönden yüce değerlerle donatma yolunda çok etkili bir araç olarak kullanmıştır:

“*Alem bu ise gördük, yoktur onun yüzünde,
Bir zerre sadakat, bir zerre nur, şefkat.*

Derdi, gamı ne varsa, farz eyle olmamıştır,

Öyle düşün ki, yoktur alemde böyle mihnet”
(s.124).

Üçüncü bölümün son kısmını oluşturan **Trajik Kahraman**'da **Hüsrev-ü Şirin** ile **Leyla-ü Mecnun** eserleri incelemeye tabi tutulmuş, eserlerin konuları hakkında genel bilgi verildikten sonra olayın felsefi boyutu ele alınmıştır. Gerek Hamse'den alıntılar yapılarak gerekse ilgili kısım özetlenerek estetik-etik ilişkisi içerisinde olay başarıyla yorumlanmıştır. Bu yöntemiyle eserin, okuyucuyu sıkmadan, verilmek istenen mesajı en uygun şekilde aktardığını görmekteyiz. Bölümün sonunda her iki eser **Trajik Kahraman** açısından karşılaştırmaya tabi tutulmuş, böylece araştırmanın objektif, tutarlı, bilimsel kimliğini korumasına özen gösterilmiştir:

“*Hüsrev-ü Şirin ile Leyla-ü Mecnun eserleri trajik kahramanlar açısından karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşmaktayız:*

1. *Bu kahramanların toplum içindeki konumları birbirlerinden farklıdır. Hüsrev en üst düzeyde bulunan yöneticidir (Şah). Şirin ise sonradan ülkesine yönetici olur; ancak eserde bu konu üzerinde fazla durulmaz. Leyla ile Mecnun ise*

kabile reislerinin çocuklarıdır. Dönemin sosyal yapısı gereği en üst zümrede bulunan kişilerin aşkları ile, bazı noktalardan halk tabakasının üyeleri olarak kabul edebileceğimiz kişilerin aşkları ele alınmıştır. Leyla ve Mecnun'un ailelerinin sosyal yapı içerisindeki konumlarını (her ne kadar kabile yöneticileri zümresine mensup olsa dahi), Hüsrev'in durumunu dikkate aldığımızda, ondan daha aşağı seviyede değerlendirilen bir sosyal tabaka içerisinde ele almak uygun olacaktır.

2. Gerek Hüsrev ve Şirin gerekse Leyla ve Mecnun birbirlerini sevmektedirler. Hüsrev'in Şirin'e olan sevgisi başlangıçta sadece dış güzellikten kaynaklanmakta, sonraları ise onun iç güzelliğini de kavrayarak farklı bir boyut kazanmaktadır. Ancak onun bu aşkı insanî boyutta kalmaktadır. Bu konumu itibariyle de Mecnun'un aşkı farklı özellikler taşımaktadır. Çünkü Mecnun, sonunda insanî aşk'tan metafizik aşk'a ulaşmıştır. Oysa Hüsrev için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

3. Bu dört tipten sadece Hüsrev sevgisine ihanet eder; hikâyenin sonunda bu ihanetten vazgeçtiği ele alınmaktadır.

4. Kahramanlardan Hüsrev ve Leyla başkaları ile evlenirler. Şirin sonradan Hüsrev'le evlenmektedir. Mecnun ise aşkına sadık kalarak hiç kimseyle evlenmez.

5. Esere daha trajik bir hava kazandırmak için, Hüsrev'in ilk eşi Meryem ile Leyla'nın eşi İbni Selam'ın eşlerinden önce öldükleri anlatılmıştır.

6. Hüsrev ve Şirin, hayatta iken birbirlerine kavuşurlar. Ancak bu beraberlik uzun sürmez. Hüsrev, oğlu tarafından öldürülür. Ancak o bununla da yetinmeyip, Şirin'i kendisiyle evlenmesi için zorlar. Önceleri Şirin bu teklifi kabul etmez. Şiruye baskısını artırınca buna dayanamaz ve sonunda kendi hayatına kıyar. Leyla ve Mecnun ise dünya hayatında birbirleri ile evlenemezler. Onların bir araya gelememelerinin temel sebebi ise toplumun baskısıdır.

7. Hüsrev ile Leyla, Şirin ve Mecnun'dan önce ölürler. Bu da hikâyeye trajik hava vermesi açısından dikkat çekicidir.

8. Şirin, Hüsrev'in kabrinde intihar eder. Mecnun da Leyla'nın mezarının üstüne uzanır ve orada ölür" (s.163-165).

Yazar, Sonuç (s.167-174) bölümünde, Nizami Gencevî'nin felsefi görüşü hakkındaki kanaatini belirtmektedir. Günümüzde insanlar, çevreye karşı daha duyarlı hale gelmiştir. Herhangi bir toplumun üyesi olan bir birey sadece yakın çevresinde yaşananlarla değil, dünyanın neresinde olursa olsun fiziksel ve sosyal çevre olaylarıyla da yakından ilgilenme durumundadır. Özellikle doğanın tahrip edilmesinin yaşatacağı felaketler bilim adamından sade vatandaşa kadar her insanı düşündürmektedir. Nizami'nin estetik anlayışının incelendiği bu eserde şairin 12. yy.da konu üzerinde hassasiyetle durduğundan söz edilmektedir. Bu ise ekolojik düzen konusunun insanlığın çok ciddi bir meselesi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yazar, bu konuda yaptığı yorumda şöyle demektedir: "Nizami'nin üzerinde durduğu önemli bir konu da çevre problemidir. Ekolojik düzenin korunmasına büyük önem vermiştir. İnsanların sadece iç dünyalarını kirletmekle kalmayıp, tabiatı da kirlettiğine, tabii düzeni bozduğuna dikkat çekmiştir. Böyle bir durumun insanın varlığı açısından tehlikeli olduğunu, insanların tabiatı korumakla mükellef kılındığını vurgulamıştır. Dünya hayatının bir bütün olarak ele alınması, bir bütün olarak korunmasının önemi üzerinde ısrarla durmuştur" (s.173).

Yazar Saim Yılmaz'ın "bu araştırmanın, sadece Nizami Gencevî'nin felsefi görüşlerinin araştırılması açısından değil, Türk-İslam estetiğinin araştırılması yönünden de (araştırma yöntemi dahil) faydalı olacağı kanaatindeyiz" (s.15) sözleri eser hakkındaki görüşümüzü tam olarak ifade etmektedir.

“Yemek Kitabı”

Yemek Kitabı, Tarih-Halkbilimi-Edebiyat, Hazırlayan:
M. Sabri Koz, Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul,
2003, 1045 s.

Dr. Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Sabri Koz tarafından yayına hazırlanan kitapta, Türk yemek kültürü tarihî bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Kitap, Türk yemek kültürü üzerine yapılan araştırmaları içeren bir derleme niteliğindedir. Bu çalışma, Türk yemek kültürünü; tarih, edebiyat ve halk bilimi temelinde değerlendirildiği yazıları içermektedir. Bu nedenle kitapta, yörelere has pek çok yemek, tarifıyla birlikte yer almaktadır. Bu açıdan eser, ayrı bir değer taşımaktadır.

Bir “Sunuş”la başlayan eser dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Ocaklık’tan Matbah-ı Âmire’ye adını taşıyor. Bu ilk bölümde Türk mutfağının tarihî gelişimi üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde sırasıyla şu yazılar yer almaktadır: Reşat Genç: “XI. Yüzyılda Türk Mutfağı”, M. Zeki Oral: “Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, Berrin Torolsan: “Han’a Bir Çorba”, Açı Sait Aykut: “İştahlı ve Meraklı Seyyah İbn Battûta’da Gıda Bilgisi ve Yemekler”, Ârif Bilgin: “Seçkin Mekânda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15.-17. Yüzyıl)”, Günay Kut: “Şirvânî’nin Yemek Kitabı Çevirisine Eklediği Yemekler Üzerine”, Artun Ünsal: “Osmanlı Mutfağı”, A. Turgut Kut: “İstanbul’da Kâdirihâne Âsitânesi’nde 1906 Yılı Ramazanı İftarları”, Kâmil Toygar: “Ramazan Yemekleri ve Yemek Kültürü”, Hasan Eren: “Yoğurt”, I. M. D’Ohsson “Umumiyetle Yiyecekler”, Leylâ Saz: “Haremde Yiyecekler”, Sermet Muhtar Alus: “Meşhur Yemekler”, Refik Halit Karay: “Yemek Sofrası”, Ayşe Baysal: “Türk

Mutfağında Köfte, Sarma ve Dolmalar: Türleri, Özellikleri, Besin Değerleri. Hayrettin İvgin “Yemekten Sonra... (“Diş Otu”- Anadolu Halkının Kürdanı)” A. Ragıp Akyavaş: “Sebzeler Üzerine Çeşitlemeler”, Eser Tutel: Beni Asıl O kara Sarı Soslar Mahvetti!” ve İrfan Ünver Nasrattınoğlu: “Türk Mutfağının Başka Ülkelerinin Mutfaklarına Etkileri”.

“Yeryüzünde Binbir Sofra” adını taşıyan ikinci bölümde ise şu yazılar bulunmaktadır: Nevin Halıcı: “Türk Halk Mutfağı”, Berrin Torolsan: “Soframızdan Seçme Yemekler”, Çiğdem Öztürkçine Erduran-Ömer Faruk Şerifoğlu: “Anadolu’da Patlıcan Kültürü ve yemekleri”, MSK: “Çiya Sofrası’ndan Küçük Yemek Sözlüğü ve Seçme Yemekler”, Emine Karpuz-Haşim Karpuz: “Anadolu Türk Evinde Mutfak”, Eren Akçiçek: “Gıda Kültürümüzde Lüle Kaymağı”, Erman Artun: “Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemeklerinden Örnekler”, İrfan Ünver Nasrattınoğlu: “Afyonkarahisar Yemekleri”, A. Esat Bozyigit: “Eski Ankara’da Bir Gelenek: Zekeriyâ Sofrası”, ârif Okay: Antakya Yemekleri Üzerine Bir Deneme”, Ramazan Albay: “Bursa’dan Damağa Vurgular”, Nazmi Tombuş: “Çorum’un Eski Mutfak ve Yemekleri”, Ebru Şenocak: “Elâzığ Mutfağı ve Yöresi Yemekleri”, Cemil Cahiy Güzelbey: “Gaziantep Mutfağı”, Güven Turan: Gerze Yemeklerini Anımsamak”, Nilüfer Zeynep Özçörekçi Göl: “Gaziantep Yemeklerinin Türk Mutfağı İçindeki Popülerliği”, Ayhan Yüksel: “Giresun ve İlçeleri Mutfağı”, Sadık Ayhan İpek. “Hatay Mutfağının Unutulan Yemekleri ve Bazı Özellikleri”, M. Halit Bayrı: Kadirli (Osmaniye) Mutfağı ve Mahallî Yemekler”, Nail Tan- Özdemir Tan: “Kastamonu’da Doğada kendiliğinden Yetişen Bitki ve Meyvelerle Beslenme”, Filiz Özdem. “Kayseri’den İstanbul’a Yerel tatlar”, Saim Sakaoglu: “Dünden Bugüne Anılarla Konya Sofrası”, Müjgân Üçer: “Sivas Sofrası”, Mustafa Duman: “Trabzon Maçka’da, “950-1960 Yılları arasındaki Geleneksel Mutfak Kültürü”, İsa Özkan: “Dobruca’dan Derlenmiş Türk Yemekleri”, Eren Akçiçek: “Girit Türklerinin Mutfağı”, Yaşar Kalafat: “İran Türk Halk Mutfağı (Karapapahlar, Şahsevenler, Afşarlar, Giresunlular,

Beydillileri Ehl-i Haklar)", Nimet Berkot Toygar: "Türkiye'de Yaşayan Kuzey Kafkas Mutfak Kültürü ve Yemekleri", Ziyat Akkoyunlu: "Kerkük Yemeklerinden Örnekler", Harid Fedai: Kıbrıs'a özgü Sayılabilecek Yemek, Çorba ve Tatlı Türlerinden Bazılarının Tanıtılması", İ. Günay Kayaoğlu: "Türk Mutfağının Balkanlardaki İzleri: Saraybosna Yemeklerinden Örnekler", Fatma Özkan: "Tatar Mutfağı" ve Nihal Kadioğlu Çevil: "Yöresel Mutfaklarda Beyaz Et (Tavuk Eti) Tüketiminin Kültürel Profili".

"Tatlı Yiyelim..." adını taşıyan üçüncü bölümde tatlılar ile ilgili araştırma yazıları var. Bunlar yazılış sırasına göre şu şekilde: H. Nejdet İşli: "Kâdirihâne'de Aşûre", Hayrettin İvgin: "Geleneksel bir Türk tatlısı: Pelte", I. M. D'Ohson: Tatlı İçecekler ve Şekerlemelere Dair", Eren Akçiçek: "Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz" ve Nail Tan "Türkiye'de Şerbetçiliğin Gelişmesinde Hacı Bekir Müessesesinin Rolü"

Kitabın dördüncü bölümü "Kaynakça" başlığını taşıyor. Sabri Koz tarafından kaleme alınmış olan bu bölümde, konuyla ilgili olarak 1838-2002 yılları arasında yazılmış olan yemek kitapları ile son 75 yılda yazılmış olan makalelerin oluşturduğu seçme bir kaynakça yer almaktadır.

Türk yemek kültürü ile ilgili pek çok yazıyı bir bütün hâlinde okuyucuyla buluşturan kitapta konu, kültürden dile, edebiyata, tarihe ve halk bilimine kadar geniş bir yelpaze içinde değişik açılardan değerlendirilmektedir. Bu geniş yelpazede içerisinde çeşitli bakış açılarını yansıtan kitap, gerek dil gerek, kültür gerekse edebiyat açısından oldukça zengin malzemeleri de içinde barındırmaktadır. Türk yemek kültürünün geniş bir coğrafya içinde tarihî bir bakış açısıyla değerlendirildiği kitapta, yemeklerin yapımından yenilişine, yemeklerin, tatlıların nelerle birlikte nasıl tüketildiğine, hangi yörelerde yapıldığına kadar pek çok kültürel unsur bir bütün hâlinde verilmektedir. Bu açıdan da eser, ayrı bir değer taşımaktadır.

**CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE
TÜRK KÜLTÜRÜNÜN
DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ
KONGRESİ BİLDİRİLERİNİN
16 KİTABI YAYINA HAZIRLANMAKTADIR.**

Başucumuza Nağmeler

Dr. Hüseyin AĞCA

*"Haberin alayım seher yelinden
Ördek kalkar m'ola kendi gölünden
Korkum ayrılıktan, fikrim ölümden
Geldi çattı beni buldu neyleyim."
(Erzincan Türküleri-139.s.)*

Eserler vardır. mevsimlik, kısa ömürlü seb-zeler misâli, görünür kaybolurlar ve bir daha kimsenin aklına gelmezler. Eserler vardır,

okuyucunun dünyasına bir kere girmeye görsünler... Onların okuma, düşünme, esinlenme ortamlarının vazgeçilmezleri arasındaki seçkin yerlerini hem de kısa sürede alırlar. Bunlara yaygın kullanımıyla 'Başucu' kitapları denilir. Hatta bu türden eserler, klasiklerden de öte bir konumdadırlar. Klasikler kitaplıklarımızın değişmezleri olarak konumlarını uzun süre muhafaza eder. Ancak 'Başucu' kitapları sadece kitaplıklarımızın, çalışma odalarımızın değil, yatak odalarımızın, zaman zaman seyahat çantalarımızın, giderek dost sohbetlerimizin yapıldığı salonlarımızın da sürekli öğeleri hâline gelirler. Bu eserleri belirtilen konuma getiren pek çok unsur vardır. Bunların en başında, eserleri meydana getirenlerin bu uğraşlarının kaynağındaki farklılık gelir. Eserleri akıl, iz'an ve idrak enerjisini kullanarak meydana getirebilir ve şüphesiz büyük hizmetler vermiş olursunuz. Ancak bazı eserler vardır ki; bunları, yukarıda sayılan değerlerle oluşturmanız mümkün olmaz. Bu türden olanların yazılmasında, bestelenmesinde tuala, halıya, taşa işlenmesinde, akılla, metotla birlikte inancımızı, heyecanımızı, yüreğinizdeki sevdâyı da seferber edersiniz. Fuzuli'nin Leyla vü Mecnunu,

Mevlâna'nın Mesnevisi, M.A.Ersoy'un Safahat'ı, Fırdevsi'nin Şehnâmesi bu türden eserlerdir.

Öğrencilik yıllarımızda Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesinin büyük salonunda cumartesi günleri; Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrasının verdiği konserlerde Necil Kazım Akses'in uyarlamalarını dinlerken, zihnimi hep meşgul eden bir konu, daha doğrusu kalbî bir beklentim vardı. Acaba bir gün gelir de bizim o güzelim halk türkülerimiz de bir şairle bir musikişinasın ortak gayretleriyle kaybolmaktan kurtarılır mı diye düşünür dururdum. Zira aynı yıllarda Muhterem Hocam Hasan Eren'in danışmanlığında, "Erzincan ve Çevresinde Sözlü Folklor Mahsüllerini" derlemeye çalışırken, kendilerinden metin tespit ettiğim ve en gencinin yaşı yetmiş olan kaynak kişilerin, çok kısa bir süre sonra ömürlerini EMR-İ HAK'ka teslim ile terk-i dünya edecekleri gerçeği karşısında ürperirdim. Çünkü onlar sadece bedenleriyle değil, kendilerinden başka hiç kimsenin hafızalarında bulunmayan bu ezgileriyle de kaybolup gideceklerdi. Birincisi kaderdi. Ama ikincilerin kaybolması bizim neslin , geçmişimize, bizi biz yapan değerlere karşı işledikleri bir kültür suçuydu.

İki gönül adamı bir araya gelmiş. Fahri Taş, Salih Turhan. Bu büyük suçu işlememe kararını vermiş ve yurt sevgileriyle tetiklenen, akıllarını, araştırmacılığın temel yapı taşı olan sabırlarını, bilgilerini, becerilerini ve bunların hepsinden öte, bu işten dünyevî beklentisizliklerini ortaya koymuş ve yola çıkmışlar. Hareket ettikleri noktada, TRT. Kurumunca tescil edilmiş olan 220 adet Erzincan ve çevresine ait halk türküsünü, 570'e çıkarmışlar. Dile kolay. TRT gibi bir kurumun daha işin başından beri sahip olduğu en geniş imkânlarla 220'ye ulaştırabildiği bir derlemeyi, ikiye katlama başarısını göstermek. Hani bir tanesi var ki bu ezgilerin, tam da bu iki genç sabrın sahiplerini anlatıyor. "Aşan bilir karlı dağın ardını / Çeken bilir ayrılığın dardını / Bülbül kaça aldın gülün narhını / Gül alıp satmanın zamanı değil." Evet . Tıpkı karlı dağların ardına, kum çöllerinin serabına saklanmış nice sırlar gibi, ak saçlı Kocaların bulanık hafızalarına çok çok eski zamanlarda nakşedilmiş bu sözlü yürek taşlarını;

onların biraz da gönülsüz sunuşlarından, sunarken ettikleri nazdan, niyazdan çekip almak, sadece ve sadece; bu sözden örülmüş millî kültür nakışlarının bezediği, nazenin gelinlere gönül veren Ferhad sabırlı insanların işidir diye düşünüyorum.

‘Erzincan Türküleri’ adıyla yayımlanan bu iki ciltlik eserin birinci cildi 783 sayfadan oluşuyor ve alt başlığı” Sözlü Kırık Havalara (Türküler). Eserin başında; Ön Söz ve bunu takip eden 10 sayfalık İçindekiler listesi yer alıyor. Esere çok büyük bir değer kattığını düşündüğüm, 61 sayfalık bir bilgilendirme bölümü, şu ana başlıklardan oluşuyor: Erzincan Şiirleri - Erzincan Üzerine - Kültür-Folklor (Halk Bilimi) Müzik - Halk Müziği - Türkülerimiz, Erzincan Halk Müziğine Toplu Bakış. Bu bölümde; türkülerin ana temaları, beslendikleri kaynaklar, temel konular, millî ve mahallî motiflerin kaynaşması, türkülerin; sadece musiki, folklor, şiir meraklılarının değil, hatta onlardan daha fazla sosyal bilimcilerle, sosyal psikologların araştırmalarına da güvenilir malzeme teşkil ettikleri gibi anaç meselelere değinilmiştir. Aynı bölümde, yine önemli bir bilgi kaynağı olarak Ülkemizde, sözlü folklor derlemeciliğinin, yakın tarihimizdeki gelişmelerine de kısa da olsa yer verilmiştir.

Türkülerin toplum, özellikle Türk toplum hayatındaki mümtaz mevkisini örneklerle açıklayan bölümü, Aşık Veysel’in aşağıya bir kıtası alınan şiiri ile süsleyen derleyicilerin; bu çalışmalara emeği geçen pek çok isme yer vermeleri, bu gönül adamlarının kadirbilirliklerini ortaya koyması bakımından, ayrı bir örnek teşkil ediyor.

“Türküz, Türkler yoldaşımız,
Hesaba gelmez, yaşımız.
Nerde olsa savaşımız,
Türküz türkü çağırırız.”

Halk müziği, halk kültürü, halk türküleri ile ilgili yeterli hacimde açıklamaların da yer aldığı bu bölümde; kendi anlayışları doğrultusunda verilen bazı tanımların, akademik çevrelerce eleştirilebileceği

kabul edilse bile bu imkâna açık görüşlerin yansıtılmış olması da, alana yarar sağlar diye düşünülüyor. Meselâ “türküyü halkın ortaklaşa yarattığı sözlü ve ezgili ürünler” olarak tanımladıktan sonra, aynı sayfanın başka bir yerinde “Türküleri önceleri kişiler yaratır.” (41.s.) ifadesine yer verilmesi, bazı tartışmaların konuya daha bir açıklık getirmesi bakımından yararlı olabilir. Türkülerin geniş coğrafi bölgelere yayılması ile ilgili olarak sunulan tarihî bilgiler arasında yer alan, “Kışlanın etkisinin” üzerinde durulması, o gün için gerçekten isabetli bir tespittir.(43, s.)

Bu bölümün önemli bir yanı da; Erzincan’da yetişip halk müziğine değişik türlerde emeği geçen 250 yi aşkın hizmet erbabının adlarının verilmesi ve mühim bir kısmının da kısa biyografilerinin yer almasıdır. Eser bu yönüyle hem bir kadirbilirliği ifade ediyor, hem de bir biyografik ansiklopedi kimliğine sınırlı da olsa sahip oluyor. Bu bölümün son yedi sayfası ise, halk oyunlarıyla ilgili tespitlerin açıklanmasına ayrılmıştır.

Eserin birinci cildinin 48 ile 49 sayfalarında yer alan bir liste, ayrıca dikkate değer. Her yerde bulunması oldukça zor olan bu listede; 1937 yılında, Türk halk müziğinin büyük ustası Muzaffer Sarısözen’in başkanlığındaki bir derleme heyetinin, Erzincan ve çevresinde yaptığı çalışmaya katılan o günün türkü sevdalılarının isim, unvan ve derledikleri türkülere yer verilmiştir. Bu liste, ele aldığımız ve tanıtmaya çalıştığımız eseri hazırlayanların, nasıl bir ciddiyetle meseleye yaklaştıklarının güzel bir kanıtı niteliğindedir.

Eserin ana bölümünü oluşturan ve 87-770. sayfalardan ibaret olan kısımda, benzer eserlerde pek sık rastlanmayan bir içerik yer alıyor.450 yi aşkın Erzincan türküsünün güftesi, kaynak kişisi, derleyicisi yanında notaya alınışı da verilmiştir. Yukarıdaki ifadede de anlaşılabileceği gibi, aynı sayfada eserin hem güftesi hem de notaya alınmış biçimi yer almıştır. Eseri; herhangi bir antoloji, yahut bir derleme metninden ayıran ve onu gerçekten uzman elinden çıkmış olma kimliğine kavuşturan özellik de budur. Notaya alma işinin; hele halk türküleri söz konusu olunca ne kadar zor, hatta

sıradan müzik adamları için imkânsız olduğunu, bu alanın uzmanları takdir eder. Bir eserde 570 halk ezgisinin tamamının notaya alınması ile ilgili uğraşın , insandan ne kadar emek, ne ölçüde bilgi –beceri ve ne kadar sınırsız bir sabır istediği, yine ancak bu işin mutfağından yetişenlerin anlayabileceği bir konudur. Bu başarıya imza atacakların; yazarlar tarafından, geçmişte ve günümüzde, alanında ustalığını seçkin eserleriyle kanıtlamış müzik adamları arasından seçilmesi, ayrı bir hassasiyetin göstergesi olsa gerektir.

Eserin ikinci cildine içeriğine uygun olarak ayrı bir ad verilmiştir. “Erzincan Türküleri-2 Sözsüz Kırık Havalar - Uzun Havalar – Destanlar - Erzincanlı Sanatçılar”.

Basımına sağladığı desteğin bir kanıtı olarak Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Sayın Ali Coşkun Beyefendinin kısa bir sunuş yazısıyla ve birinci cildin devamı olarak 786. sayfadan başlayıp 1061. sayfada tamamlanan bu ikinci cildin içinde, dört ana bölüm yer alıyor. Birinci bölümde 66 adet Sözsüz Kırık Hava'nın notaları yer alıyor Notalarını; aralarında Mehmet Özbek, Mustafa Özgül, Yücel Paşmakçı, Tuncer İnan, Mustafa Uçar ve Burhan Tarlabası'nın da bulunduğu ses ustalarının yazdığı bu bölümdeki halk ezgileri, geniş kitlelerin oyun havası diye adlandırdığı musiki eserleridir .Bu cildin ikinci bölümünde Hoyrat, Maya, Ağıt ve sadece Erzincan'a mahsus bir adlandırma ile Elagözlü olarak bilinen ve diğerleri ile musikisi itibariyle aynı formda olan 64 eser yer almaktadır. Üçüncü bölümdeki eserler, esere son derece güncel bir kimlik kazandıran ve tamamı yaşayan halk ozanları tarafından söylenip yazılan sekiz eserdir. Bunlar; Erzincan'ımızın değişmez kaderi olarak nitelendirebileceğimiz zelzelelerden, sonucusu olmasını Yüce Tanrı'dan dilediğimiz, 13 Mart 1992 depremi üzerine söylenmiş ezgilerdir.Bu cildin son bölümünde ise , bu alanda Erzincan'dan yetişmiş 250'yi aşkın gönül adamından, temin edilebilenlerin kısa biyografileriyle fotoğrafları yer almıştır.

Eseri bu alanla uzaktan yakından ilgisi olan herkes için BİR BAŞUCU KİTABI konumuna getiren diğer bir hususiyet de, bu güne kadar pek çok

kaynakta, başka illere ait olarak gösterilen, konserlerde yanlış söz ve bestelerle okunan öz be öz Erzincan ezgilerinin, gerçek yöresinin belirlendiği ve doğru güfte ve bestesiyle yer aldığı ilk kaynak eser olmasıdır. Umarız alanın gerçek uzmanları; bu iki genç sabır ve gönül adamanın yıllar süren uğraşlarının, 1061 sayfaya yansıyan emeklerini gereken bir dikkat ve takdirle, lâıyk olduğu seçkin yere oturturlar. Onlara bu gücü veren heyecanı, inancı, ufak tefek eksiklere, birkaç önemsiz yanlışla ağırlık vererek törpüleme gayreti içine gireceklerin yapacakları iş, bu olmamalıdır diye düşünüyoruz. Temennimiz; bu düşüncede olanların, mevcut enerjilerini alanda daha mükemmel eserler vermeye harcamalarıdır.

Bu mütevazi tanıtım yazısını; eserin 956 sayfasında yer alan “Yaradan Var” adlı bir Hoyrat ile noktalamayı, çok özel bir sebeple tercih ediyor ve emeği geçenlere minnetlerimi arz ediyorum. Bu eseri BAŞUCU kitabı olarak ömürlerince kullanacaklara haklarını helâl ederler diye bekliyorum. Ben; eseri hazırlayanlardan biri olan Fahri Taş evlâdıma, üç yıllık hocalık hakkımı helâl ettim (Var idiye).

“Yaradan var, Yaradan var,
Yeri göğü Yaratan var.
El çek tabip yaramdan,
Bende her yaradan var.

Ya derdime derman
Ya katlime ferman...

Yara sızlar, yara sızlar
Ok değmiş yara sızlar.
Yaralının hâlinden,
Ne anlar yarasızlar.

Ya derdime derman
Ya katlime ferman...”

“XVII. Yüzyıl Türk Fransız İlişkileri Çerçevesinde XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı”

FARUK BİLİCİ, XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı
- Louis XIV Et Son Projet De Conquete D’İstanbul -
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih
Kurumu Yay., XI. Dizi, Sayı:11. Ankara 2004, XX+370 s.

Mukaddes ARSLAN

Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı

Türk tarihi zaman ve mekân itibarıyla oldukça geniş bir hacme sahiptir. Milâttan önceki tarihlerden itibaren hemen her asırda ve dünyanın pek çok yerinde Türk tarihinin izlerini bulmak mümkündür.

Türk tarihinin büyüklüğü ve genişliği, Türklerin her asırda ve her coğrafi sahada değişik milletlerle ve ülkelerle kaynaşmasını, tarihî ve kültürel ilişkiler içerisine girmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Türkler kendi tarihlerini zenginleştirdikleri kadar, kendilerine komşu ülkelerin tarihlerini de etkileyen bir millet olmuştur.

Türklerin Avrupa ile ilişkileri daha önceden Avrupa Hunlarından beri devam etmekteydi. Bu tarihî süreçte Osmanlı Devletinin tarihî ve kültürel rolü ise son derece önemlidir. Bu bakımdan Türk-Fransız ilişkilerine kısaca değinmekte fayda görmekteyiz. Vereceğimiz bu ön bilgilerin, aşağıda tanıtımını yapacağımız eserin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

Osmanlı-Fransız ilişkilerinde kapitülasyonlar, kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Akdeniz ticaretini canlandırmak, Avrupa ülkeleri içerisinde kendisine dost olabilecek bir ülke kazanmak ve Avrupa Hıristiyan birliğini parçalamak gibi amaçlarla 1535 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından Fransa’ya

verilen kapitülasyonlar, ekonomik hakların yanı sıra dinî ve adlî hükümler de içermektedir.

Kapitülasyonlardaki sürekliliği önlemek üzere bu imtiyazlar, bu hakları veren hükümdarların hayatlarıyla sınırlı tutulmuştu. Ancak bu madde 1740 tarihinde değiştirilecek ve bahsi geçen imtiyazlar sürekli hale getirilecektir. Kapitülasyonların Osmanlı Devletini Avrupa ülkelerinin açık pazarı haline getirdiği, yerli sanayiinin büyük darbe aldığı ve Osmanlı’nın dışa bağımlı bir ülke haline geldiği görülecektir.

Osmanlı Devleti içinde yaşayan Katoliklere sahip çıkan bir politika izleyen Fransa’nın, Osmanlı Devleti ile bazen dostça bazen de düşmanca tavırlar içerisine girdiği gözlemlenmektedir.

Görebildiğimiz kadarıyla ve tarihî tespitlerimize göre Fransa, hadiselerin seyrine ve kendi devlet menfaatlerine göre hareket etmektedir. Bunu günümüz Fransa’sının, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi hadisesinde yapılan görüşmeler ve kanaatlerinden anlamaktayız.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlayan Osmanlı-Fransız dostluğu XVIII. yüzyıl sonlarında Fransa’nın Mısır topraklarını işgal etmesine kadar sürmüştür. Fransa 1830 tarihinde Cezayir’i, daha sonra Fas ve Tunus’u işgal edecek, I. Dünya Savaşı yıllarında ise imzalanan gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarının paylaşılmasında yer alan ülkelerden birisi olacaktır.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi’ne göre Fransa, Adana, Antep, Urfa ve Maraş’ı işgal edecektir. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması’na göre ise Fransa, Akdeniz bölgesi ve güney illerimizi, Mardin, Malatya yörelerini alacaktır.

1921’de Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay ve İskenderun için özel yönetimin kurulması kabul edilmiştir. 1939’da ise Hatay’ın Türkiye’ye katılımı gerçekleşmiştir. Fransa’nın bu tarihlerde Almanya’nın yayılcı politikalarına karşı Türkiye Devletine daha ılımlı yaklaştığı görülecektir.

Bu kısa bilgilerden sonra Türk- Fransız ilişkileri açısından kayda değer kıymetli bir araştırma olan ve Faruk Bilici tarafından kaleme alınan eserimizi tanıtmaya çalışalım. Türk Tarih Kurumu tarafından basılan eser, şu kısımlardan oluşmaktadır:

Önsöz (XI), I. Mantık Evliliği, XIV. Louis Devrinde Türk-Fransız İlişkileri, Kuşku ve Kararsızlık, Akdeniz'de Türk- Fransız Rekabeti, I.Mazarin ve Türklere Karşı Hıristiyan Birliği Projesi, 2. Girit'in Osmanlı İmparatorluğuna Katılması Aşamasında Türk Fransız İlişkileri, Orta Avrupa'da Türk Fransız İlişkileri (11-43)

II. Doğu İmparatorluğu Rüyaları, Fransız Krallarının İmparatorluk İddiaları, İstanbul Tahtı: Teselli Payı, XVII. Yüzyılda Bir İmparatorluğu Bölmek, 1. Türklerin Sürgün Edilmesi veya Hıristiyanlığa Döndürülmesi: Sully'nin Avrupa Birliği, 2. Papaz Joseph ve Charles de Nevers: İyiliğin Kötülüğe Karşı Haçlı Seferi, 3. Bir Diplomatın Projesi: Savary de Breves, 4. Mısır: İstanbul'u Besleyen Anneyi Fethetmek, Leibnitz: Yeni Bir Dünya Haritası, Leibnitz Projesinin Tarihçesi, Projenin İçeriği ve Uygulamaya Konulma Yolları, Jean Coppin: Eski Asker ve Diplomat Yeni Papaz, Tarihin Elverişli Bir Zamanı, İstanbul'dan Önce Mısır'ın Fethi, De La Croix: İstanbul'u Yakmak (47-109)

III. XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı, Viyana'da Türk Başarısızlığından Sonra Fransız Dürtüleri, Çarpıcı Bir Harekât İçin Araştırma Kampanyası, Gravier D'ortieres'in Çift Görevi: Teftiş ve Casusluk. 1. Devletin Sadık Hizmetkârı, 2. Gravier d'ortieres'in Osmanlı İmparatorluğundaki Ticarî Görevi, Osmanlı İmparatorluğunun Savunmasını Ölçmek ve Onu Zorlamak. Anahtar Sözcük: Gizlilik, Fetih Yerine Olağanüstü Değerde Belgeler, İstanbul'un Kilidi: Çanakkale Boğazı, 1. Kumkale(Asya'daki Yeni Kale), 2. Sedd'ül – Bahir(Avrupa'daki Yeni Kale), 3. Çanak-Kalesi(Asya'daki Yeni Kale veya Bidos), 4. Kilid'ül-Bahir(Sestos veya Dardanelles) (117-167)

IV. Türkler İçin Dünyanın Sonu, Gravier D'ortieres'in Doğu İmparatorluğu, İstanbul'un

Tanıtımı ve Grelot'un Etkisi: Yeryüzü Başkentinin Büyüsü, Siyasî ve Askerî İçerik: Hepsini Paramparça Yapmak Gerekir, Gravier D'ortieres'in Metninin ve Haritalarının Yayınında İzlenen Kimi Yöntemler, Osmanlı İmparatorluğu ve Paylaşılması, İstanbul Şehri, 1. Şehrin Güzellikleri ve Konumu, 2. Şehrin Surları, 3. Padişahın Sarayı ve Saray Surları, 4. Yedikule, 5. Şehre Baskın ve Saldırı Düzenlemek, 6. Sur içi İstanbul'un Tanıtımı, 7. Beyaz Sütun(Avrat taşı), 8. Çemberlitaş, 9. At meydanındaki Dikilitaşlar, Granit Taş(Teodosios Sütunu), Örne Sütun, Burmalı Sütun, 10. Pazar, Bedesten, Çarşı ve Kervansaraylar, Kapalıçarşı, Esir Pazarı, Hamamlar, 11. Camiler, Ayasofya, Türklerin Ayasofyayı Camiye Çevirmek İçin Yaptıkları Ekler, Ayasofya ve San Pietro Bazilikasının Karşılaştırılması, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Valide Sultan Camii, 12. İstanbul'un Liman ve Tersanesi, 13. İstanbul'un Varoşları, Kasımpaşa ve Aynalı Köşk, Galata, Pera, Tophane, Fındıklı, Kızkulesi, Üsküdar, İstanbul Boğazı, Belgrad Su Kemeru, Padişahın Deniz Kuvvetleri: Kalyon ve Kadırgaların İnşa Hataları, Osmanlı Siyaseti ve Yöntemleri, Majestelerinin Emirlerine Göre İstanbul'u Yakmak İçin Gerekli Askeri Kuvvetler, Savaş Halinde Elçi ve Diğer Fransızları Geri Çekme Yöntemleri, İstanbul Seferinden Sonra Bâb-ı Âli ile Yapılacak Barış Projesi, İstanbul'da Bir Doğu Fransız İmparatorluğu Kurmak, (173- 311).

Sonuç(323), Kaynakça ve Bibliyografya(331), Görsel Belgelerin Listesi(337), Fotoğraflar Listesi(341), Dizin(343), Ekler.

Eklerde Kandiye, İskenderiye, Reşid, Abukır Kalesi, Selânik, İzmir, Akka, Sayda, Trablus-Şark'ın görüntüleri ve İstanbul'un Galata'dan, Üsküdar'dan, Büyük Sarayından alınmış görüntülerine yer verilmiştir.

Eser yukarıda da verildiği şekilde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde XIV. Louis zamanındaki Türk Fransız ilişkileri hakkında genel bilgi verilmekte ve özellikle Akdeniz hâkimiyeti mücadelesinden bahsedilmektedir. Eserin ikinci bölümünde Fransa'nın imparatorluk iddiaları çerçevesinde muhtemel bir Doğu İmparatorluğunun

kurulması aşamalarında Osmanlı Devletini yıkma ve paylaşmaya yönelik plân ve projelerden, Üçüncü Bölümde Osmanlı başkentinin Güneş Kral tarafından ele geçirilmesi projesinden bahsedilmektedir. Dördüncü bölümde ise Gravier d'Ortieres'in metni verilmekte, bahsi geçen projelerin son şeklini göstermesi açısından bu metin kayda değer bulunmaktadır.

Türkçe ve Fransızca olarak iki dilde hazırlanan kitabın Önsözü. İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Eski Müdürü ve Paris Üniversitesi Emekli Profesörü Jacques Thobie tarafından yazılmıştır.

Prof. Thobie, burada Türk Fransız ilişkilerine genel olarak değinmekte, kitabı, ideolojik köklerini Haçlı Seferlerinden alan ve siyasi propaganda ile Osmanlı Padişahlarına karşı nefreti, kolonyalist veyahut güç göstergesi bir siyaseti ortaya koyan, Türk Devletinin yıkılarak yerine tekrar kurulması düşünülen Doğu Roma İmparatorluğunu yönetmeye muktedir tek hükümdarın Fransa Kralı olduğuna dair çağrılarını ihtiva eden ve Osmanlı Devletine muhalif tutum sergileyen bir düşüncenin sergilenmesi mahiyetinde kaleme alınmış metinlerin takdimi olarak tanıtmaktadır.(XI)

Osmanlı Devletinin Yükselme Dönemi Padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 tarihinde Türk Fransız ittifakına dayalı olarak Fransa Kralına tahsis edilen ilk kapitülasyonlar, her iki taraf tarihi açısından büyük önem arz etmekteydi. Fransa'ya tanınan imtiyazlar dolayısıyla aynı zamanda diğer Hıristiyan ülkeler de Osmanlı karasularında rahatlıkla dolaşabilmekteydiler.

IV. Henri'den Osmanlı Devletinin yıkılışına değin Fransız diplomasi tarihinde iki farklı politikanın uygulana geldiği görülmektedir. Bunlardan birisi açık ve resmi politika, bir diğeri de çok gizli ve saklı tutulan politikalarıdır. Bu farklı ve birbiri ile çatışan politikalar XVII. Yüzyılda yine farklı iki düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bunlardan birisi her iki ülke arasında karşılıklı dostluk ilişkileri adına kapitülasyonların yenilenmesi talepleri, bir diğeri de Fransız güçlerinin Papalık,

Venedik Cumhuriyeti, Avusturya, Malta Şövalyeleri gibi Osmanlı Devletiyle savaşan güçlere yarı gizli katılımı şeklindeki politika ve düşüncelerdir.(2)

1453'ten beri boş olan Bizans imparatorları ile Fransa kralları arasında doğrudan irsiyet bağından bahsedilmekte ve Fransa Kralına "İmparator" unvanı verilebilmektedir. XIV. Louis ise Charlemagne'in Avrupa'daki mirasına dokunamadığından bunun yerine Fransa Doğu İmparatorluğu'nu yeniden kurma düşüncesindedir. Bu düşünceye destek verenler arasında diplomatlar, bilginler, din adamları, mühendisler vd. bulunmaktadır. Sully, Savary de Breves, Kardinal Richelieu'nun sağ kolu siyasetçi rahip Peder Joseph, filozof Leibnitz...ve daha başkaları Osmanlı Devletinin paylaşılması ve doğrudan veya dolaylı olarak İstanbul'un ele geçirilmesini içeren plân ve projeler üzerinde çalışmaktadırlar.

Bu projelerden kısaca şu şekilde bahsedilebilir: Hazırlanacak olan güçlü bir donanmanın Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'u bombalaması ve yakması. bu arada bir kara ordusunun Balkanlar üzerinden gelerek bu donanma ile birleşmesi; Fethi Mısır'dan başlanması bu şekilde İstanbul'un açılığa mahkûm edilerek teslim olmasının sağlanması; bir diğer proje ise en müsamahalılardan gelmiştir. O da Türklerin toplu olarak Hıristiyanlığa geçirilmesi düşüncesidir.

Türklerin çöllere sürülmesi, dünyanın değişik bölgelerine dağıtılmaları, hatta daha da ileri giderek dünyada ne kadar Türk varsa hepsinin kılıçtan geçirilmesi ve yok edilmesi gibi sertlik yanlısı düşüncede olanlar dahi vardı.(3) Burada ifade etmemiz gerekir ki Şark Meselesi ve Türklerin gerisin geriye sürülmek istenmesi plânları zamanımızdan çok daha öncelere dayanmaktadır.

Görüleceği üzere Türklerin Avrupa içlerine dek ilerleyişi, Avrupa ülkelerini ve kavimlerini uyandırmış, Türklerin ilerlemesini durdurmaya yönelik olarak plân ve projeler üretmelerini, tedbirler almalarını sağlamıştır. Türkler içinse bu durum, 1683 Viyana mağlubiyetimizden itibaren duraklama ve geriye çekilmeyi gündeme getirmiştir.

Fransa'nın imparatorluk kurma hedefi, Doğu imparatorluğunu yeniden kurma düşüncesi, Osmanlı topraklarının ele geçirilmesine yönelik plân ve projelerin temelini teşkil eden düşüncelerdi. Bahsi geçen projeler 1683 tarihli Viyana bozgunundan itibaren bizzat Fransa kralı ve bakanları tarafından gündeme getirilmekte ve daha baskıcı bir tutum sergilenmektedir. Eserde bahsedilen XVII. yüzyıl bu bakımdan önemlidir. Şark Meselesi de gündemdedir.(4)

Diğer taraftan uygulama zemini ve ortamı bulamayan bu bahsi geçen siyasi projenin metni, haritaları ve plânlarla ortaya konulan bilgileri, aynı zamanda Osmanlı Devletinin XVII. yüzyılını da sergilemektedir. Projenin asıl temel amacı ise İstanbul hedeflenmesine rağmen aslında bütün Osmanlı Devletinin ana hedef olarak gösterilmesi ve ele geçirilmesidir.(9)

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 tarihinde Fransa'ya verilen kapitülasyonlar her iki ülke arasında ticarî, diplomatik ve kültürel sahalarda ki ilişkilerin sürekli olmasını sağlamıştır. 1569, 1581 tarihlerinde tekrar yenilenen bu metinler, Bizans döneminde İtalyan Cumhuriyetlerine verilen imtiyazların başlıca konularını ihtiva etmekteydi.

Osmanlı toprakları içerisinde Fransızlara tanınan ticaret serbestliği, Konsoloslukların kurulması, Osmanlı mahkemelerinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın bu konsoloslukların Fransız vatandaşlarının meselelerini çözümlemesi, dinî hürriyetlerinin sağlanması gibi pek çok hakların gündeme geldiği görülebilmektedir. Osmanlıların sağladığı ve hatta bağışlanmış olduğu bu haklardan ilk faydalananların Venedikliler ve Cenovalılar olduğu bilinmektedir. Fransa ise kendisine tanınan bu hakları XVII. yüzyılda daha da güçlendirecek ve geniş tutacaktır.(13-14)

Akdeniz'deki Türk Fransız rekabeti devam etmektedir. Kardinalin sadık öğrencisi olan Mazarin bütün Hıristiyan prenslerini Venediklilere yardıma çağıran ortak birlik kurma düşüncesinde şimdilik sadece para yardımıyla bulunabileceğini belirtmektedir. Mazarin ve Türklere karşı Hıristiyan

birliği fikri üzerinde de ayrıca durulması gerekmektedir.

Daha sonra XIV. Louis "Kilisenin Büyük Oğlu"sıfatıyla Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin koruyucusu olarak Avrupa'daki siyasi dengeleri de dikkate alan bir politika içerisine girecektir. 1661 tarihinden itibaren Fransa'nın mutlak ve tek hâkimi olan XIV. Louis, Mazarin'in iyi bir talebesi olmuş, ancak Girit ve Kandiye'nin Türklerin eline geçmesine de engel olamamıştır.(22-29)

Kandiye'nin müdafaasını hazırlamak üzere Venedik Cumhuriyeti hizmetinde çalışan Fransız ordusu subaylarından François de Ville'nin Girit Savaşı ile ilgili olarak bıraktığı hatırat ve bu hatıratta ki F.S. d'Alquie'nin önsözünde ki ifadeler dikkatimizi çekmektedir. Burada Osmanlılar dünyada en çok nefret edilmesi gereken kan içiciler olarak gösterilmekte ve onların tek sanatının ocakları söndürmek, insanları esir etmek, meşru hükümdarların iktidar güçlerini ellerinden almak... olduğu şeklinde bilgiler sıralanmaktadır.

Aynı yerde "Avrupa'yı hatta dünyayı yiyen kurtlar olarak isimlendirebileceğimiz bu vahşi barbarlar savaş yapmak için geçerli bir gerekçeleri olup olmadıklarına bakmaksızın komşularına saldırıyorlar" şeklinde kin ve nefret içeren cümlelere de yer verildiğini görüyoruz.(31-32)

Roma imparatorluğunun tekrar kurulabilmesi ve Fransız krallarının imparatorluk iddiaları Fransa tarihinde süregelen bir hadise idi. XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarının paylaşılması ve özellikle İstanbul'un fethi tasarısı, Fransa'nın imparatorluk iddiaları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken meseledir.

Yazar ve Şarkiyatçı Guillaume de Postel 'in düşüncesine göre tek bir hanedan, tek bir kanun, tek bir inanç ve tek bir din altında bütün insanlığın bir araya getirilmesi gerekmekteydi ve bu kral Fransa kralı olacaktı.(50) Bu şekilde XVII. yüzyıl süresince Fransa Krallarının Batı Roma İmparatorluğundan gelen imparatorluk unvanını ispata yarayan pek çok düşünce ve deliller ortaya konmaktaydı.(52) Bu arada

İstanbul'un, Doğu Roma başkentinin 1453 tarihinden itibaren boş kaldığı şeklindeki kanaat yaygındı.

“Historia Byzantina duplici commentario illustrata” isimli eserinde Cange, 1680’de yazdığı bu eserinde Türkleri yenecek olan hükümdar niteliklerinin sadece XIV. Louis’te olduğunu savunmakta ve Fransa’yı Doğu İmparatorluğunun eşiti olarak görmektedir.(58)

XVII. yüzyılda Osmanlı Devletini bölmek ve Kutsal İttifak’a kadar dayanan Türklere karşı kutsal savaş açma düşüncesi gelişmekteydi. Fransa’da Sully’nin (1560-1641) Avrupa Birliği düşüncesine göre Türklerin sürgün edilmesi veya Hıristiyanlığa döndürülmesi gündemeydi.

Bu projede Müslüman Türkiye ve Ortodoks Rusya’nın dışında on beş Avrupa ülkesinden oluşan Avrupa Konfederasyonundan bahsedilmektedir. Yine bu projede Türklerin kendi istekleriyle Avrupa’yı terk etmedikleri takdirde onlara karşı bu ülkelerin savaşması öngörülmektedir.(63-64)

Charles de Nevers, siyasetçi din adamı Papaz Joseph. diplomat Savary de Breves(1560-1628) Osmanlı topraklarının paylaşılması tasarılarının hazırlıklarını yaptılar. Türklere karşı bir Hıristiyan birliğinin oluşturulması ana hedeftir. İstanbul’u fetih düşüncesi ise Breves’e aittir.

Breves Osmanlı Devletinin fethedilmesinden sonra Türk askerlerinin büyük bölümünün-yeniçeriler-devşirme, Hıristiyan kökenli olduklarından dolayı fetih sonrasında onlara kökenlerinin hoşgörüsü ile anlatılması ve yeni toplumda onlara saygın bir yer ayrılması düşüncesindedir.(65-74)

Filozof Leibnitz’e (1646-1716) göre Mısır, dünyanın bütün ülkeleri içerisinde dünya ve deniz imparatorluğunu ele geçirmek için mükemmel konumdadır. XVII. yüzyılda Osmanlı başkenti İstanbul’un fethi düşüncesinden önce Mısır’ın fethi gerekmektedir. Öncelikle “İstanbul’u besleyen anneyi fethetmelidir.”

Birbiriyle ihtilaflar yaşayan Avrupa’ya ortak bir hedef göstermek gerekmektedir ve bu hedef Leibnitz’e göre Osmanlı İmparatorluğudur. Bu

dönemde Osmanlı idaresi Köprülü ailesindedir(1656-1683). Bu projede Balkanlar, Gürcistan, Anadolu, Mısır’daki Osmanlı Hıristiyanlarının yardımının mutlak sağlanacağına inanılıyordu. Hatta Kürtler ve Araplar da isyana hazır olacaklardır.(74-89)

Papaz Jean Coppin ise “Avrupa’nın Kalkanı veya Kutsal Savaş: Türklerin Akınlarından Korunmak ve Onlardan Gasp ettikleri Yerleri Geri Almak İçin Hıristiyanlığın Kral ve Hükümdarlarına Işık Tutabilecek Siyasî ve Hıristiyan Görüşler ve Beraberinde Türkiye, Teb-Mısır- ve Berberistan’a-Kuzey Afrika-yapılan Seyahatten İzlenimleri İçerir”adı ile yazdığı kitapta Avrupa hükümdarlarının Türklere karşı bir kutsal savaş için birleşmesi gerektiği fikrine yer vermektedir.

Coppin kitabını 1686 tarihinde Fransa’da Osmanlıya karşı fetih tasarılarının olduğu bir sırada yayınlamış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Önerdiğim kutsal savaş kararı daha önceki Haçlı Seferlerine kıyasla çok daha kolay yönler taşıyor. Çünkü çok büyük risklere ve harcamalara meydan vermeyecek özelliktedir. Hatta denilebilir ki bu hem çok kolay hem çok az parayla yapılabilecek hem de güvenli bir savaş olacaktır.”

Bu proje XIV. Louis’in İstanbul’u fetih tasarısı sırasında gündeme getirilmiş ve yayınlanmıştı. Bu yönüyle dikkate değer bulunmaktadır. Türklerin Viyana mağlubiyetinden itibaren önemli kayıplara uğradığından bahisle Coppin, Avrupalıların ise bu devirde çok güçlü ve barış içinde olduklarını, imparatorlukların zirveye çıktıkları yerin aynı zamanda düşüşe geçtikleri yer olduğu düşüncesinden hareketle Osmanlı Devletinin de çok güçlü orduları olmasına rağmen yakın gelecekte parçalanacağını, bunun asıl sebebini ise içinde barındırdığı ve esaretlerinden kurtulmayı sabırsızlıkla bekleyen milletlerin çeşitliliği olarak göstermektedir.

Coppin, Türklere karşı bütün Avrupa monarşilerinin bir araya gelmesi ve bu ittifakın Türk İmparatorluğunun tam olarak yıkımına kadar devam etmesi fikrindedir. Coppin de Filozof Leibnitz gibi İstanbul’un aç bırakılması ve bu yönde Çanakkale Boğazının ablukaya alınmasını, öncelikle İstanbul

değil de Kıbrıs ve Mısır'ın fethedilmesini öne sürmektedir.(90-98)

Osmanlı İmparatorluğunu bölme tasarılarını yapan yazarlardan birisi olan De La Croix'in metni 1688 tarihli diplomatik yazışmalarla bir arada bulunmaktaydı. Bu metin dikkat edilirse 1683 tarihli 2. Viyana bozgunumuzdan üç yıl sonrası yazılmıştır.

De La Croix'in İstanbul'u yakmak projesinde, İstanbul evlerinin genelde tahtadan yapılmış olduğu için çok kolay bir şekilde yakılabileceğinden, bu durumda İstanbul'un bir gün içerisinde boşalacağı ve halkın dağlara kaçacağından bahsedilmektedir. Aynı metinde "Bu kadar zaferden sonra doruk noktaya ulaşabilmek için Fransız Kralında noksan kalan bir şey var, o da Osmanlı Padişahının gelip ayaklarına kapanması" ifadeleri de dikkatimizi çekmektedir.(103-108)

XIV. Louis'in tasarısının hazırlık bilgi ve belgelerini hazırlamak üzere bizzat kral tarafından atanan ekip içerisinde olan Gravier D'ortieres denizci kimliğiyle ve devletin sadık hizmetkârı olarak tanınmaktadır. 1671 tarihli mektubu Onun 39 yıl devlet hizmetine işaret etmektedir. Osmanlı Devletinde ki ticarî görevi ise burada Fransız ticaretini geliştirmek ve tedbirler almak olduğu kadar aynı zamanda propaganda yapmaktı. Onun görevi teftiş ve casusluk olarak da değerlendirilmekte, Osmanlı kıyı, liman, ada ve özellikle Çanakkale Boğazı'nın incelenmesi şeklinde hazırladığı veya hazırlattığı raporlar ve yazışmaları dikkatimizi çekmektedir. Düşünülen odur ki Çanakkale Boğazı geçilirse bu şekilde İstanbul daha kolay ele geçirilebilecektir.(125-165)

Gravier d'Ortieres bulunduğu görevlerde ve seyahatlerinde tespit ettiği, yazdığı raporlar, harita, plân, görüntü, resim vd. dokümanlarını üç cilt olarak bir araya getirmiştir. 1. cilt başında İstanbul ve Osmanlı Devletine ayrılan bahisler bulunmaktadır.

Adı geçen metnin 1. Bölümünde "Yeryüzünün başkenti olmaya lâyık" olarak tarif edilen İstanbul'un, Türk başkentinin ayrıntılı tanıtımı yapılmaktadır. İstanbul'un güzelliği ve konumu Grelot gibi G. d'Ortieres' de etkilemiş ve

hayranlıklarını ifade edebilecek kelimeleri bulamamışlardır. Grelot'un kitabı 1680'de yayınlanmış, bu kitap doğunun, İstanbul'un fethedilmesi ideolojisinin bir ifadesi olarak ele alınmıştır.(175-178)

Grelot'un İstanbul ile ilgili şu ifadelerini buraya almakta fayda görmekteyiz: "Adalardan çıkıp Kız kulesi hizasına gelindiğinde burası sanki dünyanın her yeri büyük bir hoşlukla seyredilen bir başka eşigidir...İlk gelişimde büyüleyici bir kente girdiğimi düşünmüştüm...Dünyada bu şehir kadar evreni idare edebilecek nitelikte başka bir şehir yoktur... Sanat ve doğa güzellikle verimliliğin eşit olduğu bir yer kurmak için bir araya gelebilseydi herhalde İstanbul'dan daha iyisini başaramazlardı...Kitabımı çok dindar Hıristiyan ve muzaffer unvanlarını böylesine hak eden bir Kralın yardımı ve desteği ile yöneticiliğinden kendisini mutlu edecek bir tasarının dünyanın en güçlü kralına esin vermesi için her şeyin egemen hâkimine dua ederek bitiriyorum:

Ey yüce Tanrı, boşaltın Louis'in ayaklarının altına

Bizans zalimlerinin gururunu

Düşsün görkemle Fransa'nın yıldızları

Çarptıkları kadar göz kamaştırıcı parlasın

Size baş kaldırına boyun eğdirmek için

Sizinle ve muzaffer kılarak

Yok etsin yanlısını bu dinsiz halkın

Ve yerine onun yeşertsin

Kutsal yasalarını şanlı dininizin."(179-180)

Gravier d'Ortieres'in plânlarında doğrudan doğruya İstanbul üzerine yürünmesi vardır. Başkentten başlanırsa bu şekilde Osmanlı güçleri kuşatılacak, denizle sınır arasında sıkıştırılacak ve hepsi Avrupa'da öldürülecektir. Osmanlı içerisindeki milletler silâhlandırılacaktır. Türkler Asya'ya geçecek olurlarsa her tür acıma bu tasarının dışındadır. Çünkü Türkler Asya'ya geçerse tekrar toplanabilirler.

Burada Türkler için hayat hakkı bitiyor ve gerçek bir dünya sonu gündeme getiriliyor. Osmanlı ordularının tamamen dağılacağı, Sultanın Asya'ya

kaçacağı, hiç kimsenin kurtulamayacağı düşünülüyor. Aynı yerde Asya tarafına gönderilecek olan kadın ve çocuklardan başka hepsinin kılıçtan geçirilmesi, yirmi bine yakın adamın hayatlarının bağışlanması ve bunların Fransa'da kadirgamlarda kürek çekmek üzere kullanılması, Fırat ötesine göçe zorlanan Osmanlı milletinin dağılması, Türklerin bir daha toparlanmaması ve yok edilmesi...gibi düşünceler sıralanmaktadır.(184-185)

Kralın emriyle ve muhtemelen 1687-1689 tarihleri arasında yazıldığı bilinen Gravier d'ortieres'in metni ve haritaları. eser içerisinde belli yöntemlere uyularak verilmiştir. Metin başlığı şu şekildedir:

“Akdeniz kıyılarında Muhammedî prenslerin elinde bulunan yerlerin durumu ve 1685, 1686 ve 1687 yıllarında Majestelerinin emriyle Doğu limanlarına yapılan ziyaret sonucunda çizilen plânlar ve çıkarma yaparak oraları ele geçirme tasarıları.” Burada İstanbul Osmanlı İmparatorluğunun başkenti, güzelliği ve bulunduğu konumdan dolayı dünyanın başkenti olmaya lâyık gösteriliyor, şehrin tepeler üzerine kurulduğu, Avrupa'nın en güzel limanına sahip olduğu, tepeler üzerine kurulu bir çok caminin varlığından anlaşılacağı üzere sanatın da bu güzelliğe katkıda bulunduğu belirtiliyor.

İstanbul'un dört fersahlık bir surla çevrili olduğundan bahisle İstanbul surları hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Padişahın oturduğu konaklara saray denmektedir ve İstanbul sarayı padişahın birinci sarayıdır. Divan sarayda toplanmaktadır ve Sadrazam adaleti icra etmektedir.

Şehre baskın düzenlemek için en uygun yer Yedikule ötesi kıyıdır. Şehirde otuz bine yakın hane vardır. Türk tarzında ahşap ve kesme taştan yapılan bu evlerin büyük kısmı tek katlıdır. Türklerin At meydanı dedikleri hipodrom, eskiden Roma ve Bizans devrinde at yarışlarının yapıldığı büyük meydandır. Şehirde çeşmeler, su kemerleri, sarnıçlar vardır. Şehrin Pazar, Bedesten, çarşı ve kervansarayları vardır.

Türklerin kağıt yapmanın sırrını bilmedikleri, resim ve heykel sanatlarını icra etmedikleri, matbaayı

da bilmedikleri, bilim ve güzel sanatlara merak göstermedikleri, tıp ve cerrahide hiçbir akademi ve okullarının olmadığı, gemi mimarlarının iyi olmadığı, şehirlerin tahkiminden bir şey anlamadıkları, matematiğin ülkede bilinmediği belirtiliyor. Hıristiyanlardan alınan esirlerin satıldığı Esir Pazarı'nda erkekler bir tarafta, yüzleri örtü ile kapalı kadınlar diğer bir tarafta sıralanmakta ve kadın esirlerin fiyatları üç yüz ile beş yüz lira arasında değişmektedir.

Ayasofya İstanbul'un başlıca camiidir ve dünyanın en güzel binalarından birisidir. Burası Türklerin koruduğu tek Hıristiyan kilisesi olarak gösterilmektedir. Bu mabedin plânu bir Yunan Haçıdır. Bahsi geçen metinde Ayasofya hakkında sanat ve mimarî yönleriyle ayrıntılı bilgi görüntülerle desteklenerek verilmektedir. Aynı metinde Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u 1453'te aldıktan sonra bu mabedi camiye çevirdiği, bazı yerlerini yıktığı, bazı eklemeler yaptığı belirtiliyor.

Türkler Ayasofya'yı camiye çevirmek için mabedin içinde ve dışında olmak üzere ekler, eserler yapmışlardır. Metinde bu eserler hakkında da ayrıntılı bilgi verildiği gibi Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Valide Sultan Camii hakkında da bilgiler verilmektedir.

İstanbul Liman ve tersanesi, İstanbul'un varoşları (Kasımpaşa, Aynalı Köşk, Galata, Pera, Tophane, Fındıklı, Kız kulesi, Üsküdar) ve İstanbul Boğazı hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Padişahın deniz kuvvetlerinden bahisle kadirga ve kalyonların yapıldıkları yerler, sayıları ve inşa hataları yazılmaktadır. Ayrıca Osmanlı deniz gücü hakkında ayrıntılı bilgiler aktarılmaktadır.(188-268)

İstanbul'un kolaylıkla yakılması ve ele geçirilmesi tasarısının ardından metinde bu tasarı için gerekli olan askerî güçler konusunda da ayrıntılı bilgiler görebiliyoruz. Bu iş için 15 kadirga, 20 kalyon, 8 bombarta, 6 yangın gemisi gerekmektedir. Yangın için kırk bin bombaya ihtiyaç vardır. Belirtilen yerlere baskın düzenlemek üzere sekiz bine yakın güç gerekir. Kralın bu sefer emrini verdiği takdirde tecrübeli olan kral tebaası da tanıtılmaktadır.

Savaş halinde elçi ve diğer Fransızları geri çekme yöntemlerinden bahisle başlıca dört yol önerilmektedir. İstanbul seferinden sonra Bâb-ı Âli ile yapılacak olan bir barış projesinden de söz edilmektedir. Türklerin istenilen şartlarda barış isteyeceklerinden şüphe edilmemektedir. Türkleri buna zorlamak içinse Bozcaada, Sakız ve Midilli adalarının işgali gerekir.

“Bana göre şu şartlarda barış yapılabilir:

1.Padişah, Krala elçi gönderip barış isteyecek, aynı zamanda karşılıklı elçiler gönderilecektir.

2.Padişah Paris’e elçi göndermezse Majesteler’i Bâb-ı Âli’de devamlı elçi bulundurmuyacak, bu durumda zaten yalnız ticarete yönelik olan işlerimizin müzakeresi için bir memur yeterli olacak...Padişahın Bâb-ı Âlisinde Fransızların işlerini kolaylaştırmanın en iyi yöntemi İstanbul’u yakmaktır ve böylece parlak bir hareketle bu sarayın gururunu kırmaktır.

3. Adı geçen memur veya konsoloslar hiçbir şekilde ne Bâb-ı Âli’nin memurlarına, ne limanlarda ilk kabul merasimlerinde, ne bayramlarda ne de diğer Türk bayramlarında hediye vermek zorunda kalacaklardır.

4. Bâb-ı Âli Fransızların bir savaş sırasında bırakmak zorunda olacakları tüm malların değerlerini dönüştürme asıllarını bulamadıkları takdirde ödeyecek.

5. Bâb-ı Âli kralın tebaasına özel muamele yaparak diğer milletlerin ödedikleri gümrük vergilerinden yüzde bir oranında daha düşük vergi almak zorunda bırakılacak. Ayrıca Karadeniz’de ve Kızıldeniz yoluyla Hindistan ile ticaret yapabilmek için izin istenecek.

6. Son olarak ta Mukaddes Yerler Rumlardan alınıp geçmişte olduğu gibi Lâtin din adamlarının emanetine verilecek ve buraya ziyarete giden Fransızlar vergi ödemeyecekler.” Bu anlaşmanın sürekli olabilmesi içinse Kralın gücünden dolayı çekilmez bir gurur içerisinde sarayı dize getirmesi gerekmektedir. Ancak bu projenin, Bâb-ı Âli’nin Avusturya İmparatorluğu ile barış yapmasına kadar gecikmesi sağlanacaktır.(269-278)

İstanbul’da Doğu Fransız İmparatorluğu’nun kurulabilmesi tasarısı üzerinde de durulmaktadır. Türklerin kaybedilen savaşlar ve topraklar neticesi, büyük perişanlık ve şaşkınlık içinde ve kaynaksız, generalsız, parasız, ordusuz, bakansız, gemisiz, dostsuz olduklarından bahisle maliyenin kurduğu, devlet hazinesinin boşaldığı, suçlu bulunarak boğdurulan Osmanlı vezirlerinin yerine gelenlerin yeterli tecrübe ve yetenek elde etmeye zamanlarının olmadığı belirtiliyor.

Osmanlıya karşı yapılacak mücadelede bütün Hıristiyan hükümdarların bir araya gelmesi düşüncesi öne sürülmekte ancak bunun şimdiye dek uygulamaya konulmadığı, birinci zorluğun Hıristiyan hükümdarlar arasındaki birlik sadece dinî mahiyette ele alındığı takdirde bunun sonuç vermediği, ikinci zorluğun birlik projesinin uygulamasındaki zorluk olduğu, Hıristiyan ordularındaki çok çeşitli milletlere bağlı orduların aralarındaki nefret ve anlaşmazlıklar, fetihleri ve zaferleri paylaşmak konusunda yaşanabilecek ihtilaflar Hıristiyan ordularında çok hızlı bir şekilde ayrılıklara sebebiyet verecek ve bu sefer kendi aralarında savaşa kalkışacaklardır.

Başka bir çözüm yolu olarak ise Osmanlıların tamamen yeryüzünden silinmesi ve topraklarının Hıristiyan hükümdarlarca paylaşılması gösterilmektedir. İstanbul’un fethedilmesi Majesteleri’nin bu imparatorluk üzerindeki hak ve taleplerini daha da güçlendirecektir. Ayrıca Hıristiyan hükümdarlar arasında ittifak sağlanmalıdır.

Osmanlıların yok edilmesine İstanbul’dan başlamakla bütün Osmanlı güçleri çevrilebilir ve hepsi Avrupa’da yok edilebilir. Öte yandan idarelerindeki bütün milletlerin silâhlanması ve isyanı, işi kolaylaştıracak, Türkler Asya’ya dahi kaçamayacakları için topluca yok edileceklerdir. Türklerden bir kısmının hayatlarının bağışlanması konusu gündeme gelmemelidir. Çünkü sağ kalırlarsa Asya’ya geçebilir ve tekrar toparlanabilirler.

“Hiçbir adam kurtulamayacak. Asya’ya göndereceğimiz kadınlar ve çocuklar dışında hepsini paramparça etmek gerekir. Ancak yirmi bin kadar

adamı hayatta bırakmakta yarar vardır. Bunların en iyilerinden on-on iki bini seçilerek yük gemileriyle Fransa'ya gönderilecek ve orada Doğuda kullanılan kadirgalarda kürekçilerin yerini alacak.”

Yeni kurulacak olan imparatorluğun her yönden nasıl kurulacağı, inşa edileceği, liman ve boğazların yeni durumunun nasıl olacağı, Osmanlı sonrası onlardan kalan toprakların nasıl paylaşılacağı ve Osmanlıya bağlı devletlerin durumunun ne olacağı gibi konularda açık ve net bilgiler verilmektedir. İstanbul'un bu yeni duruma göre tahkim edilmesi, bunun için de surların karaya baktığı yöndeki hendegin sekiz on ayak derinleştirilerek ve on on iki metre genişletilerek yerinde bırakılması gerekir. Daha sonra Mısır'ın fethi düşünülebilir.

Bütün Anadolu, Suriye, ve Filistin fethedilerek Osmanlı'nın Fırat ötesi ve Arabistan çöllerine gitmesi sağlanabilir. Böylece Hıristiyanlığın Mukaddes Yerleri kurtarılırken Osmanlı da bir daha başını kaldıramayacak şekilde her yöne dağılmış olacaktır.

Bu tasarının hayata geçirilmesi, düşünüldüğünden daha kolay kabul edilmektedir. Asya ve Mısır eyaletlerinin en az Avrupa milletleri kadar Osmanlıdan nefret ettikleri, kolaylıkla isyan edebilecekleri belirtiliyor. Metnin son kısmındaysa bu büyük tasarının uygulanabilmesi için alınması gereken tedbirlerin, hadiselerin seyrine göre belirleneceği yazılıyor.

Bahsi geçen tasarının uygulamaya konması için gerekli masraf cetveli metnin sonunda verilmektedir. Cetvelde toplam otuz bir milyon yedi yüz seksen yedi bin dokuz yüz kırk lira masraf gösterilmiştir.(279-310)

Eserin sonuç bölümünde bu çalışmada Doğu Roma İmparatorluğu'nu Fransa Kralı XIV.Louis güdümünde tekrar kurmak. Fransa'nın imparatorluk iddiaları, Osmanlı topraklarının paylaşılması hadisesinde Avrupa ülkelerinin aralarındaki rekabet ve ihtilaflar, İstanbul'un fethi sonrasında Türklerin yok edilmesi veya Asya'ya geri topraklarına gönderilmeleri gibi tasarı ve ideolojik yaklaşımlara yer verildiği ifade ediliyor.

XIV.Louis dönemi, Fransa'nın uyguladığı bazen dost bazen düşmanca bu iki ayrı politikanın kendi arasında birbiriyle sürekli çatışma içinde olduğu, çelişkiler gösteren, İstanbul Hükümetini olduğu kadar Avrupa ülkelerini de rahatsız eden dönem olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki ilişkilerin daha sonraki yıllarda değişikliklere uğrayacağı, XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlıyı parçalama ve bölme tasarılarının uygulamada ilki olarak kabul edilen Bonapart'ın Mısır seferine dek hiçbir zaman savaş haline dönüşmediği de ifade edilmektedir.(323-325)

XVII. yüzyıl Türk Fransa ilişkileri tarihi açısından son derece kıymetli bilgiler içeren eserin teferruata dayalı bilgi ve belgelerinden, mümkün olduğunca kısa ve özlü bir tanıtımını yapmaya çalıştık. Eserin bütün konuları birbirine bağlantılı ve birbiriyle ilgilidir. Dolayısıyla konular arasında irtibatın sürekli olabilmesi ve asıl ana konunun tam olarak anlaşılabilmesi için elimizden geldiğince olayların akışını izleyerek, o devir şahsiyetlerinin bu olaylardaki etkinlikleri üzerinde durmaya çalıştık.

Bir eserin tam manasıyla anlaşılabilmesi ve okuyucuya faydalı olabilmesi için elbette ki o eserin bizzat okunması gerekmektedir. Biz burada sadece eserin tanıtımına yönelik olarak bir ön çalışma yapmış bulunmaktayız.

Son söz olarak günümüz Türkiye'sinin tarihi, siyasi, kültürel hadiseleri ve Türk diplomasisi açısından mutlaka okunmasını tavsiye ettiğimiz bu kıymetli eserin, Türk tarihi ve Türk kültürüne kazandırılmış yegâne ve seçkin bir eser olduğu kanaatindeyiz.

Sosyal Devletin Yapısı ve Sorunları Üzerine Bir Kitap

Songül Sallan Gül, *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!*, Etik Yayınları, 341 sayfa, İstanbul 2004.

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Devletleri yönetme bilimi ya da insan topluluklarının yönetme faaliyeti olarak kısaca tanımlanan politika, doğal olarak gündemini tarih boyunca hiç yitirmemiş ve nasıl olması gerektiği konusundaki sorularını ve sorunlarını da felsefi olarak hep içinde barındırmıştır. İnsanlar sosyal, siyasal ve kültürel olarak da yaşadıkları toplumda az yada çok, öyle yada böyle bir düzen ve örgütlülük içinde bulunduğu göre, siyaset felsefesi de sorularını hep soracak, nedenleri, niçinleri ve nasılları da kaçınılmaz birer değerlendirme oluşturacaktır. İşte elimizdeki bu kitap da siyaset ve devlet felsefesi alanında bir sorgulama ve değerlendirme yaparken, kendine yeni liberalizm ve politikalarını konu edinmiştir. Yeni liberalizm ve politikaları 1980'lerden sonra tüm dünyada egemen olmaya başlamış, yazarın da belirttiği gibi, “ekonominin ve sermayenin küreselleşmesi”, “yeni dünya düzeni ile bütünleşme”, “özelleştirme” söylemleri ve uygulamaları, “serbest piyasa sistemi” “devletin ve politik alanın geri çekilmesi”, “sivil toplumculuk”, “yerel olana geri dönüş” ve benzeri uygulamalarla hem ulusal hem de uluslar arası alanda yerini almıştır. Siyaset felsefesi de üzerine düşen görevi yerine getirecek ve doğası gereği sorular sormaya, incele-

meler yapmaya, kültürün ve düşüncenin tarihi çizgisinde devam edecektir. Devletin yapısı karşısında bireyin temel hak ve özgürlükleri nelerdir?, iktidar nedir?, meşruiyet nedir?, sivil toplumun anlamı nedir? Egemenlik nedir?, tasarımların uygulamaları nasıl olmuştur?, sosyal devletin anlamı nedir?, piyasa ekonomisi nasıl işlemektedir ve problemleri nelerdir?, küreselleşme neyi ifade etmektedir?, küreselleşen dünyada güçlü devletlerle, gelişmekte olan devletlerin ya da üçüncü dünya devletlerinin durumu hangi yöne gitmektedir? ekonomik politikalar ulusal sermayeye mi yaslanmalı yoksa uluslar arası sermaye işbirliğini zorunlu kılmalı mı?... ve daha soruları çoğaltabileceğimiz, üretebileceğimiz bir alandayız. İşte kitabımızda bu sorgulamayı kendine esas alarak bir yandan soru sormakta yanıtlarını istatistikler ve belgelere dayandırmakta, diğer yandan da yeni liberalist politikaların uygulamaya başlandığı ve buna göre piyasa ekonomisinin oluşturulduğu üç ülke olan Reagan dönemiyle başlayan Amerika Birleşik Devletlerini, Thatcher dönemiyle başlayan İngiltere'yi ve 1980 sonrası Türkiye'yi piyasa ve sosyal devlet açısından mercek altında tutmakta ve karşılaştırmalar yapmaktadır.

Yazar, ilk önce liberalizm ve yeni liberalizmin tarihsel gelişimini, sınıflamalarını(klasik liberalizm, sosyal yada eşitlikçi liberalizm, yeni liberalizm) anlatarak, tarihi bağlantıları ve felsefi, sosyolojik durumları belirlemekte, sonra ikinci bölümde geleneksel ve yeni muhafazakarlık ile yeni uzlaşmayı, üçüncü bölümde yeni liberalizmin özgürlük, demokrasi, adalet ve eşitlik anlayışları ile refah devleti ve piyasaya devlet müdahalesi sorununu, dördüncü bölümde klasik liberalizmde haklar ve refah anlayışı ile Keynesci refah devletinin gelişimi ve dönüşümünü, beşinci bölümde Keynesci refah devletinin oluşumu ve dönüşümünü açıklayan yaklaşımları(yapısal-işlevsel yaklaşım, yeni sağ yaklaşımlar, marksist kökenli yaklaşımlar) ele almakta ve bunlar üzerinde değerlendirmeler yaparak eleştirel bir bakış sunmaktadır. Kitabımızın asıl belkemiğini oluşturan ABD, İngiltere ve Türkiye beşinci, altıncı ve yedinci bölümde ele alınmıştır. Yüz sayfalık bu üç bölümde, her üç devletteki, yoksulluk yasaları, sosyal güvenlik

önlemleri, sosyal güvenlik kuruluşlarının durumu ve kurumsal yapılarının tespiti, gelir yardım programları(aile ve çocuk yardımları, kira ve konut yardımları),sosyal sigorta sistemleri,kamu sosyal güvenlik programlarından eğitim ve sağlık sistemleri, konut problemleri, destekleyici gelir programları, gıda yardımları konuları tarihi seyir içinde ve yeni liberal politikalar dönemindeki değişim durumları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Son bölüm değerlendirme ve sonuçları kapsamaktadır. Son değerlendirme olarak yazar probleme kendi çözüm önerisi olarak aşağıdakileri söyleyerek siyaset felsefesi alanındaki soruları çeşitlendirmekte ve irdelemektedir. "Bireyin ve toplumların özgürleşmeleri, siyasal yapıların demokratik gelişmişlik ve ekonomik refah düzeylerine bağlı olduğundan, bunun gerçekleşmesi, ne yeni liberallerin önerdikleri apolitik bir siyaset ve toplum modeliyle, ne otoriter ve kontrol eden devlet anlayışıyla, ne ataerkil ve aşırı müdahaleci Keynesci refah modeliyle, ne de Wallerstein'in ileri sürdüğü gibi tek başına bireysel ütopyalarla gerçekleşebilir. Burada çözümlenmesi gereken temel sorunsal, birey-piyasa-devlet ilişkilerinin biçimi ve içeriğidir.

Ancak, bireylerin ya da kategorik grupların (yaşlılar, özürlüler, çocuklar, kadınlar, yoksullar v.s.) karşı karşıya kaldıkları, kişisel ve toplumsal nedenlerden ya da serbest piyasa dinamiklerinden kaynaklanan sınırlılıklarını ve yoksunluklarını aşmalarında, ne piyasa ne de devlet tek başına yeterli olamamıştır. Belki de çözüm, hem bireylerin, hem de toplumların sosyal adalet ve fırsat eşitliği temelinde, birlikte özgürleşmelerini sağlayabilecekleri, çoğulcu, katılımcı demokratik ve eşitlikçi bir toplum modeliyle mümkün olabilir. Toplumun ve bireylerinin bu amaçlarını gerçekleştirebilmelerine piyasanın ve devletin nasıl ve ne ölçüde yardımcı olacağı, yine öngörülen ilkeler etrafında bireylerin ve toplumun kendisi tarafından belirlenecektir".

Zengin kaynakçası ile de dikkati çeken kitabımızın kendi alanına katkı yaptığı düşüncesindeyiz. Nitekim takdim yazısını kaleme alan Prof. Dr. İşayе Üşür'ün son cümlesine biz de katılıyoruz. Tartışılması ve okunması gereken bir çalışma.... Yazara teşekkür ederken yeni çalışmalarını beklediğimizi burada ifade etmek isteriz.

**TÜRK KÜLTÜRÜNÜN DÜNYA KÜLTÜRLERİNE ETKİ VE
KATKILARI KONULU
ULUSLAR ARASI VI. TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN
KASIM 2005'DE ANKARA'DA YAPILACAKTIR.
AYRINTILI BİLGİLER İÇİN WEB SİTEMİZ
WWW.akmb.gov.tr**

Balkanlardan İki Dergi

“Kaynak ve Bay”

Bay (Balkan Aydınları ve Yazarları) Aktüel Kültür Sanat,
Yıl: 11, Sayı: 105, 2004,

Kaynak, Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi, Türk
Kültür Merkezi Yayını, Yıl: 5, Sayı: 21, Mart-Nisan 2004.

Dr. Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Tarih, kültür, edebiyat ve sanat konularında çeşitli yazıların yer aldığı dergi, Bulgaristan Soya’da beş yıldır çıkmaktadır. Derginin sahibi ve Yazışleri Müdürü sabri Alagöz’dür. Derginin yazı Kurulu: Ahmet Tımiş, Prof. Dr. Cengiz Hakov, İbrahim Çınar, Suzan Çakır, Prof. Dr. İbrahim Kasimov, Yusuf Kerim, Osman Aziz, Prof. Dr. Üzeyir Zeynelov, sabri Alagöz, Doç. Dr. Ulviye Hoca’dan oluşmaktadır. Teknik Redaktör ve Sayfa Düzeni: Müh. Bahar Memiş. Derginin yurt içi temsilcileri: Ali Boncuk (Razgrat), kenan Kamil (Şumen), Durhan Ali (Kırcalı), Mehmet Şefik (Pleven), Mücella Bilal (Burgas), Muhsin Kara (Ruse), Türkiye Temsilcileri: İsmail Tunalı (Ankara), Dr. Şaban Kalkan (İzmir), Durhan Hatipoğlu (İstanbul).

Dergiyle bağlantı için: Sofya 1000, PK 1434, Tel.: 359 (2) 956-33-66, Cep Tel.: 0888 600 012, e-mail: kaynak@abv.bg, Genel Ağ Sayfası: www.tkc21.hit.bg.

Biz burada, yayın hayatında 5. yılını dolduran derginin 21. sayısı hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Kapak resminde Prof. Miloş Uoskoviç’in “Eski Varoş” adlı tablonun bulunduğu derginin bu

21. sayısındaki “Başyazımız” köşesinde, “Zararlı Değil, Yararlı Olmak-Hüner” adlı yazı bulunmaktadır. Yazı İşleri Müdürü Sabri Alagöz’e ait olan bu yazıda, “zarar” kavramı üzerinde durulmakta ve Bir şiirde de denildiği gibi:

“Adın geçer dilden dile/Meşaledir her nesile.

Millet için can vermek/Çelenk olur ilden ile!”

topluma yararlı olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır.

Prof. Dr. Hüseyin Memişoğlu’nun “Kültürel Geçmişimiz” köşesindeki “Bulgaristan’da Türk Eğitimi Tarihi” başlığını taşıyan yazısında, Bulgaristan’daki Türk eğitim tarihi hakkında bilgi vermektedir. Bu yazıda konu; “Bulgaristan coğrafyasına Türklerin Gelişi”, “Bulgaristan’daki İlk Müslüman Eğitmciler”, “Türkiye’deki İnkılapların Türk Eğitimine Etkileri”, “II. Dünya Savaşın Sonrası Türk Eğitimi” ve “Asimilasyon Politikaları ve Türk Eğitimi” alt başlıkları altında değerlendirilmektedir.

“Bilime Hizmet” köşesinde “Doç. Dr. Hayriye Memoğlu 70 Yaşında” başlıklı yazı bulunmaktadır. Bulgaristan Türklerinden bir bilim kadını olan, Türkoloji, Balkanoloji ve Slav dilleri alanında 150’nin üzerinde eseri bulunan ve 70 yaşına giren Hayriye Memoğlu (Hayriye Süleymanoğlu)’nun hayatı ve çalışmalarından bahsedilmektedir.

Doç. Dr. Hayriye Süleymanoğlu’ tarafından kaleme alınan “Yordan Yorkov’un Öykülerinde Türk Leksik Unsurları” başlıklı yazıda, Bulgar Edebiyatının ünlü isimlerinden biri olan Yordan Yovkov’un (1880-1937) hayatı, öykülerinde geçen Türkçe kökenli kelimeler ile özel isimler ve yer isimleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yazıda bu konuyla ilgili olarak şu sözlüklerin yayımlandığı belirtilmektedir: Vesela Krısteva’nın “Çağdaş Bulgar Basımında Türkçe Kelimeler Sözlüğü” (Bulgaristan/Sofya, 2000) ve Alf Gannes, Kjetil R. Hauge ve Hayriye Süleymanoğlu’nun “Bulgarcada Türkçe Kelimeler Sözlüğü” (Oslo/Norveç, 2002).

Recep Küpçü’yü 28 Yıl Önce Yitirdik” köşesinde Mücellâ Bila’in “Her bahar doğan şairimiz” adlı yazı yer almaktadır. Ünlü şair Recep Küpçü (28 Eylül 1934-26 Nisan 1976) şiir dünyası üzerinde durulmaktadır.

“Postalayamadığımız Mektup” başlıklı yazıda Ali Ömer Emin’in Merhum Recep Küpçü’ye hitaben yazmış olduğu mektup bulunmaktadır.

“Yeni Türkiye” köşesinde, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü Doç. Dr. Yusuf Sarıнай tarafından kaleme alınan “Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temel İlkesi Laiklik” adlı yazı yer almaktadır. Bu yazıda, laiklik ilkesi üzerinde durulmakta ve Türkiye’nin çağdaşlaşmasının, Atatürk’ün çizdiği yolda ilerlemesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Vedat S. Ahmet’in “Mehmet Fikri’nin Kısa Fikri ve Edebî Yolculuğu” adlı yazısı 2003 yılında Bursa’da yayımlanan “Mehmet Fikri Şiir ve Hikâyeler” adlı kitapla ilgili bilgiler içermektedir.

“Ünlü Seyyahlar” köşesindeki yazı “Evliya Çelebi’nin Rumeli Seyahatlarından” başlığını taşıyor. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalından Dr. Emine İnanır tarafından kaleme alınan bu yazıda, Evliya Çelebi hakkında bilgiler verilmekte ve onun Rumeli yaptığı seyahatler üzerinde durulmaktadır. BU yazının sonunda bir konuyla ilgili olarak bir “Kaynakça” bulunmaktadır.

“Kadriye’nin Tiyatrosu” adlı yazı “Sahne Sanatı” köşesinde yer almaktadır. Bulgaristan’daki Türk tiyatroları hakkında bilgiler içeren bu yazıda “Kırcali Tiyatrosu” bir başka deyişle “Kadriye Latifova Tiyatrosu”nun çalışmalarından bahsedilmektedir.

“Dergilerimiz” köşesinde yer alan “Balon’a Uzun Ömürler” adlı yazıda, Bulgaristan’da yayımlanan bir çocuk dergisi olan “Balon” dergisi hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca yazıda, on yılı aşkındır yayın hayatında olan “Balon” dergisinin Çocukların ana dilleri olan Türkçeyi öğrenmelerinde önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir.

Mehmet Alev, “Ben Bir İşgalci Torunu muyum?” başlıklı yazısında, Türklerin Bulgaristan’a gelmeleri ve yerleşmelerini derinlemesine incelemekte ve tarihin ışığında bir işgalci torunu olmadığının altını çizmektedir.

“Yankılar” köşesinde Mehmet Çavuş’un “İçimizdeki Sönmeyen Kandiller (şiiirler)” adlı yazısı bulunmaktadır. Bu yazı, İstanbul’da çıkan “Tuna” dergisinin 83-84. sayılarını içeren Ocak-Şubat 2004’te yayımlanmıştır. Bu yazıda Türk Kültür Merkezi Başkanı, Kaynak dergisinin Yazı İşleri Müdürü, Bulgaristan’da Azınlık Topluluklar Toplumsal Kurulu Başkanı, “Deliorman” Dergisi yazı kurulu üyesi olan Sabri İbrahim (Alagöz)’ün çalışmalarından, Türk kültürüne hizmetlerinden bahsedilmektedir.

Sabri Alagöz, “Tarihten Sayfalar” köşesinde Doç. Dr. S. Esin (Derinsu) Dayı’nın 2003 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında çıkan “Hatay Gezisinde Atatürk” (139 s.) adlı kitabını tanıtmaktadır.

“Genç Kalemler” köşesinde Hikmet H. Ebrahim’in “Hırsız” adlı öyküsü var.

“Savaş Görüntülerinden” köşesindeki “Ahmet Hulisi Efendi” başlıklı yazı, Hayati Otyakmaz tarafından kaleme alınmış. Bu yazıda 24 Mart 1919 tarihinde yaşanan bir savaş anısı yer almaktadır.

“Dünden Bugüne” köşesinde ise Ayşe İbrahimova’nın “Adı Neşe- Veselina” adlı yazısı yer almaktadır. Bu yazıda, Razgrat yakınlarında bulunan Veselina köyünün bir yerleşim alanı olarak gelişimi, kültürel ve sosyal yönden durumu hakkında bilgiler verilmektedir.

Latif Karagöz’ün “Övgüye Değer Çalışma” adlı yazısı “Ansiklopedi” köşesinde yer almaktadır. Burada, İhsan Işık’ın 20 yıl süren ve 5786 edebiyatçı ve bilim adamının hayatını ve eserleri hakkında bilgiyi içeren ve genişletilmiş 3. baskı olarak çıkan üç ciltlik “Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi” adlı eseri tanıtılmaktadır.

Dergide dille, edebiyatla kısaca hayatla ilgili çeşitli şiiirlere de yer verilmektedir. Fevzi Ömer’in “Türkçem” ve “Canım Türkçem Kanım Türkçem” ile Şiir Dünyasından köşesinde Hayati Otyakmaz’ın “Ben Atlası Gri Çocuk” adlı şiiirleri bulunmaktadır. Bu şiiirlerden “Canım Türkçem Kanım Türkçem” adlı şiiiri bir örnek olarak aşağıda veriyoruz:

Beynimi canlandıran ateş,

Ruhumu şahlandıran heves,
Yolumu aydınlatan güneş.
Sen, Türkçem, anadilim benim!

Canım sana kurban, yadigar,
Ulus sana hayran minnettar,
Sende bize neşe, sevinç var.
Can Türkçem, anadilim benim!

Can, kalbimde seninle yaşar,
Kan bende seninle dolaşır,
Söz dilimde seninle coşar.
Ba! Türkçem, anadilim benim!

Bulgaristan Sofya’da Türk Kültür Merkezi’nin süreli yayını olarak çıkartılan “Kaynak” dergisi, Türk kültürü, sanatı, edebiyatı, tarihi vb. konularda yazıları içeren önemli bir dergidir. 5 yıldan beri yayımlanan dergi, Türk kültürüne önemli hizmetler sunmaktadır. Dergiye yaygın hayatında nice başarılı yıllar dileriz.

Balkanlarda 1994’ten bu yana yayımlanan *Bay* dergisinin Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Osman Baymak, Teknik sorumlu: Yavuz Fırat, Dizgi: Muharrem Kıran’dır. Feyyaz Sağlam (1996), Muharrem Tahsin (1997), Prof. Dr. Dionis Tanasoğlu (1998),

Mücahit Mümin (1999), Fahri Kaya (2000), Altay Suroy Recepoğlu (2001), Prof. Mustafa A. Mehmet (2002), Mustafa A. Kırımhoğlu (2003) ve Prof. Dr. İrfan Ü. Nasrettinoğlu (2003)’nun Onur Kurulu’nu oluşturduğu derginin Dış temsilcileri olarak şu isimler bulunmaktadır: Bilal İsmail (Makedonya), Mücahit Mümin (Yunanistan) Emel Emin (Romanya), Muharrem Tahsin (Bulgaristan), Luba Tonasoğlu (Moldova), Veyis Güngör (Hollanda), Hüdai Ülker (Almanya), Harid Fedai (Kıbrıs), Mirza Mehmedoğlu (Gürcistan), Meral Bingöl (Ankara),

Müzeyyen Hançerci (İstanbul), Cahide Ulaş (Tekirdağ).

Derginin haberleşme adresi: Osman Baymak, Luiç Gurakuçi 24/A, 38400 Prizren/Kosava, Tel/Faks: 00381 29 32 453.

Bu sayıda ilk yazı olan “bay’ın Penceresinden Köşesinden” başlığını taşıyan sunuşu Yazı İşleri Müdürü Osman Baymak kaleme almıştır. Bu yazıda, bu yıl içinde vefat eden ünlü şairlerimizden Halil Soyuer’in vefatı dolayısıyla şairden bazı anılar yer almakta.

Derginin ilk yazısı Osman Yıldız’a ait “Çağdaş Arnavutçada Türkçe Kökepli Kelimeler” başlıklı bu yazıda 1517-1912 yılları arasında yaklaşık 400 sene Osmanlı etkisi altında kalan Arnavutçada bulunan Türkçe kelimeler, Arnavutçadaki şekli, ne anlama geldiği (İngilizce olarak), Eski Anadolu, Osmanlıca ve Türkiye Türkçesindeki şekli de olacak biçimde alfabetik olarak verilmiştir. Makalenin sonunda konuyla ilgili bir kaynakça bulunmaktadır.

Niyazi Sul-ça’nın “Türkçe-Arnavutça Sözlüğü, Fjalor Turqisht-Shqip” (ankara, 1994), Rian Dişçi’nin “Sözlük, Türkçe-Arnavutça-İngilizce, Fjalor, Shqip-Turqisht-Anglist Dictionary, English-Turkish-Albanian” (İstanbul, 1994), Türkçe-Arnavutça/Arnavutça-Türkçe” (İstanbul, 1995), A Zajmi - M. Bardhi - S. Drini - L. Mulaku – G. Luboteni – S. İmam’nin birlikte hazırladıkları “Fjalor Shqip-Serbokroatisht Albansko-Srpskohrvatski Reçnik” (Prishtine, 1981) ve A. Kostallari-J. Thomaj-Xh. Lloshi - M. Samara -J. Kole - P. Daka - P. Haxhillazi - H. Shehu - F. Leka - E. Lefe - K. Sima - T. Feka - B. Keta - A. Hidi’nin hazırladıkları ““Fjalor i Gjuhes Se Sotme Shqipe” (Tirane, 1980) adlı sözlüklerin esas alındığı bu yazıda, Çağdaş Arnavutçada bulunan Türkçe kelimeler üzerinde durulmaktadır. Arnavutçadaki şeklinin madde başında yer aldığı bu Türkçe kelimeler, anlamları İngilizce olmak üzere Eski Anadolu Türkçesinde, Osmanlı ve Türkiye Türkçesindeki şekillerini de içine alacak şekilde gösterilmektedir.

“Yunanistan’da Türkler” adlı ikinci yazı Galip Galip’e ait. Bu yazıda Yunanistan’daki Türklerin,

yaşadıkları sıkıntılar üzerinde durulmaktadır. Türkleri asimile edilmesi noktasında Yunanistan'ın izlediği politikaların sonucu olarak Batı Trakya'da yaşayan Türklerinin maruz kaldığı baskılar anlatılmaktadır.

Selahattin Sevi'nin imzasını taşıyan "Balkanların Renk Cümbüşü Üsküp" başlıklı yazıda, Üsküp'teki Osmanlı izlerini oluşturan tarihî mekânlar üzerinde duruluyor. Tarihî mekânların siyah beyaz birer resimleri de yazıda yer alıyor. "Üsküp Çarşısı", "Vardar Köprüsü" ve "Üsküp K alesi" bu tarihî mekânlardan birkaçı.

Neol Malcolm'un "Bosna'nın Müslümanlaşması" adlı yazıda, Türklerin Bosna topraklarına geliş tarihi olan 15. yüzyıldan itibaren Bosnalıların İslâmiyet'le tanışmasıyla birlikte başlayan Müslümanlaşma süreci tarihî, sosyal ve kültürel bir perspektifle ve sebepleriyle birlikte anlatılmaktadır.

Eski Kültür Bakanlarından biri olan Namık Kemal Zeybek'in kaleme aldığı "Ahmet Yesevi'den Atatürk'e Dosdoğru Çizgi" adlı yazıda; Atatürk ve Ahmet Yesevi'nin Türkçeye ve Türklüğe, İslâmiyet'e, Kadın'a ve bilime bakışı karşılaştırmalı olarak kısaca değerlendirilmektedir.

"Onaltıncı Yüzyıl Ozanı Derviş-Paşa Beyazidaviç" başlıklı yazı Prof. Dr. Lamia Hacıosmanoviç'e ait. 16. yüzyılda yaşayan Mostarlı ozan Derviş-Paşa Beyazidaviç hakkında bilgiler verilmektedir.

"Balkanlarda Yaşayan Türk Ressamlar" başlıklı yazıda, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği'nin, Üsküp'te yaşayan ve yakın zamanda vefat eden dünyaca ünlü ressamlardan Mustafa Asım'ın (1952-2003) anısına düzenlediği ve Bulgaristan, Gaguziya, Kosova, Makedonya, Romanya ve Batı Trakya/Yunanistan'da yaşayan Türk ressamlarının da katıldığı Balkan Ressamlarının Karma Resim Sergisi hakkında bilgiler verilmektedir. Bu yazıda, sergiye resimleriyle katılan Mustafa Asım (Makedonya), Fazlı Petri (Gaguziya), Ethem Baymak (Kosova), Fevzi Ali (Batı Trakya-Yun.), Zeynel Beksaç (Kosova), Emel

Mahmut (Makedonya), Ayşe Gülbahar (Romanya), sabahattin Rahimoğlu (Bulgaristan) ve Dimitri Ayoğlu (Gagoğuz) ve resimleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Halil Soyuer'i Rahmetle Anıyoruz" başlıklı yazıda Şair Halil Soyuer'le daha önce yapılan ve şiir, edebiyat, sanat, kitap ile ilgili görüşlerini içeren bir söyleşi yer almaktadır.

Zahit Volkan tarafından kaleme alınan "Kosova'da Türkçe Eğitimi" başlıklı yazıda Kosova'daki Türkçe Eğitimi üzerinde durulmakta. "Davullar Çalar Anam" adlı bir Rumeli türküsü notasıyla verilmektedir.

Devrim Baymak'ın "Balkan Aydınları ve Yazarlar Ansiklopedisi" adlı yazısında balkan aydınları hakkında kısa bir bilgi verilmektedir.

"2003, Yılın Sanatçısı Altay Suray Recepoğlu" başlıklı yazıda Kosova'da, Kosova Sanatçılar Derneği'nin geleneksel olarak düzenlediği "Yılın Sanatçısı" törenleri hakkında bilgi verilmekte. 2003 yılında Altay Suray Recepoğlu'nun "Prizren Çeşmeleri" adlı kitabıyla yılın sanatçısı ödülünü aldığı belirtilmektedir.

Dergide ayrıca şiirlere de yer verilmiştir. Bunlar: s. 5'teki, "Yemen Türküsü", sayfa 7'deki, Ahmet Tufan Şentürk'ün "Özlem", sayfa 9'daki Ethem Baymak'ın "İpince Yağmur Yağar Rumeli'ye Şimdi" ve s 32'deki Bekir Sıtkı Erdoğan'ın "Mavi Özlem" adlı şiirlerdir.

11 yıldır yazı hayatında var olan derginin, ilk 105 sayına ait bibliyografya bu 105. sayının son sayfalarında yer alıyor. "Bibliyografi 1-105 (1994-2004)" adını taşıyan bu bölüm yazar isimlerine göre alfabetik sırayla verilmiştir.

Balkanlarda çıkan "bay" dergisi Türk dili, kültürü, tarihi ve sanatı ile ilgili bilgiler içeren önemli bir araştırma kaynağıdır. Derginin bu sayısı, 1994-2004 tarihleri arasında çıkan 105 sayının içinde yer alan yazıların bibliyografyasını içermesi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Türk kültürüne büyük hizmetleri geçen dergiye, uzun bir yayın hayatı diliyoruz.

“Bal-Tam Dergisi”

Türklük Bilgisi I (Eylül-2004) Dergisi,

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) yayını, Prizren 2004.

Nevin BALTA

Türk Dil Kurumu Uzmanı

2000 yılında Prizren’de Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM)’ni kuruldu. Yıllardır önce Yugoslavya’da, daha sonra Kosova’da Türklük bilimi çalışmaları yapan, öğrenciler yetiştiren, Türkçeyi yaşatan bilim adamlarının başında gelen Prof. Dr.

Nimetullah Hafız ve eşi Prof. Dr. Tacida Zubçeviç Hafız tarafından kurulan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) bu ilkeler doğrultusunda çalışmalar yapmakta ve kitap, dergi gibi yayımlara da imza atmaktadırlar.

Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve eşi Prof. Dr. Tacida Zubçeviç Hafız, Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) bünyesinde; ilki 2001 yılında Prizren’de, ikincisi Mostar’da, üçüncüsü de Karadağ’da olmak üzere üç uluslararası sempozyum (bilgi şöleni) düzenlediler. Bu arada 1973-1991 yılları arasında Piriştine’de yayımlanan ve 91. sayıdan sonra yayımına ara veren *Çevren* dergisini canlandırmak istediler. 2001 yılında 92. daha sonra da 93-94-95-96. sayılarını yayımladılar. Yeni sayılar için yazı topladılar. 100. sayının yayımını görkemli bir şekilde kutlamaya hazırlanıyorlardı. Ancak, 2004 yılı başında *Tan* gazetesini yayımlamaya hazırlanan kuruluştan bir mektup aldılar. Bu mektupta, 1999’da kapanan *Tan* gazetesinin tekrar çıkacağı, *Çevren*’in ise 92. sayısından itibaren yayımlanacağı bildiriliyor, Prof. Hafızlar’ın *Çevren*’le ilişkilerinin kalmadığı hatırlatılıyordu.

Balkan Türkleri, ne yazık ki, hiçbir Balkan ülkesinde birlik beraberlik içinde olamadılar. Onların parçalanmaları, birbiriyle didişmeleri hâkim güçlerin işine geldi. Prof. Dr. Nimetullah Hafız, *Tan* gazetesinin *Çevren*’i yönettiği dönemde derginin yöneticileri ve makale yazarları arasındaydı. Dergiyi yaşattığı için kendisine teşekkür edilmeliydi. Ne yazık ki, bu yapılmadığı gibi dergiyle ilişkileri kesilmek isteniyordu.

Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve eşi bu kez kuruluşlarına süreli, bilimsel bir dergi kazandırdılar. *BAL-TAM Türklük Bilgisi* dergisinin 1. sayısı Eylül 2004 ayında Prizren’de yayımlandı. Türkiye Cumhuriyeti’nin 80. Yıl Dönümüne Armağan edilen bu sayının sahibi BAL-TAM adına Prof. Dr. Tacida Zubçeviç Hafız, sorumlu başyazarı ise Prof. Dr. Nimetullah Hafız’dır.

BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisinin bu ilk sayısında yer alan makale ve yazılar üç bölümde toplanmıştır; “I. Bilim”, “II. Derlemeler”, “III. Olaylar-Yayınlar.”

Bilimsel makalelerin yer aldığı birinci bölümde, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’ni konu alan yazılar sıralanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Balkan ülkeleri bilim adamı ve uzmanlarının bazı makalelerinden örnekler vermek suretiyle, dergide yer alan diğer yazıların adlarına yer vereceğiz.

Birinci bölümün ilk yazısında, Prof. Dr. Reşat Genç, “Atatürkçü Düşüncede Lâiklik ve Din Anlayışı” adlı makalesinde Türkiye’de lâikleşme ihtiyacının Halifelik döneminden başlayarak her dönemde hissedildiğini, teokratik devlet ve hukuk yapısının dar kalıpları içine hapsolmanın imkânsızlığının görüldüğünü şu sözleriyle vurguluyordu:

“Gerçekten de; çağın, dünyanın ve ülkenin şartlarına uygun akılcı bir devlet yapısına geçmek ihtiyacı doğmuştur. Kendisini Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak göstermeğe çalışan bir hükümdarın yetkilerini millete devretmek; millet iradesine, millet egemenliğine dayalı demokratik ve çağdaş bir Cumhuriyeti kurmak ve yaşatmak sorunu ile karşılaşmış; donmuş ve çağın gerisinde kalmış bir hukuk düzeninden çağdaş hukuka, medrese eğitiminden çağdaş eğitime geçmek gerekmiştir. Lâiklik, statik hâle gelmiş bir yapıya hapsolup boğulmaktan, hızla ilerleyen uygarlığın gerisinde kalıp yok olmaktan kurtulmanın kaçınılmaz şartı hâline gelmiştir. Türkiye’de lâik-

leşme işte böylesine önemli, böylesine hayatî ihtiyaçlardan doğmuştur.”

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ise “Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili” konulu yazısında; Türk dilinin yazılı metinlerinin en az 1300 yıldan beri izleyebildiğimizi, Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerinin 8. yüzyılın birinci yarısına ait olduğunu belirtmektedir. Ercilasun Türk dilinin tarihî süreç içinde çeşitli dillerden etkilendiğini ancak varlığını sürdürerek Cumhuriyet dönemine kadar edebiyat, sanat, yazı ve konuşma dili olarak çok zengin ürünler verdiğini vurgulamaktadır. “11. yüzyılın ikinci yarısında Kâşgarlı Mahmud tarafından *Divânü Lûgati't-Türk* adlı ilk büyük Türk sözlüğü yazıldı” diyen Ercilasun, *Divânü Lûgati't-Türk*’ün Türklerin dilleri, ağızları, boyları, âdetleri, yaşayış tarzları, efsaneleri hakkında verdiği bilgilerle ansiklopedik bir sözlük özelliği taşıdığını yazar. Ercilasun yazısına Cumhuriyet döneminde dilde yapılan büyük atılımları, harf inkılâbını, edebiyat ve gazete dilinin sadeleştirilerek, halkın anlayacağı bir okuma ve yazma dilinin yerleştirildiğinden söz ederek devam eder ve “Ama hukuk dilinde, bazı bilim terimlerinde ve resmî yazışmalarda Osmanlı Türkçesi büyük ölçüde devam ediyordu. Dolayısıyla bu alanlarda da sadeleşme gerekiyordu.” Sözleriyle bu konuda yapılan dil çalışmalarını ve Türk Dil Kurumunun kuruluşunu ve ilk dil çalışmalarını, ayrıntıları ile anlatarak okuyucuya bu konudaki temel bilgileri verir.

Prof. Dr. Bayram Bayraktar da “Kuruluşunun 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin Yeri ve Değeri” adlı yazısında Türkiye Cumhuriyeti’ni “genel tarihin bütüncüllüğü içerisinde düşünülmesi gereken, milletimiz ve gençliğimiz için üzerinde her zaman araştırmaların yapılması zorunlu, millî ve evrensel boyutlarda bir olay” biçiminde nitelemektedir. “Cumhuriyetimizin kuruluşu, Türk toplumu için bir diriliş ve Ergenekon’dan çıkıştır” diyen Bayraktar, bu büyük olayı “Türk Rönesansı” olarak tanımlamaktadır.

Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, “Atatürk’ün Dil Politikası” başlıklı yazısında Cumhuriyetin kültür temelleri üzerinde kurulduğunu söyleyen Atatürk’ün kültürün en önemli ögesi olan dile de lâyık olduğu değeri her zaman verdiğini vurgulamakta ve bu konuda yapılan çalışmalara yer vermektedir.

“Atatürk’ün Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü konularında araştırma ve çalışma yapmak üzere

kurduğu ilk kurum Türkiyat Enstitüsüdür” diyen Akalın, Fuat Köprülü’nün Atatürk’ten aldığı talimatla çalışmalara başladığını ve enstitüyü kurduğunu anlatmaktadır.

“Atatürk’ün dil ve kültür alanında gerçekleştirdiği ilk büyük atılım ise yazı devrimidir. Yıllardır tartışılan ve bir türlü çözülemeyen yazı sorunu, birkaç aylık çalışma sonucunda yapılan ‘yazı devrimi’ ile çözülmüştür. Osmanlı devletinde 19. yüzyılda tartışılmaya başlanan ve çeşitli girişimlere rağmen bir türlü sonuç alınamayan yazı konusu Atatürk’ün kararlı ve isabetli uygulamasıyla sonuca ulaşmıştır. Yazı devrimi müjdesini verirken söylediği şu sözler yazının yanı sıra Türkçeye bakışı ve Türkçeye verdiği değeri göstermesi bakımından son derece önemlidir.

“Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenkar, zengin lisanimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.” Akalın, yeni Türk yazısının halka öğretilmesinde Atatürk’ün bir öğretmen gibi, yazı tahtasının önünde, elinde tebeşirle yeni yazıyı tanıtmaya gayretini vurgulayarak, dil ve tarih konusundaki duyarlılığı her zaman dile getiren Atatürk’ün Birinci Türk Tarih Kurultayının son günü, dil konusunda çalışmalar yapmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması için talimat verdiğini belirtmektedir. Akalın, sözlerini şöyle tamamlamıştır: *“Son 72 yılda dilimizde yaşanan gelişme, zenginleşme ve özleşme, ulu önder Atatürk’ün Türkçeye verdiği önem, gösterdiği ilgi sayesinde. Türkçenin kullanımından kaynaklanan birtakım güncel sorunlara karşılık Türkçe, bugün gelişmiş, zengin bir edebiyat, kültür, sanat ve bilim dilidir. Türkçenin sorunlarının aşılmasında izlenecek yol da, Atatürk’ün Türkçe ile ilgili sözlerinde açıkça belirtilmektedir. Türk Dil Kurumu, Atatürk’ün dilimiz konusundaki sözlerini kendisine ilke edinmiştir.”*

- Prof. Dr. Şakir İbrayev: “Atatürk ve Kazakistan’daki Devlet Dili Meselesi”

- Prof. Dr. Cengiz Hakov: “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”

- Prof. G. P. Panev: “M. Kemal Atatürk ve Yeni Türkiye”

- Mücahit Mümin: “Gelişen Dünya Olayları ve Atatürkçülük”

- Rahmi Ali: “Atatürkçü Düşünce Nedir?”

- Prof. Dr. Enver Mahmut: “Atatürk’ün Özdeyişleri ve Düşüncelerinde Boyut ve Derinlik”

- Numan Kartal: "Atatürk ve Kocacık"
- Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu: "Kemal'in Öğretmenleri"
- Dr. Ali Nejat Ölçen: "Prof. Dr. Hirsch'in Anılarında Kemalizmin Türkiyesi"
- Prof. Dr. Gazmend Shpuza: "Türk Millî İhtilâli'nin ve Kemalist Reformların Arnautluk'taki Yankıları"
- Doç. Dr. Ziyeti Barlas: "Atatürk ve Bulgaristan Türklerinin Millî Şuuru"
- Prof. Dr. Valentin Çorbea: "Romen Gözüyle Atatürk"
- Prof. Dr. Mihai Maxim: "Bir Romen Diplomatının Gözleriyle Büyük Önder Atatürk"
- Doç. Dr. Tamilla Aliyeva: "Azerbaycan Bazı Halk Yazınında Atatürk"
- Dr. N. Ahmed Asrar: "İki Halk Kahramanı-M. Kemal Atatürk ve M. Ali Cinnah"
- Dr. Yaşar Kalafat: "Atatürk-Halk Kültürü-Millî Kimlik"
- Nail Tan: "Atatürk ve Balkan Folkloru"
- Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu: "Halk Ozanları ve Atatürk"
- Prof. Dr. Nimetullah Hafız: "Balkan Şiirinde Atatürk"
- Sabri Alagöz: "Bulgaristan Türk Şiirinde Atatürk"
- Prof. Dr. Tacida Zubçeviç Hafız: "Eski Yugoslavya'da Türkiye ve Atatürk'e Dair Yayımlanan Kitaplar"
- Deniz Ünver: "Atatürk ve Spor"
- Dr. Hayrettin İvgin: "AzAtaM'ın Çalışmaları ve Yayınları"

Halk kültürü (folklor) derlemelerine yer verilen ikinci bölümde, Priştine Ü. Türkoloji Bölümü öğretim görevlilerinden Ferhat Âşık Ferki'nin "Prizren Masallarından Derleme" başlığı altında topladığı 'Balıkçı', 'Koca Kurt', 'Hasan Skaçkaylen Haydutlar', 'Kovk Topoz, Vur Topoz' adlı dört masal yayımlanmıştır.

"Olaylar-Yayınlar" ana başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise şu haber ve yayın tanıtma yazıları bulunmaktadır:

- Doç. Dr. Boyko Marinkov, "Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1913-1938)" adlı tanıtma yazısında belgelerden oluşan 960 sayfalık Türkçe ve Bulgarca olarak yayımlanan derleme bir eser konu edilmiştir. Türkiye ve Bulgaristan'ın çağdaş arşivcilik ve tarih bilimine verdikleri önemi gösteren bu eserin önsözünde her iki ülkenin devlet başkanları Bülent Ecevit ve Simeon Saksoburgotski'nin mesajlarının yer aldığından bahseden Marinkov, "Bu belgesel derlemenin yayımlanması fikri Bulgaristan Arşivler Genel Müdürlüğü'nün 1998 yılında Sofya'da Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye ilişkileri üstüne düzenlediği Arşiv Belgeler Sergisi esnasında doğdu." demektedir. Söz konusu kitabın Türkiye ve Bulgaristan arşivlerinde bulunan orijinal belgeler ve beş bölümden oluşan basın kaynaklarını ihtiva ettiğini, altıncı bölümde isimler kılavuzu, yedincide ise belgelerin fotokopilerinin yer aldığı, Marinkov'un ifadelerinden anlıyoruz.

Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, "Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) ve Etkinlikleri" adlı haber yazısında söz konusu merkezin çalışmalarından söz etmektedir.

Dr. Maliç Osi, "Mostar'da Gerçekleşen Bilimsel Sempozyumundan Etkilendiğim Birkaç Duygu" adlı haber yazısında, bu sempozyumla Türkoloji konusundaki en önemli uluslararası olaylardan birinin Mostar'da gerçekleştirilerek "Mostarlılar için gerçek bir kültür ve bilimsel gösteri sunulduğunu, en büyük bilim adamlarının, en büyük uzmanların mükemmel bir organizasyon, çaba ve becerikliliğin muhteşem yeteneğiyle bir araya getirildiğini" belirtmekte ve bu konudaki coşku ve duygularını kaleme almaktadır.

"Olaylar-Yayınlar" bölümünde yer alan diğer yazılar sırasıyla;

- Sabri Alagöz: "Bilim İnsana Hizmet Etmelidir. -II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu"

- Doç. Dr. Miryana Marinkoviç: "Felsefe Fakültesi Etnoloji Bölümünün Değerli Üyesi Prof. Dr. Djurdjice Petroviç Öldü"

Yazı listesinden anlaşıldığı üzere, dergi bir bilim kurumuna yaraşan bir nitelik ve nicelikte yayımlanmıştır. *BAL-TAM Türkklük Bilgisi* dergisine uzun bir ömür diliyor, yayımlayan Hafız ailesine Türk dünyasının teşekkürlerini, saygılarını sunuyoruz.

Türkiye’de Yeni Sanayi Odaklarının Ortaya Çıkışı: Denizli ve Gaziantep Örnekleri

Sebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Metin Özasan, *Emergence of New Industrial Districts in Turkey: Denizli and Gaziantep Cases*, University of Nottingham, 2004, 298 s. Basılmamış Doktora Tezi.

1. Giriş

Metin Özasan tarafından Nottingham Üniversitesi’nde (İngiltere) yapılan “*Türkiye’de Sanayi Odaklarının Ortaya Çıkışı: Denizli ve Gaziantep Örnekleri (Emergence of Industrial Districts in Turkey: Denizli and Gaziantep Cases)*” başlıklı İngilizce doktora tezinde, yeni sanayi odakları literatürü derinlemesine ve Türkiye özelinde incelenmektedir. Özasan, tezinde Denizli ve Gaziantep illerinin yeni sanayi odağı olarak ortaya çıkışını ve tarihsel gelişim sürecini incelemektedir. Ayrıca, her iki ildeki mevcut yerel sanayi ve kurumsal yapıların yerel ekonomik gelişme literatüründe tanımlanan esnek uzmanlaşmaya dayalı ağ/şebeke (*network*) tarzı yerel sanayi örgütlenmeler ve kentsel rejim veya yönetim modelleri olarak tanımlanan ağ/şebeke tarzı yerel kurumsal örgütlenme modellerine uygunluklarını araştırarak çözümlenmeye çalışmaktadır. Çalışmanın olgusal dayanakları ise farklı veri toplama yöntem ve tekniklerinin birarada kullanılmasıyla elde edilen sayısal ve sözel verilerin harmanlanmasıyla oluşturulmuştur.

2. Amaçlar

Çalışmanın başlıca iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan *ilki* Denizli ve Gaziantep’in gelişme

süreçlerini ve nedenlerini. tarihsel bir süreç içerisinde incelemektir. Tarihsel bir incelemenin temel nedeni, sanayi odaklarının ortaya çıkışının 1970’li yıllar sonrasındaki ekonomik değişimler çerçevesinde kavramsallaştırılıyor olması ve mevcut çalışmaların neden diğer şehirlerin değil de başarı hikayeleri olan kentlerin öne çıktığı sorusunu açıklamamalarıdır. Bu sorun Özasan’a göre, incelediği her iki şehrin yerel olarak özgün faktörlerinin ve tarihsel deneyimlerinin analizini gerektirmiştir. Yazar, sanayi odaklarının oluşumunu 1970’ler sonrasındaki dönüşümler çerçevesinde ele alan çalışmaların önemli ölçüde yerel tarihleri, “özgünlükleri”i ve “devletin rolünü” gözardı ettiklerini öne sürmektedir. Böyle bir tutum ise kaçınılmaz olarak tarihsel bir analiz ile bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısını gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın *ikinci* amacı ise Türkiye’deki iki sanayi odağı örneği olan Denizli ve Gaziantep’in mevcut sanayi ve kurumsal örgütlenme biçimlerinin yerel gelişme literatüründe öne çıkarılan “ağ tarzı yerel sanayi ve kurumsal örgütlenmeler” modellerine benzerliklerini incelemektir. Bu kapsamda çalışmanın açıklamaya çalıştığı başlıca sorular şunlardır: (1) Denizli ve Gaziantep’in küreselleşme sürecindeki (Türkiye için 1980 sonrası uygulamaya konulan dışa açık kalkınma modeli dönemi) gelişmesinde, yerel özgünlüklerin ve devlet politikalarının rolü ne olmuştur? Diğer bir deyişle yerel, ulusal ve küresel dinamiklerin göreceli rolleri nedir? (2) Denizli ve Gaziantep’in sanayi ve kurumsal örgütlenme yapıları ağ tarzı yerel sanayi ve kurumsal örgütlenme modellerine benzemekte midir?

Bu sorular kapsamında olmak üzere tez çalışması, Denizli ve Gaziantep kentlerinin gelişme sürecini belirleyen faktörlerin ve birer sanayi odağı olma biçimlerinin analizini yapmayı amaçlamıştır. Çalışmada, her iki ilin gelişme sürecinde yerel özgünlüklerin (girişimcilik ve bölgesel koşullar gibi), devletin ve küresel dinamiklerin rolleri incelenmiştir. Denizli ve Gaziantep illerinin kendilerine özgü tarihsel evrim sürecinde şekillenen sosyo-kültürel nitelikler de, bu illerdeki gelişme sürecini açıklayabilecek bir faktör olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın bir başka amacı ise geleceğe dönük olarak bu tür başarı hikayelerinden çıkarılabilecek gelişme modellerinin başka yerel birimlere nasıl transfer

edilebileceğini tartışmak olmuştur. Diğer bir deyişle ne tür destek mekanizmaları ve kurumlar ile yerel ve ulusal gelişme sürecine yön verilebilir sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.

3. Tez Çalışmasının Bölümleri

Tez çalışması, Giriş ve Sonuç bölümleri dahil olmak üzere toplam 11 bölümden oluşmaktadır. Giriş Bölümü sonrasındaki iki bölümünde (2 ve 3) kuramsal çerçeve, izleyen bölümde (4) ise kullanılan çözümleme metodolojisi sunulmaktadır. Sonraki iki bölümde (5 ve 6) sırasıyla Türkiye’de başlıca kalkınma politikaları ve bölgesel gelişme eğilimleri ile Denizli ve Gaziantep’in ekonomik yapıları ve tarihsel gelişme evreleri incelenmektedir. İzleyen 4 bölümde (7, 8, 9, 10) Denizli ve Gaziantep sanayi odakları farklı boyutlarıyla çözümlenirken, son bölüm (11) sonuç ve politika önerilerine ayrılmıştır.

Giriş bölümünü izleyen *İkinci bölümde* küreselleşme ve beraberinde yaşanan iktisadi değişim sürecinin yerel birimlere ne yönde etkide bulunduğuna dair tartışmalar incelenmiştir. Değişim sürecinin sanayi coğrafyası, yerel idareler ve yerel kurumsal yapılar üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaşmış ve küreselleşme-yerelleşme ve küyerelleşme¹ tartışmaları özetlenmiştir. Bu bölüm, küyerelleşme sürecinin; ilki sanayinin yeniden-örgütlenmesi, diğeri ise yerel idarelerin (kurumların) yeniden yapılanması kapsamında olmak üzere iki tür yeni örgütlenme biçiminin oluşumuna neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar (1) ağ tarzı yerel sanayi örgütlenmeleri ve (2) ağ tarzı yerel kurumsal örgütlenmelerdir. Çalışmanın analiz bölümlerinde Denizli ve Gaziantep sanayi odakları bu iki temel nitelik çerçevesinde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, sanayi odaklarının ortaya çıkışı ve yapılarını açıklamaya yönelik geliştirilen çeşitli kuramsal yaklaşımlar incelenmiştir. Sanayi odakları modelinin ortaya çıkışına yönelik olarak Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı ve Yerel İçsel Gelişme Yaklaşımı olmak üzere başlıca iki kuramsal yaklaşım ele alınmıştır. Yazara göre bunlardan ilki sanayi odaklarının 1970’li yıllarda yaşanan paradigmatik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtirken, diğeri yerel tarihsel ve sosyal öz-

günlükler üzerinde yoğunlaşmakta ve sanayi odaklarının evrimsel bir süreçte geliştiğini öne sürmektedir. Sanayi odakları literatürü, başlangıçta firmalararası ilişkiler çerçevesinde sanayi odaklarını kavramsallaştırırken, sonraki aşamalarda sanayi odaklarının kurumsal ve idari boyutları da incelenmeye başlanmıştır. Yerel kurumsal yapılarıdaki ve yerel politika süreçlerindeki dönüşümleri kavramsallaştırılan ve Çalışmada ele alınan diğer iki kuramsal açılım ise; Düzenleme Okulu’nun Esnek Yönetişim Yaklaşımı (EYY) ile Rejim Teorisi (RT) yaklaşımlarıdır. Bunlardan ilki esnek uzmanlaşma yaklaşımında olduğu gibi kurumlararası işbirliği ağlarına dayalı olarak oluşan “yönetişim” biçimlerini, Düzenleme Okulunun kullandığı genel "esneklikler" yaklaşımı çerçevesinde ele almakta ve oluşan yönetim modellerini dışsal (küresel) baskılar ve ekonomik nedensellikler çerçevesinde değerlendirmekte, diğeri ise yerel içsel gelişme yaklaşımında olduğu gibi yerel özgünlükleri, yerel politikanın ve kurumların başlıca/ özgün rolünü ve bu kapsamda yerel kurumlar arasında oluşturulan ve “kentsel rejimler” olarak nitelendirilen kurumlararası işbirliği örgütlenmelerini “ağ/ şebeke (*network*)” kavramı çerçevesinde öne çıkarılmaktadır.

Dördüncü bölüm tez çalışmasının metodolojisine ayrılmıştır. Metodoloji Bölümünde çalışmanın veri toplama yöntem ve teknikleri ile çalışmada yararlanılan sayısal (*quantitative*) ve niteliksel (*qualitative*) veriler incelenmiştir. Bunlar, vakti incelemesi (*case study*) ve saha çalışması (*fieldwork*) yöntemleri ile yarı-yapısallaştırılmış (*semi-structured*) mülakat tekniği, odak grup (*focus group*) mülakatları ve katılımcı-olmayan (*non-participatory*) gözlem teknikleridir. Çalışmada kullanılan sayısal verilerin bir bölümü DİE ve DPT gibi ulusal kurumların veri tabanlarından elde edilen verilerin dönüştürülmesi ile DİE’nin 1996 yılında Denizli ve Gaziantep illerinde gerçekleştirdiği anket tekniğine (*questionnaire survey*) dayalı bulgularına dayanmaktadır. Niteliksel veriler ise yazarın 1998 yılı temmuz ve ağustos aylarında yine bu illerde bulunan başlıca yerel ekonomik gelişme kurumları temsilcileriyle yaptığı yarı-yapısallaştırılmış mülakat tekniğiyle elde edilen bulgulara ve gözlemlerine dayanmaktadır.

Beşinci bölümde sanayi odaklarının ortaya çıkışına etki eden ulusal makro-ekonomik ortam

incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye'deki içe dönük (ithal ikame) ve dışa dönük (ihraç ikame) olmak üzere başlıca makro ekonomi politikaları ve Türkiye'de uygulanagelen bölgesel gelişme politikaları incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca 1980 sonrası dışa dönük kalkınma stratejisi döneminde belirginlik kazanan başlıca mekansal gelişme eğilimleri analiz edilmiş ve bu kapsamda Türkiye'deki Denizli, Gaziantep, Çorum, Kahramanmaraş ve Kayseri olmak üzere beş adet sanayi odağının temel nitelikleri incelenmiştir.

Altıncı bölümde ise, çalışmanın başlıca iki örneği olan Denizli ve Gaziantep'in genel hatlarıyla ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyleri betimlenmiş ve ortaya çıkış süreçleri tarihsel evrim süreçleri bazında analiz edilmiştir. Bu kapsamda, Rostow'un gelişme evrelerine benzer şekilde, Denizli ve Gaziantep'in tarihsel gelişme süreçleri dört aşamalı bir evreleşirme (*stages*) çerçevesinde incelenmiştir. Bu bölümde ortaya konulan bulgular ve 4 evre aynı zamanda bu bölümden sonra gelen analiz bölümlerinin temelini oluşturmuştur. Herbir evre izleyen bölümlerde (7, 8, 9, 10) ayrı ayrı incelenmiştir.

Yedinci bölümde Denizli ve Gaziantep'in gelişme süreçlerinin ilk dönemi olan "Geleneksel Toplum Evresi" incelenmiştir. Bu bölümde Denizli ve Gaziantep'i bölgelerindeki ve ülkedeki çoğu şehirden ayıran ve birer sanayi odağı olarak ortaya çıkmalarına neden olan yerel girişimcilik özellikleri analiz edilmiştir. Yazara göre, tarihsel bir süreçte yerel koşullar içerisinde ortaya çıkan girişimcilik kültürü, birer tarihsel miras (*historical legacy*) olarak sonraki dönemlerde ortaya çıkan dışsal fırsatların bu iki şehirde içselleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Bu bölümde Denizli ve Gaziantep'in girişimcilik kültürünün oluşmasının arkasında yatan faktörler incelenmiş ve bu kapsamda tarımsal alanların kıtlığı ve devlet yatırımlarının olmayışı gibi başlıca iki neden öne çıkarılmıştır.

Sekizinci bölümde devletin Denizli ve Gaziantep'in gelişme sürecindeki rolü incelenmiştir. Bu kapsamda çoğunluğu 1950-80 arasındaki kalkış öncesi (*pre take-off*) evrede uygulamaya giren ve Denizli ve Gaziantep kentlerinin gelişme sürecinde etkili olan kamu politikalarından; kalkınmada

öncelikli yöreler (KÖY), teşvikler ve sanayi altyapı politikaları incelenmiştir. Ayrıca sanayi destek birimleri uygulamaları ile fiziki ve sosyal altyapı yatırımları da ele alınmıştır.

Dokuzuncu ve Onuncu bölümlerde ise Denizli ve Gaziantep'in dışa dönük kalkınma modeli döneminde yaşanan sanayi ve kurumsal yapılarındaki dönüşüme odaklanılmıştır. Yerel gelişme süreçlerinin sırasıyla üçüncü ve dördüncü evrelerine yani "Kalkış" ve "Olgunluk" dönemlerine (*The Era of Take-Off and The Maturity Era*) karşılık gelen bu bölümlerde her iki ildeki sanayi ve kurumsal örgütlenme biçimlerinin yerel kalkınma yazınında tanımlandığı biçimde, ağ tarzı yerel sanayi örgütlenme ve ağ tarzı yerel kurumsal örgütlenme modellerine uyup-uyamadıkları incelenmiştir. Bu bölümlerin temel amacı, Denizli ve Gaziantep'in mevcut sanayi ve kurumsal örgütlenme yapılarının literatürde tanımlanan sanayi modeline uygunluğunu analiz etmek olmuştur.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve politika önerileri ise *Onbirinci* bölümde ele alınmıştır.

4. Genel Değerlendirme

Türkiye'deki sanayi odaklarının ortaya çıkışını, dünya ve Türkiye ekonomisinde meydana gelen değişimler çerçevesinde değerlendiren bu çalışma, Denizli ve Gaziantep kentlerinin yerel gelişme süreçlerinde; uluslararası gelişmeler ve ulusal yeniden-yapılanma politikaları (1980 yılında içe dönük kalkınma modelinden dışa dönük kalkınma modeline geçiş) yanında, yerel özgünlüklerin ve geçmişten günümüze devlet politikalarının da önemli bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1970'lerdeki krizlerden sonra dünyada ve 1980'lerde Türkiye ekonomisinde yaşanan yeniden-yapılanma politikaları doğrultusundaki değişimler; serbest piyasa ekonomisi, rekabet, özel sektör ve (yerel) girişimcilik gibi değerleri öne çıkarırken, bu tür özellikleri dinamik girişimcilik potansiyelleri ile tarihsel olarak bünyesinde barındıran Denizli ve Gaziantep, yeni ortama göreceli olarak kolay uyum sağlamışlardır. Tarihsel ve yerel faktörlerin

biçimlediği girişimci nitelikleriyle her iki kent, bilgi ve beceri birikimlerinin olduğu sektörlerde kamu/ devlet desteklerini de başarılı bir şekilde kullanarak KOBİ'ler temelinde gelişerek dış piyasalara açılabilmişlerdir. Sektörel uzmanlaşma, yatay entegrasyon ve dış piyasalara eklenme tarzları açısından Denizli ve Gaziantep arasında farklılıklar olmakla beraber, 1980 sonrası dışa dönük büyüme döneminde her iki şehir de dinamik bir gelişme trendi izlemişler ve “yeni sanayi odakları” olarak tanımlanmışlardır.

Çalışmada ortaya çıkan başlıca üç genel sonuç vardır. Bunlardan *ilki*; Denizli ve Gaziantep'in yerel gelişme ve odaklaşma sürecinin 1970'li yıllardan sonra ivme kazanan küreselleşme ve Türkiye için dışa dönük kalkınma modeli dönemi ile sınırlı olmadığı ve önceki dönemlerden gelen ve çeşitli faktörlerden beslenen “birikimsel” bir süreci içermesidir. Zira, her iki şehir 1980 öncesi dönemde de ülke ölçeğinde önemli sayılabilecek bir ekonomik potansiyele ve girişimcilik dinamizmine sahip olmuşlardır. Her ne kadar “yeni” tanımı çerçevesinde tanımlanmış olsalar da “yeni sanayi odakları” olmanın arkasında geçmiş dönemin birikimleri ve deneyimleri önemli bir rol oynamıştır. Bunlardan *ilki* ve tarihsel aşamaların en başında gelen “geleneksel toplum aşaması”nda yer alan yerel esnaf ve zanaatkarlığa dayalı yerel girişimcilik özellikleridir. Esnaf ve zanaatkarlık çeşitli sektörlerle ilişkin olarak yerel bir bilgi ve beceri stoğunun, esnaf ve zanaatkarlığa dayalı bir kültürün (normlar, gelenekler, otokontrol mekanizmaları, mübadele biçimleri) oluşumunu ve bölgesel ekonomik işbölümünde bu illerin imalat sanayi ve ticarete uzmanlaşmalarını sağlamıştır. Yüzlerce yıl süren geleneksel toplum aşamasında oluşan bu tür yerel özgünlükler her iki şehri çevrelerindeki şehirlere önemli ölçüde farklılaştırmış ve bir tarihsel miras olarak sonraki dönemlerdeki atılımlarına temel oluşturmuştur. Esnaf ve zanaatkar (girişimci) stoğu ile de ilişkili olarak sağlanan diğer bir birikim ise devlet politikalarından etkin bir şekilde yararlanmalarıdır. Özellikle 1950'lerden sonra yoğun olarak uygulanan sanayi ve bölgesel gelişme

politikalarından her iki il de başarılı bir şekilde yararlanmıştır. Her iki geçmiş deneyim, 1980 sonrası dönemde yaşanan küreselleşme ve dışa açılma doğrultusundaki ulusal ekonomi politikası değişimlerine (yeniden-yapılanma politikaları) kolayca uyum sağlamalarında önemli bir altyapı sağlamıştır.

Çalışmanın ortaya koyduğu *ikinci genel sonuç* ise, 1980 sonrası dönemde her iki şehrin homojen değil heterojen iki sanayi odağı örneği göstermesidir. Çalışmada geliştirilen sanayi odakları (ağ tarzı yerel firmalar ve kurumlararası örgütlenmeler) tanımı çerçevesinde Denizli sanayisi, esnek olarak uzmanlaşmış ve yerel sosyal dokulara gömülü bir özellik gösterirken, Gaziantep'te esnek uzmanlaşma modeli ile güven, dayanışma ve işbirliği içeren firmalararası şebeke sistemi (yerel sanayinin yatay işbölümü) oluşmamıştır. Gaziantep çok-sektörlü bir sanayi örgütlenme modeli ile güvensizliğe ve bireyselleşmeye dayalı bir sosyal yapıya sahip olmuştur. Şehrin bölgesel merkez olması, ardbölgesindeki/ hinterlandındaki bölgenin geçmişte olduğu gibi 1980 sonrası dönemde de hem sanayide kullanılan girdiler hem de sanayi ürünlerinin pazarlanması açısından zengin potansiyeller sunması, geleneksel çok-sektörlü ekonomik yapısının sürmesinin başlıca nedeni olmuştur. Her iki şehrin farklı sanayi örgütlenme biçimleri, ihracat yaptıkları ürünlerin ve ülkelerin de farklı yapılarda olmasına neden olmuştur. Böylece, 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan temel farklılık her iki şehrin sanayi örgütlenme modellerinde görülmektedir. Diğer yandan yerel kurumlararası dayanışma, işbirliği, ortaklıklar ve siyasal uzlaşma gibi öğeleri içinde barındıran “ağ tarzı yerel kurumsal örgütlenmeler” yapısının oluşturulması açısından ise Gaziantep daha başarılı olmuş, Denizli bu tip bir modele geçmekte zorlanmıştır. Her ne kadar 1980 sonrası dönemde yerel kalkınma başarıları ve sanayi büyüme hızları benzer olduğu için tek bir “yeni sanayi odağı” tanımı altında adlandırılıyor olsalar da, her iki şehrin tarihsel süreç içerisinde yerel sanayi örgütlenme ve sosyal yapılarında oluşan yerel gelişme modellerindeki farklılıklar, 1980 sonrası dışa dönük kalkınma dönemindeki sanayi ve

kurumsal örgütlenmeleri ile yerel kalkınma modellerinin farklılaşmasına neden olmuştur.

Çalışmada ortaya çıkan bir *üçüncü somuç* ise Denizli ve Gaziantep örneklerinin “sanayi odağı” tanımının “yeni” olmadığı gibi “durağan/ statik” de olmadığıdır. Yazarın bir “odaklaşma” süreci olarak tanımladığı Denizli ve Gaziantep’in yerel kalkınma modeli, geleneksel bir ekonomik yapıdan çıkarak dünya piyasalarıyla bütünleşme aşamasına erişen iki çevre/periferal kentin tarihsel deneyimleri üzerine kuruludur. Bu sürecin biçimlenmesinde yerel özgünlükler, devlet ve küresel dinamikler farklı dönemlerde farklı işlevlerle katkıda bulunmuşlardır. Yazarın Rostow’un ekonomik gelişme aşamaları modeline referansla geliştirdiği dönemlendirmeye göre, Denizli ve Gaziantep’in yerel kalkınma ve odaklaşma süreci başlıca dört aşamadan geçmiştir.

Odaklaşma sürecinin *ilk aşaması* çalışmada *geleneksel toplum aşaması* olarak tanımlanan ve her iki ilde, ilçe ve kasaba gibi küçük ölçekli mekanlarda esnaf ve zanaatkarlık faaliyetlerinin geliştiği dönemdir. 1950’ye kadar süren bu dönemde yerel girişimcilik, diğer bir deyişle ticari ve sanayi faaliyetlerde bir bilgi ve beceri stoğunun zemini olan esnaf ve zanaatkarlık, kıt olan tarımsal faktörlerin etkisi ile uyarılmıştır. Tarım ve hayvancılık için elverişli bir çevrenin olmayışı, bireylerde “kendi işini kurma”, “başının çaresine bakma” biçiminde kendi-başına istihdama dayalı alternatif istihdam alanlarında arayışları geliştirerek erken dönemde esnaf ve zanaatkarlık temelinde bir yerel girişimcilik kültürünün oluşmasını beraberinde getirmiştir. Kendi bölgeleri içindeki bölgesel ekonomik işbölümünde üretim ve ticaret gibi sektörlerde uzmanlaşan her iki şehirde aynı zamanda esnaf ve zanaatkarlığa dayalı bir kültürel yapı oluşmuştur. Topluluk bazında onaylanan ve teşvik edilen ticari ve sanayi kültür, esnaf ve zanaatkarların değer yargıları içinde biçimlenmiş, yatay düzlemde topluluğu oluşturan bireylerarasında, dikey düzlemde de kuşaklararası paylaşılmış ve aktarılmıştır. Bilgi ve beceri stoğu ve girişimcilik kültürü, yerel bireylere dışsal, fakat bir bütün olarak yerelliğe içsel olan karşılaştırmalı bir üstünlük sağlamıştır. Yerel sosyal yapı ve kültür ile bütünleşen ve oradan da birey unsuruna yansıyan ticaret ve üretim kültürü Denizli ve Gaziantep’i erken bir

dönemde çevre illerden farklılaştırmıştır. Başlangıçta bu illerin alt ölçekteki mekan birimlerinde, tarıma alternatif bir istihdam alanı olarak ortaya çıkan esnaf ve zanaatkarlığın evrim sürecini kesintiye uğratabilecek kamu sanayi yatırımlarının da (KIT’ler) sınırlı oluşu, kendi-başına istihdama ilişkin kültürel değerlerin gittikçe anonimleşmesinde ve yaygınlaşmasında diğer bir etken olmuştur. Neticede, tarımsal alanların kıtlığı yanında kamusal bir güvencenin de olmaması, alternatif alanlarda kişisel/ kendi-başına istihdam gibi yerel ölçekte yaygın bir girişimcilik dürtüsünün oluşmasında başlıca faktörler olmuştur. Bununla birlikte, yerel girişimcilik her dönemin kendine özgü koşullarında ortaya çıkan dışsal (bölgesel, ulusal ve küresel) fırsatları etkin bir şekilde yerelliğe içselleştirebilme yetisini de göstermiştir.

Odaklaşma sürecinin *ikinci dönemi* olan ve “*kalkış öncesi dönem*” olarak nitelendirilen 1950-1980 döneminde devletin sanayiye geliştirme, yaygınlaştırma ve daha da önemlisi yöreselleştirme (desantralizasyon) amacıyla uygulamaya başladığı genel amaçlı politikalar, Denizli ve Gaziantep sanayisinin esnaf ve zanaatkarlık temelli ev ekonomisi ve atelye tarzı bir geleneksel ekonomik yapıdan, modern KOBİ’lere doğru dönüşüm geçirmesinde ve modernizasyonunda etkili olmuştur. Bir anlamda yerel kaynakları/ üretim faktörlerini (sermaye, girişimciler ve işgücü) yerel ekonomiye transfer ederek, esnaf ve zanaatkar kökenli geleneksel girişimciliğin yerelleşmesinde ve modernleşmesinde önemli bir işlev gören ve her iki ilde de başarılı bir şekilde uygulanan kamu politikalarından en önemlileri; kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) ve bu kapsamda sunulan teşvik politikaları, organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi siteleri (KSS) gibi sanayi altyapı politikaları ile KOSGEB ve TSE gibi sanayi destek birimleri politikaları olmuştur. Ancak, sözkonusu kamu politikaları tüm iller için geçerli olmasına karşın Denizli ve Gaziantep, önceki dönemin bir mirası olan girişimcilik potansiyelleri ile bu tür genel kamu politikalarını birleştirerek başarılı şekilde uygulayan illerden başlıca ikisi olmuştur. Nitekim devlet, Denizli ve Gaziantep’in sanayi gelişimine “*doğrudan*” istihdam yaratıcı KİT gibi sanayi yatırımları ile sınırlı ölçüde bir katkısı olmasına karşın, yukarıda belirtilen türde “*dolaylı*” politikalar ile her iki ildeki sanayinin gelişmesine ve yerelleşmesine önemli bir katkı

sağlamıştır. Sonuç olarak, bu dönemde Gaziantep Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ticari ve sanayi merkezi olan bir şehir kimliğine sahip olmuş, Denizli ise Ege Bölgesinin ekonomik merkezi olan İzmir'in bir ardbölgesi olmakla beraber sanayideki atılımları ile önemli bir sanayi kimliğine sahip şehir ünvanı kazanmıştır.

Denizli ve Gaziantep'in yerel kalkınma süreçlerinin *üçüncü aşaması* ise 1980'lerde başlayan "kalkış aşaması"dır. Denizli ve Gaziantep 1980'li yıllarda gündeme gelen dışa açılma sürecini (ihraç ikameye dayalı sanayileşme dalgası) önceki dönemlerde oluşan zengin birikimleri ile başarılı bir şekilde içselleştirilebilme yetisi göstermiştir. 1970'li yıllarda ardarda yaşanan krizler Batılı ülkelerde kamunun rolünü yeniden tanımlayan yeni iktisat politikaları ile giderilmeye çalışılırken, Türkiye bu sürece 1980'li yılların başında yapılan düzenlemelerle girmiştir. 1980 yılında ithal ikameye dayalı bir kalkınma modelinden ihraç ikame modeline geçen Türkiye'de, bu politikalar çerçevesinde desteklenen ihracatı ve girişimciliği Denizli ve Gaziantep kendi bünyelerine hızlı bir şekilde uyarlamada güçlük çekmemişlerdir. 1980'li yıllarla birlikte uygulamaya giren ihracat teşvikleri ve diğer kolaylıklardan da yoğun bir biçimde yararlanan Denizli ve Gaziantep, geleneksel olarak üretimini ve ticaretini yaptıkları ürünlerin üretiminde günün teknolojisini de yakalayarak uzmanlaşmışlar ve dış pazarlara açılabilme başarısını göstermişlerdir. Dışa açılma yerel sanayi yapıları hem büyümüş hem de sektörel dağılım, firmalararası ilişkiler ve sanayi örgütlenme itibarıyla dönüştürmüştür. Bu süreçte Denizli'de daha çok olmak üzere tekstil sektöründe uzmanlaşma artmıştır. Bu sürecin başarısında küreselleşme dinamikleri yanında geçmiş dönemde elde edilen birikimler de (akrabalık ve tanıdıklık vasıtasıyla uluslararası ağlar, küçük sanayi geleneği, bilgi ve beceri birikimi ve girişimcilik) etkili olmuş ve böylece küyerel bir eklenme ile geçmiş dönemin birikimleri kolayca bir avantaja dönüştürülmüştür. Bununla birlikte her iki şehrin sanayi örgütlenme ve kümelenme (*clustering*) modelleri farklılık göstermiştir. Denizli'de yukarıda belirtildiği gibi güven, dayanışma, işbirliği ve toptan (kollektif) rekabet içeren esnek olarak uzmanlaşmış ve yerel sosyal dokularla içiçe bir sanayi örgütlenme modeli

oluşmuş, Gaziantep'de ise önceki dönemin bir mirası olan çok-sektörlü sanayi örgütlenme yapısı ve buna dayalı sanayi ve sosyal ilişkiler varlığını sürdürmüştür. Gaziantep'deki sanayi örgütlenme modelinde, güvensizlik, bireysellik, dayanışma ve işbirliği eksikliği ve aşırı rekabet belirleyici olmuştur. Ayrıca (ve tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak) her iki şehrin açıldığı dış piyasalar, dış piyasalara eklenme biçimi ve bu piyasalara sundukları ürünlerin nitelikleri farklılaşmıştır. Denizli tekstil sektöründe ve hatta ürün bazında havlu ve bormozda ABD and AB gibi gelişmiş ve görece olarak istikrarlı pazarlara; Gaziantep ise düşük kaliteli fakat çok çeşitli ürün deseniyle Ortadoğu ve Birleşik Devletler Topluluğu ülkeleri gibi istikrarsız pazarlara girmişlerdir.

Özellikle Denizli'nin dış pazarlara açılmasını kolaylaştıran faktörlerden bir diğeri de 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve post-Fordist olarak nitelendirilen yeni sanayi örgütlenmeleri ve stratejileri modelleriyle (post-Fordist, esnek üretim) uyumlu olan geleneksel sanayi örgütlenme biçimleri ve homojen sosyal yapısı olmuştur. Zira, rekabetin artarak talebe yanıt verme zamanının daraldığı dünya piyasalarında meydana gelen anlık talep değişimlerinde otomasyon ve sözleşme rasyoneli üzerine çalışan hiyerarşik örgütlenmeye sahip firmalar ile işgücü maliyetlerinin ve sendikal örgütlülüğün yüksek olduğu İstanbul metropolitan bölgesi ve İzmir gibi geleneksel bölge merkezleri görece olarak rekabet avantajlarını yitirirken; mübadele ve işgücü maliyetlerini de minimize eden sosyolojik yapıları ile geleneksel aile işletmesi tarzındaki KOBİ'ler ve geleneksel karakterin ağır bastığı küçük ve orta boy kentler (KOBKENT) ön plana çıkmıştır. Özellikle Denizli'deki hukuken bağımsız fakat aralarındaki firmalararası şebekelere dayalı tamamlayıcılık ilişkileri dolayısıyla birbirine bağımlı olan KOBİ'ler ağırlıklı üretim örgütlenmesinin oluşturduğu firmalararası şebekelere dayalı yatay entegrasyon, diğer bir ifadeyle esnek olarak uzmanlaşmış, sosyal olarak gömülü ağ tarzı yerel sanayi örgütlenme modeli, sektör ve hatta ürün bazında uzmanlaşmayı ve esnek yapılarıyla piyasaların anlık taleplerine karşılık vermeyi mümkün kılmıştır. Firmalararasındaki güven,

dayanışma, karşılıklılık ve işbirliğine dayalı esnek ilişkileri pekiştiren bir faktör de büyük kentlerde görece olarak önemini yitiren aile, akrabalık, arkadaşlık, hemşehrlik gibi sosyal özellikleri ve kimlikleri içinde barındıran küçük kent/ topluluk dokusu olmuştur. Diğerleri olmadan tek bir firmanın varolamayacağı bu tür bir esnek uzmanlaşma modeli güven, dayanışma ve işbirliğinin önemini ortaya koyarken, Denizli’de önceki dönemlerde esnaf ve zenaatkarlar arasında varolan güven-temelli "geleneksel mübadele" tarzları da bu tür bir modelin kolayca yerleşebileceği sosyal bir altyapı sunmuştur.

Ancak, her iki şehirde de kopyacılık gibi davranış biçimlerinin etkisiyle büyüyen yerel(leşmiş) sanayi sistemleri, özellikle tekstil sektöründe aşırı ölçülere varan bir yatırım fazlalığı ile sonuçlanmıştır. Başlangıçta, "görerek yapma", "kopya çekme", "komşum yapıyor, ben neden yapamıyorum" gibi sosyolojik dürtülerle bir avantaj kazanarak genişleyen yerel sanayi kapasiteler, dış piyasalarda meydana gelen daralmaların da etkisiyle (1990 Körfez Krizi ve 1998 Dünya Krizi) kriz dönemine girmiştir. Uzunca bir dönem bu illere rekabet avantajı sağlayan ancak son zamanlarda (plansızca verilen teşviklerin de etkisiyle) önüne geçilemeyen ve kendi kendine zarar vermeye başlayan bu sistem, yerel düzeyde fiyat kırıcı ve kıran kırana bir rekabet ortamını beraberinde getirmiştir. Sonuçta, "enformel" sosyal ilişkilere dayalı sanayi örgütlenme yapısını düzenlemek gereği 1990’lı yıllarla birlikte yerel düzeyde artan kurumsal girişimleri gündeme getirmiştir. Artan kurumsal girişimler ile yerel ekonomilere daha fazla müdahale amaçlanmıştır.

Odaklaşma sürecinin içinde bulunduğumuz *dördüncü* ve son aşaması ise "*yerel kurumsal hareketlilik/mobilizasyon*", diğer bir ifadeyle yatay olarak entegre olmuş ağ tarzı yerel kurumsal örgütlenme modeline geçme çabaları olarak tanımlanabilir. Özellikle 1990’lı yıllarda belirginlik kazanan bu dönemin işaretleri, yeni yerel ekonomik gelişme kurumlarının oluşması, eskilerin daha faal olması ve yerel düzeyde sanayinin ortak sorun ve çıkarlarına yönelik "kurumsal katman oluşturma" arayışları üzerine oturmaktadır. Yazara göre, son yıllarda, başta Gaziantep olmak üzere her iki ilde de güven, dayanışma ve işbirliği gibi sosyal ilişkiler zemininde

yerel kurumlar arasında yatay düzlemde bir kurumsal katman oluşturma süreci yaşanmaktadır. Bu tür bir dönüşüm esnek uzmanlaşma yaklaşımının sanayi örgütlenmeleri için tanımladığı düşey ayrışma (*vertical disintegration*) ve yerel yatay bütünleşme sürecine benzemektedir. Öteden beri devlet ile yerel sanayi arasında bir nevi aracı olan kamu ve özellikle yarı-kamu (odalar, borsalar, birlikler) niteliğindeki yerel ekonomi kurumları, son on yılda daha aktif bir niteliğe bürünmeye başlamış ve yerel ekonomilere müdahale amacı taşıyan yerel ekonomik gelişme kurumları oluşturma girişimleri artmıştır. Bu eğilim küyerelleşme sürecinin kurumsal ve idari boyutuna, diğer bir deyişle yerel kurumlararası şebeke tarzı örgütlenme modeline (kentsel yönetim ve kentsel rejim tarzları) karşılık gelmektedir. Her iki ildeki dış piyasalara dönük ve dolayısıyla risklere ve belirsizliklere açık yeni ekonomik ortam, her iki yerel ekonominin yeniden düzenlenme ve koruma amacıyla yerel düzeyde kurumsal destek mekanizmalarının gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, dış açılma ile artan küresel tehdit (ve potansiyeller) ile yerel birimler arası rekabet yerel kurumsal yapının yerel ekonomiyi biçimleme ve düzenleme işlevlerini artırmıştır.

Yazara göre bu süreci Denizli ve Gaziantep için hızlandıran başlıca faktör son dönemde yaşanan krizler olmuştur. Yerel sanayinin artan sorunları ve dış piyasaların rekabet baskısı, dünya piyasaları ile bütünleşme çabasında olan her iki yerel ekonomide kendilerine daha yakın (yerel), daha az hiyerarşik ve bürokratik (esnek), daha fazla hesap verebilir, koruyucu ve düzenleyici yerel bir kurumsal katmanı gerekli kılmıştır. Yerel ekonomileri bu tür bir kurumsal katman arayışına yönlendiren başlıca faktörler; kentsel altyapıda yaşanan sorunlar, yerel düzeyde yatırım fazlalığı, fiyat kırıcı ve kıyasıya yerel rekabet, sektörel çeşitlilik ihtiyacı, teknoloji ithali, yabancı ortaklar bulma, üretimin ve pazarlamanın her aşamasında bilgiye erişme gereksinimi olmuştur. Bu tür bir yerel kurumsal katmandan beklenen, KOBİ ve KOBKENT olmanın getirdiği küçük ve izole olma zayıflığını gidirmesi, yerel sanayi/ekonomik yapıyı düzenlemesi ve KOBİ'lere dayalı yerel sanayi yapıya birçok alanda kapsam ekonomisi sunmasıdır. Yerel kurumların bir bütün olarak mobilize

olduğu bu illerde oluşmakta olan kurumsal katmanın hedefi Denizli ve Gaziantep'i ardbölgelerinin merkezi olarak küyerel ekonomi içinde sabitlemektedir. Nitekim başta Gaziantep olmak üzere her iki şehirde de “fiili (*de facto*)” olarak oluşmakta olan ağ tarzı yerel kurumsal örgütlenme sistemi, düşey ayrışma sürecinin sadece firmalar bazında gündeme gelmediğini, yerel kurumsal mobilizasyon ve yerel kurumların yerel düzeyde entegrasyonu anlamında da benzeri bir eğilimin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, fiili durumda yaşanan bu gelişmeler ulusal ölçekte yetki devrini amaçlayan yasal düzenlemeler (*de jure*) ile desteklenmediği için merkezi idare ile her iki şehir arasında gerilimler artmaktadır.

Özetle, Denizli ve Gaziantep illerinin yerel kalkınma ve odaklaşma süreci, tarihsel süreç içerisinde kasaba ve ilçe gibi mikro ölçekte yerleşim birimlerinde başlayan, merkez ilçelerde kümelenen, peşisıra bölgesel merkez olan ve bugün gelinen aşamada küyerel işbölümüne uluslararası üretim merkezleri olarak bütünleşme çabası içinde akan bir süreçtir. *Birinci dönem*, bu illeri tarihsel bir özgünlüğü olarak diğer illerden farklılaştıran başlangıç faktörü niteliğindeki esnaf ve zenaatkarlığa dayalı girişimcilik kültürünün oluştuğu geleneksel toplum evresidir. Yerel birimlerin özgün koşullarında oluşan yerel girişimcilik Denizli ve Gaziantep'i çevrelerindeki illere göre farklılaştırmıştır. *İkinci evre* ise kamu politikalarının ön plana çıktığı ve bu illerdeki geleneksel sanayi yapının modernize edildiği ve yerelleştirildiği “kalkış öncesi evre”dir. Bu dönemde devlet politikaları öne çıkarken, yerel kurumlar ise (kamu ve yarı-kamu) daha çok yerel sanayi ile merkezi devlet arasında pasif bir aracı işlevi görmüştür. *Üçüncü dönem* ise her iki şehrin 1980’ler sonrasında ihracat temelli kalkınma modeline dayalı olarak dış piyasalara açıldığı ve sanayi yapıda uzmanlaşma ve yerel işbölümü eğilimlerinin arttığı “kalkış aşaması”dır. *Dördüncü aşama* ise yerel sanayiye kontrol etme ve düzenleme işlevleri artmaya başlayan yerel kurumların öne çıkmaya başlamasıdır. Bu doğrultuda merkezi ve yerel idareler arasında yeni bir işbölümü talepleri de artmıştır. Tüm bu benzerliklere rağmen çalışmanın bulguları, “Anadolu

kaplanları” ya da “*yeni sanayi odakları*” olarak anılan kentlerin kalkınma süreçlerinde sadece bir modelin değil, birbirinden farklı çizgilerin/patikaların geçerli olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda çalışma, Denizli ve Gaziantep’in gelişme sürecinin açıklanmasında tek bir kuramsal yaklaşımın yeterli olamayacağını ortaya koymaktadır. Yerel kalkınma literatüründe öne çıkan her bir yaklaşım Denizli ve Gaziantep’in kalkınma sürecinin farklı dönemlerinin ve/ya boyutlarının açıklanmasına katkı sağlamaktadır. Kısaca, Türkiye’deki başlıca sanayi odakları örnekleri olan Denizli ve Gaziantep’in yerel kalkınma tarihlerinin anlaşılmasında, kuramsal yaklaşımların “rakip”liğinden ziyade birbirlerini tamamlayıcılıkları sözkonusudur.

Çalışma sonucu elde edilen bulgular, küresel dinamiklerin (ve devlet politikalarının) önemini reddetmemekle birlikte, Denizli ve Gaziantep’in gelişme sürecinin tarihsel bir kopuşa/ kırılmaya dayanmadığı ve birikimsel bir süreçte oluşan gelişmenin temel olarak yerel içsel dinamikler çerçevesinde açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, gelişme sürecinde, baskın olarak, yerel sosyo-kültürel yapının, yerel girişimcilik kültürünün ve tarihsel evrim süresince kazanılmış davranış biçimlerinin son derece önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yerel girişimcilik dinamiklerini gelişme sürecinin sonraki aşamalarında ortaya çıkan bölgesel, ulusal ve küresel fırsatların kolayca içselleştirilebileceği bir altyapı sağlamıştır. Gelişme süreçlerinde yerel özgün dinamiklerin öne çıkması ise, doğal olarak, belirli yörelerde gözlenen gelişme biçimlerinin başka yörelerde tekrar edilebilirliğinin güç olduğunu göstermektedir. Yazarın da vurguladığı gibi, böylesine bir sonuç, bizi devletin bölgesel ve yerel gelişme politikalarının tümüyle etkisiz olacağı sonucuna götürmemelidir. Zira, genel olarak kamu politika birimleri, yerel farklılıkları ve yerel içsel dinamikleri gözönünde bulundurarak yerel birimlerin/ bölgelerin gelişme süreçlerine ciddi düzeyde katkı yapabilir. Bu ise, etkin bir yerel gelişme politikasının yerel özgünlükler

temeli üzerine kurulması gerektiği sonucuna işaret etmektedir.

5. Politika Önerileri

Kendi içlerinde farklılık göstermekle birlikte tarihsel ve sosyolojik bir yerel özgünlüğü olan yerel girişimcilik yetenekleri ile yerel ekonomik ve sosyal gelenekleri modernleştirerek evrimleşen Denizli ve Gaziantep illerinin yerel gelişme modelleri, yaşadıkları kendilerine özgü yerel gelişme deneyimlerinin diğer yerel birimlere transferi ile merkezi-yerel idareler işbölümü ve kamu-özel sektörler açısından da geleceğe yönelik politika önerileri için önemli ipuçları vermektedir. Bu kapsamda, Denizli ve Gaziantep'in yerel gelişme modelleri gözönünde bulundurularak çalışmada üç grup politika önerisi geliştirilmiş ve detaylı olarak tartışılmıştır. *İlk* gruptaki politika önerileri yerel sanayi gelişme politikaları alanında, *ikinci* gruptakiler kentsel ve bölgesel gelişme politikaları kapsamında, *üçüncü* gruptakiler ise merkezi idare-yerel idareler işbölümü ve kamu-özel sektörler işbirliği (ortaklıklar) gibi daha genel konularındadır.

Bununla birlikte belirtilmesinde yarar var ki, kamu sektörü açısından yerel ekonomilerin geliştirilmesi doğrultusunda iki politika kümesi öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bunlar yerel birimlerde ağ tarzı yerel firmalararası ve kurumlararası örgütlenme modellerinin oluşturulmasını içermektedir. Ağ tarzı yerel firmalararası örgütlenme modelinin geliştirilmesi; KOBİ geliştirme stratejileri, kişisel istihdam ve girişimci yaratma politikaları, OSB, KSS, orta ölçekli sanayi bölgeleri ve teknoparklar gibi sanayi altyapı politikaları ile sanayi destek birimlerini içermektedir. Ağ tarzı yerel kurumlararası örgütlenme modeli ise yerel kurumların içinde yer aldığı il/ bölge kalkınma ajanslarının oluşturulması ve yetki devri ve merkezi idare işlevlerinin yerel idarelere ve diğer yerel kurumlara delege edilmesi gibi idari ve kurumsal politikaları içermektedir.

6. Sonuç

Çalışmada incelenen Denizli ve Gaziantep'in ne diğer ülkelerdeki sanayi odakları ile ne de kendi içlerinde

tam anlamı ile benzer nitelikleri olmasa da bu şehirlerin kendine özgü gelişim çizgileri ve dinamikleri, Türkiye'deki farklı bölgelerin yapı ve dokusunu anlamak açısından önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye'deki yerel çalışmaların kısıtlı olduğu ve çoğunun betimleyici ve normatif nitelik taşıdığı gözönünde bulundurulduğunda tarihsel boyutu olan ve aynı zamanda mevcut yerel sanayi ve kurumsal dinamikleri derinlemesine ortaya koyan bu tür çalışmaların, ülkemizde doğru ve etkin politikaların oluşturulması açısından önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, incelenen konunun ülkemizde yeterince araştırılmamış ve tartışılmamış olması da çalışmanın önemli bir katkısı olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, bu çalışmada sanayi odağı olarak tanımlanan illerle ilgili yeterli bilgi birikiminin olmaması konunun daha "derin" ele alınmasını engellemenin yanısıra belirli bir metodolojinin oluşturulmasını da sınırlandırdığı gözlenmektedir. Tüm bunlara karşın, konunun hem planlamacıların, hem uygulayıcıların, hem de araştırmacıların gündeminde ön sıralarda yer alması, ülkemizdeki sanayi odakları üzerine yapılan bu çalışmanın önemini tartışmaz kılmaktadır.

NOTLAR

"Küyerel" terimi küreselleşme ve yerelleşme terimlerinin birleşiminden türetilmiştir ve her iki sürecin paralel doğrultuda olduğunu vurgulamaktadır

Çağdaş Üniversite Nedir? Nasıl Olmalıdır?

Mustafa GÜNDÜZ

Ankara Üniversitesi , Eğitim Bilimleri Fakültesi

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanlığınca düzenlenen “Çağdaş Üniversite Nedir? Nasıl Olmalıdır” konulu panel 12 Ekim 2004 tarihinde saat 14:30, 16:30 arasında ATAUM’da yapıldı. Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nusret Aras’ın yönettiği panelin katılımcıları, YÖK Genel Kurul üyesi Prof. Dr. Burhan Şenatalar, YÖK Genel Kurul Üyesi Prof. Dr. İlhan Tekeli, TUBA Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ayhan Çavdar ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nejla Tural idi. Panel programında yer alan Gazi Üniversite Rektörü Prof. Dr. Kadri Yamaç ise toplantıya katılmadı.

Adı geçen katılımcıların panelde sundukları bildiri başlıkları şöyledir:

Prof. Dr. Burhan Şenatalar: Avrupa Üniversite Sistemlerinde Değişmeler, Dönüşümler

Prof. Dr. İlhan Tekeli: Türkiye Dünyaya Yeni Bir Üniversite Modeli Önerilebilir mi?

Prof. Dr. Ayhan Çavdar: Üniversiteler ve TUBA

Prof. Dr. Nejla Tural: Küreselleşme ve Üniversite Özerkliği

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin bilimsel faaliyetlerinden bir çoğu ATAUM(Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi)’nde yapılır. Davetlilerine önceden hazırlanmış kısa bir müzik ziyafeti vermek de Fakültenin mütevazı bir geleneğidir. Bu panele de katılımcılar kısa bir müzik dinletisinin ardından Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Gönül Akçamete’nin açış konuşması ile başladılar. Çok aktüel ve genel bir konu olmamasına rağmen toplantı salonunun baştan

sona dolması ve hatta bir çok dinleyicinin aralara sıkışması iki şeyden biriyle açıklanabilir: panelistlerin ilmi yeterlilikleri yanında aktüel şahsiyetler olması, ikinci olarak da Fakülte dekanlığının iyi bir sunum ve program gerçekleştirmiş olması sayılabilir. Elbette başka sebepler de olabilir.

Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Gönül Akçamete’nin açış konuşması daha çok son zamanlarda sıkça tartışılan Üniversite reformu, hükümet ve üniversiteler üzerine olmuştur. Tartışmalara Fakülte olarak ne kadar katkıda bulunulduğu da değinilen konular arasındadır. Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin farklı bölümleri tarafından yapılan araştırmalar ve hazırlanan raporlar da değiniler arasındaydı.

Benzer konularda bir sunum yapan Üniversite Rektörü Prof. Dr. Nusret Aras da hükümetçe gerçekleştirilmeye çalışılan üniversite reformunun farklı yönlerine değindi. Aras sözlerini fazla uzatmadan güncel gelişmeler ve gerçekler ışığında çağdaş üniversitelerin neler olduğu ve olabileceği tartışmasını dinlemek ve dinletmek üzere paneli başlattı.

Prof Dr. Burhan ŞENATALAR

Bildiri Konusu: “**Avrupa Üniversite Sistemlerinde Değişmeler, Dönüşümler**”

YÖK Genel Kurulu Üyesi Şenatalar, konuşmasında özellikle şu başlıklar üzerinde durdu:

1.Avrupa Yükseköğretim sisteminde dönüşüm ve değişim.

2.Uluslararasılaşma,

3. Kurum yapılarında değişim.

1. Bu başlıklardan birincisi üzerinde görülen değişimler ve dönüşümlerden anlaşılması gerekenler özet olarak şu başlıklara indirgenmiştir:

a) Türkiye Yükseköğretiminde öğrenci sayısı arttığı gibi dünyanın diğer ülkelerinde de artmaktadır. Bunun başlıca sebebi, yükseköğretim diplomasının prestijli olması ve iş imkanı sağlamada önemli bir işleve sahip olmasıdır. Yükseköğretim aynı zamanda iyi bir ekonomik yatırımdır.

b) Teknolojik yatırım için gerekli uzmanlık dallarının ortaya çıkmış olması, yükseköğretimdeki önemli dönüşüm ve değişimlerden biridir.

c) Üniversitelerdeki sosyal ve siyasal harcamalar onları finansman modellerini yenilemeye ve değişik uygulamalar getirmeye zorlamaktadır.

d) Piyasanın yeni gereksinimlere olan ihtiyacının artması.

e) Bilimsel ve teknolojik araştırmaların üniversitelerden özel şirketlere kayması, üniversitelerde yapılan bilimsel araştırmaların endüstriye zemin sağlayacak bir boyuta gelmesi. Bu sayede bir çok üniversitenin devlete olan ekonomik bağımlılığı azalmakta, özel fonlar oluşmakta ve kişiler adına üniversitelerde kürsülerin ihdas edilmesi

f) Güdümlü araştırma projelerinin ortaya çıkması, araştırmaların özgür bir platformda yapılması. Bu sayede üniversiteler farklı gelirler elde etmeye başlamıştır. Bunların başında hisse senetleri ve ara-zilerden gelir elde etme gelmektedir.

g) Firmaların üniversiteler kurması. Özel üniversitelerin özel ve genel amaçla eğitim yapmaya başlaması.

2. Uluslararasılaşma başlığı altında Avrupa üniversitelerinde meydana gelen değişim ve dönüşümler:

a) Yabancı öğrenci sayısının artışı. Bu konuda lider ülke durumunda Amerika Birleşik Devletleri'dir.

b) Değişim programları. Ülkeler arasında öğrenci değişimleri, ortak programla eğitim yapılması, dil öğrenimi.

c) İngilizce programlarının ve İngilizce ile yapılan derslerin yaygınlaştırılması. İngilizce ile eğitim yapmak sadece üçüncü dünya ülkelerine münhasır bir hadise değildir. Batı Avrupa ülkelerinde de İngilizce programla eğitim yapan üniversiteler ve programlar yaygınlık kazanmaktadır.

e) Uluslararasılaşan yükseköğretim piyasaları. Yükseköğretimin uluslar arası ekonomik dengeler çerçevesinde yeni bir boyut kazanması.

f) Bolonga süreci (Avrupa Yükseköğretim Alanının ve veri tabanının oluşması; ECTS, BACHELOR, MASTER). Bu paket programla Avrupa Yükseköğretimi her şeyi ile yeni baştan düzenleme ve geliştirme süreci yaşamaktadır.

g) Ortak araştırma programlarının yaygınlık kazanmaya başlaması. Bu program AB değişim çerçevesi ile işlemektedir.

3. Avrupa Üniversitelerinin Kurumsal yapılarında meydana gelen değişimler:

Kurumsal yapıda **birinci** tip değişim ve dönüşümler:

1. Hukuksal yapıda meydana gelen değişimler ve dönüşümler

2. Üniversiteler ve ülkeler arası ortaklıklarda değişim ve gelişimler

3. Ülke içi ve dışı ortaklıklarla yapılan teknoparklar.

Kurumsal yapıda **ikinci** tip değişim ve dönüşümler:

1. Rekabetin artması. Bu kurum içini ve kurum dışını kapsamaktadır.

2. Rekabetin ön koşullarının belirlenmesi.

3. Mali özerkliklerin ortaya çıkması.

4. Kaynak yaratma ve kaynak tahsisi.

5. Hesap verilebilecek bir saydamlığın oluşturulması.

Kurumsal yapıda **üçüncü** tip değişim ve dönüşümler:

1. Kalite ölçme ve kalite değerlendirme platformunun oluşturulması. Öz değerlendirme ve dışardan değerlendirme ki, bu kalite kontrolü anlamını taşır.

2. Performans göstergelerinin oluşturulması. Bu konuda başlıca yapılanlar: Yayınlar ve kalitelerinin belirlenmesi, araştırma projeleri ve sonuçta ortaya çıkanlar, öğretim elemanlarının değerlendirilmesi,

3. Akreditasyon. Üniversitelerin verimlilik ve performansı için akredite olması.

Şenatalar, Avrupa üniversitelerinin değişim ve dönüşümü ile ilgili olarak öne çıkardığı konu başlıklarını saydıktan sonra, girişimci bir üniversite olmak için nelerin gerektiğine değindi. Ona göre girişimci üniversitede araştırma özgürlüğü olmalı, araştırmalar aynı zamanda özerk olmalı, akademik özgürlük sağlanmalıdır. Maalesef son zamanlarda Türkiye’de akademik özgürlük aşınmıştır. Bu aşınmada dış etkilerin önemi muhakkak vardır ama asıl önemli olan kafaların içinde olanlardır. Üniversite çalışanları ve mensupları olarak pasif bir yapıya sahibiz, üzerimize düşen çalışkanlık ve çevikliği gösterdiğimiz söylemez. Üniversiteler bir toplumun misyonu ve vizyonu olan/olması gereken kurumlardır.

Prof. Dr. İlhan TEKELİ

Bildiri Başlığı: “Türkiye Dünyaya Yeni Bir Üniversite Modeli Önerilebilir mi?”

Öncelikle Türkiye’de üniversite reformları üzerinde duran Tekeli, bu konu üzerinde konuşanların ve çalışma yapanların, ne yapmak istedikleri konusunda açık olarak ortaya koyacak bir verilerinin olmadığını ileri sürmüştür. Üniversite reformu konusunda konuşanların bir çoğu boş, gereksiz ve bir anlamda tarafların birbirlerine karşı güç gösterisi ve güç çekişmesi olarak görülebilir.

Yapılacak bir üniversite reformunda öncelikle ciddiyetin, ve samimiyetin olması gereklidir. Bu ciddiyet ve samimiyet, yapılacak işin belli bir kesim tarafından değil de, herkes tarafından taktir edilmesine, önemsemesine ve bir şekilde dikkate almasına sebep olacaktır. Yapılacak iyi bir üniversite reformu toplumun bütün kesimlerini heyecanlandırmalıdır.

Bu gün Türkiye’de tarafların bir birine saygı duyacağı, söylenenlerin dikkate alınacağı çağdaş bir tartışma platformu, geleneği ve alışkanlığı yoktur. Böylesi bir ortamda da yukarıda bahsedilen, herkesi heyecanlandıracak bir üniversite reformundan bahsetmek biraz güçtür. Gerçekleşmesi hayli güç görünmektedir. Ama bu, çok önemli engel aşılamaz değildir. Aşılabilir, aşmalıyız. Bu çağdaş tartışma

ortamını oluşturmak için değişmek, dönüşmek zorundayız. Bu gün toplumda, siyasi veçhelerde büyük bir ikiyüzlülük var. Sırf sistemdeki bu ikiyüzlülüğü kaldırmak için değişmek zorunludur. Bu zorunluluk da öncelikle üniversitelere düşmektedir.

Bizim üniversiteler ve bilim adamları olarak temel meselemiz; büyük bir ütopya açığımızın olmasıdır. Bu açığı çok kısa bir sürede ve en faydalı biçimde kapatmak zorundayız. Ancak bu ütopya açığı sadece Türkiye’deki bilim adamlarına münhasır bir hâl, bir eksiklik değildir. Dünyanın bir çok ülkesinde ve bilim adamlarında bu eksiklik mevcuttur. Bu açığı kapatmak için geliştirilecek ütopya bütün ütopya açığı bulunan ülke ve kişilere örnek olabilecek bir vüsatte olmalıdır. Bu da geliştirilecek vizyonun evrensel olma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Eğer biz evrensel bir vizyon geliştirirsek bu yeni bir üniversite modeli için ithal edilebilecek bir fikir buluş olacaktır.

Böylesi bir ütopyanın geliştirilmesi için:

1.Yapılacak olan üniversite reformunun bütün aşamaları, süreçleri açıklanmalı ve çalışma platformunun oluşturulması gerekmektedir. Bu oluşumda asla ön yargı olmamalıdır. Reform yapıcılar birbirleri ile karşılıklı öğrenme diyalogu içinde olmalılar. Mitoslaştırma olmamalıdır. Birbirleri ile, ikili, üçlü ve toplu halde konuşma ve fikir geliştirme âdabı olmalıdır.

2.Uluslararası bir başarı yakalayabilmek için başarılı bir alt yapı çalışmasının olması gereklidir. Bunu gerçekleştirebilmek için ülke içindeki ve ülke dışındaki üniversitelerden ve kurumlardan destek alınmalıdır. Onlarla koordine çalışma sistemleri oluşturulmalıdır. Bu sayede bilgi açığı hızla kapatılmalıdır. Bilgi üretimine geçilmelidir.

3. Ülkedeki üniversite problemlerini çözmek için, öncelikle sorunların teşhis edilmesi, tanımlanması ve bunların çözümü için de ciddi araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bunu bizzat üniversiteler yapabildikleri gibi, dışardan bir kurum da yapabilir. Görülmektedir ki, bir çok soruna çözüm üretmek için üniversitelerde araştırmalar yapılmakta, ama üniversiteler kendi problemlerini çözmek için hiçbir gayret göstermemektedirler.

4. Böylesi bir araştırma projesinin ve kurul ya da kurumun çalışmalarının sistematik bir şekilde izlenmesi gereklidir. Bu izlenmenin sürekli kılınması gerekir.

Bütün bunlar çok kısa zamanda yapılabilecek işler değildir. Ancak bunları başarmak için de uzun senelere ihtiyaç yoktur. Bu söylenenleri hayata geçirmek için iki yıl yeterlidir. Eğer bu süre uzatılırsa işin ciddiyeti, heyecanı azalacaktır. Çok kısa sürede yapılmaya çalışılması da bir çok detayın görülememesine, projenin oturmamasına sebep olacaktır. Onun için zaman ayarlanması da son derece önemlidir.

Burada önerdiğim modelin içeriği de olacak elbet. Bu içi boş bir proje değil. Ancak söz konusu projenin içeriğini anlatmaya ve detaylarını konuşmaya kalkışmak apayrı bir konuşmanın ve bildirinin konusu olabilecek genişlikte olduğundan burada değinilememiştir.

Prof. Dr. Ayhan ÇAVDAR

Bildiri Konusu: “**Üniversiteler ve TUBA**”

Çavdar daha çok TÜBA(Türkiye Bilimler Akademisi)’yı kuruluşu, gelişim süreci, amacı ve görevleri yönünden tanıtan bir bildiri sunmuştur. Türkiye’de TUBA, TÜBİTAK’a göre hayli geç kurulmuştur. Bunun belli başlı bazı nedenleri vardır. Oysa TUBA benzeri kurumlar diğer ülkelerde neredeyse birkaç yüzyıl önce kurulmuştur.

Osmanlı Devleti zamanında 1863 yılında kurulan Encümen-i Dâniş bir anlamda soyal bilimlerin ilk derneği olmuştur. Ama ne yazık ki bu dernek çok gelişmeden çok kısa bir süre içinde kapanmıştır. Eğer yaşasaydı belki iyi bir akademinin temellerini oluşturabilirdi.

Aslında 1963 yılında kurulan TÜBİTAK’ın kuruluş serüveninde TUBA’da gündeme gelmiştir. Ama zamanın yetkilileri tercihlerini fen bilimleri ile uğraşan bir bilimsel demekten yana kullanmışlardır.

TUBA Üniversiteler arasında bir çok faaliyet gerçekleştirmektedir. Konferanslar vermekte, kitapçıklar hazırlamakta, yabancı devletlerin üniversiteleri

ile işbirliği kurmakta, yurtdışına öğrenci gönderme ve burs işlemlerini karşılama gibi bir çok işler yapmaktadır.

Prof. Dr. Nejla TURAL

Bildiri Konusu: “**Küreselleşme ve Üniversite Özerkliği**”

Tural konuşmasına küreselleşmenin getirdiği yeni değerlerden bahsederek başlamıştır. Bu yeni değer ve oluşumların başında demokrasi, insan hakları, rekabet, serbest dolaşım ve bilişim gelmektedir.

Dünya ülkelerinin hızla küreselleşmelerinde farklı aktörler ve roller vardır. Öncelikle küreselleştirilenler vardır. Bunların başında IMF, Dünya Ticaret Örgütü, büyük şirketler ve güçlü devletler gelmektedir.

Bir de küreselleştirilenler vardır. Küreselleştirilenler de üçüncü dünya ülkeleri olarak kabul edilen gelişmekte olan ve bir çok bakımdan güçlü ülkelere bağımlı olanlardır. Bu tipten olan ülkelerin çok azının değer ve istekleri küreselleşmede dikkate alınır.

Son olarak küreselleşen dünyada hiçbir rol ve görevi olmayan, yok sayılanlar gurubu vardır ki, bu guruba giren ülkeler sömürülmeye bile değer görülmeyen aç, sefil topluluklardır.

Küreselleşme ile birlikte hızla değişen kurumların başında da üniversiteler gelmektedir. Bu süreçte üniversite yöneticilerinin durdukları yer, alacakları pozisyon önemli görülmektedir. Böylesi bir durumda üniversite öğrencilerinin okullar tarafından müşteri gibi algılanması eğitim açısından karamsar bir düşünüm ve dönüşümdür. Öğrencilerin kâr getiren metalar gibi düşünülmesi toplumun daha çok erkek çocuklarına yatırım yapmasına ve kızların geride kalmasına sebep olacaktır. Küreselleşme yönetimin ana temalarını da değiştirmektedir.

Küreselleşmenin getirdiği yeni değer ve birikimlerin karşısında olan bu türden gelişimlere karşı çıkan en önemli engel de ulus-devletler olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası Mukayeseli Edebiyat Kongresi

Afet BAL

Atatürk Kültür Merkezi
Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü

29 Ekim 2004 tarihinde Bakü Slavyan Üniversitesinde Uluslararası Mukayeseli Edebiyat konulu bir kongre yapıldı. Toplantıya 20'si Türk dünyasından olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinden yerli ve yabancı 60 bilim adamı katıldı.

Slavyan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Abdulla'nın açılış konuşmasından sonra Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk şeref konuğu olarak bir teşekkür konuşması yaptı. Prof. Onuk konuşmasında "Bugün iki bayramı birden kutluyoruz. Birincisi bir bilim şenliği, ikincisi bizim ve ülkemiz için en önemli bayram olan dünya lideri Atatürk'ün kurduğu laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşunun 81.yıl dönümünün kutlandığı Cumhuriyet Bayramı. Bu bayramı sizinle birlikte kutlamanın heyecanını duyuyoruz" dedi. Konuşma salondakiler tarafından coşkuyla alkışlandı. Aynı gün Türkiye Araştırmaları Merkezinde öğrenciler ayrı bir kutlama töreni düzenlediler. Toplantıda hep birlikte İstiklal Marşı okundu. Bir Azeri genci Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini okudu ve yaptığı konuşmada "Atatürk sadece Türkiye'nin değil üç yüz milyonluk Türk dünyasının da atasıdır" dedi. Diğer gençler de Atatürk'ün güzel sözlerinden örnekler verdiler. Toplantı son derece etkileyici ve heyecan verici bir ortamda gerçekleşti.

Bakü Türkiye Araştırmaları Merkezi

3 Mayıs 2004 tarihinde Bakü'de Slavyan Üniversitesi tarafından, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve TİKA işbirliği ve desteği ile **Türkiye Araştırmaları Merkezi** kurulmuştur. Merkez, üniversitede daha önce kurulmuş olan Rusya, Ukrayna, Yunanistan ve Bulgaristan araştırma merkezlerinden sonra kurulan beşinci araştırma merkezidir. Türkiye Araştırmaları Merkezinde Türkiye uzmanları yetiştirilmektedir. Fransa ve Polonya araştırma merkezlerinin de yakında kurulacağı bildirilmektedir.

Azerbaycan'ın Doğu Avrupa ve bölge ülkeleri ile sosyal, siyasi, kültürel bilimsel ve eğitimle ilgili alanlarda yapacağı ortak projelerde çalışacak uzmanları yetiştiren Bakü Slavyan Üniversitesinde Türk halklarının dili, tarihi, kültürü, medeniyeti ve Türkoloji araştırmalarına özel bir önem verilmektedir. Gazi Üniversitesi ve Slavyan Üniversitesi kardeş Üniversiteler olarak ortak çalışmalara başlamışlardır.

Atatürk Kültür Merkezi ve Türkiye Araştırmaları Merkezi ortak kongreler ve bilimsel projeler düzenleyerek karşılıklı işbirliğini sürdürmektedirler. Bu çalışmalara TİKA tarafında büyük destek sağlanmaktadır.

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk Kongre Açılış konuşmasını yaparken. (29 Ekim 2004)

Prof. Dr. Fikret Türkmen konuşmasını yaparken.

Bakü Slavyan Üniversitesi, Atatürk Kültür Merkezi ve
TİKA işbirliği ile kurulan TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Prof. Dr. Taciser Onuk konuşmasını yaparken.

Türkiye Araştırmaları Merkezindeki Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini Okuyan gençlerden bir görüntü

**BASINDA
ATATÜRK KÜLTÜR
MERKEZİ**

İlk kadın başkanı olmaktan büyük onur ve gurur duyduğum Atatürk Kültür Merkezi'nin amacı milli varlığımızın ve milli gücümüzün devamında ve gelişmesinde Türk Kültürünü Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda bilimsel yoldan incelemek, araştırmak ve bir bütünlük içerisinde tanıtmak, yaymak, yayınlamak ve dünya kültürleriyle buluşturmadır.

**Atatürk Kültür Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Taciser Onuk:**

Türk Kültürünü kendi insanımıza ve Dünya kültürüne ulaştırabilmek için tüm gücümüzle çalışmaktayız

Taner Ünal: Kıymetli Hocam Büyük Önder Atatürk bir deyişinde "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür." derken; diğer bir deyişinde "Milli kültürün her çağırda açılarak yükselmesini Türk

Cumhuriyetinin temel direği olarak temin edeceğiz." diyor. Bir diğer deyişinde ise "Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için

yapmamız lazım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri sürmeyiz; bugüne ve yarına bırakılmış daha bir çok büyük işlerimizi vardır. Milletimizin hedefi, milletimizin mefküresi bütün cihanda tam mânasıyla medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin medeni eserlerle mütenasıptir. Medeni eser vücudaya getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklallerinden tercit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştan başa bu dediği-

mi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şartı hayattır." diyor. Atatürk Dil Tarih kurumunun faaliyetlerini yakinen ve ilgiyle izliyoruz. Sizin gibi kıymetli bilim ve fikir adamlarımızın büyük özeviller göstererek Atatürk'ün hedeflerini gerçekleştirmek üzere gayret içerisinde bulunduğunu görmek bizleri fevkalâde mutlu ediyor. Okurlarımızın bilgi sahibi olması bakımından faaliyet sahanız ve faaliyetleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

Prof. Dr. Taciser Onuk: Kurumumuza ve çalışmalarımıza gösterdiğiniz ilgiye çok teşekkür ederiz. Biz çok şanslı bir ulusun bireyleriyiz. Her çağda çağdaşlığı hedefleyen Atatürkçü düşünce ile kurulmuş, dünyanın tek ve en güzel örneği laik, demokratik ve çağdaş Türkiye'nin temel sistemini akla ve bilime dayanırken bizi manevi değerlerle daha da güçlendiren ve güzelleştiren inancımız da aynı şekilde bilim ve aklın yolunu göstermektedir. Önemli olan bizim bu şansımızı ne kadar ve nasıl kulla-

nabildiğimizdir.

Binlerce yıllık kültür ve uygarlık birikiminin önemini vurgulamak amacıyla 1930 yılında 'Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür' diyen ve bir kültür ve aydınlanma devrimcisi olan Atatürk, kültürümüzün her ögesinde, ulusumuzun çağdaş dünya ile bütünleşmesini, kültürel değerlerini diğer uluslarla paylaşmasını sağlayıcı çalışmalar yapmıştır. 1931 de Türk Tarih Kurumunu kurarak tarihimizi aydınlatmayı, tanıtmayı, 1932 de Türk Dil Kurumunu kurarak, Türkçe'nin sadeleşmesi ve zenginleşmesi için çalışmalar başlatmıştır.

Merkezimiz süreli ve süresiz yayınlar yapmakta, kongre, konferans, sempozyum, panel ve benzeri faaliyetlerde bulunmaktadır. Bugüne kadar her dört yılda bir olmak üzere beş kongre, 26 sempozyum, 621 konferans yurt içinde; 69 konferans, 310 kitap, ve 84 süreli olmak üzere toplam 394 yayın yapılmıştır.

Ayrıca Türk Kültürünün yani yaşam biçimimizin çağdaş boyutları kazanabilmesi için yaptığı her alandaki çalışmaları örnek teşkil etmektedir. 1937 yılında Mecliste söylediği **Bir milletin kültür seviyesi üç sahadadır; devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları sonuçlarının toplamıyla ölçülür.** Değişti her dönem için geçerlidir.

Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarına ilave olarak 1983 yılında Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi olmak üzere dört bağlı kurumdaki oluşun, Cumhurbaşkanlığının himayesinde Başbakanlığa bağlı anayasal bir kurum Atatürk Yüksek Kurumu oluşturulmuştur.

İlk kadın başkanı olmaktan büyük onur ve gurur duyduğum Atatürk Kültür Merkezi'nin amacı milli varlığımızın ve milli gücümüzün devanında ve gelişmesinde Türk Kültürünü Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda bilimsel yoldan incelemek, araştırmak ve bir bütünlük içerisinde tanıtmak, yaymak, yayınlamak ve

dünya kültürleriyle buluşturmaktır. Bu amaçla merkezimiz süreli ve süresiz yayınlar yapmakta, kongre, konferans, sempozyum, panel ve benzeri faaliyetlerde bulunmaktadır. Bugüne kadar her dört yılda bir olmak üzere beş kongre, 26 sempozyum, 621 konferans yurt içinde; 69 konferans, 310 kitap, ve 84 süreli olmak üzere toplam 394 yayın yapılmıştır.

Taner Ünal: Sayın hocam, bu kadar büyük faaliyeti nasıl finanse ediyorsunuz?

Prof. Dr. Taciser Onuk: Başbakanlığa bağlı diğer bilim kurumlarıyla karşılaştığımızda

çok dar kapsamlı bir bütçe imkânlarıyla kitapları ve süreli yayınlarımızı kısa süre önce uluslararası hakemli dergi yaptığımız **Bilge ve Erdem** dergilerimizi yayınlıyoruz. Kongre, proj, Türk Dünyası ve diğer ülkelerle yaptığımız kültürel etkinliklerimizin finansmanını Türk Tanıtma Fonu ve TİKA Başkanlığı ile işbirliği yaparak gerçekleştirmeye çalışmaktayız.

Bu bağlamda göreve başladktan sonra 17-21 Aralık 2002 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdiğimiz **'Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü Bugünü ve Geleceği'** konulu V. Türk Kültürü Kongresi çok olumlu yankılar uyandırdı. Tüm üniversitelerimizle işbirliği yaptığımız kongreye 16'sı yurt dışından olmak üzere 300 bilim adamı katıldı. Kültürümüz, Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı; Kitle İletişim, Bilişim, Medya, Popüler Kültür; Beslenme Kültürü; El Sanatları; Felsefe, Bilim; Dil Kültürü; Mimari ve Çevre Kültürü; Müzik Kültürü; Din, İnanç, Laik Düşünce; Edebiyat Kültürü; Eski Eserler, Müzecilik,

Tüm üniversitele-
rimizle işbirliği yap-
tığımız kongreye 16'sı
yurt dışından olmak
üzere 300 bilim
adamı katıldı.
Kültürümüz, Tarih,
Tarihçilik, Tarih
Yazımı; Kitle İletişim,
Bilişim, Medya,
Popüler Kültür;
Beslenme Kültürü; El
Sanatları; Felsefe,
Bilim; Dil Kültürü;
Mimari ve Çevre
Kültürü; Müzik
Kültürü; Din, İnanç,
Laik Düşünce;
Edebiyat Kültürü;
Eski Eserler,
Müzecilik,
Kütüphanecilik, Arşiv
Dokümantasyon;
Sahne Sanatları;
Demokrasi Kültürü;
Eğitim Kültürü;
Gelenek, Görenek,
Örf, Adet, Giyim -
Kuşam; Plastik
Sanatlar Kültürü 16
konu başlığı altın da
incelendi.

Kütüphanecilik, Arşiv Doküman-
tasyon; Sahne Sanatları; Demokrasi
Kültürü; Eğitim Kültürü; Gelenek,
Görenek, Örf, Adet, Giyim-Kuşam;
Plastik Sanatlar Kültürü 16 konu
başlığı altında incelendi.
Kongremizin en büyük özelliği bilim
adamları olarak kendimizi yansız ve
tarafsız olarak sorgulamak, irdele-
mek ve kültürümüzün geleceğiyle
ilgili sorunlara çözüm aramaktır;
başarılı sonuçlar aldık.

Taner Ünal: Bunlar kitap halinde
yayınlanıyor, değil mi?

Prof. Dr. Taciser Onuk: 16 konu
başlığı altında yayınlanacak olan ki-
taplarımız baskı aşamasında olup
çok yakında hizmete sunulacaktır.
Ayrıca bu kongrede ele alınan ve
tartışılan konuların sonuçlarını yurt
düzeyinde halkımıza ulaştırmak
amacıyla İç İşleri Bakanlığımız
aracılığıyla Valiliklerimizle işbirliği
yapıyoruz. 2003 yılından bugüne 53
ilimizde 93 bilim adamının katılımı
ile paneller ve konferanslar düzen-
ledik. Çok olumlu sonuçlar alıyoruz,
bu etkinliklerimiz devam ediyor. Bu
vesile ile İç İşleri ve Kültür
Bakanlıklarımıza ve özellikle sayın
valilerimize katkılarından dolayı
teşekkürlerimizi sunmak istiyorum.
Ayrıca bu kongre bağlamında işbir-

liği yapıyoruz. Bilim adamlarımızın
26 konu başlığı altında hazırladıkları
metinleri Cumhuriyet Dönemi
Kültür Belgeseli olmak üzere
TRT'ye teslim ettik. TRT ile bize
göre çok önemli bir başka ortak çalış-
mamız ise 1923-1938 tarihleri
arasında kurulan Kültür
Kurumlarımızdır. Bu Kurumların
kurucuları, yöneticileri, amaçları,
çalışma yöntemleri, düşünce tarzları
ve başarılarını yazılı ve görsel belge-
lerle gündeme getirdik. O dönemin
kültür kurumları ile işbirliği yaptık.
HAGEM eski genel müdürlerinden
Nail Tan büyük bir titizlikle bilgi ve
belgeleri belgesele esas olmak üzere
hazır hale getirdi; TRT'ye teslim
edildi. Bilindiği gibi Cumhuriyetin
ilk yıllarından yaklaşık 1950'ye kadar
olan dönemdeki çalışmalar fevkalâde
başarıydı. Cumhuriyetin sağlam
temel ilkeleri üzerine kurulmuş
görüşler doğrultusundaki örnek
çalışmaların,

Taner Ünal: Sayın hocam
19.Yüzyılda Avrupa'da samimi bir
şekilde başlayan Türkoloji çalış-
maları 20. Yüzyılda Hint Avrupa
Aryani nazariyesini savunan bize
göre emperyalizmin aracı kurumun-
da görev yapan Batılı araştırmacıların
tesiri altına girmiş, Bu yazatlar

Türk'e ait ne varsa Türk olmadığını ispat için uğraş vermişlerdir. Hint Avrupa - Indo Germen nazariyesine göre M.Ö. 17. Yüzyıllarda bir Avrupalı Kavim geliyor ve Hindistan'a kadar gidiyor bir kısmı İran ve çevresinde kalıyor, sonra geri dönüyorlar. Türkler Asya'da MÖ 2000 yılında da, MÖ 5000 yılında da

vardı. Ano harabelerine göre Türkistan Medeniyeti M.Ö. 9000 lere dayanıyordu. Bilimadamlarımızın aksini ispat yönündeki çalışmaları genelde çılız kalmış, yabancı kaynakları kullanarak kitap yazma alışkanlığımız nedeniyle Kimnerler, İskitler, İskit kavimleri olarak kabul edilen Saka'lar, Sarmatlar, Massagatler Hint Avrupa'lı olarak kabul edilmiştir. Halbuki bu kavimler Erken Dönem Türk kavimleridir. Bu Hint Avrupa nazariyesi öylesine ileri gitmiştir ki Türk olduğu belli olan Kuşanlar, Akhunlar, Kırgızlar - Göktürklerin Atalarından olduğu kabul edilen - Wu-sun'lar ve bir çok Türk kavmi Hint Avrupalı veya Aryani denilerek geçirilmiştir. Kültür ve tarihimizin en zengin örneklerinden Pazırık halısı bile yabancılara maledilmeye çalışılıyor. Türk'ün el işlemlerini ve sanat örneklerini incelediğimizde de bunu görüyoruz.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Binlerce yıllık bir kültür birikiminin elbette ki dili, tarihi, sanatı, kültürü de çok zengin olur.

Taner Ünal: Sizler gibi kıymetli bilim adamlarımızın sabırla köy köy hane hane dolaşarak üstelik bu işlere uzun yıllar harcayarak Türk'ün kültürünü, sanatını, Türk insanının ruh güzelliğinin ince örneklerini

ortaya çıkarmanızla Türk insanı gerçek kimliğini buluyor. Milletimiz ne kadar büyük bir millet olduğunun böylece şuuruna varabiliyor. Mesela Kaymetli hocamız Prof. Dr. Neriman Görgünay Kırzioğlu'nun çalışmalarını yayınladık okurlarımız büyük ilgiyle izlediler. Saatlerce konuşmak yerine bir kilimin veya

değişime uğradı. Bu değişim öncelikle etik değerlerimizin olumsuz değişmesi sonucu kültür değerlerimizi de çok olumsuz etkiledi. Sahip olduğumuz kültürel değerlerimizi kaybetme durumuna gelince ne kadar önemli olduklarını farkettilik.

Taner Ünal: Mesela Türk Dil Kurumu Prof. Dr. Haluk Akalın

Ben uzmanlık alanı süsleme sanatları olan bir sanat tarihi profesörü olarak 1980 li yıllardan beri Anadolu'nun birçok bölge ve yörelerde alan araştırmaları yaptım. 1995 yılında Karakeçili Projesini Gazi Üniversitesi'nden Yr. Dr. Feriha Akpınarlı ile gerçekleştirdik. Binlerce Karakeçili ailesinin bir ferdi olduk. Çalışmalarımız devam ediyor.

halının desenini görmek yetiyor. Onlar bize gerçekleri daha açık bir şekilde anlatıyor. Bu belkide en güzel politika. Türk düşmanlarına soylu bir cevap. Üstelik bu hizmetleriniz Atatürk'ün öze dönüş dediği hadisedir. Bence en büyük vatan severliktir. Mesela sizin Karakeçililerle ve Osmanlı çadırları ile ilgili yaptığınız çalışma bizleri adeta büyülüyor. Kültür zenginliklerimiz bu çalışmalarla birer birer aydınlanıyor.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Bu kültür zenginliklerimizle hep övündük, ne yazık ki yeterince ilgilenip bilimsel yoldan her yönüyle araştırıp yeterince tanıyamadık, öğrenemedik, öğretemedik, sahip çıkamadık, kıymetini bilemedik. Yakın zamana kadar kapalı bir toplum anlayışı ile başkalarına da tanıtamadık. Özellikle dilimiz ve tarihimizle ilgili bilimsel çalışmalarımızda pek çok eksiklerimiz var. Tarihimizle ilgili yabancılar tarafından yapılan haksız suçlamalara bilimsel belgelerle zamanında cevap veremedik. Türkçe'mizi kendi güzel kelimeleri yerine, yabancı kelimeler kullanarak zenginleştirdiğimizi zannettik, kendi güzelliklerimizi unuttuk savurganlık ve haksızlık yaptık. Kültürel kimliğimiz ve kişiliğimizi oluşturan kültür değerlerimiz 1950 den sonra yavaş, 1980 den sonra hızla

hocamızın başkanlığında, Atatürk'ün vasiyeti olduğunu hepimizin kabul ettiği muhteşem bir sözlük hazırlığını bitirmek üzereler.

Prof. Dr. Taciser Onuk : Türk Dil Kurumu Prof. Dr. Haluk Akalın'ın başkanlığında Türkçemizin zenginleşmesi ve yabancı dillerin baskılarında kurtulması için çok güzel çalışmalar yapıyor. Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun başkanlığında Türk Tarih Kurumunda son yıllardaki bazı asılsız tarihi suçlamalarla ilgili olarak gerek yazılı gerek kazılarından çıkan görsel belgelerle tarihi gerçekleri ortaya çıkaran çok güzel çalışmalar yapıyor. Aynı binayı paylaştığımız Atatürk Araştırmaları Merkezinin yeni başkanı Prof. Dr. Mehmet Saray'la daha yoğun çalışmalar yapacağına inanıyorum.

Taner Ünal: Okurlarımıza merkezinizi daha iyi tanımaları için çalışmalarınızla ilgili biraz daha bilgi verebilir misiniz?

Prof. Dr. Taciser Onuk : Kurulumuzun kuruluş amaçlarının belki de en önemlisi Türk Kültürünün dünya kültürlerine etkilerini araştırmak ve saptamaktır.

Biz Merkezimiz bu tespiti yapabilmek amacıyla 2005 yılı sonbaharında **Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etkileri** konulu uluslararası bir büyük kongre yapmayı

plânladık. Çalışmalarımıza başladık, hedefimiz yurt dışındaki Türkologlara ve Türk Kültürü ile ilgili yurt dışında yaşayanlara ve bilim adamlarına ulaşarak Ankara'da buluşturmak ve sağlıklı sonuçlar almak.

Ayrıca Ağustos 2004'te Moskova'da yapılan ICANAS kongresine Türkiye'yi temsilen katıldığımı ve bu kongrenin 2006 yılında İstanbul'da yapılmasıyla ilgili kararı ve kurumumuzun hazırlıklara başlama bilgilerini de ilgililere duyurmak istiyorum.

Bu çalışmalarımızla birlikte süren projelerimiz var. 1995'te başlatılan **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi'** yürütücülüğünü Prof. Dr. Sadık Tural yapıyor. Türk Dünyasından bilim adamlarıyla birlikte gerçekleştirilen projenin bugüne kadar 12 cildi yayımlandı, proje 36 cilde tamamlanacak. Gene 1995'te **Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi'** konulu bir proje başlatılmış şu anda devam etmeyen bu projeye ilgili iki kitap yayınlanmak üzeredir. Diğer projemiz Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üleriyle gerçekleştirdiğimiz, yürütücülüğünü Prof. Dr. Esin Kahya'nın yaptığı **Osmanlı Türklerinde Bilim** konulu çalışma devam ediyor. I. Cilt baskıda II. sı hazırlanıyor.

Taner Ünal: Kaymetli hocam Türk tarihinin hangi dönemine baksanız Türk Kültür ve Medeniyetini görüyorsunuz. Mesela Erken dönem Türk tarihini incelerken dahi Dünya Kültür ve medeniyetine ait el ürünlerinden diğer bütün sanat dallarına kadar tamamında sanatın gelişmesini sağlayanların Türkler olduğunu görüyoruz. VII. ve VIII. Yüzyılda Semerkant, Buhara, Belli, Baykent, Harzem, Fergana gibi Türk bölgelerine giren Arap kuvvetleri karşı karşıya kaldıkları yüksek medeniyetin karşısında şaşkına düşüyorlar. İslam'ı yaymanın dışında bir hüviyetle yani ganimet hırsıyla Türk bölgelerine saldıran talancı Bedevi Emevi zihniyeti karşılarında çalışkan, üretken kendileriyle kıyaslanamayacak düzeyde yüksek medeniyete sahip bir toplumla karşı karşıya kalıyorlar. Türk sanat eserleri Çin'den Bizans'a hatta dünyanın her yerine seyr halinde ve bu nedenle Türk bölgelerine zenginlik akıyor. Bunları ilk el İslam tarihî eserleri

Atatürk Kültür Merkezince hazırlanan ve her kütüphanede bulunmasını tavsiye ettiğimiz dört temel kaynak

olan İbn-i Esir'de, İbn-i Kesir'de, Taberî'de Balazuri'de görüyoruz. IX. ve X. yüzyıllarda başlayan ve XV. Yüzyıla kadar Avrupa'ya örnek teşkil eden İslam Medeniyeti ise yine İslamiyeti seçmiş Türk bilim ve fikir adamlarının önderliğinde gelişen bir aydınlanma çağıdır. Sanat ürünlerinin sürekli Türkler tarafından üretildiğini ve geliştirildiğini görüyoruz. Nitekim Atatürk **Asıl uğraşmağa mecbur olduğumuz şey, analarımızın ve atalarımızın oldukları gibi yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birin-**

ciliğini tutmaktır." Diyordu. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumunca Türk kültürünün dünyaya tanıtılması yönünde olağan üstü bir faaliyet sürdürdüğünü görmek bızleri mutlu ediyor. Eminim ki okurlarımızda bu faaliyetler hakkında bilgi sahibi olunca şaşıracaklardır?

Prof. Dr. Taciser Onuk: Kurumumuz yurt dışında Türk Dünyasındaki Üniversitelerle işbirliği yapmaktadır. 2003 yılında Azerbaycan, Bakü Slavyan Üniversitesi'nde Rektör Prof. Dr. Kamal

Abdullah'ın teklifi, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, TİKA Başkanlığının maddi ve Kurumumuzun Bilimsel desteğiyle Türkiye Araştırmaları Merkezi kuruldu. Uluslar arası stratejik bir devlet üniversitesi olan Slayyan Üniversitesinde geçen yıla kadar beş ülkenin (Rusya, Ukrayna, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya) araştırma merkezleri açılmıştı. Polonya'nın merkez açmak için başvuruda bulduklarını Rektör beyden öğrendim. Bu araştırma merkezlerinde o ülkelerin uzmanları yetişmekte yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmaktadır. Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin şu anda biri Rus olmak üzere 20 Türk kökenli öğrenci eğitimlerine devam etmektedir. Ayrıca kongre ve konferanslarla her ülkenin bilim ve kültür

adamları öğrencileri bilgilendirmektedirler. Türk Kültürünün Dünya Kültürleriyle buluşması bakımından son derece önemli olan Türkiye Araştırma Merkezlerinin Kazakistan ve Rusya Üniversitelerinde de açılması için bazı çalışmalar başlatılmış bulunmaktadır. TİKA Başkanlığının işbirliği ve katkılarından dolayı özellikle Başkan Dr. Hakan Fidan'a teşekkürlerimi iletiyorum.

Taner Ünal: Ne güzel, ne kadar heyecan verici efendim.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Çok haklısınız Taner bey 29-30 Ekim 2004 tarihlerinde Slayyan Üniversitesi Rektörlüğü Uluslar arası bir kongre düzenlemiştir. Kırkı değişik ülkelerden olmak üzere 60 bilim adamının katıldığı kongreye ben de şeref konuğu olarak davet edildim. İzmir'den Türk Dünvası

Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Fikret Türkmen bir bildiri ile katıldı. İlk konuşmacı olarak teşekkür konuşmasını yaparken son derece heyecanlandım ve şöyle dedim: Biz bugün iki bayramı birlikte kutluyoruz. Birincisi bu üniversitede ilk kez yapılan dünya bilim şöleni, ikincisi bizim ulusumuz için herşeyden önemli dünya lideri Atatürk'ün kurduğu laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyetimizin 81. kuruluş bayramı. Mutluluğumuzu siz kıymetli bilim adamları ve kardeşlerimizle paylaşmanın güzelliğini yaşıyoruz. Tüm bilim adamları ve herkes Atatürk'ü ve Türkiye'yi ayakta alkışladılar. Aynı gün bizim merkezimizin öğrencileri tarafından hazırlanan 29 Ekim kutlama törenine katıldık. Önce milli marşları Türk ve Azerbaycan bayrak-

içerisindeyiz. Ancak baştan beri sizi dinlerken moral buldum. Adeta dondum kaldım. Bunlar bizim hayallerimiz. Bizim kuşağın en az 30-40 yıllık havali bu anlattıklarınız.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Türk Dünyasının dışında Çin Büyükelçiliği ile kültürel işbirliğimizi başlattık. 2005 yılında öncelikle Pekin'de olmak üzere Ankara'da ortak kongre ve sergiler düzenlemeyi planladık. Belarus ve Makedonya Büyükelçileriyle prensipte anlaşarak Üniversiteler aracılığı ile bilimsel ve kültürel işbirliği çalışmalarının başlatılması konularında bazı projeler hazırladık.

Yurt içindeki çalışmalarımızla ilgili olarak; bilindiği gibi 1995 yılından beri Nevruz programı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği koordinatörlüğünde tüm ilgili bakanlık

Bu güzel ülkemiz ve güzel insanlarımız için yapabileceğimiz her şey çok az yapılmış demektir. Anadolu'ya ilçedeki ve köydeki insanlara ulaşip bu bilgileri onlarla paylaşamıyorsak hiçbir şey yapmamışız demektir, yeterli değildir.

larıyla tüm öğrenciler ve bazı yabancı bilim adamlarıyla söyledik. Azerbaycan'lı öğrenci Atatürk'ün Gençliğe Hitabı'nı okudu. Diğer öğrenciler Atatürk'ün uluslar arası özdeyişlerinden örnekler sundu. Bir öğrenciye neler hissettiğini sordum, öğrenci 'Atatürk Gençliğe Hitabını sadece Türk gençliğine değil, 300 milyon Türk dünyası gençliğine yaptı. Atatürk yalnız Türklerin değil, tüm Türk Dünyasının Atasıdır' dedi. gerçekten heyecan vericiydi, törenimiz alkışlarla sona erdi. Bu çalışmalarımız devam edecek.

Taner Ünal: Ben sizin faaliyetlerinizi baştan beri şaşkınlıkla dinliyorum. İnanın şaşırdım hocam. Tabii ki biz Türk ve İslam aleminin içeride ve dışarıda karşı karşıya kaldığı sıkıntılar nedeniyle üzüntü

temsilcilerinin katılımı ile yapılan toplantılarda alınan kararlar doğrultusunda uygulanıyor. Merkezimiz Türk Dünyasından 15 veya 20 olmak üzere 40 bilim adamıyla 20 ilde konferans ve panellerle Türk Dünyası ortak kültür değerlerinden olan Nevruz Bayramı hakkında halkımızı bilgilendirme çalışmaları yapmaktadır. Bu bağlamda Merkezimiz 2004 yılında Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi ve Nevruz Şiirleri Antolojisini yayınlamıştır.

Taner Ünal: Çok muhteşem. İşin esası bu kadar muhteşem bir boyutta çalışmalarınızın olduğunu bilmiyordum. Bizim okurlarımızın da bildiğini zannetmiyorum. Şimdi dergimizin ulaştığı çevre itibarıyla büyük etki uyandıracığına inanıyorum.

29-30 Ekim 2004 tarihlerinde Slavyan Üniversitesi Rektörlüğü Uluslar arası bir kongre düzenlemiştir. Kırkı değişik ülkelerden olmak üzere 60 bilim adamının katıldığı kongreye ben de şeref konuğu olarak davet edildim. Açılış konuşmasında 'Biz bugün iki bayramı birlikte kutluyoruz. Birincisi bu üniversitede ilk kez yapılan dünya bilim şöleni, ikincisi bizim ulusumuz için herşeyden önemli dünya lideri Atatürk'ün kurduğu lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyetimizin 81. kuruluş bayramı. Mutluluğumuzu siz kıymetli bilim adamları ve kardeşlerimizle paylaşmanın güzelliğini yaşıyoruz.' dedim. Tüm bilim adamları ve herkes Atatürk'ü ve Türkiye'yi ayakta alkışladılar.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Umarım, Çok teşekkür ederim. Herkes bilmeli ki Atatürk'ün adını taşıyan bu kurum her türlü siyasi politikanın dışında Türk Kültürünü kendi insanına ve Dünya kültürüne ulaştırabilmek için tüm gücüyle çalışmaktadır. Bu bağlamda basın yayın organlarına, Anadolu Ajansına, TRT'ye üniversitelerimize teşekkürlerimizi sizin aracılığınızla iletmek isterim. Yayınlarımız hem binamızın girişinde hem de elektronik posta ile indirimli olarak satılıyor. Ayrıca internet sitemizde tüm bilimsel toplantı sonuçlarını, kitap, bildiri, makaleleri yayınlıyoruz.

Taner Ünal: Bizde bütün dergilerinizi, yayınlarınızı takip ediyoruz. Bazı yazıları sizlerin ve kıymetli hocalarımızın müsaadeleri ile Türkeli'de yayınlıyoruz.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Bilge ve Erdem dergilerimiz uluslar arası hakemli dergi olduğundan beri özellikle akademisyen arkadaşlarımız tarafından daha çok ilgi görmeye başladı.

Taner Ünal: Olukça güzel ve takip edilmesi gerekli yayınlar. Reşat Genç hocamızın Sarı-kırmızı-yeşil isimli bir yazısı var, daha önce yayınladık. Okurlarımız yeniden yayınlamamış istiyorlar.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Evet

çok güzel çalışmalar oluyor ama yeterli değil. Ben şuna maniyorum. Bu güzel ülkemiz ve güzel insanlarımız için yapabileceğimiz her şey çok az yapılmış demektir. Anadolu'ya ilçedeki ve köyedeki insanlara ulaşip bu bilgileri onlarla paylaşamıyorsak hiçbir şey yapmamışız demektir, yeterli değildir.

Taner Ünal: Efendim bizim insanımız aslında bilgiye aç. Ancak yanlış bilgilendirmenin tesiri altında. Bundan da rahatsız. Ancak sabahın akşama kadar gerek gazeteler, gerekse televizyonlar vasıtasıyla önüne konulanlardan adeta bıkmış durumda. Biz bunun örneğini her gün yaşıyoruz. Son sayımızda bazı konulara fazla girmemiz nedeniyle kültür ve sanatımız biraz eksik oldu. Diğer sayılarımızda Türk halı, kilim ve diğer sanat ürünlerimizin bugüne yansımış kıymetli eserlerini vermeve çalışıyoruz. Fikir ve bilim adamlarımızın bu husustaki çalışmalarını yayınlıyoruz. Dergimizin üçte birini oluşturuyor. Geçtiğimiz ay İstanbul'a giderken Varan tesislerinde benzin almak için durmuş-tum. Arabamın arkasında 4 kol 100 kadar dergi vardı. Bagajı açtım yanımdaki bir bayan dergilere doğru bakınca dergimizi tanıtarak bir dergi verdim. Bu dergiyi gören bir başkası geldi istedi verdim.

Derken üç dört kişi birden geldi, sonra bir başkası derken dört otobus kişiye dergi dağıttık. İçeri çay içmeye girdim. Oraya gelen volcular bile **"Beyefendi siz halılı bir dergi dağıtıyormuşsunuz bir tanede bana verebilirmisiniz"** diyorlardı. Dergiler bitti veremediklerimizinde adreslerine gönderdik. Türk insanının kendi kültürüne bu kadar bağlı olması hahısına kilimine, el işlemlerine böyle sahip çıkmak istemesi onu özlemesi beni öylesine duygulandırdı ki.. Bu millet öylesine yüksek değerlere sahip bir millet ki bir anda yıllarca verdiğimiz emeğin karşılığını aldığımızı hissediyor-sunuz.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Ne güzel, siz de çok güzel hizmet yapıyorsunuz. Keşke bütçemiz uygun olsa da yayınlarmızı ücretsiz verebilsek. İnsana hizmet insana ulaşmak ve paylaşmak çok güzel. Bu bakımdan kendimi çok şanslı hissediyorum. Ben uzmanlık alanı süsleme sanatları olan bir sanat tarihi profesörü olarak 1980 li yıllardan beri Anadolu'nun birçok bölge ve yörelerde alan araştırmaları yaptım. 1995 yılında Karakeçili Projesini Gazi Üniversitesinden Yrd. Dr. Feriha Akpınarlı ile gerçekleştirdik. Binlerce Karakeçili ailesinin bir ferdi olduk. Çalışmalarımız devam ediyor. 1997 yılında İçel el sanatlarını araştırma, geliştirme projesi kapsamında Üniversite arkadaşlarımla birlikte İçel'in 10 ilçesi ve 50 köyünde uygulamalı alan araştırmaları yaptık, güzel sonuçlar aldık. 2000 yılında Ulusal Eğitime Destek Projesi kapsamında Savın Cumhurbaşkanı'nın Eşinin himayesinde bir yıl süreyle Ankara'da el sanatları ve beslenme kültürü konulu, 15 ilçe ve 85 köyde uygulamalı çalışmalar yaptık. Bu konularla ilgili kitaplar yayımlandı. TRT aracılığıyla bütün bu çalışmalarını izleyenlerle paylaştık.

Taner Ünal: Savın hocam bu çalışmalarınız her türlü ovguve değer. Bilhassa Karakeçililer ile ilgili çalışmalarının büyük etki uyandırmıştı. Atatürk'ün **"Doğulu ile batılı Kuzeyli ile Güneyli aynı ırkın aynı cevherin damarındır"** diyordu. Siz bunu bir bilim adamı olarak eserlerimizle ortaya koydunuz. Yine Atatürk 1924 yılında yaptığı bir konuşmada **"Efendiler!**

Azerbaycanlı öğrenci Atatürk'ün Gençliğe Hitabı'nı okudu. Diğer öğrenciler Atatürk'ün uluslar arası özdeyişlerinden örnekler sundu. Bir öğrenciye neler hissettiğini sordum, öğrenci 'Atatürk Gençliğe Hitabını sadece Türk gençliğine değil 300 milyon Türk dünyası gençliğine yaptı. Atatürk yalnız Türklerin değil, tüm Türk Dünyasının Atasıdır' dedi. gerçekten heyecan vericiydi.

Herkes bilmeli ki Atatürk'ün adını taşıyan bu kurum her türlü siyasi politikanın dışında Türk Kültürünü kendi insanına ve Dünya kültürüne ulaştırabilmek için tüm gücüyle çalışmaktadır.

Medeni eser ortaya koymak yeteneğinden yoksun toplumlar, özgürlük ve bağımsızlıklarını da yitirmeye mahkumdurlar" diyordu. Sizler yaptığınız bu kıymetli çalışmalarla milletimizin ortaya koyduğu medeni eserleri ölümsüzleştiriyorsunuz.

Üstelik oldukça geniş bir alanda yaygın bir hizmet verme durumunda olmanız oldukça etkiliciyi.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Elbette geniş bir aile ile bu çalışmalar yürütülüyor.

Valilikler, kaymakamlıklar, il kültür müdürlükleri ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesindeki arkadaşlarımla birlikte Atatürk'e, Ülkemize Ailemize borcumuzu ödemeye çalışıyoruz.

Taner Ünal: Sayın hocam bütün bu çalışmalarınız için hayranlığımı nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum. Beyninize yüreğinize sağlık. Tabii ki bütün çalışmalarınla ilgili örnekler vermek için ayrı bir dergi çıkarmak lazımi.

Ancak yayınlarınızdan bazılarınızı ve son olarak yayına geçtiğiniz 4 ayrı ansiklopedinizin tanıtımını bu sayfalarımızda yapacağız. Son olarak söyleyecekleriniz neler olabilir.

Prof. Dr. Taciser Onuk: Sonuç olarak ülkemiz, kültürümüz ve güzel insanlarımız için ne yapsak az.

Başta Üniversiteler ve bilim kurumları olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, bilim kültür insanları olarak etik değerlerimize sahip çıkarak her alanda çağdaş eğitim ve aydınlanma çalışmalarını hızlandırmalıyız.

Atatürkçü felsefe ile Türkiye en kısa zamanda çağdaş dünyada olması gereken yerini alacaktır. İlgilerinize tekrar teşekkür eder kolaylıklar dilerim.

Taner Ünal: Bizde Türkeli okurları adına sevgi ve saygılarımızı sunuyor, Türk milletinin varlığı ve birliği yönünde büyük önem taşıyan hizmetlerinizde başarılar diliyoruz.

ERDEM KÜLTÜR MERKEZİ VE ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ERDEM

Number: 35

CİM : 12
Sayı : 35

Bilge

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi

Üsküp Fatih Köprüsü, Justinyen Köprüsü Yapılmak mı İsteniyor ?

Neval KONUK

Marmara Üniversitesi Türk Sanatı Programı
Doktora Öğrencisi

Üsküp şehrinin simgesi durumunda olan Fatih Sultan Mehmed Köprüsü (Taşköprü), şehir merkezinde, “Makedonya Meydanı” ile “Eski Çarşı” arasındaki bir mevkide, şehri batıdan doğuya ortadan ikiye ayıran Vardar nehri üzerinde bulunmaktadır. 13 kemer gözlü köprünün kemer açıklıkları her iki yönden ortaya doğru daha geniş ve daha yüksek tutularak üçgen şekli almıştır. Toplam uzunluğu 220 metre olan köprünün; kemer açıklıklarının en küçüğü 4,05 metre, en büyüğü ise 13,48 metre genişliğindedir.

İnşa Tarihi ve İsmi

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün, 1930'lu yıllardan günümüze gelinceye kadar yapılan restorasyonlarında Türk - Osmanlı Mimarî özelliklerinden uzaklaştırıldığı ve sözde bilim adına bazı aşırı çevrelerce farklı dönemlere mal edilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Köprü'nün inşa tarihi ile ilgili Sırp, Makedon ve Bulgar kaynakları efsanelere dayanarak birbirinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Efsanelere dayanarak köprünün Roma, Bizans, Sırp Kralı Stephan Duşan ve Kral Makro dönemlerine ait olabileceği görüşlerine yer verilmiştir. Sözde bilim adına ortaya atılan bu hamasî görüşlerin hiçbir bilimsel dayanağı yoktur.

Köprünün inşa ve onarım kitabeleri, vakıf kayıtları dururken, ve de özellikle eserin kendisi ayakta “ben buradayım” diye bağırırken, Osmanlı eserleriyle ilgili olarak bilimsellikten uzak bir takım görüşler üretmek, sadece Balkan ülkelerinde görülen bir hu-

sustur. Bunun nedeni de, Üsküp'ün sembolü olan köprünün bir Türk eseri oluşunu içlerine sindirememeleridir.

2000 Yılında Başlayan Restorasyon Çalışması

Üsküp Büyükelçiliğimizin Dışişleri Bakanlığı-mıza yazdığı bir yazıya istinaden, halk arasında Üsküp'ün sembolü addedilen köprünün 2000 yılında başlayan restorasyonu ile ilgili Türkiye'den oluşturulacak uzman bir ekibin görüşü istenilmektedir .

Üsküp Taş Köprüsü konusu ile ilgili, 10-20 Ağustos 2004 tarihleri arasında, yerinde inceleme ve çalışmalar yapmak üzere Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Mehmet İbrahimgil başkanlığında bir uzman ekip kurulmuştur (1). Görevlendirilen ekip, Makedonya Üsküp Şehri Kültür Eserleri Koruma Kurulu Müdürü Yani Antoniev ve restorasyondan sorumlu mühendis-mimar Vasil İlyov ile görüşmelerde bulunmuş; Makedon heyeti ile birlikte restorasyonu devam eden Taş Köprüde incelemeler gerçekleştirmiştir.

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün inşaatı 1444 yılında Sultan II.Murat döneminde başlamış, 1456'da Fatih Sultan Mehmet döneminde tamamlanmıştır. Bütün tarihî vesikalar, arşiv kayıtları ve bugün ortadan kaldırılmış olan onarım kitabeleri de bu tarihleri açıkça göstermektedir (2). Arşiv belgelerinde köprünün adının, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü olarak geçmesinden dolayı, günümüzde yapı bu adla anılmaktadır.

Köprünün Tarihçesi ve Mimarisi

Üsküp Şehir Koruma Kurulu tarafından gerçekleştirilen Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün restorasyon ve konzervasyon çalışmalarında, köprünün tarihçesi ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerinden hiç yararlanılmamış, Türkiye'den de herhangi bir belge istenmemiştir (3). Bu belgelerde köprünün gerek inşaatı gerekse onarımlarında gider ve gelirler ayrıntılı bir şekilde verilmiş, köprü inşaatında hangi taş ocaklarından taş getirildiği dahi belirtilmiştir (4). Üsküp Kazası ve Şişevo, Gulovo, Kondovo, Sedlarevo vb. köylerinin köprü inşaatı

sırasında dokuz yıl vergiden muaf oldukları, Yunanistan'ın Serez ve Selanik şehirlerinden ustaların çalıştırıldığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Eğer bu belgeler köprü restorasyonundan önce incelenmiş olsaydı, bugün köprü restorasyonunda yapılan vahim hatalardan hiçbiri yapılmamış olacaktı.

Kurulun, köprünün restorasyon çalışmaları ile ilgili hazırladığı restorasyon projesi ve ara raporlarda köprünün ismi "Justinyan Köprüsü" ve "Taş Köprü" olarak geçmektedir (5).

Üsküp Şehri Kültür Eserlerini Koruma Kurulu antetli ve Vasil İlyov imzalı 02-621/8 sayılı ve 17.01.2003 tarihli köprü restorasyon projesinin ikinci sayfasında, günümüze kadar yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda köprünün 515 yılında veya 6.yüzyılın ilk yarısında Justinyan döneminde inşa edilmiş olduğu ifade edilmektedir. Buna gerekçe olarak da, köprünün her iki ucunda veya zemindeki başlangıç noktalarında, köprü konstruksiyonunun dışında kalan 1,60 metre uzunlukta ve 70-80 cm. yükseklikte olan rampalardaki duvar örgüsünün, gerek malzeme gerekse teknik olarak köprü inşaatından farklı olması ileri sürülmektedir.

19 Ağustos 2004 Perşembe günü Üsküp'te Türk ve Makedon heyetler arasında geçen toplantıda; Üsküp Şehri Kültür Eserlerini Koruma Kurulu ve köprü restorasyonundan sorumlu Mühendis-Mimar Vasil İlyov'un, köprünün tarihlendirilmesi ve adlandırılması konusunda, hiçbir bilimsel gerekçeye dayanmayan, bilimsel kriterlerden uzak, insanın hayal gücünü, mantığını ve aklını zorlayan, sözde bilim adına duygusal ve aşırı milliyetçi yorumlara dayanan bir ruh hâli içinde olduğunu gördük. Bu ruh hâlinin en belirgin göstergelerinden birisi, kendisinin toplantının son dakikalarında ifade ettiği; "Bu köprü, Osmanlı köprüsü kalıntısıdır. Köprü, aslında Makedon köprüsüdür" şeklindeki sözleridir.

Köprünün bu bölümünde kullanılan duvar örgü sisteminin Üsküp Kalesi'nin "Justinyan Kapısında", "Kliopski Duvarında" ve "Skopi Şehir" kalıntılarında duvar örgü sistemiyle benzerlikler gösterdiği ve bu sebeple köprünün büyük bir ihtimalle Justinyan tarafından inşa edilmiş olabileceği ifade edilmiştir (6).

Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, gerek malzeme ve teknik bakımından gerekse mimarî üslup

bakımından 15.yüzyıl Osmanlı eseri olduğunu açıkça göstermektedir (7). Osmanlı'nın Balkanlarda o dönemde inşa ettiği Üsküp'e 30 km. uzaklıkta Üsküp-Kalkandelen yolu üzerinde Jelino mevkiindeki İsa Bey Köprüsü, Kosova Cakova'da bulunan Terzi Köprüsü, Üsküp'e 150 km. uzaklıktaki Bulgaristan Köstendil'de İshak Paşa Köprüsü Osmanlı mimarî eserlerinden sadece birkaçıdır.

Köprünün Onarım Kitabeleri

Kitabeler, bir yapının kimliğini ortaya koyan belgelerdir. Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati esnasında köprüde yapılan tamiratları belgeleyen 1909 tarihli onarım kitabesinin, Üsküp'teki akliselim meslektaşlarımız tarafından Kurşunlu Han'ın Epidarium deposunda olduğu ifade edilmiştir (8). Makedon yetkililerle yaptığımız görüşmelerde, kitabenin bulunduğu takdirde yerine taktırılması kabul edilmiştir. Kitabenin bulunmadığı ya da bulunmadığı takdirde ise, arşiv ve yayınlardaki fotoğraflara bakılarak orijinaline uygun şekilde yeniden yazdırılarak yerine takılması gerekmektedir. Bu düşünceye ise Makedon yetkililer, açıkça karşı çıkmışlardır.

İnşa kitabesi günümüze ulaşmayan köprünün, yayınlarda bulunan iki onarım kitabesi bulunmaktadır:

I. Kitabe (9):

*Ta'mirini görenler bu cısr-i bi-nazırın
Tahsin edub didiler evvelkinden çok â'la
Ta'mir olunmak ile yapıldı gönü Hakk'ın
" Oldu hilali termim-i cısr-i bâlâ"*

(Ebced hesabıyla son satır hicrî 978/ milâdî 1579'a tekabül etmektedir.)

II. Kitabe (10):

*Sultan Murad-ı sâni - Eyledi bu cısr-i evvel
Tevsi'ini etti ferman - Sultan Reşad-ı â'dil
İ'mar olundu köprü - Hakkâki pek mükemmel
"Unvanına denilse - Şâyân-ı cısr-i ekme!"*

(Ebced hesabıyla son satır hicrî 1327/ milâdî 1909'a tekabül etmektedir.)

Gliša Elezoviç'in *Turski Spomenici* (Belgrad, 1940) ve Milan Gojkoviç'in *Stari Kameni Most*

(Belgrad,1989) adlı yayınlarında, köprüdeki onarım kitabelerinin metinleri ve fotoğrafları bulunmaktadır. Ancak, bunlar görmemezlikten gelinmiş; sadece, kendi görüşlerini destekleyecek ifadelerin bulunduğu kısımlardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte restorasyon çalışmasında; bilimsel kriterlere uygun objektif yayınlar yerine, bilimsel kriterlerden uzak, milliyetçi/şoven kaygılarla yayımlanmış kendi yayınları göz önünde bulundurularak, kaynak olarak kullanılmıştır (11)

Restorasyon ve Konzervasyon Projesi

Üsküp Taş Köprüsü restorasyon projesinde, köprünün restorasyon öncesi durumunu gösteren röleve çizimleri hazırlanmamıştır. Bize gösterilen çizimlerin çoğu 1970'li yıllara aittir. Köprünün restitüsyon projesinde de detaylı çizimler hazırlanmamıştır. Köprü ayaklarında ve kemer yüzeylerinde yer alan sekiz adet gülbezek, çarkıfelek v.b.gibi Osmanlı süsleme sanatını sembolize eden motiflerin detaylı çizimleri de bulunmamaktadır (12).

Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Makedon yetkililerin restorasyon ve konzervasyon projesi adı altında, farklı bir dönemi ve üslubu yansıtmak gayesiyle yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Belki de, ancak bu metotla köprüyü Justinian Köprüsü'ne, herkesin gözü önünde, yavaş yavaş dönüştürebileceklerini düşünmüş olabilirler. Köprü restorasyonunda gereğinden fazla taş bloklar değiştirilmiştir. İncelememiz esnasında Köprünün çarşı girişinde bulunan şantiyenin ön kısmında yerde yığılmış hâlde bulunan taşların çoğunun sağlam durumda olduğu tespit edilmiştir. Köprünün zemini ve korkuluk taş levhaları tamamen yenidir ve bu taş bloklar gereğinden fazla geniş, enli ve yüksek yapılmıştır. Orijinallerinde de görüldüğü gibi daha ince ve daha kısa olması gerekmektedir. Nitekim, kendi restorasyon projelerinin kapak sayfasındaki 1905 yılına ait köprü fotoğrafında da bu açıkça görülmektedir.

Köprünün sofa kısmının, yapılan restorasyonlar neticesinde çok dar tutulduğu tespit edilmiştir. Bu duruma gerekçe olarak da konsolların uzun olması gösterilmiştir. Ancak, korkuluk taş blokları daha ince kullanılmış olsaydı; dışı doğru 30 cm.'lik bir çıkıntı değil de, orijinal ölçülerinde sofa veya seyir köşkü

yapılmış olacaktı (13). Orijinal hâlinde kitabelik kısmı ve önünde sekisi de olması gerekmektedir. Fakat, Makedon yetkililer kitabeyi 1930'lu yıllarda yapılan onarımda kaldırdıkları için, hâliyle yaptıkları bu sofaya kitabelik kısmını yapmayacakları anlaşılmaktadır.

Dışarıdan bakıldığında mazgalları da görünen, Köprünün yedinci ayağı içinde yer alan iki beğçi odasının, bu ve daha önceki restorasyonlarda köprü ayağında olan girişi kapatılmıştır. Osmanlı Köprü mimarisinde görülen bir özellik olan Köprü ayağındaki bu girişlerin açılması gerekmektedir.

Daha önce yapılan onarımlarda tuğla ile kaplanan köprünün 7., 8., 9., 10. ve 11. kemer yüzeylerinin ve iç kısımlarının taşla kaplanması gerekmektedir. Bu durumu Makedon yetkililerle görüştüğümüzde; bu değişikliği yapacak paraları olmadığını söylemişlerdir. Bununla birlikte, restorasyonda sadece kemer yüzeylerinde 30-40 cm. derinlikte tuğla görülmeyecek şekilde taşla kaplayabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu vaat ettiklerini yapıp yapmayacaklarını takip etmek gerekir.

Köprünün Eski Çarşı tarafındaki girişine zemindeki kot farkından dolayı basamaklar yapılmıştır. Makedon yetkililer, köprünün bu girişinin karşısındaki otobüs istasyonu kalktıktan sonra yapılacak çevre düzenlemesi esnasında bu basamakların kaldırılacağını ifade ettiler. Köprünün, diğer taraftaki Makedonya meydanındaki girişiyse Eski Çarşı tarafındaki giriş simetrik olmalıdır.

Yıkılan Mihrabiye Yerine Konulacak mı?

Köprü restorasyonundan sorumlu Makedon yetkililerle yaptığımız görüşmelerde üzerinde ısrarla durduğumuz nokta; yıkılan köprü mihrabiyesiydi. Köprünün 7. ayak üzerinde yer alan mihrabiyesinin, köprü restorasyonu sırasında 29 Temmuz 2002'de bazı işçilerin dikkatsizliği sonucu yıkıldığı ifade edilmiştir. Sözde köprü restorasyonundan sorumlu mimar Vasil İlyov'un orada olmadığı bir esnada, işçilerin köprüdeki demir korkulukları çıkarttıkları sırada, mihrabiyeye tutturulmuş demir korkuluğun da zorlanarak çıkartılmaya çalışıldığı için yıkıldığını söylemişlerdir. Bununla birlikte, 1963 Üsküp depreminde hasar gören bu mihrabın 1974 yılındaki restorasyonda mihrabiye taşlarının demir çubuklarla bağ-

lanmadığından dolayı hafif bir zorlamada hemen yıkıldığını ifade etmişlerdir. Halbuki, köprünün 1970'li yıllarda restorasyonunu yapan, aynı kurum ve mimardır. Dolayısıyla kendi yaptıkları önceki restorasyondaki hatalarını da açıklamış oldular.

Köprü restorasyonu ve konzervasyonunu yürüten mühendis –mimar Vasil İlyov'un, köprünün hem inşaatını, hem restorasyonunu, hem de arkeolojik kazılarını tek başına yaptığı, incelememiz esnasında tespit edilmiştir. Bu durum, köprü restorasyonunun ehil kişi ve kişiler tarafından yapılmadığını açıkça göstermektedir. Vasil İlyov, kendisini mühendis, mimar, sanat tarihçisi, tarihçi, arkeolog ve restorator mimar olarak tanıtmaktadır. Ancak, kendisi inşaat mühendisi ve mimardır. Köprü restorasyon projesinde bütün işleri kendisinin yaptığını, yaptığımız görüşmelerde iftiharla söylemiştir. Bununla birlikte, altı kişiden oluşan "Köprü Restorasyon Heyeti" içinde de sanat tarihçisi, arkeolog ve restorator mimar bulunmamaktadır.

76 taştan oluşan köprünün mihrap köşkünün, 72 taşın kullanılabilir durumda olduğu, geriye kalan dört taşın da aslına uygun olarak yerine yenilerinin konulacağı dile getirilmiştir (15). Köprü mihrabiyesinin aradan geçen iki yılı aşkın bir süreye rağmen şimdiye kadar neden inşa edilmediğini sordüğümüzde da; inşaatta çalışan işçilerin metrekaireye göre çalıştıklarını, mihrabiyesinin metrekaresinin az olması, fakat işçiliğinin çok olması sebebiyle, işçilerin bunu en son yapacakları şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır. Mihrap köşkünün en kısa zamanda orijinaline uygun şekilde mevcut taşlarla yapılması, mihrap nişinin kırılmış mukarnaslarına da dikkat edilerek yerleştirilmesi, mevcut olduğu söylenen kitabenin bulunarak, bulunamaz ise arşiv fotoğraflarından yararlanarak takılması gerekmektedir. Eğer, bu kitabeyi Makedonya'nın yeniden yazdıracak imkânı yoksa, Türkiye'de hazırlanıp gönderilmelidir.

1970'li yıllardaki onarımda kitabelik köşkünün yıkarken ülkede komünist rejim olduğundan fazla bir tepkiyle karşılaşılmamıştır. Ancak, 4 Temmuz 2002'de köprünün mihrabı "kaza sonucu" Vardar nehrine düşerek parçalandığında, Türk ve Müslüman nüfus büyük tepki göstermiş; Makedonya basınındaki akliselim köşe yazarları ve bilim çevrelerince bu durum eleştirilmiştir.

Üsküp büyükelçimizin Makedonya makamları ve UNESCO nezdinde temaslarda bulunması üzerine; dönemin aşırı Makedon milliyetçi partisi VMRO-DPMNE iktidarı köprünün restorasyonunu durdurmak zorunda kalmıştır. Ancak, Makedonya'da Eylül 2002'deki seçimlerde iktidardaki VMRO-DPMNE partisi seçimi kaybedip, Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle köprünün restorasyonundan sorumlu mimar görevden alınmıştır. Ve 2002'de köprünün mihrap köşkü yıkıldığında kaza süsü vererek işin sorumluluğundan kaçmaya çalışan Vasil İlyov tekrar atanmıştır. Günümüzde hâlâ restorasyon çalışmaları devam eden Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün, 26 Temmuz 2004'te Üsküp'te 1963'te meydana gelen şiddetli depremin 40.yılı anısına açılışı yapılmıştır.

Sonuç

Makedon yetkililerin restorasyon ve konzervasyon projesi adı altında, farklı bir dönem ve üslubu yansıtmak gayesiyle yeniden inşa etmeye çalıştıkları Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün mimarisinde ve tarihlendirilmesinde yapılan hataların yeni bilgiler ışığında bir an önce düzeltilmesi gerekirken ve de ülkemizin vakit kaybetmeksizin UNESCO nezdinde acil girişimlerde bulunmasına ihtiyaç vardır.

NOTLAR

- 1 Köprünün; sofa köşkündeki hicri 987/milâdi 1579 tarihli onarım kitabesi 1930'lu yıllardaki onarımda, köprü mihrabındaki hicri 1327/milâdi 1909 tarihli onarım kitabesi ise 1970'li yıllardaki onarımda ortadan kaldırmıştır. Son restorasyonda da köprünün 7. ayak üzerinde yer alan mihrabiyesi, 29 Temmuz 2002'de bazı işçilerin dikkatsizliği sonucu "kazaran" yıkılmıştır.
- 2 Üsküp Taş Köprüsü ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerinden bazıları şunlardır:
İsa Bey'in Hicri 874 Tarihli Türkçe Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No.629, ss.652-653; **Milâdi 1467-68 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahrir Defteri**, Başbakanlık Arşivi, Defter No.4; **Milâdi 1481 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahrir Defteri**, Başbakanlık Arşivi, Defter No. 16; **Milâdi 1455 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahriri Defteri**, Başbakanlık Arşivi, Defter No.12; **Milâdi 1569 Tarihli Üsküp Livası Mufassal Tahrir Defteri**, Tapu Kadastro, KKA. Defter No.190; **Hicri 1061/ Milâdi 1650-51 Tarihli Ali Emiri Tasnifi**, Tapu Kadastro, KKA, Defter No. 468.

- Makedonya Milli Arşivinde. **Metodiya Sokoloski, Vakfı i Vakıfski Dokumenti**, adı altında köprü ile ilgili vakfiyelerin bir kısmı yayımlanmıştır.
- 3 Köprünün hicri 871/ milâdi 1466. hicri 973 / milâdi 1565 ve hicri 985 / milâdi 1578 tarihli arşiv belgelerinde, sel baskınları sonucu bazı bölümleri yıkılan köprünün tamir edilerek masrafının Dersaadet'e bildirilmesi istenmiştir.
  - 4 Üsküp Şehri Kültür Eserlerini Koruma Kurulu'nun hazırladığı gerek restorasyon projesinde gerekse ara raporlarında Köprünün ismi "Justinian Köprüsü" olarak yazılmıştır. Yaptığımız görüşmelerimizde, restorasyon projesinden sadece bir örnekte "Üsküp Taş Köprüsü" yazıldığını gördük. Bu çelişkili uygulamaya cevap olarak da köprü restorasyonunu denetleyen üst kurulun köprü restorasyon projesini Justinian Köprüsü olarak değil Taş Köprü olarak onaylamasını gösterdiler. Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü restorasyon projesinde bu gibi yanlış ve çelişkili ifadelerin kaldırılması gerekmektedir.
  - 5 Karşılaştırılma yapılan Üsküp Kalesi'nin "Justinian Kapısı" ve "Kleopski Duvarı" da Osmanlı döneminde birkaç defa onarılan, en son görülenleri ise aynı kurumun 1970'li yıllarda yaptıkları yanlış onarımların bir ürünüdür Makedon yetkililer, ilk olarak Osmanlı Kalesini Justinian Kalesi'ne dönüştürmüşler, şimdi de Fatih Sultan Mehmet Köprüsünü Justinian Köprüsü'ne benzetmeye çalışmaktadırlar. Bunun asıl sebebi, yukarıda bahsedilen restorasyon projesinin 3. sayfasının 3. paragrafında Bizans İmparatoru Justinian'ın, "Büyük Makedon" olarak takdim edilmiş olmasıdır. Ancak, adım adım yapmaya çalıştıkları; ileride Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nü "Makedon Köprüsü" olarak adlandırmaktır.
  - 6 Nitekim, Üsküp'te yaptığımız resmi görüşmelerde, kurum müdürü Sn.Yani Antoniyev ile Köprü restorasyonundan sorumlu Mühendis-Mimar Vasil İlyov'un, köprü ile ilgili hararetli bir tartışmada Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün "Makedon Köprüsü" olduğunu ifade etmeleridir. Tartışmanın devamında: "Justinian döneminde bölgede veya Balkanlarda bir başka örnek var mı?" diye sordüğümüzde, sağlıklı bir cevap alamadık. Ancak bu ifadeler, niyetlerinde ne kadar ön yargılı olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Başta köprü restorasyonundan sorumlu mimar-mühendis Sn. Vasil İlyov olmak üzere, Üsküp Şehri Kültür Eserlerini Koruma Kurulu ve Köprü Restorasyonunu Denetleme Kurulu nun bu ön yargılarından vazgeçmeleri gerekmektedir. Bu kişilerin görevi kültür eserlerini korumak ve orijinaline uygun olarak onarmaktır. Her hâlden açıkça Türk eseri olduğu belli olan Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nü, bilim adına Makedonya'nın siyasî amaçları için kullanmak çok büyük bir yanlıştır. Bu durumu, ne dünya kamuoyuna ne de kendi kamuoyuna izah edebilirler.
  - 7 Üsküp'te incelemelerimizi yaptığımız esnada, kitabeyi bulmak için bu depoya girdik. Ancak, depoda çok sayıda mezar taşları, sütunlar, sütun başlıkları, başka yapılara ait kitabeler, sanduka levhaları ve başka dönemlere ait taş kalıntıları tasnif edilmemiş şekilde bir yığın hâlinde yer almaktaydı. Bu taş yığınları arasında köprü kitabesini bulmak mümkün değildi ve daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç vardı. Kitabenin bu depoda veya bir başka yerde bulunduğu takdirde köprü mihrabiyesindeki kitabelik yerine takılmasıyla büyük bir sorun çözülmektedir.
  - 8 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.V, 1978, s.558; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya*, c.III, 2 baskı, İstanbul, 2000, s.302.
  - 9 Gliša Elezović, *Turski Spomenici*, Belgrad, 1940.
  - 10 Üsküp Şehir Kültür Eserleri Koruma Kurulundan emekli olan Sanat Tarihçisi Lidiya Kumberacı-Bogoeviç'in *Spomenici vo Skopje*, Üsküp, 1998 eseri ile N.Kataniç-M.Gojković, *Graca za starih mostova i akvedukata u Srbji, Makedoniji i Tsrnoj Gori (Sırbistan, Makedonya ve Karadağ Bölgesinde Eski Taş Köprüler ve Su Kemerleri)*, Beograd, 1961, ss.117-120, 121; F.K.Kienitz, *Alte Türkenbrücken, Meisterwerke Selschukischer und Osmanischer Kultur in Anatolien und Südost Europa (Mitteil. D.Deutsch-Türkisch.Gesell.,)*, Nu.:51, Mayıs, 1963; Bistra Cvetkova, "Kim Ekonomiçeskata İstoriya Na Gradovite v Bilgarskite Zemji Prad 15 vek", *İnstitut Za İstoriya*, Sofija, 1964; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara, 1975 gibi temel yayınlara hiç bakılmamıştır. Bu saydığımız yayınlara v.b. incelenerek ve yeni restorasyonda yapılan hatalarda göz önünde bulundurularak, köprünün tarihsel gelişimini ele alan ayrıntılı bir kitap çıkarılmalıdır
  - 11 Makedon yetkililer, yaptığımız toplantının başlangıcında bu çizimlerin yapıldığını söylediler. Ardından bu çizimleri görmekte ısrar ettiğimizde yapmadıkları anlaşıldı. Çok dikkatli bakılmadığı sürece fark edilmeyen bu Osmanlı motiflerinin de ilerde kaldırılacakları tahmin edilmektedir. Köprü restorasyon projelerinde bu taş süsleme motiflerinin detaylı çizimlerinin de yapılması gerekmektedir.
  - 12 Köprülerdeki sofalıklar, köprü üzerinde birer dinlenme ve seyir yerleridir. Seferde ise, köprüden geçen birliklerin denetlenmesi ve hatta mevcutlarının sayılması için de bu kitabe köşklerinden veya sofadan faydalanılmıştır.
  - 13 Mihrabiye'nin yerine konulmasıyla ilgili olarak Mimar Vasil İlyov, 9 Ağustos 2004'te Makedonya'da yayımlanan *Utrinski Vesnik* gazetesine verdiği demeçte; "Mihrabiyenin yeniden inşa edilmesinin 8,5 milyon Denara mal olacağını ve bu paraların çeşitli kaynaklardan temin edileceğini" belirtmektedir.

Ankara Kültür ve Sanat Günleri I ve II

Dr. Metin ÖZASLAN

Ankara Kulübü Yönetim Kurulu Üyesi

Ankara Kulübü Derneği son iki yıldan bu yana, ilki 2003 yılında, ikincisi ise 2004 yılında düzenlenen “*Ankara Kültür ve Sanat Günleri*” etkinliklerini düzenlemektedir. Her iki yılda da dolu dolu geçen Ankara Kültür ve Sanat Günleri etkinliklerinin başlıca amaçları; Ankara'nın başkent oluş süreci ve metropol kent kimliğinin vurgulanması, 13 ve 14'ncü yüzyıllarda Ankara Ahiler Devleti ile somutlaşan demokratik birikiminin ve tarihsel kimliğinin ortaya konulması, Anadolu tarihinde üstlendiği işlevlerin ve bugünlere yansıyan kültürel birikimlerinin ortaya çıkarılması ve yaşatılması ile zengin kültürel değerlerinin tanıtılması ve geleceğe dönük kalıcı eserler bırakılmasıdır. Başkent Ankara'nın gerek ulusal gerekse uluslararası bir başkent olarak sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle daha iyi tanıtılmasını amaçlayan bu önemli etkinlik, temel olarak geçmiş dönemlerde demokrasi ile birlikte gelişmiş Ankara kültürü ve kimliğinin Cumhuriyet dönemine yansımalarının ve Ankara'nın çağdaş dünya kültürü içinde yerinin vurgulanması açısından da önem taşımaktadır.

Ankara, başkent olmasının yanı sıra geçmişte birçok uygarlığa kaynaklık etmesi bakımından da Anadolu tarihi ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Ankara geçmişten getirdiği kültürüne Cumhuriyet dönemiyle beraber yeni öğeler de katmıştır. Atatürk'ün Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya gelişi ve Cumhuriyet'in başkenti olarak ilan etmesiyle beraber, Ankara ilinin gelişim süreci hızlanmıştır. Cumhuriyet döneminde planlı bir imar hareketi ile geri kalmış ve harap bir kasaba görünümünden modern bir kent görünümüne kavuşmuştur.

Ankara'nın en önemli kültür etkinlikleri arasında yerini alan ve giderek uluslararası bir nitelik kazanmaya başlayan “Ankara Kültür ve Sanat Günleri”, her yıl 5 ve 13 Ekim tarihleri arasında yapılmaktadır. 5 Ekim ve 13 Ekim ise Cumhuriyet tarihimiz açısından önemli olayların yıldönümüdür. Zira 5 Ekim Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara Hemşehriliğini kabul ettiğinin, 13 Ekim ise Ankara'nın Başkent oluşunun yıldönümüdür. Etkinlikler, Anıtkabir ziyareti ile başlamakta ve hafta boyunca, halk konserleri, el sanatları, fotoğraf ve resim sergileri, paneller biçiminde düzenlenmektedir.

Bu haber yazısında önce 5 ve 13 Ekim tarihlerinin anlam ve önemi, izleyen altbölümlerde de son iki yıldır Ankara Kültür ve Sanat Günleri kapsamında yapılan etkinlikler anlatılacaktır.

I. Önce Tarihler: 5 ve 13 Ekim Tarihlerinin Anlam ve Önemi

5 Ekim Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara Hemşehriliğini kabul ettiğinin yıldönümüdür. Önce Gazi'ye neden Ankara hemşehriliği teklif edildiğinin arkasındaki nedenleri irdeleyelim... 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis ve siyaset dışında bırakarak siyasi haklardan mahrum etmek isteyen muhalefet grubu “*bundan böyle Ulusal Meclise üye seçilebilmek için ülkenin o günkü sınırları içinde doğmuş olmak ya da bir yerde en az 5 yıl oturmak gerektiği*” şartını ileri süren bir önergeyi Meclise sunmuşlardır. Bunu haber alan Ankaralılar ise derhal Gazi'ye Ankara'nın onursal hemşehriliğini teklif suretiyle sahip çıkmıştır. Ankara hemşehriliği, 2 Ekim 1922'de Mustafa Kemal Atatürk'e bir mazbata halinde, Belediye Başkanlığınca arz olunmuştur. Ankara halkının verdiği bu sivil tepki 27 Aralık 1919'dan bu yana bağrına bastığı Atatürk'e sahip çıkışının ve vatanseverlik anlayışının önemli bir örneğini oluşturmuştur.

Ankaralıların bu teklifini mutluluk ve gururla kabul eden Mustafa Kemal Paşa üç gün sonra **5 Ekim 1922** günü “*Vatansever Ankara Ahalisine*” diye başlayan bir bildiri yayınlamıştır. Büyük Önder'in bildirisi şöyle devam etmektedir: “*Beni Ankara'nın yurtsever hemşehrileri arasına girmeye çağırarak suretiyle beliren iltifatınıza en içten şükranımı*

bildiririm. Sevgili Ulusumuzun tüm bir dünyanın düşmanlığına karşı zaferle taçlandırdığı Kurtuluş Mücadelesi tarihinde Ankara adı en aziz bir yeri koruyacaktır. Ankara hemşehrilerimizin bu vatan kurtuluşu mücadelesinde ayrı bir şeref payı vardır...". Nitekim, Misaki-ı Milli sınırları dışında kalan Selanik şehri doğumlu Gazi'nin Meclis dışında kalması doğrultusunda yapılan girişime Ankara halkı acilen bu çözümü geliştirmiş ve Gazi'ye Ankara hemşehriliği teklifini sunarak sahip çıkmıştır. Bu tekliften sonra Ankara hemşehriliğini kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Hacı Bayram Mahallesi kütüğüne kayıt olmuştur¹.

13 Ekim ise Ankara'nın başkent oluşunun yıldönümüdür. Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılışı ile beraber Ankara fiili (*de facto*) başkent² olmuşsa da ancak İsmet Paşa'nın meclise verdiği kanun teklifinin kabulü üzerine 13 Ekim 1923'te resmi ve yasal (*de jure*) başkent olur. Diğer yandan, Ankara'yı elverişli bulmayan İstanbul basını bu karara büyük tepki göstermiştir. Yabancı elçiliklerin de (özellikle İngiltere) desteklediği İstanbul basını ile Ankara basını arasında günümüzde de yer yer izlerini gördüğümüz hararetli bir polemik başlar³. İstanbul'da saray yavrularında renkli bir yaşam süren elçiler, hükümetlerine verdikleri raporlarda da Anadolu kasabası niteliği taşıyan Ankara'nın bir başkente dönüşmesinin olanaksız olduğunu, Ankara hükümeti bir karşı darbeye devrilmese bile ergeç İstanbul'u tekrar başkent yapacaklarını belirten ifadelerde bulunurlar (Bahar, 2003). Ankara hükümeti, İstanbul'da bulunan yabancı temsilcilikleri Ankara'ya getirmek için öylesine mücadele verir ki, Bilal N. Şimşir (1988) buna Timur Savaşı'ndan sonra yaşanan "*İkinci Ankara Savaşı*" olarak isim verir. Sonunda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere milli mücadeleyi yönlendirenler Şimşir'in ifadelendirdiği "*İkinci Ankara Savaşı*"nı da kazanarak hem Cumhuriyet'e hem de onun ana dekoru olacak Ankara'ya yeni bir sayfa açarlar.

Ankara'nın başkent oluşu kutlamaları, her yıl Topraklık sırtlarından sabah saatlerinde yapılan top atışları ve kent yöneticilerinin Anıtkabir ziyaretiyle başlamaktadır. Anıtkabir'deki törene, Ankara Valisi,

4. Kolordu ve Garnizon Komutanı, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı, metropol ilçe kaymakamları, belediye başkanları, bölge ve il müdürleri, parti temsilcileri, yerel oda, dernek, vakıf ve meslek kuruluşlarının temsilcileri ile Seymenlerden oluşan kortej katılmaktadır. Atatürk'ün kabrine çelenk konulması ve huzurunda saygı duruşunda bulunulmasının ardından, ziyaretçiler, Misaki Milli kulesine geçmekte ve burada Ankara Valisi Anıtkabir Özel Defteri'ni imzalamaktadır. Kutlama törenleri dolayısıyla Başkentteki müzeler ücretsiz olarak halka açılmakta ve tüm resmi ve özel kuruluşlar bayraklarla donatılmaktadır. Ayrıca, Büyükşehir Belediyesi tarafından caddelere bayraklar asılmaktadır.

Ankara Kulübü 5-13 Ekim Ankara Kültür ve Sanat Günlerini ileride uluslararası nitelik kazanacak bir etkinlik olarak tasarlamaktadır. İlki 2003'te ikincisi ise 2004'te düzenlenen hafta, müzik, kültür, dans ve sanat dolu programlar içermektedir. İzleyen iki başlıkta sırasıyla Birinci ve İkinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri programlarında yer alan etkinlikler özetlenmektedir.

II. Birinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri Haftası Etkinlikleri (5-13 Ekim 2003)

Ankara Kültür ve Sanat Günleri Haftasının ilki 5-13 Ekim 2003 tarihlerinde düzenlenmiştir. Hafta etkinlikleri aşağıdaki programlardan oluşmuştur.

Ankara'da Yaşayan Türk Dünyası Sanatçıları Resim Sergisi (3-13 Ekim 2003)

Son onbeş yılda Türk topluluklarının yeniden yapılandığı bir döneme girilmiştir. Bu süreçte, ortak dil, tarih ve kültüre sahip olduğumuz kardeş toplulukların dilini, edebiyatını, kültürünü ve sanatını tanımak, öğrenmek, birbirimizi daha iyi anlamak ve yakınlaşmak açısından son derece önem taşımaktadır. Tarihin ve kültürün terbiyesini almak, bu anlamda olgunlaşmak ve bu sentezle ortak eserler meydana getirmek, yakınlaşmayı, kaynaşmayı daha da çabuklaştıracak ve pekiştirecektir.

Küreselleşme sürecinde tüm ülkeler, birbirleriyle her alanda yakınlaşma ve bütünleşme çabası içinde bulunmaktadır. Ülkemiz de aynı çabayı

çok yönlü olarak sürdürmekte ve özellikle kültürel alandaki çalışmalara önem vermektedir. Ülkemiz, evrensel kültür dokusu içerisindeki yerini güçlendirmeyi, kültürünü korumayı, geliştirmeyi, ileriye taşımayı ve uluslararası nitelikte, görkemli bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, ülke olarak öncelikle kardeş cumhuriyetlerle birlikte hareket etmeye önem verilmekte ve ortak çalışmalara özen gösterilmektedir. Yakın tarihte dünya coğrafyasında meydana gelen yeni oluşumlar sonucunda yakınlaşmaları artmış olan fakat yıllarca birbirinden habersiz yaşamış kardeş ve akraba toplulukları arasında kültürel yakınlaşmayı yeniden sağlayacak en önemli unsurlardan birisi de kuşkusuz resim sanatı olacaktır.

Ankara Kulübü Derneği Ankara'yı sadece Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti olarak değil, aynı zamanda tüm kardeş Türk devletlerinin ve gelecekte de dünyanın önemli bir kültür ve sanat merkezi olarak görmektedir. Bu amaçla Ankara'da yaşayan kardeş ülke sanatçıları buluşturarak bu sergiye evsahipliği yapmıştır. Sergi 3 Ekim 2003 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Necatibey Güzel Sanatlar Galerisinde açılmıştır ve on gün boyunca açık kalmıştır. Sergiye resimleriyle katkı sağlayan başlıca ressamlar şunlardır: *Azerbaycan*'dan; Alisattar Selimov, Arif Hüseyinov, Assim Samedov, Hagdali, Hanlar Aliyev, Memeclali Elekberov, Orhan Küseyinov, Resur Hüseyinov, Sabir Çopurov, Senuber Samedova, *Kazakistan*'dan; Meldehan Kesimbek, Onal Abişeva, *Gürcistan*'dan; David Ugralidze, Malhaz Dekonoidze, Teymur Ağalioğlu, Ümmbet Karaca ve *Özbekistan*'dan İsfandiyar Haydar.

Ahilik Kültürü Sergisi (4-13 Ekim 2003)

Dar anlamda "*Ahilik*" 13'ncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlanan esnaf ve sanatkarlar birliklerine verilen addır. Bir işçi ve esnaf örgütlenmesi olarak Selçuklu ve Karahanlılardan başlayıp Osmanlı'da da devam eden *Ahilik örgütlenmesi*, işlevsel olduğu dönemlerde iktisadi yaşama katkıları yanında, sosyal, kültürel, güvenlik ve siyasal boyutlarıyla da önemli roller üstlenmiş ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde asırlar boyunca toplum hayatını çok büyük ölçüde etkilemiştir.

Ankara da önemli bir Ahilik merkezi olmuş ve hatta 14'ncü yüzyılda bağımsız bir Ahi Cumhuriyeti'ne evsahipliği yapmıştır (bkz. Özasan, 2002a). Ahilik örgütlenmesi, üyeleri ve çeşitli toplum kesimleri arasında sevgiyi, hoşgörüyü, kardeşliği, yiğitliği egemen kılmaya çalışan öğretmenleriyle Türk toplumunda ahlaki değerlerin yerleşmesinde ve yayılmasında çok olumlu roller oynamıştır.

Ankara'nın tarihi, kültürü ve demokratik birikimi açılarından önemi tartışılmaz olan Ahilik kültürü, Ankara Kulübü tarafından bu sergi ve benzeri etkinlikler ile yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda TESK Ahilik Araştırma Merkezi ile birlikte düzenlenen Ahilik Kültürü Sergisi, 4 Ekim 2003 tarihinde Bakanlıklar'daki Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) Binası Lobisinde açılmıştır ve dokuz gün boyunca açık kalmıştır.

Beypazarı Evleri, El İşleri, Gümüş Telkari Sergisi (4-13 Ekim 2003)

Beypazarı Belediyesi ile işbirliği içinde düzenlenen Sergi Ahilik Kültürü Sergisi ile birlikte, 4 Ekim 2003 tarihinde Bakanlıklar'daki TESK Binası Lobisinde açılmıştır ve dokuz gün boyunca açık kalmıştır. Sergi, Beypazarı ilçemizin tanıtılması açısından önem taşımaktadır. Zira, Ankara'nın tarihi bir ilçesi olan Beypazarı⁴, birkaç seneden bu yana tarihi evleriyle, yemekleriyle, kültürel değerleriyle, elişleriyle, ünü gittikçe yayılan gümüş işlemleriyle bir tarih, kültür ve turizm merkezi olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Ankara'ya 99 km. mesafede olan Beypazarı ilçesinin tarihi Hitit ve Friglere kadar uzanmaktadır. Beypazarı'nın bir piskoposluk merkezi olduğu, adının önceleri Lagania, Anastasiopolis olarak değiştirildiği tarihi eser ve haritalardan anlaşılmaktadır. Beypazarı, tarihi evleri, gümüş işçiliği ve havucu ile ünlü şirin bir ilçedir. Boğazkesen Kümbeti, Suluhan, Eski Hamam, Sultan Alaaddin Cami, Akşemseddin Cami, Kurşunlu Cami, Rüstem Paşa Hamamı, Gazi Gündüzalp Türbesi (Hırkatepe), Kara Davut Türbesi (Kuyumcutekke), Karaca Ahmet Türbesi, ilçe sınırları içerisinde olup görülmeye değer tarihi mekanlardır. İlçeye 10 km. uzaklıkta bulunan Tekke

Yaylası, 44 km uzaklıktaki Karaşar beldesinde bulunan Eğriova Yaylası ve Gölü, Dereli köyü civarında peri bacalarını andıran yapılar ilçenin ilgi çekici yerleridir.

Beypazararı el sanatları kapsamında en göze çarpan meslek dalı “*gümüş işlemeciliği*” diğer bir deyişle “*telkâri*” sanatıdır. İnce ve yorucu el işçiliği gerektiren fakat ortaya çıkan ürünlerin zarafetiyle de yoğun ilgi çeken gümüş işlemeciliği gittikçe yaygınlaşmaktadır. Gümüş işleme sanatı Beypazarı'na Ahilik yoluyla kazandırılmıştır. Beypazarı halkı bu sanatı geçmişten günümüze bir işkolu olarak kabul etmiş ve zaman içinde geliştirmiştir. Gümüş atelyeleri Beypazarı'nda düzenli bir çarşı içinde bir araya toplanmış ve usta-çırak ilişkisiyle bu sanatın geliştirilmesine imkan sağlamıştır. Diğer yandan, tarih boyunca önemli ticaret yolları üzerinde bir pazar niteliği taşımakla birlikte Beypazarı'nda herhangi bir gümüş madeni bulunmamaktadır. Eskiden olduğu gibi bugün de gümüş başka yörelerden getirilmektedir.

Telkari sanatı kapsamında daha çok takı ve süs eşyaları yapılmaktadır. Külçe halinde getirilen gümüş birçok safhalardan geçirilerek işlenmektedir. Eritilip tel haline getirilen gümüş, haddeden geçirilerek inceltilmekte ve saf halde olduğu için kolayca bükülmektedir. Sanatkar, ufak el aletleri kullanarak telleri istediği şekilde kesebilmekte ve kıvrırmaktadır. Parçalar birbirine gümüş kaynak kullanılarak kaynatılmakta ve böylece ürünler ortaya çıkmaktadır. *Telkâri, hammaddesi altın ve gümüş olan ince telden takı süslemeciliğidir.* Bu nedenle tel ne kadar ince olursa, takının değeri de o kadar artmaktadır. Altın pahalı olduğundan genellikle gümüş kullanılmaktadır. Gümüş takı çeşitleri; kemer, kolye, iğne, başlık ve tılsım olarak sıralanabilir. Beypazarı'nın takıda sembolü “*tılsım*”dır. Büyük bir sabır, el emeği göz nuru, dikkat ve özenli işçilik gerektiren bu teknik, eski ve yeninin sentezi olarak devam ettirilmektedir. Pazarlama ve turistik satım gücünün artması da üretimin eskiye oranla daha da çoğalmasına imkan sağlamıştır. Yurdumuzda yok olmaya yüz tutmuş sanat kollarımızın canlandırılmasında Beypazarı'nın örnek olması, ülke genelinde Beypazarıların artması yerel kalkınma

yanında ülke kalkınması ve tanıtım açılarından da önem taşımaktadır.

Beypazarı'nda bazı el sanatları da yok olmak üzeredir. Örneğin; bez ve kilim dokumacılığı, semercilik, sim-sırma işlemeciliği, saraçlar gibi faaliyet kolları giderek azalmaktadır. Günümüzde ilçede toplam iki dokuma tezgahı kalmıştır. Bu tezgahlarda, Beypazarı dokuma sanatı kapsamında başlıca *Bürgü* denilen kadın baş örtüsü dokunmaktadır.

Beypazarı el sanatları yanında geleneksel evleri ve kent tasarımı ile de önemli bir merkezdir. Son yıllarda yapılan çalışmalarla “*Beypazarı evleri ve geleneksel kent dokusu*”, tarihi dokuyu koruyarak titiz bir mimarlık anlayışı ile yeniden canlandırılmaktadır. Bir yandan evler restore edilirken, diğer yandan içlerindeki yaşam da devam etmektedir. Bu nedenle Beypazarı evleri projesi bir tarih dekoru yaratmaktan daha ötede bir anlam taşımaktadır.

Engabeli bir yapıya sahip olan Beypazarı, eski ve yeni olmak üzere ikili bir yerleşim düzenine sahiptir. *Eski kesim* Ankara-İstanbul yolunun kuzeyinde, dağların dik yamaçlarına ve vadilerine yerleşmiştir. Yerleşmeye uygun olmayan balık veya dinazor sırtı görünümündeki kalker tepeler, eski konut dokusu içinden fıskırarak görsel bir etki yaratmaktadır. *Yeni gelişen kesim* ise eski İstanbul yolunun güneyindeki düzlüklerde ve batıya doğru uzanan karayolunun kenarında yer almaktadır. Çarşı ve geleneksel konutlardan oluşan mahalleler, eski kesimdeki karakteristik yapıyı oluşturmaktadır. Evleri, sundurmalı basit kapılarla geçiş veren bahçe duvarları çıkmaz sokakları ve Osmanlı kaldırımları ile Beypazarı dışarıdan gelen herkesin yoğun ilgisini çekmektedir.

Geleneksel kültürümüzde sosyal hayatın samimi bir şekilde gerçekleşmesi, karşılıklı ilişkilerin üst düzeyde tutulması ve gerektiğinde ihtiyaçların en kısa zamanda karşılanması düşüncesiyle iç içe yerleşim tarzı benimsenmiş ve bu eğilim mimariye ve şehir planlarına yansımıştır. Beypazarı evlerinin birbirine yakın ve bitişik olması, kapıların, pencerelerin, guşganalarının birbirine bakar şekilde düzenlenmesi bu ihtiyacı karşılamaya dönüktür. Dini

ve kültürel sebeplerden dolayı yerleşim birimleri cami, medrese ve çeşme merkezli olarak kurulmuştur. Eski yıllarda Beypazarı'ndaki mahalle çeşmelerinde ve bitişiğinde çamaşırhanelerin de bulunduğu bilinmektedir.

Beypazarı evleri genellikle üç katlıdır. Binanın dış yüzünü örten ahşap pervazlar “şamdolma” denilen harç sıva ile sıvanmıştır. Evlerin zemin katlarında taş, üst katlarında ise ahşap iskelet içine ahşap veya kerpiç dolgu sistemleri uygulanmıştır. Evlerin planı yerel özelliklerle yoğrulmuş geleneksel Türk evi planını yansıtmaktadır. Büyük evlerde ya da konaklarda zemin katında taşlığa bağlı hizmetkar bölümü de bulunmaktadır ve zemin katlar dışarıya ufak pencerelerle açılmaktadır. Evlere girişler meyilli kesimlerde doğrudan sokaktadır, bazı küçük bahçesi olan evlerde ise ana giriş ve bahçe girişi sokakla bağlantılıdır. Meyili az olan kesimlerde önce bahçeye, sonra eve ulaşılmakta ve ana cephe sokağa bakmaktadır. Cephelerdeki çıkımlar sokaklara canlılık kazandırmaktadır. Evlerin girişinde, hayatta genellikle demir kapılı mahzenler bulunmaktadır. Bu mahzenler, kıymetli eşyaların yağmacılardan ve yangınlardan korunması için kullanılmıştır.

Çoğu evlerdeki “taşlık”ta yalak ve ocak da bulunmaktadır. Bu mekan üst katlara, ilk üç dört basamağı taş ahşap merdivenlerle ulaşılır. Üst katlar asıl yaşama katlarıdır. Çardak (sofa) etrafında yer alan odaların dışında tuvalet ve mutfak gibi servis mekanları da bulunmaktadır. Üst katı orta sofalı olan evler de vardır. Katlar arasında ulaşımı sağlayan merdiven başlarındaki kapaklara “mamrak” denilmektedir. Depo olarak kullanılan bu mekana bazen bir oda da eklendiği görülür.

Evlerin dışa dönüklüğü “çıkma”larla sağlanmıştır. Çıkımlar kat boyunca ortadan, yandan, iki yandan, gönye türünde çeşitli tiplerden oluşur. Evin planına ve konumuna bağlı olarak bazen bir cephede birkaç tür birden görülür. Çıkma alt payandaları ahşap kaplamalarla şekillendirilmiştir. Cephelerdeki pencere ve kapılar yörede aynı özellikleri gösterirler. Pencereler dikdörtgen veya kemerli, dörtlü veya altılı bölmeli, giyotin veya iki kanatlıdır. Çoğu evde pencere pervazının üstü üçgen bitirilmiştir. Pencerelerde ahşap ve demir korkuluklar

yaygındır ancak cumba, kafes ve kepenk gibi elemanlar az olmakla beraber mevcuttur. Kapılar çift ya da tek kanatlı üstü ahşap kafeslidir. Bu kafesli açıklık zemin kata hava ve ışık sağlar.

Bazı evlerde zeminin üstünde 2-2.5 metre yüksekliğinde bir ara kat mevcuttur. Bu kat tüm zeminin üstünü veya bir kısmın kaplar. Bu kattaki odaların dolap ve ocakları diğer katlara göre daha basit yapılmıştır. Mutfak da bu katta yer alır. Bazı hallerde ara kata ana merdiven dışında bir merdivenle ulaşılabilir. Bu kat genellikle kışık olarak kullanılmaktadır. Bu katlar daha özenle düzenlenmiştir. Sofa, sofaya bağlı oda, eyvan, sekilik gibi plan elemanlarının cephede çıkımlar oluşturması, değişik hareket ve karakterlerin gelişmesini sağlamaktadır. Sofa bazı planlarda bir balkonla son bulur. Sofaya hem daha iyi ışık alabilmesi için, hem de sofayı vurgulayabilmek için geniş ya da kemerli pencerelerden yararlanılmıştır. Büyük evlerde esas katın üstünde bir kat daha mevcuttur. Katlar arasındaki ulaşım farklı merdivenlerle gerçekleşir. Yerel dilde “dönme dolap” denilen servis dolabı ile de yatay ya da düşey servis sağlanır.

Eski kiremitli olan çatılar bugün hızla hafif ve ucuz olan oluklu saça dönüşmektedir. Saçakların alt kısmı genellikle açıktır. Tavan arasındaki mahallin çatıdan yükselerek çıkması yapıya farklı bir görünüm kazandırmaktadır ve yerel dilde buna “guşgana” denilmektedir. Bahçeli evlerin bir özelliği olan bu mekan aynı zamanda depolama vazifesi görmekte ve çatı arasının sofa üstüne gelen kesiminin bir bölümünü veya tamamını kapsamaktadır. Pencereleri genellikle cepheyle aynı düzendedir.

Ozan Sağdıç Fotoğraf Sergisi (4-9 Ekim 2003)

Ozan Sağdıç, ülkemizin en önde gelen fotoğraf sanatçılarından biridir ve aynı zamanda Ankara'yı fotoğraflayan bir Başkent aşığıdır. Ozan Sağdıç'ın fotoğraf sanatı ile tanışması amatör olarak 1953'te başlamıştır. 1956 yılında haftalık Hayat dergisinde foto muhabiri olarak çalışmaya başlamış, 1960 yılında derginin Ankara bürosunun açılmasıyla, Ankara'da görevlendirilmiş ve o tarihten sonra gazetecilik ve

fotoğrafçılık yaşamını başkentte sürdürmüştür. 1963'den itibaren asli görevinin yanısıra, devlet tiyatrolarının sahne fotoğraflarını da çekmeye başlayan Sağdıç, Kurumun dergi hazırlık çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Bu arada kitap ve yayın kapakları üzerinde çağdaş grafik anlayışa uygun örnekler vermiştir. Bakanlığı tanıtan yayınlarına büyük ölçüde katkılar sağlayan sanatçı, 1964 yılında Amerikan Magazin Fotoğrafçıları Topluluğu (*American Society of Magazine Photographers*) üyeliğine kabul edilmiştir.

Bugüne değin 40 kadar sergiyi gerçekleştiren Ozan Sağdıç'ın çeşitli ödülleri ve seçici kurul üyelikleri bulunmaktadır. Müzik eşlikli *diaporama* gösterileri özel ilgi görmektedir⁵. Kapadokya, Aydın, Kuşadası, Bayburt, Hacıbektaş üzerine rehber nitelikli kitapları ile TRT Kurumu için "*Dünyanın Bütün Çiçekleri*" adlı prestij kitabını hazırlamıştır. "*Bir Zamanlar Ankara*" kitabının da yazarı olan Sağdıç, şiir çalışmalarını da "*Çağla Çağı*" adlı kitapta toplamıştır. Ömer Hayyam'ın 700, Mevlana'nın 1300 rubaisini Türkçe'ye kazandıran Sağdıç, Nasrettin Hoca'nın tüm fıkralarını ve Bektaşî fıkralarını manzum olarak yazmıştır. Benzer konularda halen çalışmalarını sürdüren sanatçı, Ankara Ünivesitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hacettepe Ünivesitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde fotoğraf sanatı ile ilgili dersler vermiştir.

Türk fotoğrafçılığına yapmış olduğu katkılardan dolayı AFSAD (Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği) tarafından onur üyeliğine alınmış ve 1985 yılında Sanat Kurumu tarafından "Yılın Sanatçısı" seçilmiştir. TSE, TKV ve kimi özel kuruluşlarda sanat danışmanlıklarında bulunan Ozan Sağdıç, Kültür Bakanlığı Sanat Danışma Kurulu Üyeliği de yapmıştır. Fotoğraf Sanatı Kurumu'nun kurucu üyesidir. Foto dalında ilk Devlet Sanatçılığı unvanı Sağdıç'a verilmiştir. Son zamanlarda Ankara Kulübü yanında, Ankaralılar Vakfı ile birlikte Ankara üzerine bir dizi çalışmaya imza atmıştır. Bu çalışmalarından dolayı en son Gazete Ankara ve Ankara Yüzme İhtisas Kulübü tarafından da "*Ankara'ya hizmet eden sanatçı*" olarak ödüllendirilmiştir.

Ozan Sağdıç Fotoğraf Sergisi 4 Ekim 2003 tarihinde Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi sergi salonunda açılmıştır ve beş gün boyunca açık kalmıştır.

Sekizinci Geleneksel Ankaralı Ressamlar ve Ankara Resimleri Sergisi (4-9 Ekim 2003)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Başkent Ankara'da, Halkevleri, İnkılap Sergileri ve Devlet Sergileri şehirdeki çağdaş sanat hareketlerinin ilk gelişmelerine kaynaklık etmişlerdir. Bu girişimlerin yanı sıra devletin resmi kurumları da kültür ve sanatı destekleyen özendirici katkılarda bulunmuşlardır. İstanbul, Batı etkisini ve büyük ölçüde kent yaşamının tüm özelliklerini sanatta yansıtırken, Ankara büyük ölçüde "*Anadolu yaşamını*" ve "*yerel özgünlükleri*" işlemiştir. Ankara'daki sanat hareketi, yöreselliği ile kişisel sanat deneylerini başarılı bir şekilde yakalamaya çalışmıştır. Başkentte halkla ilişkili ve bütünleşmiş bir resim gelişimi dikkati çekmektedir.

Kurtuluş savaşı yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Ankara, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte hızla gelişmiş ve bu gelişme 1930'lu yıllarda kültür ve sanat alanlarına da yansımıştır. Böylece, Başkent Ankara İstanbul'un peşisıra ülkemizin ikinci sanat merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte bu dönemde genel olarak ülkede sanat hareketlerinin oldukça sınırlı bir düzeyde kaldığı gözlenmektedir. Bu nedenle diğer birçok alanda olduğu gibi sanatta da ilk adımları atan ve sanatı teşvik eden kamu sektörü yani devlet olmuştur. Bu durum haliyle Başkent Ankara merkezli olarak kamu destekli sanat faaliyetlerinin artmasını sağlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde açılmaya başlayan Devlet Resim ve Heykel sergileri Ülkemizde ve Başkent Ankara'da sanatın gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, bu tür sergiler oldukça sınırlı sayıda olmuş ve ancak küçük sanatçı grupları varlık gösterebilmişlerdir.

1930'lu yıllarda gelişme gösteren "*yerel-yöresel*" sanat anlayışı Ankaralı ressamı İstanbullu ressamlardan önemli ölçüde ayırmıştır. Ankaralı ressamlar çevre gözlemlerine önem vermişler ve yerel motifleri ve tatları, güncelliğe tercih etmişlerdir. İstanbul'dan gelen çağdaş evrensel değerler, Ankara'da yerel değerlerle bütünleşmiştir.

İstanbul ile Ankaralı ressamlar arasında konu ve anlatım olarak farklılıklar olsa da, Türk resminin

1940'lardan günümüze kadar gelen genel eğilimleri her iki çevre için de geçerli olmuştur. Bunu özellikle "simgeci-fantastik", "lekeci" ve "anlatımcı" eserlerde görmekteyiz. Ankaralı sanatçılarda her ne kadar yöresel eğilimler ağır bassa da, görsel sorunlar kişisel bir anlatım dili yakalamak için sadece birer amaç olmuştur. Bu kapsamda özellikle *Orhan Peker, Turan Erol, Duran Karaca, Oya Katoğlu, Kayihan Keskinok, Nevzat Akoral* ve *Nuri Abaç* gibi Ankaralı sanatçılarda yöresel konulu anlatımları yakalama eğiliminin ağır bastığı gözlenmektedir.

Diğer yandan, görüntüyü bozup-değiştirmek ve yeni görüntüler elde etmek, Ankara'da 1945 sonrası doğumlu sanatçıların bir eğilimi olmuştur. Bu sanatçılar sanat eğitimlerini Fransa ve Almanya'da tamamlamış ve yurda dönüşlerinde Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde görev almışlardır. Bu kuşaktan başlıca ressamlar olarak; *Veysel Günay, Zahir Büyükişleyen, Zafer Gençaydın, Hayati Misman, Hüseyin Bilgin, Nihat Tandoğan, Hasan Pekmezci, Mustafa Ayaz* ve *Orhan Kurt*'un öne çıktığı belirtilebilir. İsmi saydığımız bu Ankaralı sanatçılar evrensel değerleri gözden kaçırmadan, bireysel yeni ifade yolları aramışlar ve bunun çabasını vermişlerdir.

Soyut resim anlayışının geçmişi Ankara'da çok eski değildir. Üstelik, genç kuşak sanatçılar iki yön arasında her zaman bir denge arayışının kaygısını duyumsamışlardır. Birinci yön sanatın evrensel değerleri, ikincisi de ulusal yani özgün yerel değerlerdir. Asıl kimliklerini 1970'ten sonra ortaya koyan genç kuşak sanatçılar soyut resim eğilimlerini ancak bu alanda özgün eserler çıkarabildikleri sürece sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte, soyut özgün eserler de her zaman kaynağını geleneksel kültürden almıştır.

Toplumsal ya da *toplumcu gerçekçi sanat anlatımı* soyut sanat gibi başkentli sanatçılar tarafından ilgi gösterilmiş bir akımdır. Toplumcu sanat sadece Ankara'da değil, genel olarak Türk resminde 1940'tan sonra yeni bir anlam ve içerik kazanmaktadır. Toplumsal koşullardan sanatı uzak görmeyen bu çizgi, sanata işlerlik kazandırmak eğiliminde olmuştur. Aynı zamanda işlevinde görsel bir özelliğinin olduğunu vurgulamışlardır. Bu akımın

temsilcileri mesajın ancak resimsel bir değer kazandığında geçerli olabileceğini öne sürmektedirler.

1933'te ilk "*İnkılap Resimleri Sergisi*", 1935'teki "*Utku Plastik Ar Sergisi*", Ankara Halkevi Ar Şubesi'nin geleneksel sergileri, bugünkü Opera yapısında Ankara Sergievi'nin 1938'de açılışı ve nihayet 1939'dan başlayarak her yıl düzenli biçimde Devlet Resim ve Heykel sergilerinin geleneksel duruma sokulması gibi olaylarla biçimlenen Ankara sanat ve kültür ortamı, Başkent Ankara'yı İstanbul'un yanında Türk resmine katkıda bulunan ikinci bir merkez yapmıştır.

Ankara Kulübü de sanata destek veren derneklerin başında gelmektedir ve bu kapsamda son on yıldır her yıl bir veya iki sergi ile Ankaralı ressamların Ankaralıları ile buluşmasına aracılık etmektedir. 2003 yılında sekizincisi yapılan ve artık gelenekselleşen "*Ankaralı Ressamlar ve Ankara Resimleri Sergisi*"nde "*Ankaralı*" veya "*Ankara resimleri çalışan*" ressamlar biraraya gelmişlerdir. Sergiye resimleri ile katkı sağlayan ressamlar şunlardır: Aysun Tümer, Cevdet Batur, Kemal Çelik, Mehmet Halis Bozkurt, Mine Üke, Nigar Kalıpçı, Nihal Ersöz Şimşek, Reha Benderlioğlu, Selma Demir ve Ümran Kaplan.

Sergi 4 Ekim 2003 tarihinde Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi sergi salonunda açılmıştır ve beş gün boyunca ziyaret edilmiştir.

Tarihi Samanpazarı Antika Pazarı (5 Ekim 2003)

Hafta etkinlikleri kapsamında yer alan Tarihi Samanpazarı Antika Pazarı, eski Ankara'daki Can, Pirinç ve Salman Sokaklar ile Pirinç Han ve Atpazarında kurulan Antika Pazarı ve buralarda yapılan çeşitli etkinlikler şeklinde düzenlenmiştir. Etkinlik; dükkan ve seyyar tezgahlardaki antikacıların sergileri yanında; çeşitli müzisyenlerin ve Seymenlerin gösterilerinden oluşmuştur.

Bilindiği gibi Ankara'da modern alışveriş merkezleri genellikle Ulus, Kızılay ve Kavaklıdere'de yoğunlaşmıştır. Ankara'yı ziyaret edenlerin gezmekten hoşlandıkları geleneksel alışveriş

merkezleri ise, Ulus'taki Kale çevresi, Samanpazarı ve Çıkırıkcılar Yokuşudur. Mithat Sancar'ın (2004) özellikle kaleyi kastederek “*Şehrin Zulası*” olarak nitelendirdiği ve aynı isimde bir derleme kitabına da adını veren bu bölgede; dokuma, bakır, çömlek, hasır, deri gibi geleneksel el sanatları ürünleri, çeşitli takı, süs, hediyeelik ürünler ve her türlü antika eşyanın satıldığı alışveriş mekanları bulunmaktadır. Bakırcılar Çarşısı'nda eski ve yeni eşya ile bakırın ve mücevheratın yanı sıra, giysiler, antikalar ve süs eşyaları da bulunabilmektedir. Kale kapısı civarında ise baharat, kurutulmuş meyve, kuruyemiş ve diğer birçok ürünün satıldığı tezgahlar bulunmaktadır.

Son birkaç yıldır Altındağ Belediyesi'nin de katkılarıyla, Samanpazarı esnafı her ayın ilk pazar günü “*Bahar Şenliği ve Antika Panayırı*” düzenlemektedir. Etkinliğin başlıca amacı tarihi Kale bölgesini canlandırarak, yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektir. Panayır; antika pazarı, müzayede, canlı müzik, sergiler, özel ikramlar, sürpriz programlarla, tarihi doku içerisinde antikaya gönül vermiş herkesi bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Ankara Kulübü ise bu etkinliği “Ankara Kültür ve Sanat Günleri Etkinlikleri” kapsamına alarak her zaman olduğu gibi bu bölgenin yeniden önem kazanmasına katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Ankaralı Şairler Günü (5 Ekim 2003)

Hisarpark'taki Ankara Kulübü Derneğine ait Ankara Evi'nde düzenlenen Ankaralı Şairler Günü toplantısı da Ankara Kulübünün artık gelenekselleşmiş bir etkinliği olarak “Birinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri” etkinlikleri içerisinde yer almıştır. Ülkemizin yetiştirdiği en değerli şairlerin katıldığı Şairler Gününde, şarkılara güfte olmuş şiirler sunulmuştur.

Ankara Kulübü bünyesinde faaliyet gösteren Ankaralı şairler her ay düzenli olarak şiir dinletilerinde buluşmaktadır. Şairler, Ankara Evi Kültür Salonu'nda her ayın ilk pazar gününde toplanarak şiir dinletisi gerçekleştirmektedirler. Bu etkinliklerde yeralan başlıca Ankaralı şairler; Hüseyin Yurbadak, Halil Soyuer, Abdullah Satoğlu, Ahmet Tufan Şentürk, Erdoğan Rıza Akdemir,

Cemal Safi, Bekir Mutlu, Ahmet Sevgi, Ahmet Sami, Aşık Gülhanı, Güngör Özmen, İlkan San, İlder Yeşilay ve Ulviye Savtur'tur. Şiir dinletilerine, yukarıdaki şairler yanında çok sayıda genç şair de katılmaktadır. Dinletilerde Ankaralı şairler bir yandan kendi şiirlerini okumakta, diğer yandan da hep birlikte türküler söylenmektedir. Dinletilere, Ankara Kulübü Seymenleri de sundukları gösterileri ile katılmaktadırlar.

Fotoğraflarla Cumhurbaşkanlarımız Fotoğraf Sergisi (5-13 Ekim 2003)

Foto Muhabirleri Derneği ile birlikte düzenlenen Sergi 5 Ekim 2003 tarihinde Bakanlıklar'daki Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Binası Giriş Holünde açılmıştır. Sekiz gün boyunca açık kalmış olan Sergide, ülkemize ve Cumhuriyetimize hizmet vermiş Cumhurbaşkanlarımız, fotoğraf sanatçılarımızın denklansörlerinden sergilenmiştir.

80'nci Yıl Ankara Kültür ve Sanat Günleri Açılış Gecesi (5 Ekim 2003)

Beşevlerdeki Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Şura Salonunda yapılan “80'nci Yıl Ankara Kültür ve Sanat Günleri Açılış Gecesi” Ankara Kulübü seymenleri yanında çeşitli kuruluşlara ait grup ve ekiplerin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Gecede başlıca şu programlar yer almıştır: Mehter ve Seymenler Sunuları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu ile Ahmet Kanneçi ve Ekrem Öztan Konserleri.

Yukarıdaki gösterilerde yeralan *Mehter*, dünyanın en eski bandosu olarak kabul edilmektedir. Mehter'in tarihi yedinci yüzyılda yazılmış ve Türk tarihinin en eski yazılı kaynağı olan Orhun yazıtlarına kadar uzanmaktadır. Dünya askeri tarihinin de ilk bandosu niteliği taşıyan Mehter, geçmiş dönem Türk müziğinin coşkulu ritimlerini de bugüne taşımaktadır. Geçmişte, Osmanlı İmparatorluğu kara ordularının resmi bandosu “*Mehter Takımı*” diye anılırdı. Yüzlerce kişilik bu bando sefere çıkan orduların önünde, kendilerine özel yürüyüşleri ile yer alırdı. Kuşatma ve savaş sıralarında da özel, teşvik edici marşlar çalarlardı.

Mehterin giysileri renk ve biçim bakımından ayrı bir güzellik arz etmektedir. Giysilerinde tüm renkleri görmek mümkündür. Kullanılan başlıca enstrümanlar ise; kaba zurna, boru, kös, davul, nakkare, zil ve cevgendir. Askeri müzik tarihinin başlangıcı ve dünya askeri bandolarının temel taşı olarak kabul edilen Mehter, günümüzde Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı İstanbul askeri Müze ve Kültür sitesi bünyesindeki Mehteran Bölüğü yanında çok sayıda şehirde kurulan Mehter ekipleri ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Yurt içinde ve yurt dışında verdikleri konserlerle tüm dünyanın ilgisini üzerine çeken Mehter Ekipleri, varlığını ve etkili gücünü asırlar sonra bugün de sürdürmekte ve ülkemiz insanının gönlünde sıcak yerini korumaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu ise dünyada Türk dili konuşulan ülkelerin müzikleri ve çalgılarını tarih içindeki seyri ile incelemek, notaya almak, arşiv çalışmalarını yapmak ve geleneksel çalgıları imal etmek amacıyla kurulmuştur. Bilindiği gibi, Türk Müziği Orta Asya'da doğup, oradan Türk boylarının göçleriyle Anadolu'ya taşınmıştır. Diğer yandan, bu göç, geçmişte gerek siyasi, gerekse coğrafi engeller nedeniyle kardeş ve akraba olan topluluklar arasında kültürel bir kopukluğa neden olmuştur. Zamanla farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının müziklerinde de farklılıklar oluşmuştur.

Bu kopukluğu gidermek amacıyla kurulan Ankara Devlet Türk Dünyası Müziği Topluluğunun kuruluş çalışmaları 1999 yılında Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü bünyesinde başlatılmış ve 17 Nisan 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile de resmen kurulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu, kardeş ülke müzikleriyle Anadolu müziğinin benzerlikleri yanısıra farklılıklarını da ortaya koymayı amaçlamaktadır. Topluluğun amaç ve faaliyetlerinden başlıcaları şöyle özetlenebilir: (1) Tarihi çok eski yıllara dayanan ve önemli bir kısmı unutulmuş ve unutulmaya yüz tutmuş çalgılarımızın kurulacak kapsamlı bir atölyede yeniden yapılması (*rekonstrüksiyon*) ve değişme ve gelişme çizgilerinin gözle görülür bir

biçimde ortaya konulması, (2) Orijinal çalgı aletlerini olanaklar nispetinde toplamak, bu sazları prototiplerine uygun olarak geliştirmek ve çoğaltmak, Bakanlığın ilgili birimlerince hazırlanacak müze, sergi salonu ve benzeri yerlerde teşhir etmek, (3) Kardeş ve akraba toplulukların geleneksel müzik örneklerini tarih içindeki seyri ile incelemek, alan araştırmaları ve derlemeler yapmak, notaya almak, notaya alınmış eserleri, görüntü ve ses teknikleri (audio kaset, video kaset, slayt, CD vb.) de kullanılarak arşivlemek, ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra Türk Dünyası'nın ve diğer ülkelerin de yararlanabileceği bir dokümantasyon merkezi oluşturmak, (4) Anadolu'da kullanılan bağlama ailesi, kemane, kaval, sipsi, zurna, tulum, çığırtma, mey, ney, tambur, kanun, ut, lavta, santur, keman, kemençe, kudüm, bendir, mazhar gibi klasik müzik ve halk müziği çalgılarımızın yanı sıra Türk Dünyasında kullanılan dombıra, dutar, şerter, cetigen, kılkopuz, konurav, saz sırnay, sızığı, koçkarca, nay, kernay, nefir, çildirme, sapai, miskal, tar, garmon, goz, nağara, goşa nağara, kemança, balaban, gıcek, rebap, morinhur, bızançi, toşbulur, toşpur, asatayak, çorpaçoor, şan kopuz, kuray, çeng, sim kopuz gibi çalgıları kullanarak aslına uygun bir biçimde üst düzeyde icra etmek, (5) TİKA, TÜRKSOY, TÜTAV, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, KÖKSAV, TÜDEV gibi ilgili kurum ve kuruluşlar, gerçek tüzel kişilerle işbirliği içerisinde olmak, ortak organizasyon ve etkinliklerde bulunmak, yapılan çalışmaları takip, teşvik etmek ve karşılıklı bilgi, görüş alışverişinde bulunmak, (6) Kardeş ve akraba topluluklardan gelen "konuk sanatçı"ların ülkemizde tanıtılmasını sağlamak, (7) Periyodik konserler, TV ve radyo programları, yurtiçi ve yurtdışı turneleri, panel, konferans, seminer, sergi gibi etkinliklerle Türk Dünyası'ndaki kültürel bağların güçlenmesini, icrası ve çalgıları unutulmaya başlayan müzik örneklerinin gün ışığına çıkarılmasına sağlamak.

Kuruluşundan bu yana Bosna-Hersek, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan'da konserler veren topluluk, yurt içinde de kırkın üzerinde konseri başarı ile gerçekleştirmiştir. İzleyenlerin büyük beğenisini kazanan topluluk; Türk klasik ve halk çalgılarının yanı sıra, Türk dünyası'na ait pek çok enstrümanı icra etmektedir. İsmi geçen çalgıların

büyük bir kısmı topluluğun bünyesinde yer alan "Çalgı Yapım Atölyesi"nde topluluk sanatçıları tarafından aslına uygun olarak yapılmaktadır.

Topluluk, Türk Dünyası Yazarlar Vakfı (TÜRKSAY) tarafından Türk Dünyasına Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür. 28 müzisyenden oluşan bir kadroya sahip olan Koronun şefi İrfan Gürdal'dır. İrfan Gürdal 1999'da Kültür Bakanlığı Ankara Türk Dünyası Müzik Topluluğu'nun sanat Yönetmenliğine getirilmiştir.

Açılış gecesindeki bir diğer etkinlik ise "*Ahmet Kanneçi ve Ekrem Öztan Konseri*"dir. Dünyaca ünlü klasik gitar ustalarından biri olan Ahmet Kanneçi teorik müzik çalışmalarına Turgay Erdener ile başlamış, 1977 yılında Julian Byzantine'le tanışınca ilgisini tamamen klasik gitara yöneltmiştir. İspanya Devletinin verdiği bursla "*Conservatorio Superior de Oscar ESPLA*"da Jose Tomas ile çalışmalarını sürdüren Kanneçi Türkiye'ye döndüğünde 4 konservatuvar ve üniversitede klasik gitar bölümlerini kurmuştur. Dünyanın çeşitli ülkelerinde konserler vermenin yanısıra, halen Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarında ders vermeyi sürdürmektedir.

Kanneçi gitarın hiçbir ulusa ait olmadığını öne sürmektedir. Bununla birlikte, İspanyolların bu çalgıya gösterdikleri önem ve özellikle ünlü gitarist ve besteci Andreas Segovia'nın çabalarıyla gitar "İspanyol çalgısı" olarak bilinmeye başlanmıştır. Sanatta bir çok doğru olabileceğini ancak yanlış bir tane olduğunu, onun da "doğru olmayan" olduğunu belirten Kanneçi, sanatın da bilim gibi ciddi bir eğitim, bilgi birikimi, çaba ve araştırma gerektirdiğine inanmaktadır. Ülkemizin kültürel zenginliğine de özel bir önem veren Kanneçi, bu zenginliğin korunması için arşivleme çalışmalarının yapılmasının önemini belirtmektedir.

Ünlü gitar virtüözü Javier Garcia Moreno'nun "*dünyanın en büyük yorumcusu*" olarak nitelendirdiği Ahmet Kanneçi, Türkiye'de pek tanınmayan; ancak yurtdışında müzik otoritelerinin önem verdiği bir isimdir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde sayısız festivale katılan ve birçok ünlü sanatçıya gitarıyla eşlik eden Kanneçi'ye göre önemli olan, Türkiye'yi hakıyla temsil etmek ve ülkeler arasında bir ayağı

Anadolu'da olan "kültür köprüleri" kurmaktır. Kanneçi'nin kültür köprüleri kurma amacını somutlaştıran çalışması ise gitara Türk ezgilerini söylediği çalışmasıdır. Bildik türkeleri klasik gitarla yorumlayan sanatçının "*Anatolian Pieces*" adlı albümü, yurtiçi ve yurtdışında büyük ilgi görmüş; aynı zamanda albüm sanatçıya yurtdışında birçok ödül kazandırmıştır. Sanatçı'nın ayrıca "*Popular Classics*" adlı bir albümü de yayımlanmıştır. Kanneçi'nin "Klasik Gitar Metodu" ve "Ustam Alirio Diaz" adlı iki de kitap çalışması bulunmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri Deniz Kuvvetleri Bandosu Konseri (6 Ekim 2003)

TSK Deniz Kuvvetleri Bandosu Konseri, Büyük Tiyatro Opera Sahnesinde düzenlenmiştir. Aynı zamanda bir ilk olan bu konser izleyenler tarafından büyük bir beğeni toplamıştır.

TRT Türk Halk Müziği Gençlik Korusu Konseri (7 Ekim 2003)

Büyük Tiyatro Opera Sahnesinde düzenlenen bir diğer konser ise Şef Serbülen Yasun'un yönettiği TRT Türk Halk Müziği Gençlik Korusu Konseri'dir. Gençlik Korusu, konserin repertuarını Ankara türkülerinden oluşturulmuştur. Geceye misafir sanatçı olarak Abdurahman Kızılay katılmış ve söylediği Kerkük türkeleri ile geceye ayrı bir renk katmıştır. Özellikle Ankara oyun havalarında izleyiciler, sahneyi koruyla paylaşmışlardır ve böylelikle neşeli bir gece yaşanmıştır.

Türkülerimiz-Şarkılarımız Konseri (10 Ekim 2003)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Şura Salonunda düzenlenen gecede biri Türk Halk Müziği, diğeri ise Klasik Türk Müziği olmak üzere iki konser yer almıştır.

İlk konser *Grup İlgin* tarafından verilmiştir. 1988 yılında oluşturulan Grup İlgin, Levent Keskin, Mehmet Ufuk Ertem ve Cemalettin Kalender üçlüsünden oluşmaktadır. Grup İlgin, bağlamayı temel aldıkları çalışmalarında, iki, üç ve dört

bağlama için yazılan eserleri ve kendi düzenlemelerini yorumlayarak denemeler yapmışlardır. Bu denemeleri, çeşitli konser, televizyon ve radyo programlarında, yurtiçi ve yurtdışı festivallerde seslendirmişlerdir.

Grup İlgin'in temel yaklaşımı, Anadolu Müziğinin zengin birikimini temel alarak, yapısına uygun çoksesli çalışmalar yapmaktır. Temelini farklı ses rengine sahip üç bağlamanın oluşturduğu Grup, değişik yörelerin ezgilerini, bağlama ailesinin diğer üyeleri olan cura, Meydan, Divan ve Üçtelli bağlama kullanarak zenginleştirmekte ve yöresel müzik yapılarını göz önünde bulundurarak farklı renk sazları da zaman zaman çalışmalarına katmaktadır. Grup çalışmalarında enstrümantal müziğin yanısıra, bütünsel yapıyı bozmamak kaydıyla vokal anlatıma da yer vermektedirler.

İkinci konser ise *Şef Vedat Kaptan Yurdakul* yönetiminde TRT Ankara Radyosu Türk Sanat Müziği Korosu tarafından verilmiştir. Engürü Türk Sanat Müziği Topluluğu yanında çeşitli üniversitelerin ve kamu kurumlarının TSM korolarının da şefliğini yapan Vedat Kaplan Yurdakul, Ankara radyosu sanatçısı ve icracı olmanın yanında çok değerli bir koro şefidir. Hafta etkinlikleri kapsamında düzenlenen TSM konseri büyük ilgiyle izlenmiş ve beğeni toplamıştır.

Orkestral Anadolu Motifleri (11 Ekim 2003)

Hafta etkinlikleri kapsamında büyük beğeni toplayan bir diğer gösteri ise Büyük Tiyatro Opera Sahnesinde sahnelenen Orkestral Anadolu Motifleri gösterisidir. Devlet Opera ve Balesi sanatçılarının sergilediği ve Anadolu motiflerinden oluşan orkestral sunu ilk defa izleyicilerle buluşmuş ve çok beğeni toplamıştır.

Ahilik Pılâvı Dağıtımı (12 Ekim 2003)

Hafta etkinlikleri kapsamında Ankara Esnaf Odaları Birliği ile işbirliği halinde Ahilik Haftasının ve Ahi kültürünün de bir parçası olarak Kızılay ve Ulus meydanlarında Ahilik pılavı dağıtımı yapılmıştır.

Başta Kırşehir ve Ankara olmak üzere çok sayıda şehirde kutlanan Ahilik Kültür Haftası ve Esnaf Bayramı kutlamalarında, Anadolu'nun geçmiş dönemlerinde çok önemli bir işlev üstlenmiş Ahilik örgütlenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Zira, kaliteli üretim, sosyal güvenlik, işçi ve işveren ilişkileri, hizmet içi eğitim gibi uygulamalarıyla Ahilik geleneği günümüzde de işletmelere yol gösterici niteliğini korumaktadır. Her yıl geleneksel olarak kutlanan Ankara'daki Ahilik Kültürü Haftası etkinlikleri çerçevesinde, Ankara Valisi, 4. Kolordu Komutanı, Büyükşehir Belediye Başkanı ve ANKESOB Başkanı ve esnaf, Ulus meydanında Ankara Kulübü Seymenlerinin de yer aldığı törenleri izlemektedir. Törenin ardından, ANKESOB tarafından, Ulus meydanındaki Atatürk Heykeli önünde, vatandaşlara geleneksel "ahilik pılavı" dağıtılmaktadır.

Daha önceki yazılarımızda da ifade ettiğimiz gibi, Ahilik örgütlenmesi; Selçuklular ve Osmanlılar'da mesleki yardımlaşma ve dayanışmanın yanında muhtaç insanlara her bakımdan yardıma bulunan kuruluşlardır. Ahilik, Selçuklular zamanında eski Türk kültürü ile İslam Medeniyeti'nin izlerini yansıtan bir teşkilat olarak işlev görmüştür. 1700'lerden sonra bu teşkilatlar Loncalara, Gediklere ve daha sonra Batı tipi mesleki odalarına dönüşmüştür.

Anadolu topraklarında esnaf ve sanatkarların oluşturduğu Ahilik felsefesinin, (elini, belini, dilini, gözünü kapalı; alnını, kalbini, kapını ve sofranı açık tut) düsturuyla yüzyıllardır esnaf ve sanatkarın kültürel altyapısını oluşturmuştur.

Akıl, ahlak, bilim ve çalışma prensipleri üzerine kurulan Ahilik Teşkilatı, Anadolu'da Türklerin biçimlendirip, kendi damgalarını vurarak geliştirdikleri sosyal bir kuruluştur. Ahilik'in temelinde, karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve yardımlaşma prensiplerinin yanı sıra ulusal birlik ve bütünlük, ülke sevgisi ve vatanseverlik de ön planda tutulmuştur.

Ahlak ilkelerine dayalı zanaat ve sanat işi doğrultusunda bir pratiği olan Ahi örgütlerinin, kardeşliği canlı tutmaya çalışan dayanışmalarının insan malzemesi Türk kardaşlığı üzerinedir. Örgüt

merkezleri olarak adlandırılabilir. Mekanlarda toplanan birlik üyeleri, bu mekanları dinsel törenler, toplantılar, töre ve geleneklerin öğretimi ve barınma yeri olarak kullanırlardı. Dayanışma ilkeleri doğrultusunda üretici (zanaatkar) ve esnaf sınıfını örgütleyen Ahilerin yönetim ve toplantı meclisleri olan bu mekanlar Ahi zaviyeleri olarak da adlandırılabilir.

Sekseninci Yıl Başkent/ Ankara Gecesi (13 Ekim 2003)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Şura Salonunda düzenlenen gece iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Ankara türkülerinden oluşan mini bir konser sunmuştur. Ayrıca, yine TRT Halk Müziği sanatçısı Sevinç Sarı tarafından Ankara türkülerinden derlenen bir konser verilmiştir.

İkinci bölümde ise Ankara Kulübü Seymenleri tiyatral bir sunu sergilemiştir. “*Ayazda Doğan Güneş/ Ata Ankara’da*” adını taşıyan sunu Kurtuluş Savaşı Ankara’sını konu almıştır. Sunu; Mustafa Kemal gelmeden önceki Ankara’daki milli mücadele hareketlerini ve yaşam koşullarını, Mustafa Kemal’in Ankara’ya gelişini, Kurtuluş Savaşını ve ulusal zaferi işlemiştir. Ankara Marşı ile finale ulaşan Sunuda Misket’in hikayesinden uyarlanarak Osman Efe ile Ayşe’nin aşkı da işlenmiştir. Çok beğeni toplayan “*Ayazda Doğan Güneş/ Ata Ankara’da*” sunusu, yoğun talep üzerine 27 Aralık 2003 gecesinde aynı yerde yeniden sahnelenmiştir.

III. İkinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri Haftası Etkinlikleri (5-13 Ekim 2004)

Ankara’nın Başkent oluşunun ve Cumhuriyetin kuruluşunun 81’nci yıldönümü olan 2004 yılında, Ankara Kültür ve Sanat Günleri Haftasının ikincisi düzenlenmiştir. Hafta etkinlikleri aşağıdaki programlardan oluşmuştur.

Ozan Sağdıç “Türkiye Diaporama Gösterisi ve Fotoğraflarla Ankara Sergisi” (4 Ekim 2004)

Ozan Sağdıç fotoğraf Sergisi II. Ankara Kültür ve Sanat Günleri etkinlikleri kapsamında yeniden,

ikinci defa açılmıştır. Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Galerisi’nde düzenlenen dia gösterisi ve serginin açılışı Seymenlerin gösterisi ile başlamıştır. Ardından Ozan Sağdıç müzik eşliğinde fotoğraf çalışmalarının yer aldığı bir “*dia(porama)*” gösterisi sunmuştur. İlgiyle izlenen sunudan sonra fotoğraf sergisinin açılışı yapılmıştır.

Koleksiyonlarda Ankara Sergisi (4 Ekim 2004)

Ankara Koleksiyon Kulübü ile işbirliği içinde Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Galerisi’nde açılan “*Koleksiyonlarda Ankara*” sergisi, Ankara’nın geçmişteki siyasi, sosyal, kültürel, coğrafi, sanatsal, ticari ve ekonomik yaşantısını belgelerle anlatan zengin bir panorama sunmuştur. Sergide; kartpostal, fotokart, fotoğraf, bilet, etiket, makbuz, fatura, tahvil, hisse senedi, dergi, pul, zarf, oyuncak, radyo, bıçak gibi çeşitli ephemera materyalleri ve objelerle oluşturulan geniş bir zaman galerisinde, bir vakitler kentin içinden akıp giden yaşamın; zamanla kaybolmuş, unutulmuş ya da değişime uğramış parçaları izlenebilmiştir.

Ankara Koleksiyon Kulübü etrafında toplanan Ankaralı koleksiyonerlerin katkılarıyla düzenlenen sergi, Başkentimizin zengin geçmişini, öncü kimliğini, modern bir kent olarak varoluşundaki çarpıcı hızı, yeni ve güzel olanı benimsemedeki kararlılığını göstermesi bakımından Ankara kültürüne önemli bir katkı sağlamıştır.

Ankara Koleksiyon Kulübü, İstanbul’da yayınlanan “*Collection*” dergisi etrafında gelişen araştırma-kültür-yayın kulübü *Collection Club*’ın başkent kolunu oluşturmaktadır. Ankara Koleksiyon Kulübü, 2003 yılından bu yana sürdürdüğü çalışmalarında, ülkemizde koleksiyonerliğin gelişip yaygınlaşmasında etkin rol üstlenmeyi hedefleyen bir kültürel birlikteliktir. Koleksiyonculuğun düşlerle ve sevgiyle beslenmiş renkli dünyasında yaşadıkları heyecanı, araştırmalarındaki zorlu çabalara ekleyen kulüp üyesi koleksiyonerler, çeşitli alanlarda yürüttükleri çalışmalarla zamanın yaşamdan çekip aldığı gizli değerlerimizi gün ışığına çıkarmaktadırlar.

Sergiye katılan koleksiyonerler ve koleksiyon başlıklarından bazıları şunlardır: Uğurlu Tunalı (Cumhuriyetin Devraldığı Ankara), Muzaffer Keleş (Ankara 1924- Bir Ankara Haritasını Okumak), Necati Kazancı (Eski Görüntülerde Ankara Akarsuları), Korkut Erkan (Kurtuluş Savaşında Ankara), İzzet Alkan (Ankara Bıçakçılığı), Süleyman Durdağ (Radyo ve Ankara), İrfan Can Kılıç (Filatelik Materyallerde Ankara).

İkinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri Açılış Gecesi (5 Ekim 2004)

Haftanın Açılış Gecesi Büyük Tiyatro Opera Sahnesinde yapılmıştır. Açılış Gecesi Programı başlıca iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde *Ankara Büyükşehir Belediyesi Kent Orkestrası* Ankara türkülerinden oluşan mini bir konser sunmuştur. Konserini enstrümantal Hüdayda türküsü ile açan Kent Orkestrasına solist Nur Yoldaş ve Muzaffer eşlik etmiştir.

Gecenin ikinci bölümünde ise Ankara Kulübü Seymen Kolları'nın hazırladığı "*Tiyatral Ankara Düğünü*" sunusu yer almıştır. Bilindiği gibi Ankara Kulübü başta Seymenlik geleneği olmak üzere Ankara'nın kültür ve geleneklerinin en köklü ve yegane temsilcisidir. Ankara Kulübü bu özelliğiyle aynı zamanda ülkemizin en özgün, en otantik derneklerinin başında yer almaktadır. Başta Seymenlik geleneği olmak üzere Ankara kültürünün tüm değerleri babadan oğula, kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak "Ankara Düğünü Sunusu" da klasik bir tiyatro gösterisinden farklılık göstermiştir. Temel farklılık oyuncuların aynı zamanda gerçek aktörler ve yaşayan kültür taşıyıcıları olmasıdır. Bu nedenle sunu büyük ölçüde doğaçlamalara dayandırılmıştır.

Ankara Düğünü sunusu "okuntu" ile başlamıştır. Peşisıra "bayrak çekme töreni", ondan sonra da "ikinci kınası" yapılmıştır. İzleyen bölümlerde ayrı ayrı "gelin" ve "damat kınaları", "uyandırma", "damat gezdirme" ve "gelin getirme" bölümleri yer almıştır.

Ankara İlçeleri Kültür Ürünleri Sergisi (6 Ekim 2004)

Beypazarı Evleri ve Gümüş Telkarileri Sergisi ile Nallıhan, Ayaş ve Güdül Sanat Eserleri Sergisi; Beypazarı Belediyesi, Nallıhanlılar Vakfı, Ayaş Vakfı ve Güdül Vakfı gibi kurum ve kuruluşlarla işbirliği ile TESK Salonunda açılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bir önceki yıl Beypazarı'na yoğunlaşılacak sergide bu yıl Ayaş, Güdül ve Nallıhan ilçelerinden de katılım sağlanmıştır. Önümüzdeki yıllarda (2005 ve sonrası) ise Ankara'nın tüm ilçelerine yer verilmesi düşünülmektedir. Yukarıda Beypazarı ilçesine 2003 Sergisi çerçevesinde geniş yer verilmiştir. Burada ise diğer ilçelerimiz için kısa bir takdim yapılacaktır.

Kent merkezine 58 km. uzaklıktaki *Ayaş İlçesi* geleneksel kent dokusu, tarihi evleri, el sanatları ve kaplıcaları ile ünlüdür. Karakaya Kaplıcası ile 23 km. batısındaki Ayaş içmelerinin mineralli ve radyoaktifli suların sağlık açısından önemli bir zenginlik kaynağıdır. Karadere Bağlan, Ova Bağları, Arıklar Bağları, Kirazdibi Bağları ilçenin diğer tabiat varlıklarıdır. Sergide Ayaş ilçesine özgü el sanatları yanında, yemek-yiyecek çeşitleri ve çeşitli kültür ürünleri tanıtılmıştır.

Nallıhan'ın ise şehir merkezine uzaklığı 161 kilometredir. İlçe merkezi 1599'da Vezir Nasuhpaşa'nın burada bir han yaptırmasıyla kurulmuş ve adını bu handan almıştır. Halen çatısı yıkık olan Han ile birlikte cami ve hamam da yapılmıştır. İlçede, Uluhan (Köstebek) Köyünde 17'nci Yüzyılda inşa edilmiş olan Uluhan Cami de diğer önemli bir eserdir.

Güdül ve çevresi ise tarih öncesi çağlardan beri yerleşim bölgesidir. İlçe yakınından geçen Kirmir Çayı boyunca kayalara oyulmuş mağaraların Etiler'e (M.Ö. 2000) ait olduğu sanılmaktadır. Daha sonra Frigler (M.Ö. 8. yy) bu yörede hakimiyet sürmüşlerdir. İlçe Anadolu Selçuklu hükümdarlarından I. Mesut'un eniştesi ve Ankara Emiri olan Şehabüldevle Güdül Bey tarafından şimdiki yerinde, tahminen 850 yıl evvel kurulmuştur. İlçe, 1 Eylül 1957 yılına kadar Ayaş ilçesine bağlı bir nahiye iken, aynı yıl 7030 sayılı kanun ile ilçe olmuştur. İlçede Çağa beldesinde kaplıca çalışmaları,

ilçe merkezindeki tarihi evler, İn-Önü mağaraları ve Sorgun göleti ve yaylası gibi kültür ve turizm potansiyeli taşıyan değerler bulunmaktadır. İn-Önü mevkiindeki mağaralar 1988 yılı içerisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca sit alanı olarak kabul edilmiştir. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra tiftik, dericilik, leblebicilik ve ticaret Güdül ekonomisine yön veren belli başlı sektörlerdir. Sergide Güdül ilçesine özgü el sanatları yanında, yemek-yiyecek çeşitleri ve çeşitli kültür ürünleri tanıtılmıştır.

Abidinpaşa Köşkü “Ankara Kültür ve Sanat Evi Açılış Töreni” (9 Ekim 2004)

Ankara'nın ilk valisi ve belediye başkanı olan Abidin Paşa tarafından 19'uncu yüzyılda yaptırılan Abidinpaşa Köşkü, Ankara'nın en önemli tarihsel eserlerinden biridir. Çankaya Belediyesi, Abidinpaşa Köşkü'nü aslına uygun olarak restore ettikten sonra, Ankara Kulübü ile birlikte bu tarihi yapıyı geçmişine yakışır bir mizansenle “*Ankara Kültür ve Sanat Evi*” olarak Ankaralıların beğenisine sunmuştur. Uzun zamandır boş bekleyen köşkün canlandırılması ve yaşayan bir kent müzesi olarak Ankaralılara yeniden kazandırılması amacıyla Çankaya Belediyesi Başkanlığı, Ankara kültürünün en önemli sivil temsilcisi olan Ankara Kulübüne ortak bir çalışma yürütme teklifini götürmüştür.

Abidinpaşa Köşkü 9-Ekim 2004 tarihinde yapılan törenle Ankara Kültür ve Sanat Evi olarak açılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ve Ankara'nın başkent oluşunun 81. yıl dönümü etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirilen açılışa, Çankaya Belediye Başkanı Prof. Dr. Muzaffer Eryılmaz, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoğlu ve Ankara Kulübü üyeleri, Seymenler ile vatandaşlar katılmıştır. Oldukça coşkulu geçen etkinliğin organizasyonu Ankara Kulübü tarafından yapılmıştır. Seymenlerin gösterilerinden sonra açılış yapılan Ankara Kültür ve Sanat Evi, resim sergisi ve verilen kokteyle birlikte Ankaralıların beğenisine sunulmuştur.

Çankaya Belediyesi ve Ankara Kulübü, Köşk'e ait bahçe ve halka açık olan parkta Ankara keçisi, kedisi ve tavşanı gibi Ankara'ya özgü hayvanlar ve bazı bitki türlerinin de bulundurulmasını

planlamaktadırlar. Ayrıca, Abidinpaşa Köşkü'nün yapılacak düzenlemeyle turizm rehberlerine geçmesi ve Anıtkabir ve Etnografya Müzesi'nden sonra gezilen bir mekan olması planlanmaktadır. Ankara hakkında bilgi almak isteyenlerin yararlanacağı yazılı ve görsel belgeliğin yanı sıra, Ankara ve çevresinde yaşamın ipuçlarını bulunacağı küçük köşeler yapılacaktır. Ankara'nın ilçeleri için ayrılacak köşelerde beldelerin tanıtımı da yapılacaktır. Bu çalışmaların odağında ise Ankara Kulübü yerelacaktır. Köşk'te Atatürk için bir oda hazırlanması çalışmaları da başlatılmıştır.

Bulunduğu semte de adını veren “Abidinpaşa” Köşkü'nü 19'uncu yüzyıl sonlarında Ankara'da valilik yapmış olan Abidinpaşa yaptırmıştır. Abidinpaşa, II'nci Abdülhamit döneminin aydın vezirlerinden, Amavutluk ileri gelenlerinden, Prevezeli Ahmet Dino Bey'in oğludur. 1843-1908 tarihleri arasında yaşamış olan Abidin Paşa, Preveze'de doğdu. Yanya Rum Lisesi'ni bitirdi. Silahşörlük hizmetiyle saraya girdi. Kaymakamlık, mutasarrıflık ve Borsa komiserliğinde bulundu. Doğu Anadolu İslahat İşleri Birinci Komiserliği yaptı. 1878 yılında Diyarbakır, Elazığ ve Sivas illeri ıslahat işleri birinci komiserliğine getirildi. Daha sonra 1879'da Sivas valiliğine ve altı ay sonra Selanik valiliğine atandı. Üç ay Hariciye Nazırlığı yaptıktan sonra Adana, Sivas, Ankara ve son olarak da Cezayir'i Bahri Sefid (Akdeniz Adaları) valisi olarak hizmet gördü. Bu görevde iken Yemen İslahatının görüşülmesi için İstanbul'a çağrıldı. Yıldız Sarayı'ndaki çalışmalar sırasında kalp krizi geçirdi ve öldü. Mezarı, İstanbul'da Fatih Camii haziresinde, Gazi Osman Paşa'nın türbesinin yanındadır. Arapça, Farsça, Amavutça, eski Yunanca, Fransızca, Rumca ve İtalyanca bilen edebiyat ve bilim adamlarındandır. Abidin Paşa, Murassa Osmani, Birinci Rütbe Mecidi ve Gümüş İmtiyazı Madalyaları ile yabancı devlet nişanları almıştır. Başlıca eserleri ise; “*Tercüme ve Şerh-i Mesnevi*” ile “*Mesnevi-i Şerif'teki Arabi Kıssas-Şerhi*”dir.

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında Ankara'ya tayin olunan valiler, bir veya iki yıl gibi çok kısa süreli valilik yapmışlardır. Diğer yandan 1883 yılında tayin edilen Abidin Paşa ise tam sekiz yıl Ankara'ya vali olarak hizmet vermiş ve yaptığı önemli işlerle Ankaralıların sevgisini kazanmıştır. Abidinpaşa'nın yaptığı hizmetlerden en önemlilerinden birisi büyük

su sıkıntısı çeken şehre Elmadağ'dan su getirtmesidir. Elmadağ suyu, Ankara'nın doruğu At Pazarı'na büyük bir törenle akıtılmıştır. Samanpazarı'nda mermerle tezyin edilmiş Elmadağı Çeşmesi ve Öksüzce Mahallesi'nde Öksüzce Çeşmesi gibi eserler Abidinpaşa'nın hizmetleri arasında yer almaktadır.

Abidin Paşa, kendine bir köşk yaptırmaya karar vermiştir. Rivayete göre, köşk yapacağı en serin ve havadar yeri belirlemek amacıyla, Ankara'nın dört tarafındaki yüksek yerlere ciğer astırmıştır. Yıllardır kendi adıyla anılan Abidinpaşa tepelerindeki ciğer, asılan ciğerler arasında en geç bozulan ciğer olduğu için Paşa, bu tepelere köşkünün yaptırmıştır. Kanımızca bu tepelerin Elmadağı'na açık oluşu, havasını temiz ve serin tutmuştur. Bugün hala bu semt Abidin Paşa olarak anılmaktadır.

Dokuzuncu Geleneksel Ankaralı Ressamlar ve Ankara Resimleri Sergisi (12 Ekim 2004)

Artık gelenekselleşen ve 2004'te dokuzuncusu yapılan sergi Kızılay'daki Milli Piyango Talih Kuşu Sanat Galerisi'nde açılmıştır ve 12 gün boyunca sanatseverlere açık tutulmuştur. Ankaralı veya Ankara resimleri çalışan ressamların biraraya geldiği Sergiye resimleri ile katkı sağlayan ressamlar şunlardır: Hülya Albayrak, Cevdet Batur, Kemal Çelik, Nihal Ersöz Şimşek, Nigar Kalıpçı, İnci Öğreten, Narin Ölmez, Günsel Özyörük, Süreyya Pektaş, Aysun Tümer, Mine Üke, Nezihe Yılmaz ve Ahmet Fikri Yüceer.

Seksenbirinci Yıl Başkent/ Ankara Gecesi (13 Ekim 2004)

Büyük Tiyatro Opera Sahnesi'nde saat 20:00'de başlayan "*Başkent Gecesi*" hafta boyunca yapılan etkinliklerin kapanış gecesidir. Başkent Gecesi iki büyük konserden oluşmuştur.

Bunlardan ilki Ankara Kulübü Seymenleri ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosunun birlikte hazırladığı konserdir. Şef Mehmet Özbek'in yönettiği koro Ankara türkülerinden ve oyunlarından oluşan 18 türkülük bir

repertuar sunmuştur. Bunlardan dokuzu konser esnasında Seymenler tarafından oynanmıştır.

Şef Mehmet Özbek, 1977 yılında İstanbul Radyosu'nun Türk Halk Müziği ve Oyunları Şube Müdürlüğüne atanmıştır. 1982 yılında TRT Müzik Dairesi THM ve Oyunları Müdürlüğü görevine gelen Özbek, 1986 yılından itibaren Kültür Bakanlığı Devlet Türk Halk Müziği Korosunun şefliği görevini sürdürmektedir. TRT'de bulunduğu yıllarda, radyo ve televizyona birçok program hazırlayan Özbek, 1977-1986 yılları arasında TRT'nin THM Denetleme Repertuar Kurullarında görev yapmış ve yurdun çeşitli yörelerinden çok sayıda türkü derlemiştir. Bugüne kadar üç kitabı yayımlanan Özbek'in uluslararası kongre ve sempozyumlarda sunduğu bildirileri, çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yayımlanan makaleleri bulunmatadır. Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli konserler veren Mehmet Özbek, aynı zamanda Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Bilim Kurulu üyesidir.

1986 yılında kurulan *Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korosu* ise, bünyesinde bulunan birbirinden değerli sanatçılar ile birlikte Ankara Resim Heykel Müzesi konser salonunda verilen periyodik konserlerinin yanı sıra, yurt içinde ve yurt dışında hem geleneksel hem de çağdaş yorumlarıyla verdiği konserlerle geleneksel halk müziğimizin tanıtılmasında önemli bir işlev görmektedir.

Başkent Gecesinin ikinci bölümünde ise Klasik Türk Müziğimizin önde gelen isimlerinden *Zekai Tunca*'nın Konseri yer almıştır. Ankara'nın Tatlar köyünde doğan Zekai Tunca, Ankara Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur. Kendi ifadeleriyle "*müzmin bir Ankaralı*" olan Tunca, son yıllarda Ankara sanatçılarının İstanbul'a yaşadığı göç ve Ankara merkezli sanatta gözlenen erozyona rağmen, Ankara'yı terketmeyen nadir sanatçılardan biridir. 1976 yılında Kültür Bakanlığı Klasik Türk Müziği solisti olarak atanana kadar, bu görevinin yanı sıra TRT Müzik Dairesi uzmanlığı, repertuar ve denetleme kurullukları üyeliklerinde bulunmuştur. 1978 ve 1981 yıllarında ODTÜ Türk Müziği Topluluğunu çalıştıran Tunca, 1979'dan günümüze 13 albüm yapmıştır. Besteleri çok sayıda yarışmada

dereceye giren Tunca'nın eserleri zamanın en gözde sanatçıları tarafından seslendirilmiştir. Sesiyle, özellikle gazel formundaki icralarıyla dinleyici ve müzisyenlerce büyük beğeni gören sanatçı, radyo ve TV programları dışında özel sahne çalışmaları ve halk konserleriyle geniş kitlelere ulaşmıştır. Çok sayıda ülkede özel ve resmi konserler veren Tunca, halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Klasik Türk Müziği solistliği görevini sürdürmektedir.

IV. Ankara Kültür ve Sanat Günleri Haftalarında Düzenlenen Diğer Ekinlikler

5 Ekim Seymenler ve Hemşehrilik Günü ile 13 Ekim Ankara'nın Başkent Oluş yıldönümlerinde, Ankara Kulübü Yönetim Kurulu, Seymenler, Ankara'daki sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve protokolün katılımı ile Anıtkabir ziyaretleri yapılmıştır.

2003 ve 2004 yıllarında Milli Piyango Genel Müdürlüğü Seymenlere ve Ankara'ya özel piyango bileti düzenlemiş, Seymen logosu ve Ankara Kalesi silüeti bastırmıştır. Çekilişler, 9 Ekim 2003 ve 2004 tarihlerinde yapılmıştır.

Her iki yılda da 13 Ekim resmi kutlama programları, Anıtkabir ziyareti ile başlamış, Ankara Vilayet Binası önünde oluşturulan kortej Seymenler eşliğinde davul zurna ile Seymen Zeybeği oynanarak Ulus Atatürk Anıtı'na gidilmiş ve Seymenlerin buradaki gösterilerinden sonra Ankara Kalesine yürünerek göndere bayrak çekilmiştir.

Her yıl daha da zenginleşen ve geniş kitleler tarafından tanınıp benimsenen Ankara Kültür ve Sanat Günleri etkinlikleri, Ankara'daki kültürel ve sanatsal yaşamın zenginleşmesi ve Ankara'nın bir dünya başkenti olarak yerinin sağlamlaştırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

CANTEK, L. Funda Şenol (2003) "Yaban"lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara. İletişim Yayınları: İstanbul.

ÖNGİDER, Seyfi (2003) *İki Şehrin Hikayesi: Ankara-İstanbul Çatışması* (derleme). Aykırı Yayınları, İstanbul.

ÖZASLAN, Metin (2002), "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve Ankara'nın Başkent Olma Nedenleri", *Bilge Dergisi*, sayı 35.

SANCAR, Mithat (2004) Ankara Kalesi Şehrin Zulası. (içinde) *Şehrin Zulası: Ankara Kalesi*. İletişim Yayınları: İstanbul, s. 307-310.

SARGIN, Güven Arif (2002), *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞİR, N. Bilal (1994) *Ankara Ankara*. Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUNÇ, Güven ve diğ. (2004) *Şehrin Zulası: Ankara Kalesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

NOTLAR

¹ Ankara'nın tarihine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine, folklorüne sahip çıkan, ortak bir Ankara kültürü ve Ankaralılık bilinci geliştirilmesine çalışan Ankara Kulübü 5 Ekim tarihini uzun süredir "*Hemşehrilik ve Seymenler Günü*" olarak kutlamaktadır.

² Aslında Ankara'nın bu fiili durumuna "merkez" demek daha doğru olur ve genellikle de öyle tanımlanmaktadır. Milli mücadelenin yönetildiği ve Meclisin toplandığı bu dönemde Ankara başkent işlevi gören ulusal bir "merkez" olmuştur.

³ Ankara ve İstanbul arasındaki polemik Cumhuriyet tarihimiz boyunca inişli-çıkışlı bir grafik izlemekle beraber hep süregelmiştir. Basında, sanatta, edebiyatta, popüler yaşamda, politikada İstanbul-Ankara çekişmesi açık veya gizli tonlamalarla yer almıştır (bu alandaki tartışmalar için bkz. Öngider, 2003; Cantek, 2003; Tunç ve diğ., 2004; Sargin, 2002).

⁴ Osmanlı devletinin toprak rejimi ve askeri sisteminin bel kemiğini oluşturan Tımarlı Sipahi merkezlerinden biri olan Beypazarı; yöredeki sipahi beyine ve ticari, ekonomik hayatın yoğunluğuna atfen "*Beğ pazarı*" olarak adlandırılmış ve zamanla bu terim "*Beypazarı*"na dönüşmüştür.

⁵ 2004 yılında düzenlenen İkinci Ankara Kültür ve Sanat Günleri programı kapsamında da Ozan Sağdıç Fotoğraf Sergisi yer almıştır. Serginin açılışında Sağdıç tarafından bir de müzikli diaporama gösterisi yapılmıştır.

10 Kasım 2004

Atatürk'ü Anma Töreni

Afet BAL

Atatürk Kültür Merkezi
Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk'ün ebediyete intikalinin 66.yıldönümü dolayısıyla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından düzenlenen Atatürk'ü Anma Toplantısı 10 Kasım 2004 Çarşamba günü saat 10.00'da Türk Dil Kurumu Konferans Salonunda gerçekleştirildi.

Atatürk Yüksek Kurumunun kurulduğu 1983 yılından beri düzenli olarak yapılan devlet ve hükümet erkânı ile bilim adamlarının katıldığı toplantılarda, uzun süredir her yıl Atatürkçülük ve Milli Mücadele ile ilgili bir konunun ayrıntılı olarak ele alındığı panel ve açık oturumlar düzenlenmektedir. Her yıl olduğu gibi bu yıl da Sayın Cumhurbaşkanımızın yüksek huzurlarında yapılan anma toplantısında “**Dış Kaynaklarda Atatürk ve Atatürk'e Bakış**” konulu bir açık oturum düzenlendi.

Toplantının açış konuşmaları **Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan** tarafından yapıldı. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı **Prof.Dr.Sadık Tural**'ın yönettiği açık oturuma **Prof.Dr.Salahi R.Sonyel** “İngiliz Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal [Atatürk] 1919-1923”, Emekli Büyükelçi **Dr.Bilal N.Şimşir** “Dış Dünyanın Gözüyle Atatürk”, **Prof.Dr.Nizami Caferov** “Çağdaş Türk Dünyasında Atatürk'ün Fikirlerinin Diriliği ve Sürekliliği” başlıklı konuşmalarıyla katıldılar.

Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer konuşmasında şu konulara değindi:

“Atatürk'ün savaşı ve devrimleri, dünyada hayranlık uyandırmış ve övgüyle karşılanmıştır. Savaşımıyla yazgımızı ve tarihimizi değiştiren Atatürk yalnızca eserleriyle değil, düşünceleri ve yüksek

öngörleriyle de insanlığın yetiştirdiği büyük kişiler arasında yerini almıştır.

Lloyd George'un “Yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakın ki, o büyük dahi, çağımızda Türk ulusuna nasip oldu ve üstelik bizim karşımıza çıktı. Mustafa Kemal'inde dehasına karşı elimizden bundan fazlası gelmezdi” sözleriyle anlattığı Atatürk dünyada saygı duyulan, tarihe damgasını vuran, tüm insanlığa mal olmuş eşsiz bir önderdir.”

“Yüce Önder, ülkede umutsuzluğun egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkarak, içinde bulunduğu toplumun dinamiklerini yönlendirmiş, bağımsızlığı ve çağdaşlaşmayı amaçlayan Kurtuluş Hareketi'ni ve Türk Devrimini başarıya ulaştırarak, Ulusu'nun büyük özlemlerini gerçekleştirmiştir.”

“Ulu önder özgür düşünebilen, kendine güvenen, kararları kendisi verebilen, dogmaların etkisinde kalmayan, aklın ve bilimin ışığında yaşamını yönlendiren bireylerin oluşturduğu çağdaş bir toplum yaratmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, toplumsal yaşamda bireylerin eşitliği, kardeşliği ve özgürlüğü düşüncesine dayanan büyük bir dönüşüm süreci başlatmıştır.”

“Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün önderliğinde yürüttüğü çağdaşlaşma çabalarının temeline lâiklik ilkesini yerleştirmiştir. Lâiklik, Atatürk devrimlerinin özü, ulusal birliğin temeli, toplumsal barışın en önemli güvencesidir.

Bir İsveç gazetesinde yayımlanan ‘*O, olmasaydı modern Türkiye olmazdı. O'nun sayesinde Türkler, O'nun olağanüstü eserini izleyebilecekler ve zaten dünyaca pek yüksek olan onurlarını daha fazla yükselebileceklerdir.*’ değerlendirmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin başardığı değişimi ve Atatürk'ün bu süreçteki rolünü çarpıcı biçimde anlatmaktadır.”

Ulusalçılık, akılcılık, bilimsellik, gerçekçilik, tutarlılık ve ileriye görebilme gücü Atatürk'ün kişiliğinin belirleyici özelliklerindedir.”

“Bugün Ulus olarak yapmamız gereken Yüce Önder'in yaşamını, düşüncelerini ilke ve devrimlerini tüm yönleriyle gelecek kuşaklara öğretmektir. Atatürk'ü anmanın ve anlamının en güzel yolu budur.”

“Hepimize düşen görev, onun en büyük eseri, Cumhuriyeti korumak düşüncesini ve felsefesini özümsemek ve özümsetmektir. Türk Ulusu'nun Yüce Atatürk'ün ilke ve devrimleriyle aydınlatıldığı yolda

ilerleyeceğinden Cumhuriyetimize, ulusal değerlerimize her koşulda sahip çıkacağından kuşku duymuyoruz.”

“Türkiye, bağımsızlığından ödün vermeden, kimliğini kültürünü ve değerlerini yitirmeden, Cumhuriyet’in geldiği düzeyi yeterli görmeden gelişme çabalarını sürdürecektir.

Cumhuriyetimizin, ülkesi ve Ulusuyla bölünmez bütünlüğümüzün, birlik ve beraberliğimizin korunması, kültürümüze ve ulusal değerlerimize sahip çıkılması, Türkiye’nin sonsuza kadar varolmasının en önemli koşuludur.”

“Yeri gelmişken belirtmek isterim ki, diğer özelliklerinin yanı sıra Atatürk aynı zamanda çok iyi bir strateji uzmanıdır. Yüce önder, stratejinin en önemli ögesi olan hedef seçiminde hiç hayalci olmamış, her koşulda aklın ve bilimin öncülüğünde hareket etmiştir.

Üstelik Atatürk’ün strateji üstünlüğü yalnız askeri alanı değil, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanları da kapsamaktadır.”

“Kurtuluş Savaşı sırasında askeri, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanları kapsayan “Topyekün Savaş” stratejisi ile başarıya ulaşmış; Bu başarısını Lozan Antlaşması ile taçlandırmış ve uluslar arası hukuk alanında onaylatmış; “en büyük eserim” dediği Cumhuriyet’i kurmuştur.”

“Ulusumuzun kurtarıcısı, lâik, demokratik ve çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu eşsiz devlet adamı, büyük devrimci ve komutan Yüce Önder Atatürk, sonsuza kadar yolumuzu ve yürüğimizi aydınlatmayı, ilke ve devrimleri ülkemizin geleceğine yön vermeyi sürdürecektir.”

Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan yaptığı konuşmada şu konular üzerinde durdu:

“Türk milleti için 10 Kasım, bir yas günü, bir matem günü olmaktan çok, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte yaşayacak olan Atatürk’ü ve eserlerini anarak geçmiş ve gelecek üzerine yeniden düşünme günüdür.

Mustafa Kemal Atatürk’a anarken ve anlamaya çalışırken üzerinde durmamız gereken esas unsurlar onun ‘en büyük eserim’ dediği Cumhuriyet’e yön veren kurucu ilkelerdir.

Bildiğiniz gibi Atatürk bir doktrin yada ideoloji vazedmemiş, herhangi bir ideolojiye dayanma gereği hissetmemiştir.

O’nun dünya görüşünün temeli akılcılıktır.

Millete hedef olarak gösterdiği “muasır medeniyete ulaşma yolunda akılcılık, rasyonellik ve gerçekçilik hayati öneme sahip unsurlar olarak, karşımıza çıkmaktadır.”

Mustafa Kemal Atatürk’ün dondurulmuş, kalıplaştırılmış fikirlere asla itibar ekmediğini biliyoruz.

Atatürk, tekâmüle, gelişmeye dayalı bir dünya tasavvuruna sahipti ve tekâmülün doğrultusunu tespit edip ona uygun davranmada aklın klavuzluğuna güveniyordu.”

“İlk elde, Cumhuriyet, milli egemenlik, milli devlet ve lâiklik olarak sıralanabilecek bu doğru tercihler, Türkiye Cumhuriyeti’ni var eden aslı niteliklerdir.”

“Milli egemenlik, modern demokrasinin ve demokratik cumhuriyetin olmazsa olmaz şartıdır.”

“Millî devlet, Türkiye Cumhuriyeti’ni oluşturan bireylerin vatandaşlık temelindeki ortaklığına işaret etmektedir.”

Atatürk, hiçbir zaman ırk, din, etnik köken esasında tanımlanan millet anlayışlarına itibar etmemiştir. O’nun için milletin ayırt edici vasfı, ortak bir tarih ve birlikte yaşama iradesidir.

Bugün Türkiye, anayasal vatandaşlık zemininde tarih şuuruna ve ortak yaşama iradesine sahip, farklılıklarını zenginlik olarak algılayabilen bireylerden oluşan güçlü ve demokratik bir ülkedir.”

“Demokratik cumhuriyetin asıl hedefi, anayasal vatandaşlık temelinde bütün bireylerin demokratik hak ve özgürlüklerden en üst seviyede yararlanabilmelerini sağlamaktır.”

Demokrasinin ve toplumsal barışın teminatlarından biri olan lâiklik, iki boyutlu bir kavramdır.

Lâikliğin birinci boyutu, devletin din kuralları dışında yapılandırılmasıdır.

İkinci boyutu ise devletin bütün dinî inançlar karşısında tarafsız, eşit mesafede bulunması ve bireylerin din ve vicdan alanındaki özgürlüklerini teminat altına almasıdır.

Bu manada lâiklik, Cumhuriyetimizin temel ve birleştirici bir niteliğidir.”

“Milli egemenlik, milli devlet, laiklik gibi kavramların demokratik gelişmeye paralel şekilde yeni anlamlar kazandıkları hayatın ve dünyanın bütünü gibi değişime açık oldukları unutulmamalıdır.

Bu kavramlar, milletimiz için ayırıcı değil, birleştirici bir niteliğe sahiptir ve birleştirici niteliğin korunması için herkes gereken özeni göstermelidir.

Açık oturumu yöneten **Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr.Sadık Tural**, “Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu’nun ve Trakya’nın işgal edilmesi üzerine Millî Mücadeleyi başlatan millî önder, zaferi kazanan askeri lider, yeni bir devleti bağımsızlık ve lâik hukuk temellerinde yükselten siyasi lider, milletin hem bütünleşme, hem çağdaşlaşma yönünde büyük değişim ve dönüşümlerle ilerlemesini sağlayan fikir adamı ve büyük eğitimcidir. Bilgisi ve bilinci olanlar bunları söylüyor. Atatürk’ü yabancılar nasıl görüyor, yabancı belgeler ona nasıl yaklaşıyorlar ve Türk dünyası onu nasıl algılıyor soruları üzerinde yetkin ve yeterli bilgiye sahip konuklarımız konuşacaklar” dedi ve konuşmacıları tanıtarak açık oturumu başlattı.

İlk konuşmacı Bakü Atatürk Merkezi Başkanı ve milletvekili **Prof.Dr.Nizami Caferov** “**Çağdaş Türk Dünyasında Atatürk’ün Fikirlerinin Diriliği ve Sürekliliği**” konulu konuşmasında Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyetini yaratarak benim en büyük eserim dediğini, bugün Türk dünyasının her yerinde yeni Türk Cumhuriyetlerinin yer aldığını ve bu eserlerin ortaya çıkmasında en büyük örneğin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu söyledi.” Türkiye öyle bir örnek, öyle bir siyasi, ideolojik ve pratik numunedir ki Türk Cumhuriyetleri onsuz yapamaz diyen Caferov, Türk Cumhuriyetlerinde ve özellikle Azerbaycan’da Atatürk’ün ve eserlerinin etkisinden söz etti ve Bakü Atatürk Araştırma Merkezinin Yüksek Kurum Başkanlığının katkılarıyla yaptığı çalışmaları anlattı.

İkinci olarak söz alan Cumhuriyet tarihi konusunda çok sayıda eser vermiş olan değerli araştırmacı Emekli Büyükelçi **Dr. Bilal N.Şimşir** “**Dış Dünyanın Gözüyle Atatürk**” konulu, belgelerle zenginleştiği konuşmasında, önce Atatürk’ün doğum gününe ilişkin iki belgeyi sundu. İngiliz Kralı VIII.Edward’ın 1936’da Türkiye’yi ziyareti sırasında aralarında kurulan sıcak dostluk ilişkileri üzerine kralın İngiltere’ye döndükten sonra dostu Atatürk’ün yaş gününü kutlamak istemesi üzerine İngiliz Dışişleri diplomatik kanallardan bu bilgiyi öğrenmek istiyor ve Dışişleri Bakanlığının 10 Kasım 1936 tarihli yazısı ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine soruluyor. Genel Sekreterliğin 12 Kasım 1936 tarihli yazısı ile Reisi-

cumhur Atatürk’ün 19 Mayıs 1881 tarihinde doğduğu resmi olarak bildiriliyor.

Dr.Şimşir ilk defa 18 Mayıs 1999’da Samsun’da verdiği bir konferansta açıkladığı bu belgeyi tekrar zikretmesinin nedenini, Atatürk’ün ulusal önder olarak tarih sahnesine çıktığı 19 Mayıs günüyle, doğduğu günü birleştirmiş olması nedeniyle, bizim de bunu böyle kabul etmemiz gerektiğini ve 19 Mayıs’ı Atatürk’ün doğum günü olarak kutlamamız gerektiğini ifade etmek olarak açıkladı.

İkinci belge ise Atatürk’ün vefatından sonra Selanik Belediye Meclisinin toplanarak kendiliğinden Atatürk’ün doğduğu evin sokağına “Kemal Atatürk Sokağı” adını verdiğini ve kararın Türkiye Cumhuriyet’ine 14 Aralık 1938 tarihli yazıyla bildirildiğini gösteren belge idi. Ancak Şimşir şu anda bu isimde bir sokağın bulunmadığını ve konunun daha sonraki gelişimi hakkında bir bilgisi olmadığını belirterek, Atatürk adının Selanik’te bir sokağa ya da caddeye verilmesi için girişimde bulunulması gerektiğini vurguladı..

Bilâl Şimşir konuşmasında Türkiye’nin tam bağımsızlık savaşını başlattığı 1919’da yeryüzündeki yarı bağımsız ve bağımsız bütün devletlerin sayısının 50 civarında olduğunu, bugün ise 200’ü aşmış olduğunu söyleyerek, bağımsızlık mücadelemizin dünyadaki yerini, önemini ve yankılarını o dönemdeki dünya koşulları çerçevesinde ayrıntılı olarak ele aldı. “Mustafa Kemal’in savunduğu tam bağımsızlık davası yalnız Türkiye’nin değil, bütün ezilen halkların, bütün mazlum milletlerin ortak davasıydı. Bu bakımdan Türk İstiklâl Harbi küresel bir anlam kazanmıştır” dedi.

Son konuşmacı **Prof.Dr.Salahi R:Sonyel** “**İngiliz Belgelerinde Millî Mücadele Mustafa Kemal Atatürk** (1919-1923) başlıklı konuşmasında Atatürk’le ilgili olarak hemen her dilde yayın yapıldığını, onun adı ve saygınlığının Türkiye sınırlarını aşarak dünya basın ve yayın araçlarına, dergi araştırma ve ansiklopedilere yayıldığını belirterek ona duyulan evrensel hayranlığın bir çok ülkenin arşivlerinin açılmasıyla, o arşivlerde korunmakta olan birçok gizli ve açık belgenin ve o günlerde yayınlanmış olan gazetelerdeki yazıların ışığı altında daha da aydınlığa çıktığını belirtti ve olanaksız sayılabilecek koşullarda başlatılan millî mücadelenin İngiliz belgelerinde nasıl yer aldığını belgelerle anlattı.

Atatürk Kültür Merkezi

Başkanlığı

Yeni Yayınları

Afet BAL

Atatürk Kültür Merkezi
Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü

“Milli Türkistan Hürriyet Davası” “Milli Türkistan” Mecmuasında Bildirgen Fikirler (Türkistan Türkçesiyle Metinler); Dr.Baymirza Hayit Ed. Timur Kocaoğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Ankara 2004, 640 s.

Dr.Baymirza Hayit'in yayınlanmış 13 kitabı, 15 risalesi, 400'den fazla makalesi bulunmaktadır. Hayit'in çalışmaları üzerine dünyada, özellikle eski Sovyetler Birliğinde basılmış yüzlerce dergi, gazete, kitap, radyo konuşması yazısı 1258 sayfalık iki kalın cilt tutmaktadır. Dr.Baymirza Hayit'in Almanca, İngilizce ve Türkçe olarak yayınlanmış kitap, risale ve makaleleri dışında 1942 ile 1974 yılları arasında Almanya'da çıkarılan “Milli Türkistan” adlı derginin “Türkistan Türkçesi” denilen Orta Asya'daki Türklerin anlaşabileceği Orta Türk Dilindeki nüshalarında da çok sayıda yazısı yayınlanmıştı. Bu eserde, derginin 1942-1945 yılları arasındaki sayıları hiçbir kütüphanede mevcut olmadığı için, bu yıllar dışındaki sayılarda yayımlanan 89 makalesi yer almaktadır. Eser, ilk örnekleri 1900-1920 arasında Türkistan'daki basının bir bölümünde kullanılan, daha sonra da Asya ve Avrupa ülkelerindeki Türkistan'lı Türk aydınları tarafından çıkarılan dergilerde sürdürülmeye çalışılan Türkistan Orta Türk Dilinde yayımla-

narak, bu dille ilgili örneklerin bir kitapta toplanması sağlanmıştır.

Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü : Kimlik ve Kültürel Canlanma, Ayşeşgül Aydın – İsmail Aydın, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı; Ankara 2004, 164 s.

Bu çalışma, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının yürütücülüğünü üstlendiği Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi çerçevesinde Aralık 2001 ve Nisan 2002'de Kırım'da alan araştırması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Kitap, 1944 yılında Kırım'dan Orta Asya'ya sürülen ve farklı kültürlerle karşılaşan Kırım Tatarlarının diğer kültürlerle etkileşimi ve bu etkileşimin Kırım Tatar etnik ve kültürel kimliğine olan yansımalarını ele almaktadır. Ayrıca bu etkileşim sırasında Kırım tatarlarının kültürel ve etnik kimliklerini nasıl korudukları ve koruma mekanizmaları incelenmiş, bu bağlamda ağırlıklı olarak 1989 yılında başlayan vatana dönüş süreci ve bunun Kırım Tatar kimliğine etkileri üzerinde durulmuş, vatana dönüş sonrasında Kırım Tatar kültürel canlanması irdelenmiştir. Saha araştırmasında derinlemesine mülakatlar yapılmış, görüşüler kişilere 1944 sürgününden başlayarak günümüze kadar olan döneme ilişkin siyasi ve sosyolojik içerikli sorular sorulmuştur.

Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Özkul Çobanoğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004, 511 s.

İnsanlığın yeterince aydınlanmamış uzak geçmişinden süzülüp gelen çeşitli fenomenler arasında atasözleri, sözlü olmalarına rağmen evrensel değerleri ifade etmenin ötesinde içinde doğup yaşadıkları ve yaşattıkları sosyo-kültürel dokunun oluşum ve gelişim süreci hakkında verdikleri

bilgiler bakımından çok önemli bir yere sahiptirler. Bu çalışmada Türk Dünyasında kullanılan 500 civarındaki Atasözünün son bin yıl içindeki var oluş çizgileri ele alınmıştır. Divan-u Lugat-it Türk'den hareketle tespit edilmeye başlanan atasözlerinin daha sonra Çağatay, Oğuz ve Osmanlı Türklerindeki durumları belirlenerek tarihi arka plan ortaya konmuş ve bu atasözlerinin Türkiye Türkçesi, Afganistan, Altay, Azeri, Başkurt, Bulgaristan, Çuvaş, Deliorman, Dobruca, Hakas, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Koray, Kaşkay, Kazak, Kıbrıs, Kırım, Kosova, Kumuk, Makedonya, Nogay, Özbek, Suriye, Irak, Tatar, Tuva, Türkmen, Uygur, Yakut lehçe ve şivelerindeki biçimlerine yer verilmiştir.

Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî, Mürşid (Göz Hastalıkları) Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Dr. Necdet Okumuş, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004, 546 s.

Türk tıp tarihinin en önemli bölümünü oluşturan Osmanlı Tababeti alanında pek çok yayın vardır Ancak bu döneme ait Türkçe, Arapça ve Farsça tıp kitaplarının tam bir dökümü henüz yapılmamıştır. İlk dönem Osmanlı Tıbbî eserleri konusunda bazı yayınlar yapılmışsa da bunların henüz önemli eksiklikleri olduğu görülmektedir. Bu eserle tıp tarihimizin en önemli şahsiyetlerinden biri olduğu halde bugüne kadar meçhul kalan Şîrvânî Mahmûd ve eseri Mürşid bilim ve kültür dünyasına kazandırılmıştır. Muhammed b.Mahmûd-ı Şîrvânî'nin yedisi Türkçe beşi Arapça olmak üzere telif ve tercüme 12 eseri bulunmaktadır. Şîrvânî, bilhassa göz hekimliği alanındaki büyük eseri Mürşid (1438) ve eczacılığa ait Ravzâtu'l-Itr (Arapça) (~1430) ile Osmanlı tıp ve eczacılığının ilk kapsamlı telif eserlerinin sahibi olarak görülmektedir. Bu eserde Şîrvânî'nin hayatı, eserleri, yanlışlıkla ona mal edilen kitaplar ile Mürşid'in tam metni yer almaktadır. Kitapta eserin anlaşılmasını ve araştırmayı kolaylaştırmak bakımından kapsamlı bir indeksle beraber geniş bir sözlük bulunmaktadır.

Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri Ömer ÇAKIR, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004, 330. s.

Çanakkale şehitlerine adanmış olan Çanakkale Savaşı ile ilgili 1915-1928 yılları arasında yazılmış şiirleri bir araya getirmektedir. 1915 yılından beri Çanakkale Savaşı ile ilgili pek çok şiir yazılmıştır. Çanakkale Muharebelerinin Türk tarihinde olduğu kadar Türk Edebiyatında da ayrı bir yeri vardır. Özellikle savaş yıllarında yazılan şiirleri, devrin insanının Çanakkale savaşı karşısındaki duygu ve düşüncelerini aksettirmesi bakımından son derece önemlidir. Çalışma 1915-1928 yılları arasında yayımlanan gazete, dergi ve şiir kitapları taranarak gerçekleştirilmiştir. Konunun tarihi yönünü aydınlatması bakımından I.Dünya Savaşı ile ilgili bazı bilgiler verilmiş, Çanakkale cephesindeki harekate genişçe yer ayrılmıştır.

Erdem, C.14, S.41, Eylül 2004. Kuruculuğunu Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yaptığı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı dergisi Erdem yayın hayatına devam ediyor. Erdem'in Eylül 2004 sayısında şu yazılar yer almaktadır.

Nuri Köstüklü, İlk ve Orta Öğretimde Tarih Öğretimi Problemler ve Öneriler; Gülay Cezayirli, Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma, Canan Parla, Sivas İ.İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Niğde Alaeddin Camii'nin Simge Dili; Muammer Gül, İslam Sanatının İlk Şaheseri Kubetü's-Sahra: Tarihi Arka Planı, Tasviri. Restorasyonları ve Kitabeleri, Necati Demir, Trabzon ve Yöresinde Serenderler; Alparslan Aliğaoğlu, -Kadir Temurçin Miras Turizmi Açısından Atatürk Evleri; İbrahim Tellioglu, Trabzon Rum Devleti'nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar; Gültekin Erdal, II.Bâyezid Hazîresinde Sandukalı Mezar Taşları; Yayın Tanıtımları; Nihat Boydaş, Catalogue of Winner's Plates, Erdem Dergisi Yayın İlkeleri

Begali Qosimov İçin

ÖZBEK EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜNE
BÜYÜK HİZMETLERİ GEÇEN DEĞERLİ
BİLİM ADAMI, BİLGE DERGİSİ'NİN
ÖZBEKİSTAN TEMSİLCİSİ,
YAZAR VE HOCAMIZ
PROF. DR. BEGALİ KASIMOV'U
25 EYLÜL 2004 TARİHİNDE KAYBETTİK.

Fatma ACIK

Gazi Üniversitesi TÖMER.

Hür ve müstakil olma mutluluğundan uzun yıllar mahrum kalmış bir memleketin insanı olarak 19 Aralık 1942 yılında Qashkadyo vilayetinin Kasbi ilçesi Denov köyünde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Denov'da

tamamlayan Qosimov, 1958-1963 yılları arasında TOSHDU (Taşkent Devlet Üniversitesi), Filoloji Fakültesi'nde okudu. Mezuniyet sonrasında aynı üniversitede yüksek lisans yaptı. " Mirmuhsin Shermuhammedov va Uning Adabiy Muhiti" adlı tezinin ardından (1968) bu üniversitede hoca olarak dersler vermeye başladı. 1984 yılında "XX Asr Bosh O'zbek Poeziyasi (1905-1907 inkitobiy She 'riyatning Shakillanishi va Taraqqiyoti) Masatatarı" isimli doktora tezini tamamladı. 1987 yılında profesör oldu.

Mümtaz edebiyat, edebi alakalar, Özbek edebiyatını okutuş usulleri, metin inceleme ve cedit edebiyatı üzerine dersler veren Begali Qosimov; 1980 yılında O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi üyesi, 1993 yılında TASHDU O'zbek Filologiyasi Fakültesi "Milliy Uygonish Davri O'zbek Adabiyoti" Bölüm başkanlığı, 1993-94 yılları arasında rektör yardımcılığı, 1994-95 yıllarında Özbek Filolojisi Fakültesi dekanlığı, 1994-2000 yıllarında

"O'zbekiston Respublikasi Fan va Tadmika Davlat Qo'mitasi İjtimoiy-Gumanitar Fanlar Ekspert Komissiyasi" ve 1995-2001 yıllarında "O'zbekiston Oliy Attestasiya Komissiyasi" başkanlıkları görevinde bulundu Ayrıca 1997'de Atatürk Kültür Merkezi fahri üyesi oldu.

"Yassaviy nomidagi xalqaro mukofot" sahibi ve "O'zbekiston Respublikasi Fan Arbobi" ünvanına sahip Qosimov'ım kırkın Üzerinde kitabı ve üç yüzden fazla makalesi vardır. Cedit edebiyatı ve ceditler Üzerine çalışma yapan edebiyatçıların önde gelenlerinden biri olan Begali Qosimov; Behbudiy, Avloniy, Siddiqiy-Ajziy, SidqiyXondayliqiy, So'fizoda gibi şairlerin eserlerinin ilk defa yayınlanmasını sağladı. Ceditçilik ve cedit edebiyatının genel özelliklerini ortaya koydu. Rusya ve Avrupa'daki yenilik hareketleri ile ceditlerin alakaları üzerine fikirler öne sürdü. Yaşayan Özbek kültürünün mahiyeti ölçülemeyecek kadar değerlidir, Bu mahiyet içinde Begali Qosimov'un çok büyük bir payının olduğunu ve ona Özbek kültürünün dolayısıyla Türk kültürünün bu ölçülerde minnettar bulunduğunu belirtmek vicdani borcumuzdur.

Değerli bilim adamı, cesur insan ve fedakar hocamızın anısının önünde saygıyla eğiliyoruz

Begali Qosimov'un Yayınları ve Çalışmalarından Seçmeler

I. Ders Kitapları

1. O'zbek Adabiyoti. TOSHDU Nashriyoti, 1985.
2. G'ulom Karimovning Hayoti va İjodiy Faoliyati Bo'yicha Filolog Studentlar Uchun Bibliografik Ko'rsatma. Taşkent. 1989.
3. Navoiyhonlik. Taşkent. O'qituvchi, 1993.
4. O'zbek Adabiyoti (10. sınıflar için). Taşkent. O'qituvchi, 1993.
5. Abdulla Avloniy-O'zbek Pedagogikasi Tarihi. Taşkent. O'qituvchi, 1997.
6. O'zbek Adabiyoti (10. sınıflar için). Taşkent. O'qituvchi, 1999.

7. Adabiyot (7 sinflar için). Taşkent Yozuvchi, 2001.

8. Adabiyot (9. sinflar için). Taşkent Ma'naviyat, 2002.

9. O'qituvchi Kitobi. (9. sinflar için). Taşkent Ma'naviyat, 2002.

II, Kitaplar

1 Mirmuhsin Shermuhamedov. Taşkent Bilimjamiyati 1967

2 Inqilobiy She'riyat Sahifalari Taşkent Adabiyot va san'at, 1977

3. Abdulla Avloniy Taşkent O'qituvchi, 1979.

4. İzlay-İzlay Topganım... Taşkent G. Gulom Nashriyoti 1983.

5. İsyonkor Qalb Taşkent O'zbekiston Nashriyoti 1985

6. Salom, Kelajak. Taşkent G. Gulom Nashriyoti 1986.

7. Ma'rifat Darg'alari Taşkent O'qituvchi 1990.

8. İsmoilbek Gasprali Taşkent G. Gulom Nashriyoti 1992.

9. Maslakdoshlar (Behbudiy, Azhziy, Fitrat) Taşkem. Sharq, 1994

10. Milliy Uyg'onish. Jasorat, Ma'rifat, Fidoyilik. Taşkent Ma'naviyat, 2002.

11. Siddiqiy-Azhziy. Tanlangan Asarlar (nashr va tadqiq) Taşkent G. Gulam Nashriyoti 1973

12. Abdulla Avloniy. Toshkent Tongi (nashr va tadqiq) Taşkent G Gulam Nashriyoti, 1979.

13. Sidqiy-Hondayliqiy. Navbahor (nashr va tadqiq). Taşkent G. Gulam Nashriyoti 1984.

14. Botu. Jelanie Jelaniy Taşkent G. Gulam Nashriyoti, 1985.

15. Navoiyning Nigohi Tushgan..(nashr va tadqiq). Taşkem. G Gulam Nasbriyoti 1987.

16. Revolyutsiya i Literature. Taşkent Fan Nashriyoti 1991.

17. Mustafu Cho'qay o'gli Istiqlol Jallodlari (nashr va kirish so'z) Taşkent G Gulam Nashriyoti 1992.

18. Abdulla Avloniy. O'son, millat (so'z boshi Iug'at, nashr va tadqiq). Taşkem. Sharq, 1993

19. Tavallo. Ravnaqul islom (matn, so'z boshi, Iug'at). Taşkent Fan. 1993.

20. atan va Millat Muqaddasdir. Taşkent O'qituvchi , 1996.

21. Behbudiy. Tanlangan Asarlar (matn, so' boshi, Ing'at). Taşkent Ma'naviyat Nashriyoti 1997.

22. bdulla Avloniy. Tanlangan Asarlar (2 cilt matn. so'z boshi Iug'at). Taşkent Ma'naviyat Nashriyoti 1998.

23. Sdqiy Hondayliqiy. Tanlangan Asarlar (yeuideu düzenlenmiş) Taşkent Ma'naviyat, 1998.

24. Bbbudiy Tanlangan Asarlar (yeniden dÜzenlenmiş) Taşkem. Ma'naviyat Nashriyoti 1998.

25. İbrat Azhziy, So'fizoda. Tanlangan Asarlar (matn, so'zbashi, izoh). Taşkem Ma'naviyat Nashriyoti 1999.

26. YusufSaryomiy Tanlangan Asarlar (matn, so'zbashi izoh). Taşkem. Ma'naviyat Nashriyoti 2002.

III. Tercümeleri

1 V. G Belinskiy, Lermontov She'rlari. Taşkent G Gulam Nashriyoti 1977.

2 M. Gorkiy, Maqolalar. Taşkent G. Gulam Nashriyoti 1978.

3 TÜrk Dünyası Edebiyatı (Ders kitabı) Ankara 1996.

IV. Editörlükleri

1. Milliy Uygonish va O'zbek filologiyasi Masalalari Taşkent G Gulam Nashriyoti, 1993

2. A. Fitrat Chin Sevish (she'rlar, dramalar, maqolalar). Taşkem G. Gulam Nashriyoti 1996.

3. Mahmudhoja behbudiy 1 evo istoricheskoe vozzrenie. Taşkem Ma'naviyat, 1998

4. Barkamollik Taşkent Ma'naviyat, 1999.

Milliy Dramaturgiya va Abdulla Avloniy. Taşkent Ma'naviyat, 2001

Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri

Bahar, Yaz, Güz ve Kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Böylece yılda bir cilt oluşturulur. Dergi, üye ve ilgililerine yayım tarihini izleyen 20 gün içinde gönderilir.

Amaç :

- Türkiye, Türk Dünyası ve öteki ülkelerde yapılan bilimlik yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek,
- Okuyucuya, Dünyadaki ve Türk Dünyası'ndaki çalışmalarını izleyebilme imkânı sağlamak,
- Türkiye'nin bilimlik çalışmalarına katkı sağlamak,
- Yazılar bazı istisnalar dışında, Türkçe veya Türk lehçelerinden birinde yayımlanır,

İçerik

- Alanında bir boşluğu dolduracak araştırmaya dayalı özgün makaleler,
- Alanında gelişmesine katkı sağlayacak tanıtım tahlil ve eleştiri yazıları,
- Bilimlik çalışmalara kuramlık ve yöntem açısından katkı sağlayacak çeviri yazıları,
- Alanında gerçekleştirilen derleme ve tarama çalışmaları,
- Bilge'de yayımlanacak yazıların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması tercih sebebidir. Ancak bazı istisnai durumlarda yazı ikinci kez yayımlanma durumunda ise bunun belirtilmesi gerekmektedir.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi :

- Yayımlanması için gönderilen yazılar öncelikle yazı işleri tarafından konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir ve düzenlenir. Gönderilen yazılarda yazarın adı görev yaptığı üniversite veya kurum adresi, telefonu ve e-mail'i belirtilmelidir.
- Yayın Kurulu'nda incelenir ve hakem onayına sunulur.
- Yazarlar, hakemlerin ve yazı kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları noktaları gerekçeleri ile birlikte yazı kuruluna sunabilirler.
- Yayımlı kabul edilmeyen yazılar, istek halinde geri verilebilir.

Yazım Dili ile İlgili Genel Kurallar :

a) Bilge'nin dili Türkçedir. Latin harfleriyle Türk lehçelerinden birinde yazılan yazılar mümkün olduğu ölçüde Türkiye Türkçesi'ne aktarılır. Gerekli görüldüğü taktirde uluslararası geçerliliği olan diğer dillerde yazı da kabul edilir.

b) Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak yeni kelime ve terim kullanıldığı zaman herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca, T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması bir zorunluluktur.

c) Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

d) Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yayın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.

e) Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kağıt çıktısı ile gönderilmelidir. **El yazısı ile yazılmış yazılar ile disketsiz yazılar dikkate alınmaz.** Yazımda M.S.Word adlı program kullanılmalıdır. Başlıklar 18 punto bold, metin 10 punto normal, dipnotlar 8 punto olarak Times Tr fontu ile dizilmelidir. Kitap ve dergi adları bold, alıntılar tırnak içinde italik olmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.

f) Kitap tahlil, tanıtım ve eleştiri yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtma, tahlil ve eleştirilerine yer verilmez.

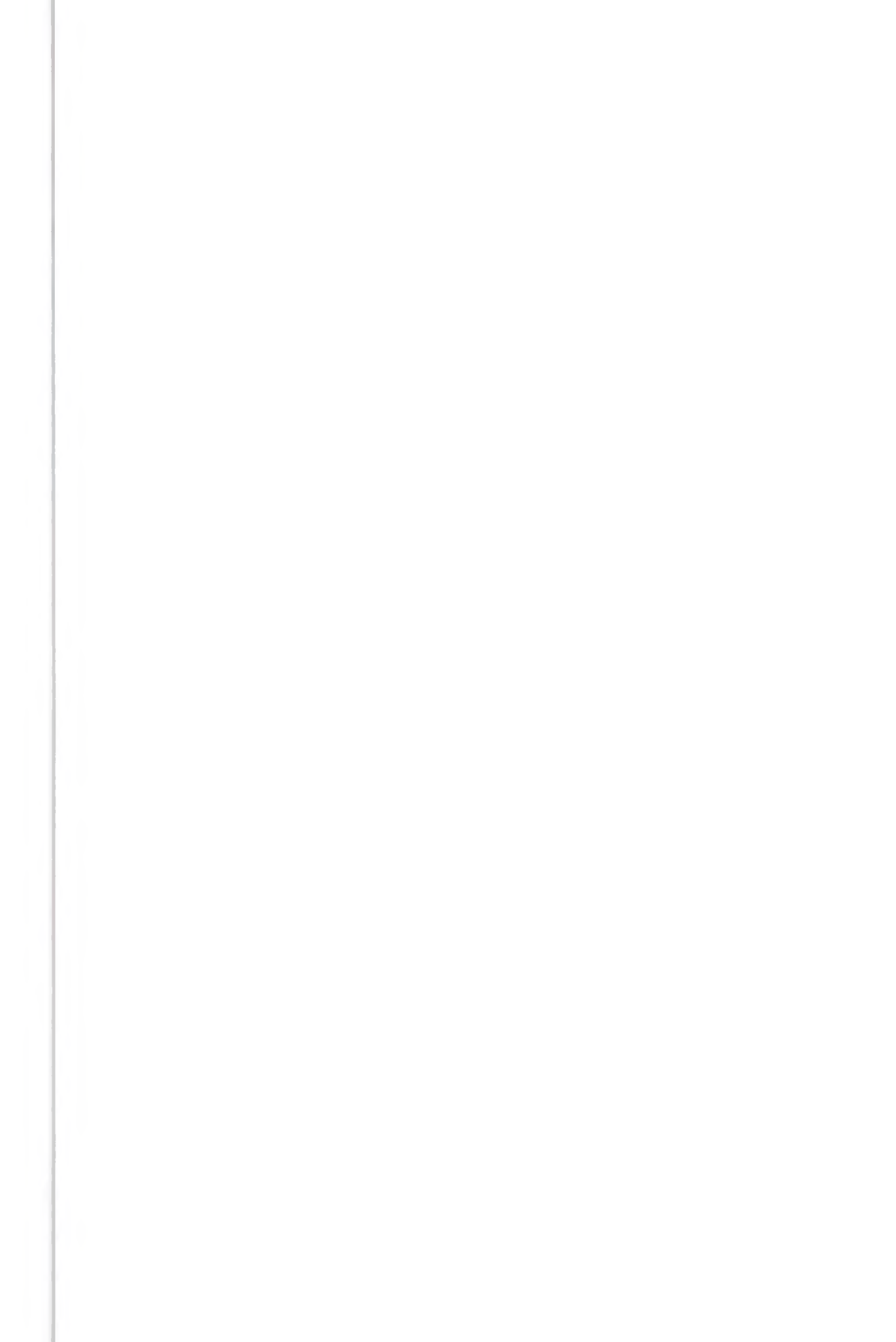
g) Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercümeleleri de belirtilmelidir. Yazar adı başlığın altında sol tarafta altında unvanı, adresi yazılı olmalıdır.

h) Kaynak göstermede dipnot kullanılmalıdır. Cümlelerin sonuna (örnek1) şeklinde yazılmalı künye metin sonunda, yazarı, kitap, dergi ya da makale adı, basım yeri, yılı belirtilerek verilmelidir. Kitap ve dergi isimleri bold, makaleler tırnak içinde olmalıdır.

ı) Yazıların sayfa numarası verilmeli ve yazılar 5-10 sayfayı geçmemelidir. Gönderilen makalelerin başında Türkçe özet, Anahtar kelimeler, Abstract ve Keywords yer almalıdır.

j) Yukarıdaki kurallara uygun yazılar 2 nüsha çıktısı ve disketi ile birlikte yazışma adresimize veya s.ercebeci@myynet.com email adresine gönderilir.

İki Mustafa Kemal vardır:

Biri ben, et ve kemik, geçici Mustafa Kemal...

*İkinci Mustafa Kemal, onu "ben" kelimesiyle
ifade edemem; o, ben değil, bizdir!*

*O, memleketin her köşesinde yeni fikir,
yeni hayat ve büyük ülkü için uğraşan
aydın ve savaşçı bir topluluktur.*

Ben, onların rüyasını temsil ediyorum.

Benim teşebbüslerim,

onların özlemini çektikleri şeyleri tatmin içindir.

O Mustafa Kemal sizsiniz, hepinizsiniz...

*Geçici olmayan, yaşaması muvaffak olması gereken
Mustafa Kemal odur! (1933)*

H. Atatürk